

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice

REVISTĂ
de
FILOSOFIE
și
DREPT

1-2
2006

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTĂ
DE FILOZOFIE ȘI DREPT

* * *

ВОПРОСЫ
ФИЛОСОФИИ И
ПРАВА

Revistă științifică, fondată în 1953.
Apare de 3 ori pe an, din 1990,
în limbile română și rusă.

Научный журнал, основан в 1953 году.
Выходит 3 раза в год, с 1990 года,
на румынском и русском языках.

1-2 (140-141)
2006

Chișinău 2006

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Gheorghe Bobâna, doctor în filosofie

REDACTORI – ȘEFI ADJUNCȚI

Ana Pascaru, doctor în filosofie,

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Victor Juc, doctor în filosofie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Babii, doctor habilitat în filosofie,

Valeriu Bujor, doctor în drept,

Vitalie Cușmir, doctor în drept,

Dumitru Grama, doctor în drept,

Constantin Marinescu, doctor habilitat în politologie,

Alexandru Roșca, doctor habilitat în filosofie,

Vasile Țapoc, doctor habilitat în filosofie,

Teodor Țârdea, doctor habilitat în filosofie,

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie,

Alexandru Zavtur, doctor habilitat în filosofie

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2006

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

CUPRINS CONTENTS

FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

		pag.
Ion Rusandu, Panteleimon Varzari	Elita politică moldovenească; între deziderat și realitate	5
Dumitru Isac	Prezența kantiană în filosofia românească	12
Valeriu Capcelea	Dimensiunea filosofică a categoriei „tradiție” și funcțiile ei sociale	21
Alexandru S. Roșca	Considerații privind modalitățile dominante ale definirii sectorului trei	31
Veaceslav Matveev	Зороастрийская традиция	36
Alina Egorova	Потенциал музыки, как средство воздействия на человека	47
Victor Juc	Statutul ontologic al științei relațiilor internaționale	54

DREPT LAW

		pag.
Cojocari Eugenia, Merișescu Anica	Libertățile în dreptul succesoral: realități și perspective	60
Natalia Chirtoacă, Leonid Chirtoacă	Statutul juridic al organizațiilor internaționale	73
Marian Foca	Drepturile sindicale fundamentale ale cetățenilor. Aspecte teoretice	78
Iurie Tișcul	Aspecte juridico-penale ale noțiunii „spălarea banilor”	84
Boris Sosna	О некоторых проблемах прекращения индивидуальных трудовых договоров по инициативе работодателя за нарушение трудовой дисциплины	91
Alexandru Sosna	Рассмотрение споров европейским судом по правам человека	103

60 de ani ai AȘM 60th Anniversary ASM

		pag.
Ana Pascaru	Semnificația instituționalizării cercetărilor din domeniul filosofiei în contextul societății moldovenești	110
Gheorghe Călcâi	Secția Sociologie: retrospectivă, actualitate și perspective	117
Lilia Braga, Elena Balan	Secția Științe Politice: retrospectivă și actualitate	122
Gheorghe Paladi, Olga Gagauz	Centrul de cercetări medicale și socio-demografice ale familiei	128

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Igor Prisac	Potențialul teoretico-metodologic al sinergeticii pentru știința contemporană	132
Carolina Dodu-Savca	Grefarea terminologică a conceptului <i>sine</i> : fuziunea interdisciplinară	136

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE
CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

		pag.
Ion Rusandu	Petru Rumleanski. Societatea postmodernă: probleme filosofice și metodologice actuale. - Chișinău, 2006	144
Victor Saca Pantelimon Varzari	Unele considerente privind abordarea problemei adaptării populației aolingve a Republicii Moldova la mediul etnic autohton	149

VIATA ȘTIINȚIFICĂ
SCIENTIFIC LIFE

		pag.
Lidia Troianowski Ana Pascaru	Nicolae Spătarul Milescu – modern la 370 de ani Conferința Științifică: Filosofia și perspectiva umană	153 156

ANIVERSĂRI
ANNIVERSARY

		pag.
Lidia Troianowski	V. Ermuratschi: segmente ale creației	157

Ion Rusandu, Pantelimon Varzari

ELITA POLITICĂ MOLDOVENEASCĂ: ÎNTRE DEZIDERATE ȘI REALITATE

Recenzent: Victor Juc, doctor în filosofie, conferențiar cercetător.

In the present article it is analyzed the place and the role of the Moldovan political elite into the process of the democratic transition. The current piece of writing makes a close study of the aspects of edification and consolidation of the new elite, studies the quality and the professionalism of the leaders, and emphasizes the criterions of efficacy and functionality of the political class. These and other problems are investigated from the Republic of Moldova's European integration perspective.

Elita politică are o importanță deosebită în determinarea vectorului dezvoltării societății, fiindcă în mâinile acestui grup de persoane se află concentrată influența politică și întreaga putere decizională. Transformările social-economice și politice ale oricărei societăți depind în mare măsură de activitatea și comportamentul elitei politice, de calitatea ei (de profesionalismul, de competența, de abilitățile membrilor acesteia), iar în unele cazuri sunt condiționate și de schimbarea elitei puterii (termen apud Ch. W. Mills), care ar propune o nouă ideologie de acțiuni politice. La rândul lor, modificările din sistemul politic al societății generează nu doar schimbări în compoziția elitei politice, dar modifică și procesul de activitate politică al acesteia sau chiar remodelează comportamentul ei în funcție de circumstanțele create (cazul fracțiunii parlamentare majoritare a PCRM la ultimele două alegeri parlamentare).

Procesul politic din Republica Moldova reprezintă o gamă bogată de interacțiuni politice ale subiecților, purtătorilor și instituțiilor puterii. Aceștia acționează pe baza anumitor roluri și funcții prescrise în actele și normele legislative ale țării, dar și imprimate în cultura politică, în tradiții, în mentalitatea societății, în particularitățile ei de dezvoltare etc. Subiecții procesului politic, precum și instituțiile puterii posedă un comportament politic diferențiat și chiar contradictoriu dat fiind motivele acestui comportament, obiectivele și sarcinile urmărite.

Elita politică moldovenească, unul din principalii subiecți din câmpul politic autohton, întruchipează în mare măsură procesele și contradicțiile obiective ce caracterizează realitatea noastră politică, economică și socială. Este vorba despre dificultățile realizării vectorului dezvoltării țării noastre, despre găsirea mecanismelor dialogului social între putere și societate, despre problemele compromisului social-politic între diferiți actori ai procesului politic. Contradicțiile amintite vizează și dezamăgirea cetățenilor în promovarea unor reforme economico-sociale, pierderea încrederii majorității populației în transformările democratice reale, creșterea prăpastiei între cele două poluri ale societății – bogați și săraci – cu toate consecințele ce reies de aici și discrepanța care a apărut între societatea politică și societatea civilă.

Factorii enumerați complică și mai mult formarea și consolidarea unei noi elite politice, influențează negativ asupra mecanismelor dezvoltării și recrutării ei, asupra eficacității activității întregii clase politice moldovenești. De aceea calitatea elitei depinde, în primul rând, de derularea tranziției democratice (economice, politice și sociale) în țara noastră, de nivelul bunăstării societății și de calitatea vieții cetățenilor. La

rândul său, calitatea elitei exercită o influență deosebită asupra stării societății și dinamicii ei de dezvoltare. Această interrelație între elită și societate determină, în cea mai mare măsură, funcționalitatea elitei politice și, totodată, eficacitatea procesului tranzițional în țara noastră.

Rolul elitei politice este sporit în perioada actuală de tranziție democratică a societății moldovenești, în perioada când actuala guvernare politică încearcă de la 2001 încoace, nu fără succes, să realizeze mai multe priorități naționale. Desigur, clasa politică guvernantă în activitatea sa ia în calcul rezultatele obținute de primele elite politice de până la sfârșitul anilor '90 ai secolului XX, dar și lacunele comise de acestea.

Amintim că Republica Moldova, ca și alte țări postcomuniste[1], a declanșat mai multe tranziții, însă trei dintre ele sunt mai semnificative pentru configurarea unui nou tip de organizare a societății noastre. Prima este tranziția politică, care a înlocuit sistemul politic comunist, bazat pe partidul politic unic, cu sistemul politic democratic, bazat pe pluripartidism și alegeri libere și a reconstruit instituțiile politice și administrative ale statului. A doua este reprezentată de tranziția economică, cel de-al treilea tip al tranziției este cea socială, în care instituțiile economiei de piață au înlocuit fostele instituții ale economiei centralizate și planificate, proprietatea privată și-a redobândit drepturile sale legitime de funcționare, reformele structurale însă nu au prea avut sorți de izbândă, iar politicile sociale promovate de cele zece guverne care s-au perindat în 15 ani de independență a țării noastre bat deocamdată pasul pe loc. Toate aceste trei tranziții (tranziția politică spre o democrație viabilă, tranziția economică și cea socială spre economia de piață funcțională) au fost coordonate politic, principalul actor fiind elita politică. Aflându-se sub impactul anumitor factori interni și externi, aceasta a inițiat transformări radicale pe cele trei dimensiuni ale tranziției posttotalitare.

Mai mulți autori din țara noastră au depistat și au argumentat cauzele ineficienței tranziției democratice[2]. Incoerența și tergiversarea în promovarea reformelor democratice, lipsa competenței și a profesionalismului din partea structurilor de putere în realizarea lor, absența unui control strict din partea societății civile asupra îndeplinirii deciziilor adoptate, necoordonarea acțiunilor între structurile puterii de stat, predominarea intereselor egoiste personale, de grup, clientelare asupra celor obștești etc. sunt principalele motive subiective ale ineficienței amintite. Pe lângă acestea, pot fi invocate și cauze obiective, care au avut un impact negativ asupra dinamicii transformărilor politice și economico-sociale. Procesele tranziției actuale la democrație sunt foarte complexe și dificile, de o natură unică și fără precedent, cu elemente definitorii și decisive de discontinuitate, ce contravin factorului democratic autentic, procese cu mari și permanente riscuri, cu efecte sociale deseori neașteptate. În linii mari, din punct de vedere economic, social și politic, tranziția postcomunistă este perioada promisiunilor, a așteptării și a răbdării sociale, a efectului „tunel”.

La nivel național, nu există un consens nici între specialiștii în materie, nici între politicieni și nici în rândurile populației, cu privire la scopul și efectele tranziției, la semnificațiile și limitele acestui fenomen inerent fiecărei societăți posttotalitare. În Republica Moldova s-au pus în discuție numeroase proiecte de reformă (Hotărârea Sovietului Suprem al RSS Moldova „Cu privire la concepția trecerii la economia de piață în RSS Moldova” adoptată la 25 iulie 1990, așa-zisele „variante Cojocar”, „variante Rujină” și „variante Stolojan”, politica monetară dură, așa-numita „terapie de șoc” etc.), dar, în pofida acestui fapt, nu a existat un proiect social al tranziției democratice acceptat de societate și putere. În țara noastră au existat din partea primelor elite politice doar încercări de autonomizare a tranziției postcomuniste, curs legat mai mult de procesele

interne ale direcționării tranziției politice, economice și sociale. Elaborarea mai multor proiecte de reformare a sectoarelor economice și sociale nu s-a soldat nici până în prezent cu efecte sesizabile pentru cetățeni, în particular, și societate, în ansamblu.

Pornind de la experiența politică acumulată de fostele țări comuniste care au intrat deja în Uniunea Europeană (Letonia, Lituania, Estonia, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Slovenia) sau vor deveni membre în curând ale Europei unite (România și Bulgaria), vom evidenția criteriile eficacității activității elitei politice: nivelul progresului social atins și cel al bunăstării populației țării, stabilitatea politică a societății, securitatea națională și, nu în ultimul rând, corelația optimală între societatea civilă și stat.

Fără îndoială, criteriul conform căruia populația evaluează atât tranziția democratică, cât și direcția în care se îndreaptă țara, a fost și rămâne unul ponderabil: creșterea bunăstării, exprimată prin creșterea calității vieții. Conform sondajului sociologic efectuat de Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice „CIVIS”, care a realizat studiul „Barometrul Opiniei Publice” în martie-aprilie 2006, 52,1% din respondenți consideră că direcția în care merg lucrurile în Republica Moldova este una greșită. Majoritatea populației (peste 70%) continuă să fie nemulțumită de activitatea conducerii în ceea ce privește salariul, nivelul de trai, agricultura, asistența medicală, pensiile. Pentru majoritatea populației nu este asigurat un trai decent: 26% din respondenți consideră că veniturile disponibile nu sunt suficiente „nici pentru strictul necesar”, iar 46% reușesc să acopere doar strictul necesar[3]. Evaluarea de către populație a problemelor procesului tranzițional în țara noastră se face pe baza speranțelor legate de viitor.

Distribuția opiniei populației privind calitatea vieții este relativ neomogenă, iar în ce privește evaluarea direcției în care se îndreaptă țara, populația manifestă interese diferite, motiv pentru care în societatea moldovenească există controverse asupra direcției dezvoltării Republicii Moldova. Contradicția situației create constă în polarizarea socială crescândă a societății noastre ca urmare a dezvoltării încetinite a economiei naționale, în reducerea bazei sociale și deci în limitarea surselor de formare, schimbare și de selectare a reprezentanților clasei politice moldovenești. Drept dovadă poate servi componența acesteia la ultimele alegeri parlamentare, care demonstrează cu prisosință că structura ei s-a schimbat ne semnificativ.

Spre deosebire de țările occidentale, unde elitele politice posedă o bază socială specifică[4], aparțin la un partid influent din societate și se deosebesc printr-o mentalitate individuală adecvată societății democratice, în societățile tranzitorii locul acestor trăsături îl ocupă legăturile clientelare, capacitatea unui sau altui reprezentant al puterii de a susține „relații de afaceri” cu anumite persoane, sporirea activității grupurilor de presiune etc. De altfel, dacă în Occident persoana care accede la putere este bogată din punct de vedere material, are studii de prestigiu și este ocupată profesional în politică, în noile democrații din spațiul postsovietic se poate observa o situație tocmai inversă: individul pretinde la putere pentru a se îmbogăți, pentru a obține anumite privilegii și un statut social înalt, pentru a realiza o afacere. Reieșind din acestea și alte considerente, unii autori, pe bună dreptate, consideră că în țările postsovietice nu există, de fapt, elită politică (în sensul adevărat al cuvântului), ci clasă politică sau chiar clanuri/ caste, care nicidecum nu corespund cerințelor și caracteristicilor specifice grupurilor politice elitare din țările occidentale.

În condițiile în care puterea se impune drept instrument de bază al transformărilor tranziționale în sfera politicului, a economicului și a socialului este necesar a schimba sau

chiar a reorganiza radical însuși mecanismul puterii. Acesta din urmă include metodele și principiile realizării puterii, modul reprezentării intereselor sociale, tipul conducerii politice, procesul adoptării și realizării deciziilor, implicarea subiecților sociali și politici ai puterii în actul decizional ș. a. Evident, dacă sociotehnologia puterii se modifică în corespundere cu realitățile obiective create, atunci în societate vor apărea, respectiv, mai puține probleme ale eficienței realizării puterii și viceversa.

În acest context vom specifica faptul că alegerile parlamentare din 6 martie 2005 au consacrat victoria aceluiași subiect politic care obținuse rezultate impunătoare și la scrutinul parlamentar anticipat din 25 februarie 2001 – Partidul Comuniștilor din Republica Moldova. Față de alți subiecți electorali, el a fost mai bine organizat, mai omogen, având obiective mai clar formulate, pe termen scurt și de perspectivă[5]. Dar această victorie poate fi efemeră, dacă puterea oficială nu va reorganiza în continuare mecanismele puterii. Coaliția formată cu ocazia alegerilor prezidențiale la 4 aprilie 2005 a fost primul pas important în restructurarea sociotehnologiei puterii, după care au urmat și alte acțiuni politice de amploare întru susținerea politicii de imagine a țării noastre. Presiunea politică internațională și modificările geopolitice din zonă au condus la faptul că țara noastră, prin puterea ei oficială, și-a reconfirmat nu o dată ca prioritate națională integrarea europeană.

Desigur, reorientarea vectorului dezvoltării țării noastre spre structurile euro-atlantice necesită din partea structurilor puterii politice legiferarea retoricii pro-occidentale în acte politico-juridice. De altfel, noua Concepție a politicii externe nu a fost deocamdată elaborată în termenii stabiliți prin Decretul Președintelui țării privind constituirea Comisiei pentru elaborarea unei noi Concepții a politicii externe. Ceea ce înseamnă că, în cazul nostru, mecanismul puterii, prin elitele puterii, nu a ajuns să demonstreze totalmente capacitățile de realizare a interesului național, cum este integrarea europeană a țării, dar și a altor priorități declarate (modernizarea economică, consolidarea societății, noua calitate a vieții și, mai întâi de toate, implementarea Strategiei de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei).

Funcționalitatea elitei politice moldovenești prin deziderate și acțiuni depinde de punerea în valoare a calităților sale, de „răspunsul” la „chemarea” situației create în societatea noastră (reintegrarea țării, consolidarea socială, relansarea economico-socială și, nu în ultimul rând, integrarea europeană). Dacă „răspunsul” adecvat lipsește, în orice mecanism social (socium) apar anomalii ce pot conduce la mai multe dereglări în funcționarea acestuia (cazul Republicii Moldova în ultimii ani de independență). „Răspunsul” și elaborarea reacției adecvate la schimbarea situației istorice create devine menirea principală a elitei guvernante. Una din acestea este problema integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană, abordarea căreia presupune aflarea răspunsurilor la câteva întrebări deloc retorice.

Cea mai mare problemă, în contextul problematicii analizate, este dacă elitele politice moldovenești se conduc în actul guvernării de vreo formulă politică, de o ideologie de acțiuni politice, având în vedere un ansamblu coerent de idei (principii, direcții sau orientări de acțiune) pe care elita puterii, ca cel mai principal subiect politic, s-ar baza în activitatea sa. Istoria politică a țării noastre de la începutul anilor '90 ai sec. XX arată că nici o elită politică care a avut acces la putere nu a elaborat și nu a implementat un concept propriu, național (o ideologie de stat), de tranziție democratică (unii autori îl mai numesc concept nou de dezvoltare, doctrină economico-politică, model sau curs al tranziției democratice etc.). De regulă, ele și-au consumat energia doar în dispute (adesea sterile) pentru putere. Lipsa unei concepții de acțiuni politice privind

tranziția democratică concisă și acceptabilă de către societatea civilă și puterea a creat anumite dificultăți și riscuri în promovarea reformelor și deci în derularea firească a democratizării societății moldovenești, fapt confirmat de crizele sociale, economice și de putere în toți anii de independență a țării noastre.

Corelația dintre existența unei ideologii de stat și funcționalitatea societății a fost observată încă de marele M. Eminescu care în articolul „Situția din Ardeal” din 12 martie 1883 scria că „o idee dreaptă de stat va fi aceea care va formula funcțiunea de dezvoltare a elementelor reale din care țara se compune, care va recunoaște ceea ce există în adevăr o țară poliglotă, locuită de rase deosebite”[6]. După G. Mosca, unul dintre fondatorii și clasicii elitismului, fiecare clasă politică trebuie să se legitimeze printr-o anumită formulă politică[7]. Condițiile actuale drastice ale vieții economice și sociale a republicii noastre dictează imperios necesitatea elaborării, aprobării și implementării unei formule politice, unei ideologii naționale (de stat), concept considerat nu numai de analiștii politici drept o strategie a tranziției democratice, ci și de unii politicieni[8].

S-ar părea că puterea politică care s-a instalat la putere după alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001 a conștientizat necesitatea elaborării și promovării unui model nou de dezvoltare a societății moldovenești, avându-se în vedere reorientarea clară a vectorului politicii externe a Republicii Moldova[9]. Cât privește forțele politice care au format noua componentă a Parlamentului țării după scrutinul parlamentar din 6 martie 2005, acestea și-au stabilit clar prioritățile pro-occidentale, renunțând astfel la dublele standarde referitoare la integrarea europeană a țării noastre.

Fără îndoială, pot fi enumerate cele mai semnificative repere care stau la baza unei formule politice, repere des întâlnite în retorica politicianilor moldoveni: reintegrarea și securitatea statului, modernizarea economică și socială a țării, integrarea europeană a Republicii Moldova, trecerea la economia socială de piață (în baza concepției „economiei mixte”), solidaritatea socială, consolidarea statalității etc. Dezbinarea subiecților politici în ceea ce privește activitățile strategice ale țării și scindarea elitelor au devenit un simptom al bolii „copilăriei clasei politice” moldovenești, al administrației fragmentate și al altor aspecte ale fenomenului numit de Lucan A. Way, profesor de științe politice la Universitatea Temple și cercetător la Academia de Studii Internaționale și Regionale de pe lângă Universitatea Harvard (SUA), „pluralism prin omisiune” (*pluralism by default*)[10], adică o formă de competiție specifică țărilor slabe, un caz de autoritarism eșuat. Lichidarea acestor disocieri va conduce neapărat la unitatea elitelor politice în ceea ce privește integrarea europeană a țării noastre. De asemenea, subiecții politici, inclusiv și elita, pentru a realiza ideea națională de integrare europeană, trebuie să depășească și așa-zisul fenomen al „bonapartismului” elitei politice, care, conform analiștilor politici E. Sobor și V. Andrievschi, propune modernizarea „de sus” a societății prin mijloace autoritare (folosind și aprobarea maselor prin diverse mijloace), consolidarea puterii șefului de stat și lărgirea împuternicirilor lui, precum și subaprecierea rolului politicianului care se vede lider de partid și candidat în funcțiile superioare ale țării[11].

În ultimii ani elitele politice ale țării, împreună cu alți subiecți politici, au încercat, mai mult sau mai puțin reușit, să depășească fenomenele descrise mai sus prin câteva mecanisme, principalul fiind dialogul (pactul) social dintre stat și societate, dintre societatea politică și cea civilă, dintre putere și opoziția politică (parlamentară și extraparlamentară). Acest mecanism a fost propus de către puterea oficială în luna martie 2002 și a fost pus în aplicare de către Președintele V. Voronin prin apelul său către țară „Despre pactul social” din 20 martie 2002 (dialog care a trezit un răspuns neadecvat în mediul intelectualilor și altor segmente ale societății civile). La mijlocul lunii următoare,

la inițiativa fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș”, a demarat un alt dialog social decât cel declarat de oficialități – activitatea Mesei Rotunde cu Statut Permanent. Aceste dialoguri, luate în ansamblu, erau îndreptate spre diminuarea tensiunilor politice între putere și opoziția politică, lichidarea sciziunii între stat și societatea civilă, rezolvarea problemelor stringente legate de tranziția democratică și găsirea răspunsului la dilema veșnică în privința pronunțării clare a vectorului politicii externe a statului nostru: spre Est sau spre Vest? Rămâne doar ca dialogul între organele publice centrale și societatea civilă să fie instituționalizat, legiferându-se și mecanismele de colaborare între acești actori, ceea ce ar contribui la identificarea și soluționarea numeroaselor probleme ale societății moldovenești.

Documentele de program, atât ale statului (Concepția politicii externe a Republicii Moldova adoptată prin Hotărârea Parlamentului țării din 8 februarie 1995, programele de guvernare începând cu Guvernul Ciubuc II care apare drept urmare a alegerilor parlamentare din martie 1998 și constituirea Alianței pentru Democrație și Reforme), cât și programele partidelor politice care funcționează în câmpul politic moldovenesc demonstrează că țara noastră poate miza spre integrare în Uniunea Europeană doar rezolvând niște probleme de mare importanță. Printre acestea ar fi: edificarea unei societăți civile viabile și a unei culturi politice neconflictuale, consolidarea sistemului politic și a celui economic, stabilirea unui consens substanțial procedural între elite care constituie elementul central în consolidarea noului regim democratic[12]. Transformarea elitei politice moldovenești, dezbinată după mai multe criterii și interese într-o elită unificată consensual și, respectiv, trecerea de la democrația neconsolidată la democrația consolidată are loc în țara noastră foarte lent și contradictoriu. Despre acest fapt vorbește și retorica politică a celor 23 subiecți electorali (9 partide și organizații social-politice, 2 blocuri electorale și 12 candidați independenți) în perioada alegerilor parlamentare din 6 martie 2005, fiecare aducând argumente pro sau contra procesului de integrare a țării noastre în Uniunea Europeană. Fără a detalia, vom specifica că în ciuda forfotei electorale, manifestate în declarațiile liderilor politici, a acțiunilor de protest, a creării diferitelor comitete și organizații, electoratul autohton nu prea are încredere atunci când pledează pentru un lider sau altul. Din acest considerent electorii nu-și prea cunosc liderii, platformele lor politice sau cele ale formațiunilor politice pe care le conduc. În plus, sondajele de opinie atestă o apreciere modestă a activității Guvernului țării privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană[13].

Și totuși, semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu Republica Moldova la 28 noiembrie 1994 consacră țara noastră în calitate de partener direct al Uniunii Europene, iar aprobarea la 22 februarie 2005, la Bruxelles, de către Republica Moldova, prima dintre statele CSI, a Planului de Acțiuni UE – Moldova este un document important pentru țara noastră care materializează opțiunea de integrare europeană a Moldovei[14]. În acest sens, noua elită politică care a preluat puterea după alegerile parlamentare din 6 martie 2005 este obligată să onoreze angajamentele asumate și să finalizeze implementarea prevederilor acestui document de mare interes național, astfel încât realizarea activităților strategice ar spori ameliorarea imaginii țării noastre peste hotarele ei și ar urgenta procesul de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

În concluzie, viitorul elitelor politice moldovenești depinde, de acum încolo, de capacitatea lor de a folosi conjunctura geopolitică creată în spațiul Europei de Sud-Est, de a răspunde adecvat cerințelor mediului internațional și actorilor lui mai valoroși, de perfecționarea continuă a mecanismului puterii, adică de competența clasei politice de a

promova o politică internă funcțională și o politică externă flexibilă întru realizarea interesului național.

NOTE

1. Vezi mai detaliat: Pasti VI. Sociologie politică. – București: Ed. Ziua, 2004, p. 285-346.
2. A se vedea spre exemplu: Saca V. Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii. – Chișinău: CE USM, 2001, p. 45-64; Solomon V. Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989 - 2002). – Chișinău: CE USM, 2001, p. 26-57; Frunțașu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). - Chișinău: USM, 1999, p. 4-35
3. Barometrul Opiniei Publice din Moldova /Institutul de Politici Publice. Realizat de Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice „CIVIS”. – Chișinău, 2005, p. 6, 16; Cristal O. Pentru prima dată de la independență cea mai mare parte a populației apreciază pozitiv direcția de dezvoltare a statului //Moldova Suverană, 2006, 1 februarie; Basiul V. Timp de un an a scăzut mult încrederea în partidele de opoziție //Timpul, 2006, 21 aprilie.
4. Vezi: Varzari P., Varzari V. Unele aspecte privind formarea și recrutarea elitelor în Europa (cazul Republicii Franceze) //Unificarea europeană: filosofie, politică, mentalitate (materialele Conferinței Internaționale). – Chișinău, 2003, p. 96 – 101.
5. A se vedea: Platformele concurenților electorali: Alegerile parlamentare, 6 martie 2005. – Chișinău, 2005.
6. Eminescu M. Publicistică. Referiri istorice și istoriografice. – Chișinău, 1990, p. 473.
7. Cit . după Kolankiewicz G. Elite în căutarea unei formule politice //Polis, 1995, nr. 4, p. 113.
8. D. Bragiș, fostul lider al fracțiunii parlamentare „Alianța Social-Democratică din Moldova”, într-un interviu acordat revistei economico-social-politice „Săptămîna” subliniază că „boala patologică a Moldovei – lipsa de continuitate politică. Trebuie să aprobăm printr-un referendum niște lucruri, niște concepții, care nu vor fi schimbate, indiferent de cine va veni la putere” //Săptămîna, 2002, nr. 36, p. 17, 13 septembrie.
9. Acest fapt a fost sesizat de unul din autorii acestui articol încă la începutul lunii iunie 2006 la lucrările Conferinței științifice profesoral-studențești în cadrul Universității de Stat din Moldova, consacrată aniversării a 10 ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova și 5 ani de la fondarea Facultății de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative a USM. A se vedea: Varzari P. Elitele Republicii Moldova în căutarea unei formule politice //Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. – Chișinău: USM, 2001, p. 167 – 171.
10. A se vedea: Way L. A. Pluralismul prin omisiune din Moldova //Democrația, 2003, nr. 2, p. 11, 28 ianuarie.
11. Vezi mai detaliat: Sobor E., Andrievschi V. Trei componente ale ieșirii din criză // Moldova Suverană, 1998, 16 decembrie, p. 3; *Ibidem*. Moldova: istoria bolii și speranța tămăduirii //Moldova Suverană, 1999, 22 mai, p. 3.
12. Vezi: Burton M., Gunther R., Higley J. Transformarea elitelor și regimurilor democratice //Polis, 1995, nr. 4, p.53 – 84.
13. A se vedea mai detaliat: Barometrul Opiniei Publice din Moldova..., p. 39-40, 42- 43.
14. Nu vom scăpa din vedere și faptul că la 19 mai 2006, la Bruxelles, a fost semnat Planul individual de Parteneriat Republica Moldova – NATO (*IPAP*), document de o mare importanță istorică pentru țara noastră care statuează procesele profunde de reformare a acestei structuri transatlantice și amplifică cooperarea cu țările membre ale Alianței.

PREZENȚA KANTIANĂ ÎN FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ

The thought of distinguished Professor Dumitru Isac (1914-1984) has been crucially influenced by the so-called 'spirit of criticism' coming from Kant's critical metaphysics. Thus, D. Isac believed that the way of Kant's philosophy within the Romanian culture and philosophy deserves the highest attention and consideration.

In this respect, he wrote a text containing a brief comprehensive history of Kant's influence upon Romanian philosophers.

Înainte de a trece la dezvoltarea subiectului pe care mi l-am propus, mă simt obligat să indic câteva considerații care m-au îndemnat să aleg tocmai acest subiect și nu altul dintre multele similare posibile.

a) Lăsând la o parte preferința personală care va fi avut și ea o contribuție în opțiunea pe care am făcut-o, intră în primă considerație faptul istoric obiectiv al unui îndelungat contact cu filosofia kantiană pe care de peste un secol și jumătate l-am avut, cu mai mare sau mai mică consistență, învățământul și gândirea filosofică românească.

Kant a avut, incontestabil, o îndelungă influență asupra gândirii noastre filosofice, dar este bine să precizăm de la început că ea nu a fost singura, iar pe de altă parte, ca și în cazul altor influențe, nu a dus la un simplu epigonism, ci a fost filtrată printr-un specific național și cultural, valorile filosofiei kantiene fiind preluate diferențiat, cel mai adesea supuse unui examen critic, uneori foarte exigent.

Faptul acesta e desigur cu totul de înțeles. Când gânditorii români mai de seamă au început să-și îndrepte atenția spre filosofia kantiană, trecuse mai mult de un secol de la apariția celor trei Critici, multe științe avansaseră din vremea lui Kant și multe probleme își lărgiseră orizontul rezolvărilor posibile. Pe de altă parte, filosofia post-kantiană acumulasese deja un volum substanțial de interpretări și critici posibile, în măsură să facă nu numai posibile anumite obiecții, chiar fundamentale în raport cu conținutul Criticilor, dar și necesare. Și gânditorii români, despre care vom vorbi mai departe, crescuți în atmosfera culturală europeană, nu s-au lăsat invitați s-o facă.

b) Interesul pentru filosofia kantiană, susținut în universitățile noastre și difuzat prin ele, și-a găsit o expresie și o formă de exprimare în faptul că opera filosofică a lui Kant a fost tradusă în prima parte a secolului XX, înaintea altor filosofi de seamă, cum ar fi un Descartes sau un Hegel, acesta din urmă fiind tradus aproape în întregime abia în ultimul deceniu. Astfel, literatura noastră filosofică a fost în măsură să ofere chiar cercurilor mai largi de intelectuali textul Criticii rațiunii pure, al Criticii rațiunii practice și al Criticii puterii de judecată, alături de Prolegomene, care fuseseră traduse anterior. Atenția traducătorilor s-a îndreptat și asupra unor scrieri de mai mică extensiune, dar girate de geniul kantian, cum ar fi, de exemplu, Pedagogia sau Ce este Aufklärung-ul?

c) Interesul pentru filosofia kantiană s-a manifestat nu numai în felul arătat mai sus, ci s-a concretizat și în expuneri și studii prin care s-a urmărit atât o mai bună și extinsă cunoaștere a filosofiei kantiene, cât și rezolvarea mai justă a unora dintre problemele pe care le pune această filosofie.

d) În istoria culturii noastre filosofice filosofia kantiană a avut perioade îndelungi în care s-a bucurat de o deosebită prețuire, fără a se putea spune că stima și atenția pentru ea ar fi fost vreodată eclipsate.

Culturii filosofice românești din epoca ei de formare majoră i s-a potrivit în mai mare măsură un raționalism ponderat cum este cel kantian decât oricare alt raționalism metafizic-constructiv. Prudența, precauția, poate chiar un anumit scepticism al lui Kant - deși nu trebuie să uităm caracterul îndrăzneț al unora din ipotezele sale, cum ar fi „copernicanismul”, - corespund mai degrabă firii cumpănite, mai realiste și chibzuite a poporului român, decât orice construcție metafizică în care intră o mare doză de probabilitate și de incontrollabil.

Poate am fi fost atrași noi înșine de a face o prezentare mai generală, mai elegantă și literară, probabil mai plăcută, dar în acest caz ne-am fi abătut de la scopul inițial, pentru care în mod premeditat am sacrificat forma: a prezenta o informare mai concretă, deși nu exhaustivă, a felului în care filosofia românească a receptat influența celei kantiene, a interesului pe care cultura românească l-a arătat acestei filosofii, pentru a dovedi documentat că o asemenea influență a existat și care a fost factura și amploarea ei. Despre Kant s-a și spus că „ocupă cel dintâi loc în rândul filosofilor străini care au influențat dezvoltarea filosofiei române” (I. E. Torouțiu, *Immanuel Kant în filosofia și literatura română*, Tip. Bucovina, 1925, p. 18-19).

În sprijinul tezei unei prezențe kantiene în filosofia românească stau dovadă nu numai informațiile pe care le vom aduce aici, ci însuși faptul că despre această influență s-a mai vorbit și încă de mult în literatură, publicistică și lucrări din domenii apropiate filosofiei. La începutul secolului XX, profesorul G. Bogdan-Duică vorbea într-un articol despre „kantienii români”, observând că influența lui Kant asupra unor scriitori și gânditori români s-ar fi exercitat chiar pe când Kant se mai afla în viață. Astfel, Ion Budai-Deleanu (1760-1820), iluminist erudit, autor al unui vast poem tragicomic, se află, în unele pasaje și idei, sub influența cunoscutei scrieri a lui Kant *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. S-a observat că unele capitole din lucrarea lui Kant pot fi puse în paralelă cu pasaje și cu unele note din poemul lui Budai-Deleanu. Scriitorul român făcuse la Viena studii de filosofie și teologie.

De remarcat și de pus cronologic mai înainte pe gânditorul german din Transilvania Michael Hissmann (1752-1784), intelectual înzestrat, laborios, membru al Academiei de Științe din Göttingen, mai apoi profesor de filosofie la Facultatea din Pesta. Gânditor ponderat și lucid, Hissmann se pronunță împotriva speculațiilor metafizice, contra tezei idealiste kantiene despre aprioritatea spațiului și timpului.

Kant e cunoscut de timpuriu și prin traduceri în limba maghiară. În luptele de idei ale vremii el devine gânditorul cel mai influent. Profesorul Koteles Samuel (1770-1831) întocmește lucrări după modelul celor kantiene (*Logica generală*, 1808, și *Elementele filosofiei morale*, Tg.-Mureș, 1817). Era un sincer admirator al lui Kant pe care caută să-l interpreteze și să-l înțeleagă într-o manieră personală. La început acordă credit distincției kantiene dintre cunoașterea apriorică și aposteriorică (rațională și senzorială), spunând că numai pe cale apriorică pot fi dobândite cunoștințele adevărate, pentru ca mai apoi să rețușeze materialist aceste teze idealiste kantiene. Koteles era un om de cultură filosofică temeinică și cu participare proprie la problematica idealismului.

Idei kantiene au transpus în cultura română și alți învățați și dascăli ardeleni, cum au fost August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu. Ei au tradus pentru nevoile învățământului, cum se obișnuia în acea vreme, din operele lui Krug, care profesa - ca urmaș al lui Kant la Königsberg - un kantianism mai popularizat și amestecat cu Fichte. Laurian și Bărnuțiu admirau mai ales filosofia practică a lui Kant în care găseau unele idei folositoare și pentru lupta lor politică națională.

Simion Bărnuțiu (1808-1864) a fost profesor de filosofie la Blaj, iar din 1855 profesor de gimnaziu la Iași și apoi profesor de filosofie și drept la Universitatea din același oraș. De la cursurile lui au rămas manuscrise de metafizică, etică, estetică, istoria filosofiei. El își declară admirația pentru filosofia lui Kant pe care o cunoaște și o predă după Krug, dovedind însă că a consultat și cele trei Critici. Pentru el, Kant însemna o nouă epocă în istoria filosofiei și în toate disciplinele care țin de ea. Își îngăduie totuși să facă o oarecare modificare în tabelul categoriilor kantiene, atribuind „realității” rolul de categorie primă atât a metafizicii, cât și a obiectelor cunoștinței omenești. Gândul său limpede exprimat este că o cunoaștere are atâta realitate câtă are și obiectul ei. În general, Bărnuțiu caută să formuleze soluții proprii la problemele ridicate de filosofia kantiană, soluții care merg în sens contrar idealismului transcendențial ca și împotriva agnosticismului în raport cu conceptul de „lucru în sine”.

August Treboniu Laurian (1810-1881) e considerat al treilea kantian român după Budai-Deleanu și G. Lazăr. Cunoscând de la sursă nu numai pe Krug, ci și textele kantiene, Laurian și-a formulat și el unele poziții personale în câteva probleme. Laurian era un bun cunoscător al filosofiei pentru că, pe lângă prelegeri și cuvântări filosofice ocazionale a întreprins publicarea în articole a unei istorii a filosofiei începând cu antichitatea greacă. Pentru meditația filosofică a lui Laurian punctul de plecare este criticismul kantian. El acceptă în special ideea necesității unei critici prealabile a rațiunii: „Calea cea adevărată - spune el -, pe care putem parveni la știință, nu e nici dogmatică, nici aporetică, ci critică” (cf. Istoria filosofiei românești, voi. I, Ed. Acad. RSR, București, 1972, pag. 287). E calea pe care Laurian o declară necesară pentru a nu filo sofa fără conținut și a nu introduce fantezia și ficțiunea în filosofare. La fel, el se raliază eticii kantiene. Putem aminti aici și pe Timotei Cipariu (1805-1887), care, ca profesor la Blaj, introduce în școli filosofia germană, în special pe Kant. În Transilvania și Bucovina studiul filosofiei kantiene făcea parte din programele școlare.

Despre răspândirea kantianismului în Transilvania avem relatări din prima jumătate a sec. al XIX-lea de la istoricul german Bedeus (1783-1858). Filosofia kantiană a pătruns în școala și gândirea filosofică românească prin diverși adepți și propagatori. La începutul secolului al XIX-lea Kant era cunoscut și predat la colegiul Sf. Sava din București de către profesorul de cultură filosofică germană George Lazăr (1779-1823), care înțelegea să predea logica și metafizica în limba română după Kant, în timp ce la școala grecească se preda logica după Condillac. Pe lângă meritul deosebit de important pentru cultura noastră că a impus predarea filosofiei în limba română, G. Lazăr îl mai are și pe acela de a fi încercat să traducă filosofia kantiană într-o vreme când limba noastră filosofică nu atinsese încă nivelul cerut de o asemenea lucrare. E adevărat însă că Lazăr nu traducea direct din Kant, ci făcea doar o analiză a sistemului filosofic kantian, așa cum era ea făcută în cursul lui Krug.

Se cuvine în continuare să amintim un alt nume, acela al lui Ion Zalomit (1810-1885), profesor la Facultatea de Litere din București, care prezintă în 1848 la Berlin o disertație inaugurală cu tema *Principes et merites de la philosophie de Kant*. În această disertație, Zalomit încearcă o analiză cuprinzătoare și o evaluare critică a operei kantiene, arătând și influențele exercitate asupra lui Kant de gânditorii care l-au premers. El este unul dintre primii gânditori raționaliști români care au apreciat valoarea criticismului kantian și care au pus totodată în lumină unele dintre limitele filosofului de la Königsberg.

Dar, odată cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, influența kantiană prinde o nouă adâncime și extensiune, prin oameni de cultură mult mai pregătiți și-o recepționează la un nivel și mai înalt. Acum evoluția culturii române și a studiului filosofiei s-au ridicat pe o treaptă superioară, de pe care filosofia kantiană e tratată în studii mult mai competente, e întâmpinată de pe poziții intelectuale mai prevenite și mai documentate, e o fază în care se afirmă poziții critice personale și se caută căi originale în cugetarea filosofică. „Filosofia românească - spunea C Rădulescu-Motru -, întrucât a fost cu puțință filosofiei să prindă rădăcini la un popor care a trăit în condițiuni atât de neprielnice culturii, cum a trăit poporul nostru, tot prin influența kantianismului a fost susținută. În el și-a găsit inspirația Eminescu; sub influența lui, deși colorată de Schopenhauer, a fost activitatea didactică a lui Maiorescu”. Kant a fost un familiar al importante societăți literare și culturale românești “Junimea”. La direcția acestei societăți se afla tocmai un om cu înalte studii filosofice, Titu Maiorescu, marele nostru îndrumător cultural și profesor de filosofie, gânditor aflat cu deosebire sub influența filosofiei kantiene și schopenhaueriene. Din aceeași societate literară făcea parte și Mihail Eminescu, rămas până astăzi cel mai mare poet al literaturii noastre.

În conferințele publice organizate de această societate și ținute timp de aproape două decenii intrau și teme filosofice dintre care n-a lipsit nici filosofia lui Kant. Despre aceasta s-a vorbit de două ori, o dată de către Maiorescu însuși în 1867, când face o analiză a Criticii rațiunii pure (*Convorbiri literare*, I, p. 12-14 și 69-70) și zece ani mai târziu, când vorbește despre Criticismul lui Kant cunoscutul istoric Alexandru Xenopol (*Convorbiri literare*, IX, 1877-1878, p. 260-269). Despre aceste conferințe a scris dări de seamă însuși Eminescu în *Curierul de Iași*.

Filosofia kantiană a pătruns cu unele idei în poezia lui Eminescu și în unele bucăți de proză ale lui. Poetul român este impresionat mai ales de teoria kantiană despre spațiu și timp, studiată cu atenție în paginile Criticii rațiunii pure. E greu însă de delimitat cu precizie influența kantiană de alte influențe, de natură divergentă (materialiste, schopenhaueriene, budiste etc.).

Interesantă este încercarea marelui nostru poet de a da o traducere a Criticii rațiunii pure într-o vreme în care terminologia filosofică românească era în formare. Dar Eminescu, care avea un simț genial al limbii naționale, a profitat chiar de această dificultate pentru a crea noi termeni, a făuri noi expresii și a-și exercita mai departe măiestria sa de creator.

Traducerea lui Eminescu a fost publicată la Iași în cadrul editării operelor complete ale poetului, iar manuscrisul se află la Academia Română. Traducerea nu e completă; ea cuprinde doar cam a patra parte a textului kantian, nici acesta nefiind redat cu continuitate. Fără îndoială că filosofia kantiană a contribuit mult la adâncimea de idei și la stimularea sensibilității estetice a poetului român. Eminescu s-a simțit atras să dezbată și altfel, mai direct filosofic, ideile kantiene. El are printre manuscrisele sale unele încercări de analiză și interpretare a argumentelor aduse de Kant în susținerea apriorității spațiului, timpului și cauzalității.

Eminescu avea un mare cult pentru Kant, mărturisit și în următoarele cuvinte: „Kant are puterea de sugestiune și de călăuzire chiar pentru începătorii care vor să gândească. Kant e un bun prieten, și în același timp un bun profesor pe care-l recomand tuturor. E biblia filosofilor. Ca și în biblia creștinilor, scrisă pentru mulțime, tot așa veți găsi în Kant adevăruri pe placul și interesul tuturor. Nu vă îngroziți când îl luați în

mână, căci adâncimile de cugetare la dânsul au orizonturi clare de primăvară, care te cheamă spre înțelepciunea lumii”.

Pentru a vedea că figura filosofică a lui Kant nu a interesat numai gânditori români de specialitate și cu înaltă pregătire, ci faima lui pătrunsese în mase mai largi culturale, menționăm că pe parcurs, în sec. al XIX-lea, apar diverse biografii, bibliografii, compilații și traduceri, care toate țin să informeze despre marele înțelept și opera lui. Astfel, într-o publicație săptămânală din orașul Cluj a apărut în 1846 o istorioară sub titlul Kant înțeleptul de la Königsberg, al cărei autor nu se cunoaște. În colecția “Noua bibliotecă română”, voi. I din 1882-1883 apare o schiță biografică iscălită de un anume Laurian Luca, în care pe lângă datele biografice se prezintă lista scrierilor kantiene, precum și o caracterizare generală a sistemului filosofic kantian.

Dar kantianul care a exercitat mai multă influență în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și a răspândit cu mai multă strălucire ideile kantiene în cercuri largi a fost Titu Maiorescu. El făcea acest lucru de la catedra universitară, ca profesor la Iași și București, - unde prelegerile sale se bucurau de un meritat prestigiu atât în privința conținutului, care era de o consecvență impecabilă, cât și a formei.

Totuși, Maiorescu nu acorda filosofiei kantiene un credit global și aprioric, ci numai unul selectiv și critic. Nu era de acord, de exemplu, cu morala kantiană, cu teoria imperativului categoric; aprecia însă Estetica transcendentă din Critica rațiunii pure - capitol în care Maiorescu vedea centrul de greutate al filosofiei kantiene. De aici rezulta și în prelegerile sale o atenție mai mare pentru expunerea argumentelor pe care Kant se baza în susținerea tezei apriorității spațiului și timpului. Adeziunea dată aici filosofiei kantiene l-a făcut să caute și să creadă că a găsit noi argumente pentru susținerea poziției lui Kant. Unul dintre acestea este formulat de un fost student al său (Ion Petrovici), în caietul de note de curs, în următorii termeni: “Intelectul nostru nu poate fi ca o oglindă care dublează realitatea. Un astfel de duplicat în economia naturii ar fi de prisos. De asta să se fi creat intelectul, ca să repete încă o dată - și mai prost, poate - ceea ce este? E natural să credem că formele lui creează ceva nou, care nu există independent de el”. Maiorescu invoca și cazuri de “viziune la distanță”, cum fusese aceea a lui Swedenborg, din care voia să scoată concluzia că spațiul nu există aieva. Astfel de argumente nu erau însă și în vederile lui Kant care, cum se știe, nu dăduse importanță experienței trăite de Swedenborg.

Maiorescu găsea și pentru idealitatea timpului unele argumente în plus față de cele kantiene. Faptul că Goethe avusese odată, în timpul unei plimbări, halucinația că se vede pe el însuși venind din direcție contrară, călare, mai în vârstă și în ținută de mare demnitar - fapt ce s-a și realizat ceva mai târziu - însemna pentru Maiorescu că timpul nu există aieva, că tot ce va fi în viitor e realizat deja, și numai noi suntem aceia care vedem fenomenele succesiv. Este evidentă coloratura personală pe care Maiorescu o dă teoriei kantiene despre spațiu și timp, cum și tendința lui spre o metafizică realistă a imobilității.

În general, universitățile românești au continuat și după Maiorescu predarea cu interes sporit a filosofiei kantiene. Dacă P.P. Negulescu nu poate fi considerat un kantian deoarece are numeroase rezerve față de apriorism, Ion Petrovici se declară un admirator entuziast al criticismului, deși, ca și Maiorescu și alții, formulează și el unele îndoieli și caută noi argumente pentru întărirea pozițiilor kantiene.

Pe lângă aceștia ar trebui menționat și profesorul Marin Ștefănescu de la Universitatea din Cluj, care în lucrările sale cu care și-a susținut doctoratul la Sorbona,

Le dualisme logique și Le rapport entre le Dualiste et le Théisme de Kant, dovedește întinse studii asupra gânditorului de la Königsberg. Din păcate însă, în primul din aceste studii se distanțează de Critica rațiunii pure, iar în cea de a doua, cum s-a exprimat nu fără oarecare maliție unul din colegii săi, “apare kantian în măsura în care și Kant este creștin” - aluzie la înclinația crescândă a profesorului clujan pentru problematica teologică și la străduințele lui de a rezolva problemele filosofiei prin soluții religioase. A scris o lucrare în limba română despre filosofia creștină, lucrare care a avut trista soartă de a nu fi acceptată de teologi și de a fi repudiată de filosofi, și o alta, publicată în limba franceză la Editura Alean, Le problème de la méthode, în care, cu erudite incursiuni în istoria filosofiei, vrea să concludă că adevărata metodă a cunoașterii filosofice ar fi rugăciunea.

Influența cea mai remarcabilă a filosofiei kantiene, ca a oricărei filosofii în general, e considerată aceea care a contribuit la întemeierea unei concepții proprii, cu un anumit grad de originalitate, ceea ce la noi s-a întâmplat ceva mai târziu, și anume după ce într-un fel s-au epuizat acțiunile extensive și mai mult de culturalizare, de care am vorbit până aici. Cugetătorul care a primit această influență și a încercat elaborarea primului sistem filosofic pe baze kantiene a fost C Rădulescu-Motru, fost elev al lui Miorescu, doctor la Leipzig cu o teză despre Kant (Zur Entwicklung von Kants Theorie der Naturkausalität).

Firește, pentru a-l depăși pe Kant printr-o concepție proprie, trebuia arătat în prealabil că marele filosof nu dăduse o soluție satisfăcătoare la problema centrală care anima filosofia sa. Marea problemă căreia i se pare lui Rădulescu-Motru că I. Kant nu i-a dat o soluție satisfăcătoare este formulabilă prin întrebarea: „Cum ajunge o conștiință individuală, care este constituită din elemente empirice, deci schimbătoare, să aibă sinteze cu caracterul adevărului universal și necesar?”. Aici i se pare gânditorului român că e cazul să fie revizuit și modificat Kant, deoarece „un răspuns mulțumitor nu poate veni decât de la filosofia care va ști să împreune caracterele subiective ale conștiinței individuale cu caracterele unei realități persistente în toate timpurile, adică de la filosofia care va explica pentru ce știința este în același timp și un produs istoric și un produs de valoare eternă” (*Elemente de metafizică*, p.162).

O asemenea filosofie care va da răspuns la întrebarea nesoluționată de Kant n-ar putea fi decât o „perfecționare a filosofiei kantiene” și e tocmai ceea ce a sperat să facă gânditorul român într-o serie de lucrări în conținutul cărora nu vom intra aici. Menționăm doar că străduința sa inițială este aceea de a vedea „dacă nu cumva cei doi termeni ai problemei, conștiința de-o parte și lumea lucrurilor în sine de altă parte, nu sunt în fond aspectele uneia și aceleiași realități care trece prin momente diferite; trebuie văzut dacă cei doi termeni ai problemei nu pot fi explicați printr-o unitate superioară, în care antiteza lor să apară ca o relațiune logică” (*Elemente de metafizică*, p. 247).

Căutând soluționarea problemei ridicate de Kant, Rădulescu-Motru se angajează pe linia unui evoluționism finalist și interior. El restabilește într-un fel unitatea dintre conștiință și realitatea în evoluție, suprimând dualismul kantian al conștiinței și lucrului în sine. „în tradițiunea biblică, Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa; în ipoteza monismului, evoluția face pe om după chipul și asemănarea realității totale. În tradiția biblică, personalitatea omenească era socotită ca o copie după o personalitate supranaturală; pe când în ipoteza monismului, personalitatea omenească este produsul necesar al evoluției realității... în unitatea conștiinței se rezumă lungul proces de adaptare care întovărășește evoluția realității” (ibidem, p. 270, 271, 272). Concepția lui Rădulescu-

Motru e redată, poate, cel mai bine și mai complet în următorul text: „Omul nu reprezintă un factor opus universului, în personalitatea omului nu stă o cauză care să întrerupă determinismul naturii, ci o verigă necesară acestui determinism; persoana omenească indică însăși direcțiunea evoluției înspre care merg diferitele energii ale universului. Conștiința omenească este dar ca o carte deschisă în care se poate citi evoluția realității, o carte însă în care nimeni n-are posibilitatea să scrie un rând mai mult peste cele scrise de această evoluție a realității!” (*ibidem*).

Plecând de la datele filosofiei kantiene, Rădulescu-Motru ajunge la poziții teoretice cu totul diferite de cele kantiene. Unitatea conștiinței și formele conștiinței îi apar ca un produs suprem și necesar al evoluției cosmice, și tocmai în acest fapt vede el explicația caracterului lor aprioric față de orice experiență, cum și garanția concordanței dintre cunoștințele noastre individuale și realitate.

Din aceste intenții au apărut în continuare, între cele două războaie mondiale, o serie de expuneri de amploare, monografiile și studii, care din orice punct de vedere ar fi abordat criticismul, toate presupun conștiința măreției operei și gândirii lui Kant.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea apar primele lucrări de critică competentă a filosofiei kantiene, nu atât din punctul de vedere al unui alt sistem filosofic, cât din libera exercitare a unei analize logice și științifice. Un astfel de opozant - dar nu singurul - al filosofiei kantiene a fost profesorul P.P. Negulescu, care în lucrarea *Critica Apriorismului* (București, C Gobi, 1892) își fixa în următoarele cuvinte punctul de vedere: „Voind să ne dăm seama de valoarea lui Kant trebuie să-l examinăm mai cu seamă prin prisma problemei cunoștinței, pentru că orice sistem se judecă înainte de toate prin această prismă. Și făcând aceasta, vedem insuficiența lui”.

Grigore Tăușan scrie *Evoluția sistemelor de morală*, cu un lung capitol rezervat eticii kantiene, căreia îi arată multă admirație și ține s-o apere de obiecțiunile ridicate de Schopenhauer, Spencer și Guyau, în așa fel încât până la urmă lucrarea apare ca o scriere kantiană.

În tratatul de Istorie a filosofiei moderne, volumul al doilea, apărut în 1938, spațiul rezervat filosofiei kantiene este de zece ori mai mare decât acela prevăzut pentru prezentarea lui Hegel. Observând că aici e o nedreptate făcută lui Hegel, nu putem să nu remarcăm totodată că o asemenea inechitate se datorește și considerației deosebite de care Kant se bucura în cultura noastră filosofică.

Într-un alt tratat, de Istorie a filosofiei contemporane, scris de P.P. Negulescu, apărut în 1941, criticismului kantian îi este dedicat întreg volumul I, de peste 500 de pagini.

Un spațiu preponderent ocupa Kant și în prelegerile de istoria filosofiei contemporane ale profesorului Ion Petrovici. Douăsprezece lecții au și fost publicate în 1936 într-o monografie intitulată *Viața și opera lui Kant*.

La toate acestea trebuie să adăugăm o serie de traduceri integrale și competente din principalele opere ale lui Kant, apărute în prima jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, în 1924 apare *Prolegomene la orice metafizică viitoare* care se va putea înfățișa ca știință, în 1929 - întemeierea metafizicii moravurilor, pe urmă *Critica rațiunii pure*, *Critica rațiunii practice*, *Critica puterii de judecată*. Aceste traduceri au fost acelea care au făcut cunoscută filosofia kantiană în cercuri intelectuale mai largi și au sprijinit interesul arătat pentru Kant la catedrele universitare.

Printre celelalte lucrări ale lui Kant traduse în românește trebuie să menționăm o traducere mai veche (a lui CV. Buțureanu, în „Biblioteca pentru toți”, nr. 770-771)

adresată anume cercurilor mai largi, a *Tratatului de pedagogie* (1912), redat după varianta franceză a lui Jules Barni. După cum se știe, Jules Romain Barni a contribuit în mare măsură la cunoașterea și răspândirea filosofiei kantiene în Franța, prin traducerea principalelor lucrări ale gânditorului german și, în același timp, prin temeinice analize critice asupra unora dintre ele.

În 1901 se traduce într-o Crestomație a autorilor germani un capitol din *Spre pacea eternă*, lucrarea fiind tradusă integral în 1915 de Ion Gorun. Traducerea lui Gorun e însoțită de o biografie și o listă amănunțită a scrierilor lui Kant. În 1906 apare o lucrare, fără prea multă originalitate, intitulată *Viața și operele lui Kant*, al cărei autor este Sofronie Craioveanu, apărută la Editura „Minerva” din București. De fapt, volumul este o simplă compilație după autori francezi. Ea reușește însă să ofere o imagine destul de fidelă despre filosofia kantiană. Apoi, în 1908, apare la Craiova traducerea lucrării autorului francez Duproix despre Kant și Fichte. Cu un an mai înainte, George Antonescu prezentase în „Revista de filozofie și pedagogie” o analiză temeinică a *Principiilor pedagogice* ale lui Kant și Schiller. În 1912 apare traducerea *Filosofiei creștinismului*, făcută de Adrian Sulcină.

Chiar și unii dintre cei care se ocupau de filosofia lui Schopenhauer, cum este I. C. Năvârlie, se simțeau obligați să înceapă cu Kant, autorul amintit precedându-și studiul despre Schopenhauer cu o expunere a Criticii rațiunii pure (București, 1914).

Dacă mai era nevoie de o ilustrare a măsurii în care Kant pătrunsesse în conștiința culturii noastre filosofice, aceasta a fost făcută cu prilejul bicentenarului lui Kant (1924 - n. ns.). Aproape toate revistele noastre de cultură, în frunte cu „Revista de filosofie”, au rezervat spații largi, dacă nu chiar numere întregi acestui eveniment. La aniversarea marelui înțelept de la Königsberg au participat cadrele cele mai înalte de la catedrele noastre de filozofie, oameni care mai toți elaboraseră lucrări despre Kant după ce trecuseră în faza de formare intelectuală, în mare parte, prin universități germane. Aniversării lui Kant i s-a dat toată amploarea cuvenită prin contribuția și îndemnul gânditorilor români Ion Petrovici, care a și publicat cu acest prilej studiul Kant și cugetarea românească, Mircea Florian, Mircea Djuvara, C Rădulescu-Motru și alții.

Ca încheiere la acest capitol, mă voi referi la Lucian Blaga, în care, după părerea mea, se găsesc nemărturisite, dar puternice influențe kantiene.

Lucian Blaga, fost profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei Române, unul dintre cei mai mari poeți ai literaturii noastre, este și autorul unei concepții filosofice interesante, clădită pe o vastă cultură filosofică asimilată în mod original din întreaga istorie a filosofiei. Ceea ce are la el o rezonanță kantiană pentru urechile prevenite este, întâi de toate, distincția dintre o zonă a existenței care este și rămâne “în sine” și o zonă care cade sub cunoașterea obișnuită științifică. Nu e nevoie de un efort prea deosebit pentru a vedea aici distincția kantiană dintre lumea fenomenală și lumea lucrurilor în sine.

Găsim la Blaga același agnosticism de principiu ca și la Kant cu privire la existența în sine pe care Blaga o și numește „lume a misterelor”. Când Blaga spune că specificul uman, ca ființă spirituală, se definește dramatic prin viețuirea într-un orizont al misterelor și străduința vană de a le revela, nu poate să nu-ți vină în minte adâncă reflexie kantiană de la începuturile Criticii rațiunii pure, că omul are această soartă deosebită de a-și pune probleme pe care rațiunea sa nu le poate rezolva.

Atrage atenția, de asemenea, faptul că Blaga adaugă în concepția sa o nouă serie de categorii la nivelul inconștientului. Tocmai aceste categorii - spre deosebire de cele ale

conștiinței, care operează doar în zona lumii date, concrete - vizează lumea misterelor. Dar aceste mistere nu pot fi în nici un fel revelate adecvat. Blaga se străduiește să se diferențieze de Kant, dar tocmai pentru că simte această nevoie dovedește că ideile sale s-au cristalizat în raport cu tezele filosofiei kantiene. Putem menționa ca fapt semnificativ că, în cele din urmă, Blaga comite aceeași greșeală care i s-a reproșat în mod repetat și lui Kant: este știut că existența e o categorie ce nu operează - după litera expresă și fermă a *Criticii rațiunii pure* - în zona fenomenală, dar Kant, afirmând totuși existența lucrului în sine, s-a contrazis evident. Blaga face și el ceva similar: deși misterele sunt intraductibile în termeni de cunoaștere umană, rămânând în permanență niște necunoscute, totuși, într-una din scrierile sale principale intitulată *Diferențialele divine*, ne arată detaliat, deși într-o ipoteză de construcție mărturisit mitologică, toate aceste mistere, inclusiv explicația refuzului accesului uman în mijlocul lor prin aplicarea unei cenzuri transcendente, întrucât cunoașterea pozitiv-adecvată ar constitui o primejdie supremă pentru întreaga existență.

Iată câteva considerații finale care reies din textul prezentat.

a) Găsec pe deplin justificată constatarea că filosofia kantiană a avut o prezență proeminentă, relativ constantă și eficientă asupra culturii noastre filosofice. Subliniem încă o dată că ea nu a fost singura filosofie europeană care a avut un contact susținut cu gândirea autohtonă, dar a fost într-un fel predominantă. Despre Kant s-a și spus că „ocupă cel dintâi loc în rândul filosofilor străini care au influențat dezvoltarea filosofiei române” (I. E. Torouțiu, *Immanuel Kant în filosofia și literatura română*, Tip. Bucovina, 1925, p 18-19). În același sens, C Rădulescu-Motru constata că „Filosofia românească, întrucât a fost cu puțință filosofiei să prindă rădăcini la un popor care a trăit în condițiuni atât de neprielnice culturii, cum a trăit poporul nostru, tot prin influența kantianismului a fost susținută”.

b) Considerând că prin difuzarea unui mare cugetător pătrunde într-o cultură nu numai o concepție oarecare, ci filosofia însăși, Kant trebuie văzut ca unul dintre acei mari filosofi de valoare universală care au contribuit la ridicarea spiritului filosofic în cultura română.

c) S-a văzut și din cele spuse până aici că filosofia kantiană, chiar și atunci când și-a găsit adepți și admiratori, a fost recepționată critic, întâmpinată nu odată cu obiecțiuni fundamentale. Îmi îngădui să cred că tocmai acest lucru este interesant și vrednic de subliniat, pentru că el însemnează că tezele acestei mari filosofii nu au fost receptate pasiv, translate pur și simplu, ci au avut un rol stimulator. Ele au fost pentru cugetătorii români material de fermentație creatoare și nu de preluare dogmatică.

Și Kant, dar și alți mari filosofi au contribuit la elaborarea unor concepții filosofice originale. S-ar cuveni, prin urmare, să ne referim și la felul cum a fost onorată această investiție. Ar fi subiectul unei alte expuneri. Un răspuns se poate da, însă, de pe acum. Filosofia românească are o serie de gânditori și de opere care ar putea fi recepționate cu interes dacă ele ar fi fost scrise într-o limbă de circulație universală. Ne gândim în special la unele opere ale lui C Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, L. Blaga, D.D. Roșea și alții, necunoscute literaturii filosofice europene, de care suntem convinși că ar sta dovadă despre existența unor puncte de vedere proprii în probleme filosofice fundamentale, ca și despre specificul unei filosofii care și-a atins maturitatea după criteriile clasice ale acestei discipline.

Valeriu Capcelea

DIMENSIUNEA FILOSOFICĂ A CATEGORIEI „TRADIȚIE” ȘI FUNCȚIILE EI SOCIALE

Recenzent: Gheorghe Bobână, dr. hab. în filosofie.

The article is intended to research the interpretation of the category “tradition”, its definition and typology. The author also uncovers various trends in defining this category. The importance of the structural functional analysis of the term tradition as an original social phenomenon is emphasized in order to identify its structural elements: idea (representation) tradition (certain behavioral norms) and ritual (symbolic implementation of tradition).

The main function of tradition: regulation transference of the social experience, educational, information and integration ones are being identified. The author came to the conclusion that the categorical imperative of the present is the utilization of the potential of the national traditions in order to regulate relations between people and generation, to solve problems which arise due to the invasion of the “mass culture” on modern youth.

Tradiția exprimă moștenirea de obiceiuri, datini, credințe ce se transmit din generație în generație, constituind trăsăturile specifice unui popor. Astăzi, categoria „tradiție” este utilizată atât în limba uzuală, cât și în cea științifică. Dicționarul explicativ al limbii române determină tradiția ca un „ansamblu de concepții, de obiceiuri, de datini și de credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit (prin viu grai) din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică” [1].

În limba română noțiunea *tradiție* este utilizată în trei sensuri: 1) ea servește ca o expresie a unor trăsături comune, particularități proprii unor fenomene sociale care se deosebesc mai mult sau mai puțin unele de altele, dar care sunt înrudite (ritual, ceremonie, sărbătoare); 2) noțiunea în cauză se utilizează în sensul ei direct ca entitate ce se deosebește de obicei, ritual, sărbătoare etc.; 3) ea poate fi utilizată ca echivalentă a noțiunilor menționate mai sus: obicei, ritual, sărbătoare, ceremonie, arta măștilor și a jocurilor dramatizate de Anul Nou etc.

Categoriei *tradiție* în filosofie și știință nu i-a prea mers: indiferent de utilizarea destul de frecventă și a tentativelor de a o interpreta, totuși putem constata cu certitudine că aceste intenții s-au soldat cu faptul că ea rămâne și în continuare destul de contradictorie și inadecvată. Unicul moment ce este propriu tuturor concepțiilor constă în aceea că categoria *tradiție* apare practic întotdeauna acolo unde este vorba despre legătura dintre prezent și trecut.

După opinia noastră, au dreptate savanții care arată că *tradiție* reprezintă o noțiune incertă care nu este încă determinată [2]. În această ordine de idei, vom elucida un șir de cauze care, sperăm, ne vor explica această stare de lucruri. Principala dintre ele, constă în tratarea etimologiei noțiunii date și în faptul cum ea este utilizată de cei care o explică și o interpretează.

Noțiunea *tradiție* este de proveniență latină (*traditio* = transmit), desemnând inițial transmitere, învățăminte. Despre aceasta ne denotă practic toate dicționarele explicative și enciclopediile, unde această definiție este elucidată: „fran. *Tradition* – tradiție, ger. *Tradition* - < lat. *traditio* – a transmite, legendă, de la *tradere* – a transmite, a comunica, de la *trans* – prin, printre și *dare* – a da”.

Analiza tuturor modalităților de tratare și a definițiilor categoriei *tradiție* ne indică, după opinia lui A. A. Fokin, următoarele: [3] a) din punct de vedere etimologic, acest termen se referă la cuvântul latin *traditio*; b) de obicei, accentul se pune pe conceperea funcțională a tradiției (a transla, a transmite); c) variantele categoriei *tradiție* sunt similare prin faptul că ele se referă la legătura dintre prezent și trecut; d) în cele mai multe cazuri ea coincide cu conceptul esențial asupra modalității de translare – vorbirea orală; e) cu vorbirea scrisă și, prin urmare, cu literatura, categoria *tradiție* este identificată numai de unii autori.

Plus la aceasta, tratarea fenomenului *tradiție* e dificilă datorită faptului că la elucidarea esenței ei apar o serie de probleme. Spre exemplu: la ce fel de fenomene ale vieții sociale se referă tradiția – la cele spirituale sau la cele materiale, se reduce oare sfera de înfățișare a ei numai la conștiința socială sau cuprinde și relațiile materiale ale activității umane, acumulează ea oare numai experiența socială anterioară sau și experiența contemporană? Aceste particularități ale tradiției au creat impresia greșită, conform căreia conținutul tradiției era redus numai la sfera spirituală a activității umane sau la o anumită formă concretă – simbolică – de comunicare sau semn, moral-religioasă, gnoseologică, de joc. Astfel de „reducționism idealist” este inadecvat, fiindcă ne oferă o reprezentare denaturată a esenței tradiției. Concomitent, celelalte sfere ale vieții sociale erau considerate lipsite de influența tradițiilor. În această ordine de idei, o însemnătate deosebită o are postulatul lui A. Toynbee care, deși se referă la cultură în genere, are o însemnătate metodologică și la investigarea fenomenului tradiție. El menționează că anumite tipuri concrete ale culturii reprezintă un tot întreg, ale căror părți sunt în concordanță unele cu altele, în care „elementele economice, politice și culturale formează o armonie interioară deosebită” [4]. În acest mod, interpretarea unilaterală a tradițiilor poate fi depășită, ceea ce ne permite de a concepe tradițiile ca un fenomen social specific, care există în toate sferile vieții sociale: artă, cultură, morală, psihologie socială, artizanat, producție materială etc.

Este destul de semnificativ și faptul că polemicele din literatura de specialitate și discuțiile impetuoase ce s-au produs la conferințele științifice unde s-a abordat problema tradiției în anii 60-80 ai sec. al XX-lea în fosta U.R.S.S. și în diverse țări occidentale nu s-au finalizat cu rezultate scontate. Tentativele savanților de a crea o teorie a tradiției nu s-au soldat cu apariția unor curente speciale în investigarea lor, deși au apărut o serie de monografii și culegeri colective [5] care, în principiu, nu au rezolvat problemele vizate. Situația și astăzi rămâne intactă, pentru că tot timpul investigațiile au fost și sunt axate în jurul problemei „Ce este tradiția?” În același timp, se încearcă de a concretiza o determinare sau alta prin fapte ce posedă un caracter particular, sau se întreprinde o tentativă și mai greșită, de a substitui categoria *tradiție* unor noțiuni care dispun de o anumită independență și care soluționează o serie de probleme care nu au nimic comun cu tradiția: inovație, continuitate, traducere, epigonism etc.

Din această cauză este necesar, mai întâi de toate, să înțelegem pentru sine, cât mai cert, care este sfera de acțiune a acestor categorii și zona de corelație a lor cu sfera ce aparține tradiției în mod plener, în calitate sa de categorie independentă.

Deși categoria *tradiție* nu a fost abordată în literatura filosofică și științifică din antichitate și până în sec. al XVIII-lea inclusiv, totuși am putea remarca că în interpretarea acestui fenomen social specific până în sec. al XIX-lea au existat două orientări: prima susținea că tradiția există acolo și numai acolo unde contemporaneitatea era „croită în conformitate cu măsurile trecutului”, adică corespunde completamente

modelelor istorice; a doua fixa arta de a separa în cadrul contemporaneității „urmele trecutului”, care pot fi apreciate în mod diferit.

Începând cu sec. al XIX-lea, au apărut multiple definiții ale tradiției, însă situația nu s-a schimbat în mod substanțial. În sec. al XX-lea, opiniile care concepeau tradiția ca „ceva din trecut”, ca o „umbră a trecutului”, se multiplică [6], ceea ce a determinat apariția unor numeroase incertitudini terminologice și categoriale.

Unii cercetători recurg la o modalitate simplă de tratare a tradiției, fixând toate determinările veritabile și viceversa, iar mai apoi efectuează o analiză comparativă și genotico-topologică a ei. Însă o astfel de tratare duce deseori spre impas, nu rezolvă problema, ci, dimpotrivă, o complică, fiindcă chestiunea constă nu în elucidarea aspectelor cantitative, dar în faptul cu ce contribuie ei la elucidarea noului la analiza problemei în cauză în comparație cu cele existente.

Este necesar să remarcăm că categoria *tradiție* indică nu numai la relația dintre trecut și prezent, dar și la anumite puncte de tangență dintre ele. În această ordine de idei, este vorba de funcția de „recepție-translare” a tradiției, care se efectuează în mod oral, cu alte cuvinte, tradiția este trecută în sfera culturii nescrise. Concomitent, tradiția nu este tratată ca un proces, dar ca un obiect, lucru ce se transmite într-un anumit mod. Prin urmare, tradiția este concepută ca o știință aparte, particulară sau ca o parte a ei, spre exemplu, etnografia, folcloristica etc. Probabil, din această cauză, în calitate de sinonime ale categoriei *tradiție* deseori se utilizează așa noțiuni ca *legendă*, *baladă*, care indică asupra faptului ce este necesar de a se transmite, astfel tratându-se tradiția în calitate de obiect, lucru. Însă de îndată ce se insistă asupra unei astfel de modalități de translare ca vorbirea scrisă, obiectul se disociază și se transformă într-o mulțime incertă, pierzând, prin aceasta, integritatea, care devine nu formală, ci abstractă.

Mult timp în tratarea tradiției a prevalat abordarea pluralistă, prin care tradiția se identifica cu obiceiul, sărbătoarea, ritualul. După opinia noastră, o alternativă a tratării date poate fi abordarea sistemică, care, independent de diversitatea ei, este monistă, pentru că presupune evidențierea în cadrul sistemul investigat al elementelor și relațiilor ce formează sistemul, care îi oferă integritate. Prin aceasta se înlătură posibilitatea de a utiliza, în procesul investigării tradiției, abordarea pluralistă, care reprezintă o tratare eclectică. Tradițiile, fiind un sistem de anumite idei, legi nescrise, norme de conduită, o totalitate de concepții ce s-au cristalizat în mod istoric, nu se constituie într-o formă completă în mod spontan. De aceea, în structura tradiției pot fi delimitate trei straturi: ideea (reprezentarea); obiceiul (o anumită normă a conduitei); ritualul (întruchiparea simbolică a obiceiului) [7].

Totodată, concepția care a prins rădăcini în știință, conform căreia tradiția reprezintă o categorie destul de amplă și neomogenă, nu poate deveni un fundament pentru lărgirea subiectivistă sau îngustarea frontierelor acestui fenomen social, pentru că ele sunt destul de cert desemnate de esența acestei categorii ca relație între prezent și trecut și acele abordări care s-au decantat timp de câteva secole în știință, despre care am menționat mai sus.

Totalitatea definițiilor tradiției existente în literatura de specialitate au ceva comun, de vreme ce consideră că acest fenomen social specific reprezintă atitudinea subiectului care recepționează tradiția și obiectul care îi dă naștere. Diversitatea interpretărilor acestui fenomen social au apărut datorită celor trei tipuri de relații ce se formează în cadrul existenței sociale: 1) relațiile ce au un caracter intrinsec sau o atitudine ciclică, unde interacțiunea dintre subiect și obiect este redusă la contopirea lor; 2) determină obiectul ca o multitudine în care subiectul intră ca una din părțile egale și

este extras din această mulțime pentru manifestarea esenței sale; 3) el poate fi reprezentat, în mod convențional, ca liniar, unde obiectul neapărat trebuie să fie precedent, trecut față de subiect. În această ordine de idei, este necesar de a preciza că primul și a-l doilea tip nu revendică o cronologie strictă, iar al treilea se sprijină în mod special pe ea.

Cea mai mare parte a cercetătorilor, referindu-se la fenomenul *tradiție*, își focalizează atenția, de cele mai multe ori, asupra unuia din cele trei tipuri de relații, ignorându-le pe celelalte. Acest lucru se întâmplă sau din cauza că ei nu cunosc aceste relații, nu le îmbină, dar mai ales din cauza că ei confundă aceste trei tipuri de relații sociale. Prin urmare, se încalcă integritatea fenomenului, obiectivitatea conținutului acestei categorii.

Tipul întâi al tradiției poate fi numit, în mod convențional, ierarhic și presupune înființarea unei ierarhii, a unei axe în vârful căreia se află obiectul în fața cui se închină, care se imită, iar tot ce se află mai jos este împărțit, în mod strict, în nivele ce sunt supuse piscului. O asemenea legătură creează impresia eternității și inepuizabilității simbolului, de aceea categoria *timpului*, în acest caz, nu este atât de importantă. Tradiția ierarhică este, mai întâi de toate, tradiția credinței, care, după cum se știe, se bazează pe începutul intrinsec, spiritual și personal. În tradiția ierarhică domnește relația analogiei și asemănării, ea se transformă într-o formulă codificată, unde domină determinismul, care reduce relația dintre subiect și obiect la banalitate, obiectul este transformat în cult, iar subiectul este, practic, redus la zero ca individualitate și există ca ceva derivat de la obiectul ce dă naștere tradiției.

În literatura științifică dedicată analizei categoriei *tradiție* întâlnim, destul de frecvent, determinarea tradiției ca o totalitate de chipuri. Reieșind din această optică, s-a produs, după opinia noastră, una din cele mai mari erori, tradiția fiind concepută în calitate de chip pentru imitare, la un proces de imitare a unor chipuri.

Al doilea tip al tradiției poate fi numit paradigmatic. El apare acolo unde apare comparația, care instituie dominația mulțimii în toate: mai întâi, obiectul trebuie și poate să devină multiplu; în al doilea rând, tipul multiplu de relații între subiect și obiect; în al treilea rând, caracterul multiplu al formelor și, ca efect, multitudinea conținutului și a sensurilor; în al patrulea rând, comparația ne oferă posibilitatea de a evidenția multitudinea subiecților ce recepționează tradiția [8]. Așadar, tipul paradigmatic al relațiilor ne oferă posibilitatea de a reprezenta tradiția ca ceva ce ține de perspectivă, negând prin aceasta numai caracterul ierarhic al ei.

Diversele definiții ale categoriei *tradiție*, pe care le întâlnim în literatura de specialitate, sunt destul de impunătoare, deoarece autorii se sprijină pe criterii absolut diferite: conștiință, voință, afectivitate, identificare, simțul continuității etc. Însă, indiferent de aceste distincții, ele conțin o trăsătură comună: evidențiază dintr-o totalitate a trecutului ceea ce s-a păstrat într-o formă sau alta ca o valoare inestimabilă. Anume pe acest fundal, adică pe totalitatea percepției afective a moștenirii și a atitudinii față de ea ca valoare s-a constituit în știință orientarea subiectivistă în investigarea conexiunii dintre trecut și prezent.

Abordarea subiectivistă a tradiției ne oferă posibilitatea de a concepe faptul că o parte considerabilă a culturii, moștenită de la înaintași, poate deveni tradițională numai atunci când cel puțin un subiect își aduce aminte că un anumit obiect a existat în trecut și vrea ca el să existe în continuare. Astfel, tradiția apare nu ca un obiect, dar ca credință în valoarea ei, nu ca un fapt care este observat, dar ca o idee care exprimă o judecată de valoare, ce se instituie în urma unui act de valorizare, care este actul de prețuire, de

apreciere a produselor creației umane. Actul valorizării are loc numai la nivelul conștiinței sociale și se efectuează în virtutea unor criterii obiective, care nu sunt elaborate de individ, ci sunt condiționate în mod istoric și social. Valorizarea este un proces de consacrare a valorii la nivelul conștiinței sociale a comunității, și nu doar la nivelul conștiinței individuale. Nu individul care creează obiectul este acela care îi acordă valoare, ci comunitatea care apreciază, prețuiește acel obiect și conferă valoare. În această ordine de idei, N. Râmbu menționa că „subiectul axiologic nu este însă un simplu individ. O persoană anume nu poate fi măsura valorii și a judecăților de valoare. Așa cum un concept sau o judecată existențială transcend individul, fiind valabile pentru toate ființele raționale, valoarea și judecățile de valoare transcend conștiința individuală. Valoarea nu există decât pentru subiect, dar este vorba de subiectul în genere, pe care-l putem denumi subiect axiologic, prin analogie cu subiectul epistemic” [9]. Pentru o astfel de concepere a tradiției este important nu obiectul care ne-a parvenit în întregime din trecut, nu unele elemente ale lui, dar faptul cum el este evaluat de către actualitate în persoana unui subiect sau a unei comunități sociale.

Utilizând conceperea subiectivistă a tradiției, noi suntem în stare să ne îndepărtăm de tratarea ei prin noțiunile de „presiune”, „povară”, și s-o interpretăm prin categoria „puterii trecutului asupra prezentului”. Așadar, prin intermediul abordării subiectiviste, orientarea intereselor se schimbă: nu puterea morților asupra celor vii, ci viceversa, iată obiectul autentic ce trebuie să fie studiat de către tradiție. T. Elliot, în lucrarea sa *Tradiția și talentul individual*, întreprinde o tentativă de a face o distincție între tradiția obiectului și cea a subiectului. El afirmă că tradiția nu este o chestiune de a repeta sau de a imita modelele din trecut. Tradiția nu este ceea ce este adoptat într-o formă gata de la predecesori: „Ea nu poate fi moștenită și, dacă tradiția vă este necesară, ea poate fi obținută numai prin intermediul unor eforturi serioase” [10].

Prin urmare, orice om posedă o anumită moștenire, dar nu fiecare o consolidează pe ea în calitate de moștenire, nu ca un set de chipuri, care cer ca ele să fie recunoscute în calitate de ceva destoinic pentru imitare. Trecutul nu cere nici un fel de fundamentare, în afară de constatarea că el este trecut. De aceea credința în el sau închinarea în fața lui, sau reconstituirea permanentă a lui încă nu creează tradiții. Tradiția apare acolo unde trecutul este însoțit de subiect, care se exprimă ca adept al lui, chiar dacă aceasta există la nivelul inconștient și este continuat de el.

Al treilea tip al tradiției se caracterizează printr-o atitudine temporală și prin lipsa unui general aparent, prin căutarea acestui general, prin conexiunile ce sunt de scurtă durată, dar semnificative atât pentru subiect, cât și pentru obiect. Acest tip poate fi reprezentat ca sintagmatic, care constituie o tradiție a libertății, dar în special a libertății subiectului, unde subiectul singur își alege obiectul și determină caracterul interacțiunilor. Acest tip al tradiției poate fi determinat numai la nivelul inconștientului, al intuiției.

În mod esențial, tradițiile sunt legate de timp, de schimbare, de mobilitate. Intrarea în tradiții înseamnă intrarea în timp, în întâmplare, în incertitudine, căderea din starea de grație, de har. Tradițiile sunt o procesualitate, și nu o realitate constituită în mod absolut, pietrificată, e lumea posibilului kantian, cea a rațiunii practice guvernată de un alt tip de ordine decât cea a realităților date. Conștiința și acțiunea, omul întreg în țesătura complexă a facultăților și structurilor sale, direct sau indirect, subiect și obiect, agent și victimă a direcțiilor și curentelor, a instituțiilor și structurilor în care el se află pe el însuși plasat. Realitate ontică, dar și o cunoaștere a acestei realități, plămădită dintr-un aluat indivizibil, construcție dar și continuă reconstrucție în ordine simultan teoretică, practică

și valorică, tradițiile răspund aspirației noastre firești de a ne constitui și salva ființa de caducitatea efemerului.

Tradițiile reprezintă și o parte impunătoare a memoriei sociale a unui popor ce ne ajută să răspundem celor șase „de ce-uri” pe care le presupune cunoașterea de sine: Cine sunt? De ce sunt? Cum sunt?, și mai ales, Pentru ce sunt? Unde? Când?, prin care ne clădim propriul sens, distinct de al tuturor celorlalte ființe existente, asemenea nouă.

A avea o memorie, „o conștiință de sine înseamnă a ști, a te simți pe tine distinct de toate celelalte ființe, iar la simțirea acestei distincții se ajunge prin senzația și cunoașterea propriei limite. Conștiința de sine nu este decât conștiința propriei mărginiri: a ști până unde încetez de a fi, de unde nu mai sunt” [11]. Numai prin această relație, după cum remarcă C. Noica, cu altul, cu alte popoare noi suntem în stare să descoperim lanțul ce ne separă și ne unește de semenii noștri, e singura modalitate prin care dobândim, păstrăm și ne îmbogățim propria conștiință și memorie socială.

Tradițiile au exercitat și continuă și până astăzi să îndeplinească în societate o serie de funcții importante în virtutea particularităților care le sunt proprii: stabilitatea, repetabilitatea, respectarea lor prin intermediul opiniei publice etc. Sub aspect funcțional, câmpul de acțiune a tradițiilor în societate poate fi redat prin: funcția reglatoare, de translare a experienței sociale, funcția educativă, informativă și integrativă.

Funcția reglatoare a tradițiilor a apărut printre primele, deoarece ele au fost mult timp unicul mijloc prin intermediul cărora se reglau relațiile dintre oameni în societate, fiindcă era o încredere în justetea ordinii stabilite de ele, care se baza pe existența și vechimea lor. Această funcție exercitată de tradiții de milenii a fost neglijată eshaustiv în perioada totalitarismului, ceea ce a adus prejudicii serioase societății, a provocat o serie de fenomene negative ce s-au răsfrânt asupra relațiilor dintre oameni și chiar dintre națiuni, fiindcă se punea accentul pe discontinuitate, se impunea oamenilor ideea că trecutul nu există - contează numai viitorul și trebuie de construit o lume nouă ruptă de paradigmele trecutului. Prin urmare, facultățile și reflexele morale, acumulate prin succesiunea în timp a generațiilor, au fost slăbite și atenuate sub presiunea enormă a aparatului represiv al regimului totalitarist, specializat în injectarea fricii și în distrugerea personalității fiecărui individ, care a fost derutat în așa fel, încât, fiind pus astăzi în fața alternativei libertate-totalitarism, el alege reieșind din reflexele dobândite anterior, ultima variantă, fiind convins că alege binele.

Astăzi, când în centrul atenției se plasează calitățile spirituale ale omului, ponderea tradițiilor naționale, care reprezintă o coloană vertebrală a conștiinței naționale, un mijloc eficient de reglare a relațiilor sociale și naționale, trebuie să crească în mod considerabil. Aceste comori ale memoriei noastre naționale pot să îmbogățească în mod substanțial viața cotidiană, să contribuie la reglarea eficientă a relațiilor sociale. Ele vor contribui în mod substanțial la reglarea relațiilor dintre generații, căci conțin în sine niște modele de conduită edificate pe un profund sentiment axiologic, printr-un orizont umanist de profunzime și anvergură. Tradițiile naționale reprezintă o sursă esențială a umanismului, care caracterizează toate actele de cultură și civilizație a poporului român, personalitatea sa este omenia românească – determinarea de esență a spiritualității sale, caracterizată prin ospitalitate, generozitate, o acută conștiință morală a binelui, aprecierea oamenilor după destoinicia, cinstea și patriotismul lor, o omenie în care blândețea, bunătatea, sentimentul de prietenie și fraternitate se îmbină cu fermitatea, curajul, neînduplecarea, intransigența atunci când e vorba de interesele fundamentale ale țării, de însăși ființa noastră istorică.

O altă funcție importantă a tradițiilor o constituie *translarea experienței sociale*,

păstrarea, reglarea și reproducerea relațiilor sociale. Funcția în cauză se impune în viața socială prin existența continuității generațiilor, tradițiile exercitând rolul verigii de legătură ce asigură continuitatea generațiilor umane. Translarea experienței prin intermediul tradițiilor este posibilă datorită existenței simultane în cadrul societății a generațiilor de oameni care se substituie unele pe altele. Tradițiile includ noile generații în formele verificate ale relațiilor sociale, eliberând fiecare individ în parte de necesitatea de a cuceri o dată în plus ceea ce a fost obținut și realizat de înaintașii noștri.

Un rol deosebit, mai ales în condițiile contemporane, o are funcția *educativă* a tradițiilor, care se manifestă începând cu frageda copilărie și continuă pe tot parcursul vieții individului. Personalitatea resimte influența tradițiilor care determină mentalitatea, simțurile, emoțiile și comportamentul ei. Fiecare om înțelege lumea printr-o mentalitate pe care o acceptă și în care s-a format, a crescut, iar această mentalitate, înrădăcinându-se în conștiință, conferă o vârstă și o vechime unui mod de a fi și de a trăi în lume. O deosebită putere de asimilare a rosturilor vieții omenești o au tradițiile familiei, care constituie un etalon de măsură pentru tot ce e bine gândit și înfăptuit. La poporul roman, tradițiile familiei s-au întemeiat pe cultul muncii și al vredniciei celor mai în vârstă. În cadrul familiei, fiecare își avea un rost al său, până la cel mai mic. Prin intermediul acestui suport are loc decantarea unui anumit mod de conduită socială, formarea convingerilor și deprinderilor, se efectuează procesul de înglobare a omului în procesul de continuitate națională respectivă pe baza memoriei sociale.

Respectând tradițiile, individul nu numai că se include în sistemul de relații sociale, dar și devine o personalitate, se atașează la mediul dat. Pentru ca munca de educație să fie eficientă, ea trebuie să afecteze toate forțele spirituale ale omului – nu numai intelectul, ci și simțurile, voința și psihologia omului. Munca educativă trebuie să indice o anumită paradigmă a conduitei, să cristalizeze convingerile personale, ce se vor transforma în deprinderi stabile, în trăsături de caracter și în facultăți personale. Oamenii incluși în sistemul funcționării tradițiilor pot fi educați în conformitate cu necesitățile sociale vitale pe neobservate, simplu, în mod firesc. Numai așa omul nu se simte un obiect evident al educației, sporind astfel eficiența procesului educativ.

Situația care s-a creat în țara noastră în prezent ne ilustrează în mod elocvent că continuitatea generațiilor [12], rădăcinile care alimentează această continuitate a memoriei sociale a fost subminată de sistemul totalitarist și continuă să rămână aceeași și după cincisprezece ani de independență. Contextul în care ne-am pomenit astăzi este cu mult mai alarmant decât considera marele nostru înaintaș A. Russo în prima jumătate a sec. al XIX-lea, care remarca: „Nimica nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și fără trecut, societățile sunt șchioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sunt nații fără rădăcină, nestatornice, sau, cum zice vorba proastă, nici turc, nici moldovan; limba lor și literatura nu are temelie, și naționalitatea atunci este numai o închipuire politică” [13].

Tradițiile mai exercită și funcția *informativă*, care asigură un anumit mod de comunicare, de legătură dintre oameni. Semnificația acestei funcții se manifestă, mai ales, prin intermediul ritualurilor, sărbătorilor și ceremoniilor care poartă un caracter de masă și sunt edificate pe principiul colectivismului. Ele vizează momentele cruciale din viața omului, evidențiază legătura indisolubilă dintre personalitate și societate. Funcția informativă se manifestă și prin faptul că conexiunile sociale, comunicarea la diferite popoare, națiuni poartă un caracter specific, inedit, este irepetabilă. De aceea omul care ființează într-un mediul social concret este nevoit să respecte tradițiile acestui popor. Dar, spre regretul nostru, acest principiu nu e respectat de majoritatea alolingvilor care sunt

stabiliți cu traiul în Republica Moldova. Anume acest fenomen a devenit una din cauzele tensiunilor interetnice din Moldova de la sfârșitul anilor optzeci. Proverbul popular spune: „Cum e țara - și obiceiul”, subliniind faptul că oamenii, sub influența obiceiurilor, se familiarizează cu modul de comunicare a comunității umane date, devenind o parte componentă a acestui mediu. Pentru aolingvi acest mediu a fost și continuă să rămână un mediu străin, la care ei nu vor să se atașeze, ceea ce nu poate să nu trezească, în mod firesc, nemulțumirea populației românești băștinașe [14].

Volumul de informație ce se conține în tradițiile naționale creează condiții optime pentru asimilarea de către tânăra generație a ființei, istoriei și normelor de conduită a poporului din care face parte. Dar atitudinea nihilistă și indiferentă față de tradițiile poporului nostru, promovată de regimul totalitarist timp de decenii, a determinat apariția unei generații indiferente față de trecut, față de moștenirea istorică, față de plaiul natal și Patrie. Drept consecință a apărut un fenomen negativ, numit mancurtism, a fost afectată sănătatea spirituală, morală și psihologică a tinerei generații.

Pentru a salvarda situația, noi trebuie să conștientizăm faptul că fără un echipament spiritual, fără un anumit sistem de credințe și tradiții care să le orienteze experiența și comportamentul societățile se pot dezintegra. Tradițiile și credințele asigură supraviețuirea și funcționalitatea grupului uman, ceea ce constituie o condiție necesară de supraviețuire a individului. Este necesar să ținem cont și de faptul că numai în cadrul unei tradiții se poate constitui și capătă sens inovația, în afara ei creația e de neconceput, deoarece istoria s-ar frânge și umanitatea nu s-ar putea constitui. „E o iluzie periculoasă să credem că ne putem sustrage prezentului pornind de la o „tabula rasa”, că putem examina trecutul cu toată obiectivitatea, că-l putem înțelege ca un echipament mintal, cu o psihologie și o conștiință neîntrunite de cărțile pe care le-am citit” [15]. Deprinderile noastre de gândire, asociațiile noastre de idei se formează sub influența prezentului, dar și a credințelor pe care le împărtășim, a experiențelor și trăirilor noastre ca oameni, toate constitutive ale acelei mișcări vii ce formează viața însăși, istoria noastră.

Prin urmare, devine stringentă problema păstrării memoriei naționale, continuității generațiilor, a solidarității dintre ele, care ar exclude tensiunile, divergențele și antagonismele existente astăzi. Un loc aparte și foarte important în soluționarea problemei în cauză trebuie să-l ocupe tradițiile naționale, care pot asigura schimbarea orientării conștiinței individuale de la valorile culturii străine mediului autohton spre memoria națională și valorile culturii tradiționale ale poporului nostru, care au fost acumulate de secole. Astfel, tânăra generație se poate atașa la „temele” autentice ale culturii tradiționale, care pot deveni un mijloc eficient de formare a aspectelor de bază ale personalității și de a regla comportamentul ei. În și prin cultura națională se decantează și se structurează acel fond etnic spiritual al națiunii alcătuit din memoria națională, moravuri, obiceiuri, tradiții, mentalități de psihologie socială, modele și norme de comportament atât de necesare în prezent. Doar în acest caz procesul de socializare poate fi eficient, pentru că el va fi determinat de experiența care se decantează prin intermediul tradițiilor, al metodelor tradiționale de educație a copiilor.

O altă funcție, destul de importantă, a tradițiilor naționale este cea *integrativă*. Având menirea de a asigura coeziunea și solidaritatea grupurilor și instituțiilor, ca și conviețuirea și cooperarea dintre indivizi, normele tradiționale reprezintă un important factor de reglementare normativă și de integrare socială a indivizilor în structurile societății. Ea exprimă unitatea socială a comunității naționale. Funcția în cauză ne denotă despre faptul că tradițiile nu numai că „obligă”, ci și „leagă” oamenii de comunitatea dată. Numai prin schimbarea orientării conștiinței individuale de la valorile străine

culturii noastre naționale spre tradițiile naționale poate avea loc procesul de integrare a tinerei generații în contextul social și național autohton, ceea ce va asigura atât procesul continuității, cât și viitorul nostru. Revenirea la tradițiile istorice ale poporului nostru constituie un imperativ categoric, care nu este ușor de realizat, fiindcă copiii noștri aproape că nu știu nimic despre strămoșii lor direcți, nu știu de unde li se trag rădăcinile. În această ordine de idei, e actuală remarca făcută de M. Kogălniceanu la 1843, în cadrul prelegerii de deschidere a cursului de istorie la Academia Mihăileană de la Iași: „Neavând istorie, fiecare popor dușman ne-ar putea zice: „Originea ta este necunoscută, numele tău nu-ți aparține, mai puțin pământul pe care locuiești” [16]. Cuvinte destul de actuale, fiindcă mai există oameni certați cu adevărul și obiectivitatea științifică, care nu se sfiiesc să susțină idei absurde cu privire la originea și istoria noastră, care derutează de multe ori tineretul. Este necesar de a înțelege că astăzi, după cum remarca marele nostru înaintaș M. Eminescu, „patriotismul nu este iubirea țărâniei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că din momentul în care împărații au început a înlocui prin oameni noi pe senatorii Romei, în care tradițiile și cultul tradițiilor se uitaseră, Roma a mers repede spre cădere. Cazul Romei nu numai că este izolat, dar nu suferă nici o excepție măcar” [17].

NOTE

1. *Dicționarul explicativ al limbii române* / Ediția a II-a. - București: Ed. Univers Enciclopedic, 1996, p. 1101.
2. *Vezi*, spre exemplu: Шацкий Е. *Утопия и традиция* / Пер. с пол. (под общ. ред. и послесловие В. Чачикова). - Москва: «Прогресс», 1990, p. 281.
3. Фокин А. А. *Понятие «традиция»: дефиниции и типология* // Ставропольский альманах общества интеллектуальной истины. Вып. 2. - Ставрополь: Изд-во Пятигорского Государственного-Лингвистического Университета, 2002, p. 59.
4. Тойнби А. Дж. *Цивилизация перед судом истории*. - Санкт-Петербург-Москва, 1995.
5. *A se vedea*, spre exemplu: Плахов В. Д. *Традиции и общество: Опыт философско-социологических исследований*. - Москва: Изд-во Мысль, 1982; Суханов И. В. *Обычаи, традиции, обряды как социальные явления*. - Горький: Волго-Вятское книж. Изд-во, 1973; Сарсенбаев Н. С. *Обычаи, традиции и общественная жизнь*. - Алма-Ата: Изд-во Казахстан, 1974; Власова В. Б. *Традиция как социально-философская категория* // Филос. науки, Nr. 4, 1980; Капчеля В. *Национальные традиции: сущность, генезис, перспективы развития*. - Кишинев: Штиинца, 1991; Нагорная, О. В. *Традиция как форма существования духовных ценностей* // Credo. - Ориенбург, 2001, Nr. 2; Varone, F. *Tradizione e innovazione nella cultura scientifica moderna* // Arch. di filosofia. Padova, 1995. A. 63, Nr. 1/3, p. 79-91.
6. *A se vedea*, spre exemplu: *Вопросы развития социалистических праздников и обрядов*. Тезисы докладов научной конференции. Рига: «Зинатне», 1981; *Социалистические традиции и их роль в коммунистическом воспитании: Материалы теорет. семинара, 5-7 марта 1980 г.* /Редкол.: Уледов А. (отв. ред.) и др. - Москва: Акад. обществ. Наук при ЦК КПСС, 1980; Кулажников М. И. *Право, традиции и обычаи в советском обществе*. Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1972; Știuca V. *Calea noilor tradiții*. - Chișinău: Cartea Moldovenească, 1973;
7. Capcelea, V. *Tradițiile naționale: continuitate în dezvoltarea generațiilor*. - Chișinău: Ed. Evrica, 1998, p. 9.

8. Фокин, А. А., op. cit., p. 65.
9. Rîmbu, N. *Filosofia valorilor*. - București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1997, p. 16
10. Аруд Фокин, А. А., op. cit., p. 66.
11. Noica, С. *Rostirea filozofică românească*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1970, p. 46.
12. Carpelea, Valeriu. *Tradițiile naționale – mecanism de asigurare a continuității în dezvoltare în epocile de tranziție* // Tezele conferinței: Statul. Societatea. Omul: Realizări și probleme ale tranziției. AȘ a Republicii Moldova. Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept. - Chișinău, 1998, p. 221-223.
13. Russo, Alecu. *Cugetări* // Alecu Russo, *Opere*. - Chișinău: Literatura artistică, 1989, p. 66-67.
14. Pentru detalii a se vedea: Кожокару, Николае. *Проблема адаптации нерумынского населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде*. - Кишинэу: Ed. „Техника-Info”, 2004.
15. Dufrenne, M. *Pentru om (idei contemporane)*. - București: Ed. Politică, 1974, p. 22.
16. Marinescu, С.; Tănase, Al. *Constiința națională și valorile Patriei*. - Iași: Ed. Junimea, 1982, p. 95.
17. Eminescu, Mihai. *Cugetări*. - București: Ed. Albatros, 1978, p. 69.

CONSIDERAȚII PRIVIND MODALITĂȚILE DOMINANTE ALE DEFINIRII SECTORULUI TREI

Recenzent: Alexandru Zavtur, membru corespondent, profesor universitar.

This article is dedicated to analysis of how the organizations existent „between the state and market” are defined. It focuses on the two main approaches of what is generally referred to as the „Third Sector”: the american one, which stresses its „non-profit” quality and the european one, which concentrates on its social orientation. The two dominant definitions are then juxtaposed, to reveal the difference between them, according to some certain criteria.

Conceptului de „sectorul trei” i s-ar putea asocia un grup de sinonime sau cvasisinonime, precum: „sectorul non-profit”, „sectorul non-guvernamental”, „sectorul independent”, „sectorul voluntar”, „sectorul filantropic”, „sectorul social”, „sectorul neimpozabil”, „sectorul caritabil”, și, mai ales în contextul european de după 1989 (anul adoptării oficiale a termenului), acela de „economia socială” sau, după 1997, un termen creat de Comisia Europeană, „sistemul trei”. Însăși denumirea de sectorul trei presupune existența a altor două sectoare, indiferent pe care l-am numi primul: piața (sin.businessul) și statul (sin.guvernul). Sectorul trei este, respectiv, conceput în opoziție cu primele două, de aici „non-profit” (în opoziție cu principiul fundamental al pieței) și „non-guvernamental” (deci, autonom în raport cu statul). Avem o definiție ex negativo – sectorul trei nu este nici piață, nici stat. De fapt, și alte formulări pun în lumină doar un singur aspect al fenomenului: de exemplu, „sectorul non-profit” se concentrează asupra ne-distribuirii profitului, iar „economie socială” ține de aspectul socioeconomic al sectorului. Oricum, definițiile minimaliste se opresc în acel punct: „Sectorul trei este compus din organizații ne-asociate cu businessul sau guvernul”[1]. Există, desigur, definiții mai generoase, precum cea a unui raport oficial suedez: „Conceptul de Economie Socială se referă la activități organizate ce au drept scop primar servirea comunității, se fondează pe valori democratice și sunt sub aspect organizațional independente de sectorul public. Aceste activități sociale și economice sunt realizate mai ales de asociații, cooperative, fundații și grupuri similare. Forța motrice principală a Economiei Sociale este beneficiul public sau acela al membrilor unei asociații particulare și nu rațiuni de profit”[2].

O altă definiție extrem de valoroasă ar fi aceea elaborată de Lester M. Salamon și Helmut K. Anheier pentru a servi un instrument de lucru al proiectului Universității Johns Hopkins din Baltimore de studiu comparativ al sectorului non-profit pe scara internațională – în continuare o vom numi definiția Johns Hopkins University Project (JHUP): „Sectorul non-profit este o colecție de entități organizate; private în calitatea lor de non-guvernamentale; non-distribuitoare de profit; independente; voluntare; îndreptate spre beneficiul public”[3]. Să examinăm conținutul fiecărei dintre aceste caracteristici.

1. Formale/organizate, deci instituționalizate într-o anumită măsură. Adunări ad hoc, temporare și neformale sunt dincolo de cadru. Constatăm astfel că definiției sectorului trei i se mai poate adăuga o a treia negație: pe lângă aceea că nu este „nici stat, nici piață”, admitem că nu ar ține nici de „sectorul neformal” al rudeniei, prieteniei sau altor relații personale.

2. **Private**, respectiv instituțional autonome în raport cu guvernul. Autonomia dată se referă întâi de toate la lipsa unei formule de „guvernare – subordonare” în relația dintre stat ↔ sectorul trei. Pe de altă parte, suportul guvernamental pe care îl primesc organizațiile sectorului trei este unul foarte semnificativ, mai ales în țările cu un stat al bunăstării generale universal, și totuși axat pe îndemnizații bănești, cu o limitată implicare a sectorului public în oferirea nemijlocită a serviciilor sociale. Aici sectorul trei joacă un rol important în oferirea serviciilor sociale și comunitare, finanțate preponderent de stat. Este mai ales cazul unor țări ca Germania, Austria, Franța, Belgia, Irlanda și Olanda. Exemplul Germaniei este ilustrativ: sectorul trei al acestei țări este dominat de organizații înalt profesionalizate, orientate spre stat și având un impact major asupra prestării „serviciilor de bunăstare” („welfare services”). Incidența suportului de stat asupra bugetului mediu al unor astfel de organizații este impunătoare: cca 60% (20-30% surse private și 7-13% vânzări)[4]; conform altor estimări este vorba despre aproape de 70% (68%, dacă e să fim întru totul exacti)[5].

3. **Ne-distribuitoare de profit**, respectiv nu împart profiturile obținute proprietarilor, membrilor sau angajaților, direct sau indirect. Acest moment-cheie al funcționării organizațiilor non-profit este definit la Jerome L. Himmelstein prin alte trei negații: „nu distribuie nici un surplus pe care îl produc nici unei clase de proprietari”[6]. Afirmția dată însă nu vine nicidecum să presupună că organizațiile sectorului trei nu ar trebui să obțină profit. Doar că profitul obținut ar trebui re-investit în activitatea organizației.

4. **Independente**, prin urmare având propriile proceduri interne de guvernare și ne-controlate din exterior de entități aparținând sectorului public sau comercial. Un criteriu pentru verificarea independenței unei organizații a sectorului trei ar putea fi compoziția comisiei sale executive: dacă în cadrul ultimei predomină (numeric sau prin influența reală) membrii din exterior, atunci nu se poate vorbi despre o independență de facto.

5. **Într-o măsură semnificativă bazate pe voluntariat**. Prin voluntar se are în vedere o persoană care își dedică timpul și energia beneficiului altora și care o face liber, prin opțiunea personală și fără să se aștepte la recompense de ordin financiar, cu excepția celor ce vin să compenseze propriile cheltuieli suportate. Voluntariatul trebuie să fie prezent fie în ce privește managementul afacerilor organizației, fie în ce ține de desfășurarea propriu-zisă a acțiunilor acesteia. Nu se are în vedere însă nici că cea mai mare cotă a finanțelor unei organizații a sectorului trei trebuie să provină din surse voluntare (de aceasta ne convinge exemplul Germaniei citat ceva mai sus), nici că voluntarii ar trebui să constituie majoritatea membrilor unei astfel de organizații.

6. **Îndreptate spre beneficiul public**, social utile: implicate în activități ale căror beneficii se adresează întregii comunități și nu doar participanților din cadrul organizației propriu-zise. Odată ce am ajuns aici, vedem clar diferența dintre definiția JHUP și abordarea suedeză (citește – europeană) a „economiei sociale” – ultima prevedea în calitate de scop al activității unei organizații non-profit (ONP) inclusiv și „beneficiul membrilor”. În general, există opinia potrivit căreia trebuie să existe o demarcație rigidă între ONP beneficiu public și ONP beneficiu mutual – ultimele fiind organizații create și gestionate de membrii lor servind interesele acestor membri. Se susține că numai organizațiile ce țin de prima categorie ar trebui să fie considerate a aparține de sectorul non-profit (SNP).

S-a propus, de asemenea, ca cele șase caracteristici de bază ale ONP în varianta JHUP să fie acompaniate de alte două, relevând momente esențiale pentru acest gen de

organizații. Neavând drept scop primar promovarea unei confesiuni sau a unei educații religioase și neimplicate direct în activități politice, ONP sunt **non-religioase și non-politice**. Prin urmare, Organizațiile non-profit care satisfac aceste condiții au uneori un loc important în cadrul sectorului trei în general. Ca să recurgem iarăși la exemplul Germaniei, putem cita organizații religioase influente, precum catolica Caritas și protestanta Diakonie.

Într-o altă ordine de idei, structura organizațiilor sectorului trei trebuie să fie una **democratică**. Aceasta implică cel puțin eligibilitatea comisiei executive și realitatea statutului de membru. În general, „activitățile din cadrul economiei sociale sunt bazate pe principiul '**un membru-un vot**' și nu pe puterea de vot proporțională capitalului contribuit”[7].

Abordarea pe care o prezintă definiția JHUP este cel mai bine cunoscută, cel mai adeseori utilizată în dezbateri internaționale, asupra ei existând cel mai mare grad de consens. Cu toate acestea, definiția dată este (așa cum ne-am și convins parțial) limitată în contextul european. Limita esențială este dată de faptul de a avea la bază termenul „non-profit”, născut în SUA, care se referă, în primul rând, așa cum am putut urmări în punctul (III), la „**ne-distribuirea profitului**”. Pe când din tabloul european al „economiei sociale” nu lipsesc, de exemplu, cooperativele, considerate, după oricare standarde, întreprinderi („o cooperativă este o asociație de persoane unite în mod voluntar pentru a-și atinge scopuri și aspirații economice, sociale și culturale comune prin intermediul unei întreprinderi comun-deținute și democratic-controlate”[8]) și întreprinderile + firmele sociale – care nu sunt decât forme ale businessului realizat în interesul public, al cărui finalitate „nu este maximizarea profitului, ci atingerea unor scopuri economice și sociale”[9]. Trăsătura fundamentală a întreprinderilor/firmelor sociale este de a propune soluții inedite unor probleme perene precum excluderea socială și șomajul, de exemplu prin angajarea unor indivizi dezavantajați pe piața muncii (ex-deținuți, ex-consumatori de droguri, invalizi, handicapați etc.)[10]. Date fiind aceste specificități de peisaj organizațional, criteriul distinctiv european este reprezentat de formula „**ne-maximizarea profitului**”. Pentru aceasta există câteva explicații. Una dintre ele este că, istoric vorbind, în Europa au existat și există organizații ale sectorului social care niciodată nu și-au re-distribuit profiturile (cum ar fi cooperativele gospodărești din Suedia). Pe de altă parte, re-distribuirea profitului este oricum limitată, grație atât reglementărilor interne, cât și celor externe. În plan intern, de exemplu, cooperativele, întreprinderile sociale și organizațiile de ajutorare mutuală europene au la bază aceleași principii care ghidează acțiunea asociațiilor – respectiv, prioritatea fundamentală este atingerea unui scop comun (cu vector public sau mutual). Valorile au un impact major asupra acestui moment, deoarece, așa cum o observă Nancy Neamtan (deși ea se referă la realitatea extra-europeană), o organizație a Economiei Sociale – OES – „în distribuirea profitului și a surplusului acordă prioritate oamenilor și muncii, nu capitalului”[11]. Notăm că aici „distribuirea profitului și a surplusului” este recunoscută ca o trăsătură a OES. Pe de altă parte, profesorul Carlo Borzaga, referindu-se la trăsăturile de bază ale noilor ONP europene, notează că, „deși ele nu distribuie profiturile, ele nu întotdeauna presupun limita de ne-distribuire a profitului drept o caracteristică principală sau distinctivă”[12].

Explicația naturii acestei viziuni distinctivă este oferită de un șir de autori cu renume în subiect, în raportul „Al treilea sistem – o definiție europeană”: „Luptele ce au avut loc în sec. al XIX-lea au dus la un compromis în privința legalizării organizațiilor în cadrul cărora o altă categorie decât cea de investitori este considerată drept beneficiară. Statutul legal al organizațiilor (cooperativă, companie mutuală, asociație) se referă la un

segment organizat al Economiei Sociale pentru care factorul determinant nu este prezența orientării non-profit, ci faptul că intereselor materiale ale investitorilor le sunt impuse anumite limite. Iată de ce linia de demarcație se cere trasată nu între organizațiile profit și cele non-profit, ci între organizațiile capitaliste și cele aparținând de Economia Socială, ultimele focusate pe generarea bunăstării colective mai curând decât pe un profit urmând dintr-o investiție individuală. În alte cuvinte, Al Treilea Sistem cuprinde toate organizațiile cu un statut legal care pun limită pe dobândirea individuală a profitului”[13].

Astfel, concluzia ar fi aceea că, **conceptul de Sectorul Trei are un conținut mai puțin restrictiv în contextul european, organizațiile ținând de el fiind văzute mai ales ca părți ale unei Economii Sociale (cu accent pe impactul socio-economic al acțiunii lor) mai degrabă decât doar organizații ale sectorului non-profit (având obligația de a nu re-distribui profitul).**

Din toate cele expuse până acum reiese că în contextul european termenul de Economie Socială este cel mai potrivit pentru desemnarea organizațiilor active în zona „între stat și piață”, o zonă - de obicei - ignorată de stat din rațiuni de restricții bugetare și de business din motivul neprofitabilității. O eventuală juxtapunere a conceptului de „sectorul non-profit” în varianta JHUP și a celui de „economie socială” ar revendica acum o definiție „pas-cu-pas”, pe constituate, ale ultimei, așa cum am făcut de la bun început cu definiția JHUP. Așadar, vom spune că organizațiile economiei sociale se deosebesc de organizațiile capitaliste din moment ce corespund unor criterii esențiale. Dintre acestea remarcăm **proprietatea** - un moment - cheie al apartenenței organizației de economia socială. Atunci când vorbim despre o astfel de organizație, nu presupunem în nici un caz o societate pe acțiuni, în care dividendele ar fi împărțite între titularii acțiunilor. În general, statutul oricărei persoane având de a face cu o OES este definit în engleză ca „stakeholder” (unde „stake” înseamnă „miză”), referindu-se în egală măsură la manageri, voluntari, consumatori etc. Statutul de „stakeholder” este în acest sens opus celui de „shareholder”, ultimul însemnând „acționar”. O OES trebuie să fie concentrată pe acțiunea locală (comunitară), iar o proporție semnificativă din valoarea ei trebuie să fie deținută de proprii ei angajați.

Apoi, este vorba despre **control**. Așadar, fie printr-o substanțială includere sindicală în procesul de luare a deciziilor, fie prin alegerea propriilor reprezentanți în consiliul directorilor, fie prin instrumentele democrației directe cuprinzând toți membrii (pentru OES cu un număr mai modest de angajați) – angajații din economia socială trebuie să dispună de o autentică putere de a influența deciziile de conducere, adică de a controla organizația din care fac parte.

Într-o altă ordine de idei, putem afirma cu certitudine că indiferent de identitatea organizațională (asociație, cooperativă, societate mutuală) misiunea generală a oricărei OES este aceea de a contribui la o dezvoltare durabilă, prosperitate comună, justiție socială și economică – deoarece toate acestea așează **valorile** umane în fruntea acțiunii lor. Dată fiind această orientare de bază, **produsul ONP** implică întrebări, precum: ar trebui oare acesta să fie social benefic pentru ca o organizație să fie considerată a aparține de economia socială? Ar putea oare o cooperativă de prostituate sau o mini-fabrică locală de petarde, deținută de angajații ei (eventual dezavantajați pe piața liberă a muncii) considerate drept mostre ale OES? Se susține că în scopul realizării unei definiții mandatoare, care ar facilita concurența OES cu organizațiile capitaliste, produsul unei organizații ar trebui recunoscut drept irelevant vizavi de (ne)apartenența acesteia de economia socială.

În fine, un moment semnificativ ce nu poate fi trecut cu vederea este acela legat de **sursele finanțării**. În legătură cu aceasta, constatăm că o parte semnificativă din valoarea unei OES trebuie să fie deținută de angajații acesteia și alți membri ai comunității locale. Așa cum am menționat, OES operează predominant la nivelul local, având puternice rădăcini teritoriale, și se bazează în activitatea lor pe rețele formale și neformale de oameni, cunoștințe și resurse. Legătura financiară între comunitate și întreprinderile economice ale acesteia este aceea care reprezintă atracția economiei sociale. Businessul ar putea căuta o piață de muncă cu oportunități de economisire pe seama salariilor, iar proiectele sectorului public depind de conjunctura guvernamentală și, în cazul Uniunii Europene, de prioritățile finanțării fixate de Comisia Europeană - în timp ce puntea dintre OES și comunitatea locală este stabilă în cea mai mare măsură.

NOTE:

1. URL <http://www.nonprofithub.com/third-sector.htm> (accesat 02. II. 2005)
2. The Social Economy – a third sector for prosperity, democracy and growth?. Fact sheet. Ministry of Culture, Sweden, April 2000, URL http://www.socek.se/pdf/ku2000_009.pdf (accesat 14. II. 2005)
3. Salamon, Lester M.. America's Nonprofit Sector: A Primer. NY: The Foundation Center, 1999, p.10
4. Mellano, D., R. Bauer and G. Martins. Employment Opportunities in the Third Sector. An Evaluation of Innovative Policies for Social Integration in Europe (Nets). Rome, September 2000, p.5
5. Arthur, L., M.S. Cato, T. Keenoy and R. Smith. Developing an Operational Definition of the Social Economy. November 1999, p. 5
6. Himmelstein, Jerome L..The Place and Meaning of the Nonprofit Sector. Qualitative Sociology, Fall1993, Vol. 16, Issue 3, p. 320
7. Social economy: A report on the Swedish Government Office's work on a new concept. Spring 2001, Article No: N2001.028, Ministry of Industry, Employment and Communications, Sweden, p.3
8. The Non-profit Sector in a Changing Economy. Paris, OECD Publications, 2003, p. 295
9. Ibidem, p. 299
10. Vezi: Ducci, G., C.Stentella and P.Vulterini. The Social Enterprise in Europe. International Journal of Mental Health, Vol.31, No.3, Fall 2002. pp. 76-91
11. Neamtan, Nancy. Social Economy: a new vocabulary and a new paradigm. PRI-SSHRC Roundtable, Ottawa, September 28, 2004, URL http://policyresearch.gc.ca/doclib/SE0904_Nancy_Neamtan_E.pdf (accesat 01.III. 2005)
12. Borzaga, C. and A. Santuari. New Trends in the Non-profit Sector in Europe: The Emergence of Social Entrepreneurship. In The Non-profit Sector in a Changing Economy. Paris, OECD Publications, 2003, p. 40
13. Laville, J.-L., C.Borzaga, J. Defourny, A.Evers, J.Lewis, M.Nyssens and V.Pestoff. Third System – a European Definition. ISTR European Network Meeting in Trento, Italy, 2002. URL <http://www.jhu.edu/~istr/networks/europe/laville.evers.etal.pdf> (accesat 19.III. 2005)

ЗОРОАСТРИЙСКАЯ ТРАДИЦИЯ

Рецензент: Георгий Бобынэ, др. философских наук.

The article is dedicated to one of the few studied religions - the Zoroastrism, which reflects the Zoroaster's doctrine and conceptions – prophet of the Ancient Iran. According to the author's view, the above mentioned religion is a constituent part of the unique tradition of divinization of Earth - Burns Gods of titanic origin. The author formulates a unitary conception of this tradition on the basis of myths analysis and Ancient Orient epos.

На сегодняшний день является недостаточно исследованной традиция асуров, богов старшего поколения, представленных в индоевропейской мифологии в рамках основного индоевропейского мифа, рассматривающего историю как борьбу асуров и дэвов, богов земли и неба. Данная статья исследует традицию асуров.

Эти боги, отвергнутые в других индоевропейских культурах, были избраны для почитания у предков индоиранских племен. На данный момент существуют некоторые проблемы и пробелы в изучении становления данной традиции.

Во-первых, традиция асуров-ахуров и ее системообразующая роль недостаточно глубоко раскрыта как в мифологической части, так и в реальной исторической. Во-вторых, при изучении пантеона ахуров не проводится связующая нить между этими богами и ахурами в контексте их противостояния индоарийским дэвам, т.е. ахуры не рассматриваются в рамках „основного индоевропейского мифа”[1], как исключение из общего порядка, ибо только в зороастризме демонизированные в Индии асуры становятся богами. В-третьих, не рассмотрен тот аспект, что религиозный выбор, сделанный иранцами в пользу ахуров (асуров), а индоарийской цивилизаций в пользу дэвов, послужил основой для размежевания этих двух ранее близких этнических общностей. В-четвертых, не исследовано влияние социальных процессов на формирование двух религиозных путей, а именно выбор Индией культа дэвов как следствие бута „мужских военных союзов” поклонников Индры против старого жречества, опирающегося на культ ахуров. Следовательно, не может быть выяснена та социальная и идейная почва, на которой Заратустра начал свою проповедь против дэвов и „тайных мужских союзов”, почва, на которой возросло новое жречество ахуров - сообщество магов, придавшее зороастризму имидж универсальной, мировой религии I тысячелетия до н. эры вплоть до II тысячелетия н. эры. Отметим что, не понимая этой идейной основы, нельзя осознать и движущие мотивы, которые привели магов на запад, их военную экспансию в лице митраизма и приход магов к Сыну Божьему на рубеже эпох.

Обратимся вкратце к историографии вопроса. В отечественной литературе анализ маздаизма и зороастризма был проведен в исследованиях В. Абаева, В. Струве, М. Дьяконова, А. Фреймана, И. Дьяконова, К. Коссовича, С. Толстова, И. Стеблина-Каменского, И. Дандамаева, Г. Бонгарда-Левина, Э. Грантовского, Е. Дорошенко, В. Луконина, Б. Кузнецова[2]. За рубежом маздаизму, зороастризму посвятили свои работы Г. Гноли, М. Бойс, Х. Нуберг, Р. Зенер (относительно проблем зерванизма), С. Таги-Заде, Ж. Дюше-Гулемин, Ж.

Дюмезиль и М. Элиаде (в своих обобщающих религиозно-эзотерических трудах), Л. Виденгрэн, А. Кристенсен, Н. Биркеланд, В. Хеннинг, Р. Петазони, Л. Грей[3] и др. В последнее время в свет вышли новые работы М. Бойс, Ш. Булсара, Г. Мойе, Г. Яргатера и др.[4], значительно расширившие горизонт исследований. Исходя из анализа работ, отметим, что задача нашей статьи особая, а именно подчеркнуть тот факт, что традиция ахуров как самодостаточная линия в эзотерике не только связана с индоарийскими вариантами ОИЕМ и асурами, но и пронизывает всю историю иранской цивилизации от маздаизма до митраизма. Мы также считаем, и попытаемся это обосновать, что традиция ахуров-богов, аналогичных индоарийским асурам, наиболее примордиальная, изначальная и системообразующая для человеческой цивилизации. Отход других индоевропейских народов от поклонения асурам и формирование у них культа богов „нового поколения”, так называемых дэвов, т.е. формирование девической доктрины, оставили маздаистов Азии к сер. I тысячелетия до н. эры, за редким исключением, в гордом одиночестве[5]. А теперь рассмотрим дозораострийский период иранцев.

Для начала обратимся вглубь времен, где часть племен курганной общности сохраняет верность старому жречеству и религии, основанной на поклонении асурам родственным индоарийским асурам аналогичным греческим титанам и славянским волотам - гигантам. Эти события отражены в „основном индоевропейском мифе” (в дальнейшем ОИЕМ) и в „основном индоарийском мифе” (ОИАМ), являющихся парадигматической моделью, представленной той частью жречества, что избрала индоарийский путь демонизации асуров.

Эпоха раннего маздаизма - очень плохо изученная часть истории индоиранцев, так как фактически выходит за рамки отраженного в письменных источниках. Исключение, возможно, составляют Гаты Заратустры и некоторые маздаистские молитвы[6].

На наш взгляд, маздаизм был не бунтом против культа дэвов, как считали брахманы Индии, а одной из немногих сохранивших преемственность традиций. Он был близок к религии ранних славян, некоторых скифских и германоскандинавских племен. В его основе лежала вера в трех великих Ахуров - богов глубокой древности. Попытаемся реконструировать некоторые воззрения маздаистов. Известно, что культ более стоек, чем религиозные представления. Так как в зороастризме основой культа было почитание воды и огня, то можно предположить, что протоиндоиранцы обожествляли воды различных водоемов, совершая возлияния - заотра („приношение”). Также был распространен культ Вечного огня как божества, связующего людей и богов, очищающего мир от скверны и разгоняющего демонов дэвов, зачастую связанных с холодом и севером. Возможно предположить, что эти культовые особенности появились еще во время проживания на далеком севере, который, как известно, маздаисты сравнивали с адом. Культ огня подчеркивал свойственную маздаистам идею о позитивной роли юга. „Яджна”, или у иранцев „ясна” (от корня „яз” - „приносить в жертву”, „поклоняться”), были основой богослужений и подношений духам огня и воды. Также в большом почете у маздаистов был скот, поклонение которому в лице божества Геуш-Урвана („Душа быка”) отражено в Гатах Заратустры. Так, в „Молении о Слове” Заратустра говорит: „С упоением молюсь // Простираю к Мазде руки я, // Чтобы Добрый Дух сперва // принял все, что приготовил я.// С Артой радуются пусть Воху Мана и Душа Быка”[7]. Возможно, этот культ „Геуш Урвана”, бога-покровителя стад, в котором

„воссоединяются души всех быков и коров”, был системообразующим из идеологии и социальной системы древних маздаистов. Тем более, что аналогичное покровительство скоту у славян в лице скотьего бога Велеса - Волоса при более глубоком исследовании также обращает нас к культу ахуров-асуров, так как одна из трактовок имени славянского бога „вел”, „ас” - властелин асов.

В эпоху курганной общности от IV-III тысячелетия до н. эры на древних маздаистов сильно повлияли шаманские культы, разложившие изнутри жречество ряда племен. Здесь акцент был поставлен на жертвоприношения и культ Хаомы[8], вызвавшие ярый протест пришедшего позже Заратустры. После того как в эпоху распада курганной культуры шаманские культы подточили изнутри маздаистскую традицию, лишь очень небольшая часть племен осталась на старых позициях. В большинстве племен сформировалась новая знать, вышедшая из „тайных мужских союзов”, именуемых Заратустрой „волками”. Она и создала новое жречество карапанов - черных магов, социальной базой для которых были шаманские инициатические сообщества. Их целью было имплантировать в человеческое тело тех духов, которые были „не от мира сего” (см. М. Элиаде „Аспекты мира”). Последователи этого учения гностики Средиземноморья писали в Гинзе Правой: „Ты не отсюда. Твои корни не в этом мире” (XV, 20)[9].

То, что происходило в этот период, можно было сравнить с духовной катастрофой. Шаманская одержимость, построенная согласно Богаразу, Элкину и Элиаде, на овладении духами-помощниками, не только превращала члена „тайного мужского военного союза” в зверя, волка или другого хищника, но поистине „...он сам превращался в животное; можно также говорить о новой личности шамана, который становится животным-духом”[10]. Именно его экстатические практики, то есть одержимость на поле боя или оргии как последствия принятия галлюциногенов, связывали племя, сообщество, тайные братства с потусторонним миром. По мнению Хофлера, отголоски этих практик сохранились в образе германо-скандинавского Слейпнира[11], который „...являлся мифическим архетипом „конька на шесте”, исполняющего важную роль в тайном культе мужских сообществ”[12].

Воссоздать атмосферу этих племен возможно, обращаясь к Геродоту, который писал, что скифы издают неистовые вопли удовольствия, находясь в дыму от конопли, а уж жестокость их на поле брани не следует описывать здесь. Так формируется свойственный индоариям культ дэвов и поклонения громовержцу, в основе которого лежат как шаманские (не индоевропейского происхождения), так и воинские культы и инициатические практики. Поклонники громовержцев и, в частности, Индры разоряли села мирных скотоводов и земледельцев, которые сохраняли верность старому жречеству. Поэтому под воздействием религиозного выбора произошел раскол.

М. Бойс пишет в этой связи: „В конце концов, возможно, когда-то в начале II тысячелетия до н. э. протоиндоарии и протоиранцы отделились друг от друга и стали различаться по своему языку как два разных народа”[13].

Безусловно, четкой грани в области идеологии культа не было, но в основном протоиндоарии продолжили дело, начатое шаманами и „военными союзами” поклонников Индры, а протоиранцы остались маздаистами и поклонниками культа ахуров - старых богов. Стержнем их маздаистской

идеологии был дуализм, то есть рассмотрение мира с точки зрения борьбы добра и зла и, в отличие от других народов, иранцы видели победу сил добра в Конце истории. Это роднило их культ ахуров с германо-скандинавским культом Одина из его богов Асов, где также в конце мира, после огненной ордалии мир очищается от скверны и начинается новый цикл. В скандинавском сказании о творении и конце мира (Велюспа) говорится о битве Конца между асами и волком (!): „Солнце померкло, земля тонет в море, срываются с неба светлые звезды, пламя бушует”[14]. В „Большом Бундахишне”, самом значительном зороастрийском произведении, на среднеперсидском языке, который пересказывает не только утраченный „Дамдаднас” Авесты, но и, возможно, другие, более древние мифы эпохи маздаизма, конец мира описывается следующим образом: „Затем огонь и бог Ариаман расплавят металл в горах и на холмах, и он останется на земле подобно реке. Затем они заставят всех людей войти в расплавленный металл и очиститься”[15].

По всей видимости, не только среди иранцев, но и на всем пространстве от Исландии, где люди еще в XII веке поклонялись aesir-ам[16], в Германии асам, на Руси отвергали дивов и вплоть до Южной Азии, где в Иране распространил свое влияние культ Мазды и Трех великих Ахуров, сохранялась единая, не разрушенная поклонниками дэвов инициатическая, идеологическая религиозная система, именуемая дореформенным, или старым, маздаизмом. Зажатая в тиски, с одной стороны, индоарийскими культурами, а с другой - греко-римскими, подтачиваемая кочевниками, шаманами Северной Азии и внутренним распадом, идущим со стороны дэвопоклонников, эта единое идеологическое пространство сужалось, как шагреновая кожа, пока не превратилось в остатки некогда былого индоевропейского маздаизма, единственным последним оплотом которого, помимо Исландии, стал Иран.

Во главе этой системы, ко времени прихода Заратустры практически уничтоженной или искаженной, были не только боги, именуемые асура-ахура („бог”, „господин”), но и некий культ закона природы. „Этот закон был известен индоарийцам, как „рта” (в австрийском ему соответствует „аша”). Понятие „аша” имело эпический смысл. Считалось, что аша руководит поведением человека. Истина, справедливость, верность и смелость - качества, присущие человеку! Добродетель - естественный порядок вещей, а порок и зло - его нарушение”. Таков был маздаистский протодуализм. Тот факт, что он строился на этической основе, а не на принципе силы, обнаруживает в нем жреческие корни. Именно против этого миропорядка и был направлен удар дэвопоклонников - карапанов, кавиев и членов „тайных мужских союзов”, которые к приходу Заратустры превратили мир среднеазиатских степей в настоящий ад. И лишь единицы сохраняли верность Митре, Варупе, Апам-Напату, Ариаману, то есть богам, олицетворявшим мир, дружбу, верность договору, справедливость. Они были „бага” - „распределяющий блага”.

Другим важным объектом почитания был Йима - бог Золотого века, к культу которого часть иранцев возводили свою „религию”. Об этом божественном предке иранцев позже (X в. н. эры) писал „бессмертный автор” „Шах-Намэ” (Книга царей) - Фирдоуси: „Так триста лет прошло за веком век // Не знал в то время смерти человек”[17]. Но согласно легенде, Йима возгордился: „Мир таков, как я его устроил”, - сказал он, и бог лишил его благодати (хварны). Эта точка зрения восторжествует позже и не везде, однако в эпоху маздаизма

люди знали, что время Йимы и сам он было божественной, благодатной эпохой. Поэтому среди многих племен иранцев Йима идентифицировался с главным Ахурой, а позже Ахурамазда стал рассматриваться как его божественная совокупность, духовный двойник.

Исходя из анализа функции, протообраз царя Золотого века у маздаистов Йимы был аналогичен Валу-Бали - царю асуров Золотого века и основному оппоненту громовержца Индры и его покровителя Вишну.

Мы знаем два варианта ОИАМ. В первом врагом Индры выступает Валу, а во втором - Вритра. Из анализа оппозиции возможен вывод, что Вритра является аналогом обобщающего образа асуров в целом, а Валу аналогичен лишь их царю, известному маздаистам как Йима. В религиоведении подчеркивается аналогия между Йимой и Ямой (ведическим богом мертвых), но это, на наш взгляд, политика рассмотрения лишь одной из функций этого небожителя, а именно функции бессмертия и покровительства загробному миру. Другие функции у иранцев после реформы Заратустры были перенесены на Ахурамазду и Арьямана. Поэтому образ Йимы перестал быть самодостаточным подобно ведическому Бали - царю асуров. Однако элементы божественной власти и суверенитета он все же сохранил.

Отметим, что принцип преемственности власти у маздаистов играет более важную роль, чем в ведической, глубоко брахманической традиции. Это, на наш взгляд, связано, во-первых, с тем, что, видимо, только в маздаизме, как в более примордиальной традиции, он может быть локализован и, во-вторых, с тем, что ведическая традиция никогда не отрицала свою революционную основу (от Вишну-Пураны). Видимо, правы маздаисты, считавшие, что вся власть от асуров. В этой связи обратимся к М. Боне, которая пишет: „...Мазда в древности почитался как величайший из трех асуров, хранителей аша”[18]. Именно во власти, полученной от асуров и, в принципе, аша, то есть вселенского порядка, и обнаруживаются корни иранской маздаистской государственности, которая, видимо, была аналогична месопотамской традиции государства.

Т. Якобсен относительно Месопотамии писал: „...согласно взгляду на мир древних обитателей Месопотамии, эти атрибуты не принадлежат никакой человеческой организации. Единственно подлинное суверенное государство, независимое от любого внешнего контроля, есть государство, учрежденное самой вселенной, государство, управляемое собранием богов”[19]. Если вспомнить, что Месопотамия всегда была во власти асуров, некогда последователей Нимврода - первого охотника и космического зодчего, именуемого Аинесуром, и его близость образу Йимы, то обнаруживаются общие корни месопотамского и маздаистского принципа власти и государственности.

Находящиеся под властью одного закона Аша протогосударственные образования маздаистов раскололись на человеческом уровне, тем не менее всегда были едины на уровне божественном, а те, что откололись, образовали индоарийский мир с иным принципом власти от дэвов. Это объясняет, почему существовала при политической раздробленности концепция Ирана - истинного, божественного порядка и государства, то есть осуществляемого на сакральном уровне единства и не осуществлённого на человеческом, Государства, принцип суверенности которого во власти асуров и Мазды.

Приход Заратустры и его учение подготовили реформу, цена которой было не только формирование монотеистической религии, основанной скорее на

этическом дуализме, но еще и основ трансформации сакральной власти, божественного государства Иран (Арьян-Вэджа) в политическое образование, где принцип государственной власти вновь, как в мифические времена, сольется в сакральном единстве с принципом власти небожителей. Именно в таком свете, как подготовка к политическим реформам, мы рассматриваем реформы Заратустры и его монотеистический культ Ахурамазды.

Итак, Иран нуждался в реформе. Ее принес человек из рода Спитамидов, „блестящих в атаке”, который по происхождению был носителем тайн древней маздаистской традиции, а именно заотаром (Яшт 33:16), что, по мнению Элиаде, соответствовало санскритскому хотару. Отцом его был Порушаспа[20]. М.Бойс пишет в этой связи: „Зороастр упоминает о себе в Гатах как о заотаре, то есть полностью правомочном священнослужителе. Он - единственный основатель религии, который был одновременно и священнослужителем, и пророком”[21] Г. Гноли также пишет: „Заратустра был заотар”[22].

В Младшей Авесте пророк именуется атаурваном, то есть священнослужителем. Сам себя Заратустра называет мантраваном - „сочинителем мантр - экстатических изречений и заклинаний. Заратустра был посвящен в тайны маздаистского жречества довольно рано, около семи лет от роду, а около пятнадцати лет он стал священнослужителем. Согласно зороастрийским преданиям, около 30 лет, достигнув возраста зрелой мудрости, пророк получил откровение, о чем он сам говорит в Гатах (Ясна, 43). Предание (20-21) также описывает это событие, когда Заратустра после очищения увидел на берегу реки священное существо - Воху Мана („Благой промысел”).

„Воху Мана так сказал Заратустре: ступай же за мной, о Заратустра праведный, на собрание Бессмертных Святых... Когда Заратустра приблизился к ним, он не увидел своей собственной тени на земле, столь ярким было сияние Бессмертных Святых”[23].

Тогда же раскрылась пророку основа Веры моральной - дуализм, опирающийся на святую зороастрийскую триаду: благие мысли, благие слова, благие дела. Этот важнейший момент в жизни пророка требует, на наш взгляд, более пристального анализа, ибо нет для верующего человека на свете ничего более важного, чем непосредственный контакт с Богом, тем более что случаев, подобных данному, в истории человечества не так много. По сути, здесь мы имеем непосредственный контакт двух различных уровней бытия, каждое соприкосновение которых в истории реализуется либо новой эпохой, либо формированием новых взглядов, либо просто ростом человека, в котором воплотились определенные божественные принципы. Итак, святые сказали Заратустре: „Спрашивай”. И Пророк спросил: „В этом телесном мире что наиболее совершенно во-первых? Что - во-вторых? И что - в-третьих?”. -”Во-первых - добрые помыслы, - ответил Ахура Мазда. - Во-вторых - добрые речи. И в-третьих - добрые дела”[24]. Эту беседу продолжает „Ормазд-яшт”, который полагалось читать ежедневно после утренних молитв и перед сном, и при перемене места жительства[25].

На наш взгляд, в этом особо почитаемом Ормазд-яште, где перечисляются имена Ахурамазды, есть очень важный момент, отражающий основу космической оппозиции, сформировавшей маздаистский дуализм. „Спроси Ахура Мазду // Спитама Заратустра //... // Что сокрушают больше // Вражду людей и дэвов?”[26].

Итак, в основе борьбы космических сил лежит противостояние ахуров и дэвов, что, согласно концепции зороастрийцев, аналогично противостоянию людей и дэвов. Какие выводы мы можем сделать?

1. Человек этимологически связан с ахурами.

2. Он противостоит дэвам.

3. Действия дэвов направлены на то, чтобы уничтожить не ахуров, которые бессмертны, а человека.

Возникает силлогизм, позволяющий объяснить основу дуализма и лежащего в нем ОИЕМ. История начинает рассматриваться как борьба за человека между асурами и их созданиями - людьми и некой пришедшей извне системой, именуемой дэвами. Относительно социальной локализации сил дэвов Ормазд яшт повествует устами вопрошающего Заратустры: „Тогда я сокрушил бы // Вражду людей и дэвов // Тогда я сокрушил бы // Всех ведьм и колдунов”[27].

Итак, дэвопоклонничество в индоиранском обществе имеет своим истоком социальный круг, состоящий из ведьм и колдунов, того, кого в Гатах Заратустра именуется карапанами. Элиаде, Нуберг истоки их посвящения видели в архаической технике экстаза, т.е. в шаманизме. Мы помним, что, согласно Авесте, Бог запретил дэвам рождаться в человеческих и животных телах, а, согласно „Драхт-и-Асураку”, во времена Йимы „дэвы были рабами на благо роду человеческому”[28].

Следовательно, путь к их воплощению вел через шамана, когда тот под воздействием галлюциногенов превращался в сосуд для тех, кто пришел из иного мира (смотри Гинзу Правую). Об общении с духами дэвов через экстаз можно привести слова Элиаде: „Первое из определений этого сложного феномена - возможно наиболее рискованное - будет таким: шаманизм - техника экстаза. Здесь под экстазом понимается не столько блаженство... как выход за пределы своего я и нормального состояния”[29]. По сути в шаманизме, а затем у карапанов эпохи Заратустры под воздействием галлюциногенов и мистических практик происходила потеря души, личности. Позже эти пути распространились среди воинских союзов, а также практиковались активные жертвоприношения, против которых выступал Пророк. Таким образом, черное жречество сформировало мужские воинские союзы, захватившие власть в эпоху курганной культуры, опираясь на жертвоприношения, галлюциногены и культ громовержца.

В индоарийской традиции эти союзы предстают как некие маруты, дети Адитьи, матери дэвов. т.е. свита громовержца и Индры. Поэтому удар проповеди Заратустры пришелся не только по дэвам, по и по культу громовержца с целью усиления власти ахуров. Пророк „предпринимает революцию новой религии в направлении Ахуры Мазды”[30].

Цель была не только победить дэвопклонников, по и усилить пантеон, адаптировать его воплощение божественного государства в политическое. В этой борьбе Пророк был не одинок, так как, на наш взгляд, предпосылки к его проповеди начали складываться ранее в социальных кругах ортодоксального жречества. М. Элиаде пишет: „В Гатах можно увидеть некоторые указания на миссионерскую деятельность Заратустры. Пророк окружен друзьями и учениками, которые называются по-разному, „бедными” (drigu). „друзьями” (frya), сведущими (vidva), „конфедератами” (arvatha). Заратустра побуждает своих товарищей „взяться за оружие и прогнать врагов, прогнать злого” (Ясна 18).

Сторонникам Заратустры противостоят мужские общества с их аесма - „яростью”. Теперь установлена аналогия между этими иранскими тайными обществами и группами молодых индийских воинов, марутов, чьего лидера называют Адхригу, т.е. не-Dhriгу (тот кто не беден)[31].

Стиг Викандер в работе „Древние мужские союзы” писал, что Заратустра гневно клеймил членов этих образований за основной сакральный элемент их ритуала, а именно принесение в жертву быков. Кровавые культы, будучи частью их таинств, именовали своих членов волками и основывали знания на тайне крови, что возможно восстановить по „Вольсунг саге” и „Саге о инглингах”.

Итак, борьба шла между „конфедератами” и членами тайных союзов. Что же противопоставил пророк зороастризма дэвопоклонникам. Из анализа Гатов как наиболее древней части учения можно сделать вывод, что в основе доктрины Заратустры лежал рациональный дуализм, т.е. замкнутая в рамках определенного временного промежутка борьба сил добра и зла. В основе этого дуализма лежала идея о несводимости этих двух начал в космосе и тот момент, что при их объединении всегда страдает только добро. Мы также помним, что индоарийский мир избрал другой путь миропонимания, а в частности доктрину единства и борьбы противоположностей. Заратустра говорит относительно появления этих двух начал в своих Гатах следующее: „Оба духа, которые уже изначально в сновидении были подобны близнецам // И поныне пребывают в своих мыслях, словах и делах суть Добро и Зло // Из них обоих благомыслящие правильный выбор сделали, но не зломыслящие”[32].

Действительно, моральный авторитет новой реформированной религии трудно отрицать. Впервые за долгие столетия человек заговорил не о выгоде, жажде бессмертия или блаженстве и богатстве, а о том, что добро есть благо, а быть добрым, это значит уподобиться богам. Эти боги уже на первый взгляд не имеют ничего общего с алчными мечтами дэвопоклонников. Желание сделать лучше человека и общество, конечно, первая цель Заратустры, объясняющая мотивы его деятельности. Однако, подготовив мир к формированию новой социальной системы, пророк создал и ее каркас.

Каста магов - племя, которое, согласно одной из теорий, первое приняло учение Заратустры, стало основой будущего зороастризма. Мы считаем, что это произошло в глубокой древности - около двух тысяч лет до нашей эры. В это время и жил пророк[33]. Маги радикально отличались от карапанов и староарийского жречества, в чем была их суть. Во-первых, нести учение пророка, обеспечить преемственность и подготовить социально будущий Иран к сакральной государственности.

Относительно магов М.Дьяконов писал: „Весьма вероятно, что маги очень рано восприняли и переработали учение Заратустры, то есть использовали общественно-религиозное движение, которое отражено в Гатах. Учение, которое проповедали маги, зародилось, по-видимому, в Бактрии и в Восточной Индии задолго до создания Персидской державы”[34].

Магов необходимо отличать от другой касты восточноиранских жрецов огня - атраванов. Напрашивается вывод, что внутри зороастризма первоначально было два течения, одно было связано с магами, которые позже локализовались в Мидии, у города Рагу, другое - в Персиде и восточных областях. Это расхождение было концептуально, поэтому наука выделяет мидийскую и персидскую традиции. Мидийская традиция, связанная с магами, книга канонов „Гаты

Заратустры” и „Семиглав” повлияли на формирование Авесты. Магам не удалось осуществить основание завета пророка еще до того, как в 789 до и. э.[35], согласно Табари (III, 136), был убит последний маг. Эта группа, на наш взгляд, наиболее ортодоксальных последователей пророка была отодвинута от власти в результате ряда жестких конфликтов с персидской знатью и атраванами.

Однако в X веке маги были передовой кастой иранского общества и, согласно И. Дьяконову, уже в 900 году до и. э. жили на территории Мидии. Именно благодаря им была сформирована идеология и государственность Индии, где, как мы считаем, культ Заратустры и ортодоксального зороастризма были более представлены, нежели в Персии.

Живя бок о бок с ассирийцами и вавилонянами, так же поклонявшимся асурам (см. Ашшур). маги стали не только сектой, но и течением и обогатили себя учением вавилонян. Конечно, принося в жертву лошадей, они уже отошли от чистоты учения Пророка, но в сравнении с персами были более радикальными сторонниками ортодоксии.

После того как индийский царь Астиаг потерял власть, ее потеряли и маги маздаизма[36]. Персы изменили направление учения, поставив в центр всего не касту магов и ее культ Заратустры и бога Зервана, а обожествление власти царя. Этим секуляризировали учение. Упростив его, они перестали нуждаться в Заратустре. С этого времени имя Пророка исчезло из хроник, однако вскоре был еще один бунт магов, восстание в правление Гауматы. Этот маг, выдав себя за брата Камбиза, сверг шаха и правил шесть месяцев, время его правления считается наиболее либеральным во всей истории Персии. Но магам противостоял не только народ. Будучи кастой, обладавшей знанием, они не могли тягаться с шахами, обладавшими не только властью, но и богатством.

Это и сыграло решающую роль. Потеряв окончательно власть, маги удовлетворились обслуживанием шахского двора, перестав противодействовать персам. Однако учение, хранимое этими последователями Пророка, продолжало влиять на реформированный зороастризм Персии, создавая новые идеологические формы: зерванизм, митраизм.

Маги понесли в первом тысячелетии до н. э. учение Заратустры другим народам. С этого началась идеологическая экспансия Ирана, более удачная, нежели военная. Митраизм, учитывая реалии эпохи, впервые сумел приобщить к наследию Заратустры народы Римской империи, создав возвышенную религию, провозглашавшую учение о Боге, Спасителе. Еще Заратустра провозгласил приход трех Саошьянтов. Однако митраизм создал идею вневременного спасителя, чьим пришествием искупляется мир. Мир ждал новую Пророка, и маги Ирана несли весть о его будущем пришествии. Миссия древнего царя Йимы была продолжена Заратустрой, магами и в итоге Сыном Божьим Христом. Сегодня традиция ахуров ждет прихода последнего откровения и очищения рода человеческого.

Таким образом, мы видим, что зороастризм есть религия возродившая традицию ахуров, т.е. восточных титанов, основных оппонентов богов-дэвов в основном индоевропейском мифе. Создав идеологическое основание для великого христианского откровения Сына Божьего, эта религия воплотила в своей идеологии основные духовные истины некогда раскрытые Заратустрой.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. "Основной индоевропейский миф", в дальнейшем ОИЭМ. Миф, ядро которого - борьба царя Золотого века с громовержцем (см. Иванов В.В. и Топоров В.И., Мейе А., Миллер В., Бенвенисте, Ж. Дюмезиль и т.д.).
2. Абаев В.И. Скифский быт и реформа Зороастра. - *Archiv Orientalni*, t. XXIV. 1956; Струве В.В. Родина зороастризма - Советское востоковедение - V, 1948; Дьяконов И. Очерк истории Древнего Ирана. - М., 1961; Фрейман А. Согдо-хорезмийские диалектологические отношения - Советское востоковедение, IV, 1947; Дьяконов И. История Индии с древнейших времен до конца IV в. д. н. э. - М.-Л., 1956; Касович К. Четыре статьи из Зендавесты. СПб, 1861; Толстов С. П. Древний Хорезм. - М., 1948; "По следам древнехорезмийской цивилизации". - М.-Л., 1948 и др.; Стеблин-Каменский И. Авеста. Избранные гимны. - М., 1998; Дандамаев М., Луконин В. Культура и экономика Древнего Ирана. - М., 1980; Бонгард-Левин Г., Грантовский Э. От Скифии до Индии. - М., 1983; Дорошенко Е. Зороастрийцы в Иране. - М., 1982; Кузнецов В. Древний Иран и Тибет. История религии Бон и Тибет. - СПб., 1998.
3. Gnoli Ch. Zoroaster's time and homeland. - Naples, 1980. Boyce M. A. History of the Zoroastrianism. V.I. Leiden, 1975, v. 2, 1982, v. 3, 1991; Nyberg H. Sassanid Mazdaism according to Muslim. Sources-Journal of the K.R. Cama Oriental Institute. 39, 1958; Zaehner R., Zurvan, a Zoroastrian Dilemma. - Ox., 1955; Zaehner R. The Dawn and Twilight of Zoroastrianism. L., 1976; Wikander S. Yaya, Uppsala. 1941. Duchesne-Guillemin. S. Notes on zervanism in the Light of Zaehner's Zurvan, Journal of Near Eastern Studies, 1956. V. 15; Дюмезиль М. Верховные боги индоевропейцев. - М., 1986; Henning W.. Zoroaster: Politician of Withe-Doctor. - London, 1951; Pettarroni R. La Religione di Zarathustra, Bologna, 1920; Gray L. Foundation of the Iranian Religions, Rom, 1928; Eliade, M. Istoria credinților și ideilor religioase. Vol. I-III. Chișinău, 1991; Christensen A. Etudes sur le zoroastrisme de la Perse antique. Kobenharn, 1928; Taqizadeh S.H. The Era of Zoroaster. SRAS, 1947; Birkeland H. Zarathustra Irans Profet. Oslo, 1943.
4. Boyce M. Persian Stronghold of Zoroastrianism. - Ox., 1977; Monnet G. Penseurs musulmans et religions iranniennes. - P., 1974; Yarshater E. (Ed) Cambridge History of Iran Vols. Cambridge. 1982.
5. Правда, следует отменить элементы традиции асуров у славян, ее влияние на формирование германо-скандинавской мифологии, а также роль асуров ассиро-вавилонской мифологии.
6. Древний маздаизм можно также реставрировать на базе анализа ранневедических текстов, посвященных асурам.
7. Авеста. СПб. 1990, с. 128.
8. М. Элиаде "Шаманизм и древняя техника экстаза", 1998.
9. М. Элиаде "Аспекты мифа". "Инвест ППП", 1995, с. 136.
10. М.Элиаде "Шаманизм: архаические техники экстаза", с. 77.
11. Otto Hofler. "Cultische Geheimbunde der Germanen" / p. 234., а также А. Slawik. "Cultische Geheimbunde der Sapaner und Germanen".
12. Элиаде М. Шаманизм: архаические техники экстаза, с. 289.
13. Бойс М. Зороастризм, верования и обман. СПб., 1994, с. 12.
14. Старшая Эдда. СПб. "Азбука", с. 36.
15. Элиаде М. Священные тексты народов мира. - М. "Кронпресс", 1998, с. 385.
16. Oxford. A Dictionary of World Mythology. A. Cotterell. 1986, p.141. А также,

- P.X. Havewala. *Saga of the Argans*. S, 2000.
17. Фирдоуси “Шах-Нанэ” . Пер. с фарси. М., 1972, с. 27.
  18. Бойс М. Зороастризм, верования и обман. СПб., 1994, с. 31.
  19. Франкфорт Г. Франкфорт., Г.А., Уилсон Д.Ш., Якобсен Г. В преддверии философии. - М., "Наука", 1984, с. 172.
  20. Eliade M. *Istoria credințelor și ideilor religioase*. – Chișinău, Universitas, 1992, с.320.
  21. Бойс М. Зороастризм, с. 30.
  22. Gnoli G. *Zoroaster`s time and homeland*. - Naples. 1980, с. 228.
  23. Зороастризм. Мифология. СПб., 1997, с. 265.
  24. Там же, с. 266.
  25. Авеста: избранные книги; из Видевдата / Пер. с Авест И.М. Стеблин-Каменского. - М., 1993, с. 162.
  26. Зороастризм. Мифология. СПб., с. 267.
  27. Там же, с. 267.
  28. Асурийское, ассирийское, вавилонское дерево и финиковая пальма (Драхт-и-Асурик). Пер. с пехлеви А.А. Амбарцумяна.
  29. Уолш Л. Дух шаманизма. - М., 1996, с. 20.
  30. Элиаде М. История религиозных учений и верований. Том 1, с. 235.
  31. Там же, с. 280.
  32. Авеста, с. 133.
  33. Абаев В., Героев И., Гертфельд Э. считали, что Заратустра был современником Дария и вдохновителем его реформ. М.Бойс считает, время его проповеди - около XV века до н.э., Хенинг - около VI века, пехлевийская традиция VII-VI до н.э. 258 год до Александра, на наш взгляд, пророчество предшествовало формированию касты магов, а географически локализовалось на севере Казахстана или Поволжья. Это могло быть только около 2000 г. до н.э. до перемещения на юг в Иран.
  34. Дьяконов М. Очерк истории Древнего Ирана. - М., Издательство "РОСТ Литература", 1961, с. 65.
  35. Там же, с. 363.
  36. Автор использует термин "маздаизм", а не "маздеизм", так как считает, что он происходит от имени бога Мазды, а не от термина "деизм".

ПОТЕНЦИАЛ МУЗЫКИ КАК СРЕДСТВО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЧЕЛОВЕКА

Рецензент: Григорий Василеску, др. философских наук, профессор.

In every society, in every period of history, men and women have made music. They have sung it and danced to it; they have used it in solemn rituals and in light-hearted entertainments; they have listened to it in fields and forests, in temples, in bars, in concert halls and opera houses; they have used it to generate collective emotion-to excite, to calm, to inspire action, to draw tears. What, then, is music? Music is not a fringe activity or a luxury one: it is a central and necessary part of human existence.

«Ничто так сильно не меняет нравы
и обычаи людей как музыка».
Джу Шин (VI век до н.э.)

Издавна музыка является неотъемлемой частью духовной жизни человечества и столько же человек пытается постичь ее природу: первоначально, еще до рождения науки – в мифах, позже – в философии.

Музыка, как феномен и как проявление высшей человеческой духовности притягивала к себе многие умы человечества.

Музыка обладает специфическим материалом – звуком. Но ее материя – сама жизнь. Возможность ее средств: горизонтальные и вертикальные комбинации тонов, интонационных оборотов и звуков, мелодия, ритм, гармония, инструментовка, жанровое и функциональное разнообразие и т.д. Они столь многообразны, что их экспрессивная сила почти неограниченна, ограничена она лишь собственной спецификой.

Но вопреки этому или как раз благодаря этому музыка может становиться средством развития человеческой личности.

Эмоции и ощущения, движение и изменение, идеи и представления, тончайшие нюансы колорита и грандиозные обобщения – все доступно музыке. И как пишет А.Ф. Лосев: «Музыка обладает способностью изображать все, что угодно...»[1].

Ведь практически все, что невозможно объяснить словами, находит свое отражение в музыке.

В ряду разных видов искусств музыка выделяется, прежде всего, специфической способностью оказывать воздействие на целостного человека, начиная с его духовных свойств и кончая физической стороной его природы. Притом это воздействие музыки может осуществляться одновременно на многочисленную массу людей.

В наше время, при наличии могучих технических средств распространения (усиления) музыкальных звучаний, воздействующая способность музыки возрастает во много раз.

Проблема воздействия и влияния музыки на человека, развитие внутреннего мира человека посредством музыки – тема, которая достойна самой глубокой разработки.

Признавая возможность и актуальность проблемы, следует указать на недостаточную ее разработанность. Известные успехи достигнуты в исследовании влияния музыки на поведение человека, лечебные функции музыки в медицине. Много работ посвящено философско-эстетическому анализу проблемы музыкального вкуса. Однако, в научной литературе, включая и диссертационные работы, пока лишь частично затрагивается тема о потенциале музыки как средстве воздействия на формирование духовного облика человека, и его мировоззрения.

Целью данного исследования является:

- рассмотрение предназначения музыки, ее сущности;

- попытка рассмотреть некоторые важнейшие воздействующие способности музыки в развитии человеческой личности;
- систематизация некоторых ранее существующих концепций воздействия и влияния музыки на человека, начиная с античных времен;
- рассмотрение самого механизма воздействия, а также роли фоновой музыки в развитии мыслительной способности и физической активности.

В трактате франко-фламандского исследователя XV века И. Тинкториса – «Обобщение о действии музыки» (ок. 1480г.) говорится о том, что музыка есть средство «усовершенствования жизни, человеческого мира».[2]

А Рамос де Пареха (философ XVв.) определяет музыку как «замечательную часть философии».[3]

Что же такое есть музыка?

Парадокс музыки как феномена заключается в том, что музыку принято считать наиболее чувственной среди различных видов искусств и вместе с тем, она предстает, - как замечает современный исследователь музыки Т.В. Чередниченко, - «наиболее обобщенное, абстрактное явление – своеобразный художественный эквивалент философии и математических пропорций».

Философ Малколм Бад в своей статье «Музыка и передача эмоций» исследуя некоторые вопросы музыкального искусства, приходит к заключению, что музыкальное искусство – высочайшее искусство эмоциональной выразительности – посредством которого эмоции передаются от композитора слушателю.[4]

К такому же выводу приходит философ Колин Редфорд в своей статье «Эмоции и музыка» где он отмечает, что, музыка, будучи эмоциональным видом искусства, с помощью различных эмоций – страха, печали, гнева, жалости – двигает нами».[5]

Одно из современных определений музыки представлена в «Музыкальной энциклопедии», где снова Т.В. Чередниченко отмечает что «специфические особенности музыки как вида искусства реализуют природу искусства в целом: способность формировать человеческую личность, передавая ей ценности, нормы, идеалы, накопленные культурой и отвечающие как общечеловеческим потребностям, так и потребностям данной социальной среды, запечатлевая в художественных образах все более многомерную картину действительности, развивая в человеке творческое начало, его созидательную способность»[6].

Но существуют и другие определения музыки, так, например, согласно А. Бергсону, музыка есть скорее «форма гипноза – внушения, чем способ отражения реальности такой, как она существует сама по себе. При этом музыка, по мнению А. Бергсона, есть самостоятельная форма человеческой активности, совершенно независимая от явлений действительности.

Существует множество точек зрения различных философов и исследователей музыкального воздействия и восприятия музыки. Хотелось бы упомянуть две из них: Согласно первому подходу, музыка – рациональное искусство и призвана передавать конкретные идеи от композитора слушателю и изображать конкретные понятия, сюжеты и социальные события.

Второй подход основан на том, что музыка есть эмоциональное искусство, так как передает лишь чисто абстрактные эмоциональные переживания.

Абстрактные в том смысле, что не связаны с конкретным предметом или обстоятельствами жизни. Таким образом, передаются настроения и ощущения внутреннего мира человека. Такое истолкование музыки созвучно экзистенциалистскому восприятию мира.

Безусловно, разделение взглядов на музыку условно. Кроме того, многие люди, в том числе музыканты и теоретики, считали и считают, одну музыку эмоциональной, рассчитанной на развлечения и чувства, а другую – возвышенной и духовной, на том основании, что она должна давать пищу уму, вдохновлять разум.

Рациональный подход начал развиваться под влиянием христианской церкви и первых музыкальных теоретиков, таких как св. Амвросий (IV – V в.в.), Папа Григорий Великий (VI – VII в.в.), Гукбальд (X в.), Гвидо д' Арещо (XI в.), Вальтер Одингтон (XIII в.), Иоанн де Мурис (XIV в.), Гийом Дюме (XV в.) и другие. Эти авторы заложили основы всей европейской религиозной и светской музыки. Христианская религия оставила глубокий след в их теоретических учениях.

Многие концепции находились в непосредственной связи со священным писанием. Первый рациональный подход к музыке, предполагал возможность передачи при помощи музыки высоких духовных идей. Начиная со средних веков в последующие века эта способность музыки была воспринята как возможность передачи вообще любых идей через музыкальную материализацию.

И это позволяет считать музыку рациональным искусством.

Как отмечалось выше, второй подход к анализу воздействия и восприятия музыки предполагает, что иррациональное искусство воздействует на человека, независимо от зашифрованного композитором смысла. Исследователи считали, что музыка способна генерировать положительные эмоции, может и влиять на моральные принципы людей. Они могут не осознавать концепции композитора, знаковой структуры произведения, но при этом непременно подвергаются сильному воздействию музыки. Так или иначе, музыка воздействует через слуховое чувство на психическое состояние и может быть предметом духовного восприятия. В истории человечества воздействию музыки на состояние человека придавали всегда большое значение.

В месопотамской культуре музыке принадлежала значительная роль в религиозной и придворной жизни государства, музыканты в социальной иерархии стояли непосредственно после богов и царей. По представлению жителей Месопотамии музыкальный звук обладал чудодейственной силой, которая изучалась и целесообразно использовалась жрецами – музыкантами. Магия музыки Месопотамии была ориентированна на астрологию и нумерологию. Особое значение придавалось цифрам 5 и 7.

Из данного количества нот строились наиболее распространенные звукоряды. Позднее в Древней Греции эту традицию предложил древнегреческий математик философ Пифагор и его школа.

На базе философии числа, эстетики пропорций, в контексте обобщающего учения о мировой гармонии пифагорейцы разработали науку – «теорию музыки» как специальную область знания – учение о звуке, интервалах, консонансе и диссонансе, ладах и т.д. Пифагорейцы считали, что положительно воздействует на человека музыкальная гармония. Она вообще возникает из противоположностей, а музыка есть гармоническое соединение противоположностей.

В музыкальном произведении звуки располагаются во времени в математической последовательности, придающей им внутренне согласие, гармонию. То, что в музыкальном произведении возможны и диссонансы, дисгармония, нисколько не противоречит сказанному. «Дисгармония в музыке потому и ощущается как дисгармония что она выступает на фоне гармонии»[7].

Согласно Пифагорейцам небесная музыка изначально незримо живет в человеке, именно поэтому человеческая душа охотно откликается на обычную земную музыку, которая является лишь подражанием небесной; вот почему из всех искусств музыке в античности отводилась исключительная роль.

По преданию, слово «космос», первоначально означавшее прекрасно устроенный мир, ввел в обиход Пифагор.

Космос для пифагорейцев – это гармоничное, пропорциональное строение мира. Сами же пропорции мыслились греками музыкально, потому и весь космос оказывался гармонично устроенным и музыкально звучащим телом. Сама же музыка – это первое из искусств, являлась, по их мнению, отражением гармонии, царящей среди небесных сфер.

Среди древнегреческих философов наиболее подробно музыку, воздействие на человека, значение, воспитательную роль исследовал Аристотель.

Аристотель подробно описал музыкальные лады, ведущие к изменению психики в том или ином направлении. Музыка, звучащая в одних ладах делает человека жалостливым и размягченным, звучание других ладов способствует раздражению или возбуждению. Так, Аристотель утверждал, что уравновешивающее воздействие на психику человека оказывает дорийский лад – мужественный и серьезный. Фригийский лад воспринимался им как неуравновешенный и возбуждающий, лидийский – как жалобный и размягчающий. В целях воспитания добропорядочных граждан рекомендовалось сочинять, исполнять и слушать музыку, написанную главным образом в дорийском ладу, а музыку, написанную в других ладах, рекомендовалось до ушей молодого поколения не допускать.

Таким образом, доказывая, что музыка способна оказывать воздействие на нравственную сторону души, древние мыслители приходят к выводу о необходимости ее включения в число предметов воспитания и о связи музыки и философии.

На закате античности и в преддверии средневековья появляется трактат Боэция «De institutione musica». Он обобщил учения Платона, Евклида, Эратосфена, Дивима, Птолемея, Пифагора и других.

Боэций указывает на то, что в человеке многое организовано в тех же пропорциях, что и в музыке. Нравы определенных народов, по Боэцию, четко соответствуют той музыке, которую они слушают. Некоторое природное сходство определенного человека с определенной музыкой сближает их[8].

Внимательно рассматривая музыку последних двух столетий и ее влияние на культуру этого времени, английский композитор и пианист Кирилл Скотт утверждал, что не цивилизация формирует музыку, а наоборот, музыка формирует цивилизацию.

Бах, по мнению Скотта, сильно повлиял на немцев. Благодаря Баху в немецком народе значительно усилилось интеллектуальное мышление. Своей музыкальной логикой Бах способствовал усилению заложенной в немце тенденции к философии.

Музыка Вагнера во всех отношениях революционна и имеет колоссальное влияние на предшествующее нам поколение. Скотт говорит, что влияние этой музыки сказалось в создании движений, имеющих целью единение и братство[9].

Своеобразный подход к объяснению музыки, ее сущности открывается в период Просвещения. Феномен музыки выявляется здесь исходя из принципов не только подражания, но и выражения. Жан-Жак Руссо в своей работе «Опыт о происхождении языков, а также о мелодии и музыкальном подражании» находит непосредственную связь между эмоциональной окраской голоса и аналогичной музыкой. Он считает мелодию подражанием человеческому голосу, и в силу этого она способна вызывать у нас эмоции.

Аналогичные взгляды высказывает так же Иммануил Кант в своей «Критике способности суждения». Музыка, как говорит Кант, воздействует через одни только ощущения без понятий и, стало быть, в отличие от поэзии ничего не оставляет для размышления, она все же волнует душу многообразнее и при всей мимолетности глубже[10]. Он считает что музыка не представляет большой ценности для разума, так как несет лишь аффективную информацию, именно поэтому музыка оказывается понятным языком многим народам, ведь она вызывает почти одинаковые эмоции.

Подобные взгляды высказывал и Гегель в своих «Лекциях по эстетике».[11] Пафос гегелевского понимания способов существования музыки состоял в утверждении духовного содержания музыки. Он считал, что лишь то произведение музыки можно считать подлинным, которое несет в себе определенный смысл, несет в себе духовное начало. Музыка активизирует чувственную сферу человек, стимулируя одновременно мыслительную деятельность, способствуя появлению сознания, способствует его социализации и более эффективной отдаче в различных областях общественной жизни. Гегель сравнивает музыку с архитектурой, так как равно как мы не можем понять, почему

приятно смотреть на одно здание, а неприятно на другое, так же и музыка может быть приятна или нет без всякой причины.

Похожие взгляды можно найти и у А. Шопенгауэра. Он говорит, что музыка, не неся информации ни о каком явлении, способна, тем не менее, создавать у нас эмоции, которые обычно без какого-либо явления возникнуть не могут. Он утверждает также, что музыка может лишь выражать страсти, а не живописать предметы. Мы можем выразить эмоции, вызванные предметом, но не изобразить в музыке сам предмет. Аналогично Канту он говорит, что «непосредственно голове музыка ничего не может сказать, а говорит она только сердцу.»[12]

Таким образом, рассмотренным концепциям, находившимся в русле древнегреческой, средневековой философий, занимавшим известное место в философских учениях Просвещения присуща общая черта – огромная роль музыки как носителя и показателя человеческой гармонии.

Для того, чтобы понять, почему музыка оказывает подобные воздействия на человека и какие в связи с этим открываются возможности музыкального искусства, необходимо рассмотреть механизм данного воздействия.

Человек – сложное существо, природу которого образуют три компонента: телесный – душевный – духовный. Телесный обеспечивает связь человека с физической неживой материей. Душевный – с биологической, «живой» материей. Духовный – с социокультурной материей. Все эти три компонента слиты в человеке. Каждый из них соответствует определенной стадии развития человека: телесный – первой стадии, душевный – второй и, наконец, духовный – третьей.

Наиболее значимым, действительно свидетельствующим о наличии собственно человека, оказывается третий, духовный компонент.

Итак, Человек состоит из трех компонентов: тело, душа, дух, которые соответственно «управляются» тремя отделами его психики, именуемыми подсознанием, сознанием и сверхсознанием. Можно сказать, что тело находится в «ведении» подсознания, душа – сознания, дух – сверхсознания. Воздействуя на человека, музыкальное искусство воздействует при этом последовательно на подсознание, сознание и сверхсознание[13].

Так музыка, последовательно воздействуя на подсознание и сознание человека, развивает и его сверхсознание, способствует всестороннему телесно-душевно-духовному развитию человека. Это было известно издавна и явилось основой постоянного практического использования музыки в воспитательной работе.

Что касается практического использования музыки в жизни человека, то необходимо отметить ее применение в специальных, прикладных целях в медицине, на производстве, в спорте, военном деле, кино, театральные представлениях, рекламе.

Говоря о воздействии музыки на человека, необходимо подчеркнуть, что во многом оно обусловлено жанровыми особенностями музыкальных произведений, а также характером использования композитором и исполнителем выразительных средств музыки. То, что касается жанровой предопределенности воздействия музыки на человека, то она вытекает из специфики воздействия различных жанров музыкального искусства на разные полушария головного мозга человека.

Как отмечает в своей статье психолог Л.П. Новицкая, в результате проведенных экспериментов было выявлено, что симфоническая и камерная музыка воздействуют на правое полушарие мозга, диско и рок музыка – на левое. При этом вследствие активизации правого полушария мозга, у человека повышается уровень ассоциативного и абстрактного мышления, обобщения понятий, что в частности выражается в пробуждении желания вспомнить, мечтать, фантазировать, размышлять о будущем, о смысле жизни и своем назначении в ней...Итог активизации левого полушария в снижении письменной

продуктивности, торможения ассоциативной деятельности, в снижении уровня понятийного обобщения до конкретно бытовых понятий[14].

Среди исследований последних лет о возможностях музыкального воздействия на человека следует выделить сферу применения музыкального фона и его влияние на мыслительную деятельность, и эмоциональное состояние человека.

Исследования по этой проблеме, начатые лишь в последние десятилетия, еще очень малочисленны. Существующий пробел во многом восполняют эксперименты Л.Н. Трегубовой, проведенные с целью установления роли музыки, ее воздействия в учебном процессе. Обследовав посредством различных методов многих учеников средних школ и сравнив результаты их учебной деятельности, выполняемой под музыку и без музыкального сопровождения, исследовательница пришла к положительным и во многом обнадеживающим выводам.

Эффективность музыкального фона во время уроков проявляется главным образом в большей сосредоточенности, в увеличенной интенсивности, в сниженной уставаемости, в повышенной физической выносливости (продолжительное сидение в одной позе). Транслируемая музыка оказывала влияние и на эстетичность выполняемых работ (черчение, письмо), на аккуратность (снижение орфографических, пунктуационных и других ошибок в диктантах), на эмоциональную яркость сочинений.

Кроме того, было установлено, что музыкальный фон, действуя на подсознательную сферу учащихся, активизирует у них ассоциативное мышление, оказывает влияние на творческую сторону и тематику работ.

Прослушивание музыки во время какой-либо умственной работы долгое время считалось почти невозможным, поскольку многие формы интеллектуальной деятельности требуют сосредоточенного внимания. Однако практика показала, что роль музыки и в этом отношении не остается бесследной. Эксперименты Л.Н. Трегубовой свидетельствуют о положительном влиянии музыки разных жанров на процесс сосредоточения, что выражается в увеличении объема проделанной работы и снижении количества ошибок (наиболее эффективным оказалось влияние легкой и инструментальной музыки, исполняемой в быстром темпе)

Между тем, научные исследования объясняют механизм физиологического воздействия фоновой музыки. Оказывается, что способность музыки физиологически воздействовать посредством слухового анализатора на нервную систему предстает в качестве эффективного средства для снятия любого вида усталости (прежде всего, если она вызвана однообразным трудом). В результате при интеллектуальной, а иногда и физической перегрузке прослушивание технически усиленных ритмизированных произведений развлекательной музыки часто является источником восстановления эмоционального равновесия человека.

Таким образом, музыка, воспринимаемая как фон, способствует активизации непосредственной жизнедеятельности человека, которой он занят в процессе слушания.

Но нужно заметить, что в одних случаях при такого рода восприятии музыка активизирует мышление (если человек в процессе слушания обдумывает какие либо проблемы), в других - двигательные механизмы (особенно если при слушании исполняется работа, требующая движений). Так во всем мире на многих промышленных предприятиях (особенно там, где специфика труда требует двигательных навыков), трудовой процесс сопровождается музыкой. Ведь сегодня доказано, что музыка увеличивает производительность труда на 18%.

Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что важнейшими представляются две функции воздействия музыкального фона. Первая – успокаивающая, снимающая усталость и нервное напряжение. Суть этой функции заключается в том, что очаг возбуждения коры головного мозга, созданный работающими мышцами, рассеивается, переключаясь при этом под воздействием музыки на слуховой центр. Примечательно, что психиатры, например, тоже выделяют двойственное использование музыки при лечении

тех или иных заболеваний. Как стимулирующее, тонизирующее средство музыка в основном используется при угнетенных состояниях, депрессии, в то время как при повышенном возбуждении она потребляется главным образом для успокоения[15].

И, наконец, вторая функция – активизирующая физическую деятельность осуществляется посредством влияния ритмоинтонационной сферы музыкального произведения на нейромоторные процессы.

Следует отметить, что способность музыки воздействовать на двигательную сферу человека во многом определяет процесс бытования и распространения некоторых современных жанров музыки, в основном песенно-танцевальных. Например, большой знаток американской музыкальной культуры Г. Шнеерсон отмечает, что международную популярность развлекательной музыки США, прежде всего, определяет в этой музыке напористая ритмическая энергия, вызывающая у слушателей желание двигаться, преодолевая постоянные синкопические нарушения метра[16]. Это наблюдение исследователя, несомненно, заслуживает внимания.

Таким образом, рассмотрев некоторые определения музыки, ее предназначение, историческое рассмотрение, воздействия и влияния на человека, роль и значение фоновой музыки, можно сделать вывод, что музыка, обладает магической силой и располагает, как можно было убедиться, большими возможностями проникнуть в самые недра духовного мира личности, активно формируя нравственность, интеллектуальное мышление, человеческую личность.

Общение с музыкой представляет собой широкий спектр ее использования, начиная с успокаивающего воздействия и потребления в качестве стимулятора двигательной сферы человека и кончая формированием его мировоззрения, убеждений.

Библиография:

1. Лосев А.Ф. Форма – стиль – выражение. - М., 1995, с. 38.
2. Тинкторис Н. Обобщение о действии музыки. - М., 1997, с. 236.
3. Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья (Сост. В.П. Шестаков). - М., 1966, с. 396.
4. Malkolm Budd. Music and the Communication of Emotion. The Journal of Aesthetics and Art criticism, p. 129, 47:2 Spring, 1989, USA.
5. Colin Radford. Emotions and Music. The Journal of Aesthetics and Art criticism, p.69, 47:1 Winter, 1989, USA.
6. Музыкальный энциклопедический словарь. Гл. редактор Г.В. Келдыш. - М. «Советская энциклопедия», 1991, с. 360.
7. Маймин Е.М. Эстетика - наука о прекрасном. - М., Просвещение, 1982, с.134.
8. Герцман Е. В. Музыкальная Бозциана. С.Пб., 1995, с. 299.
9. Скотт К.Синтез мистических учений Запада и Востока. - М., 1990., с.278.
10. Кант И. Сочинения в 6 томах. Т. 5. - М., 1966, с.346.
11. Гегель. Сочинения. Т. 13, Лекции по эстетике. Т.2. - М., 1940, с. 363.
12. Юлиус Фрауэнштедт. Шопенгауэр А. Пути света его философии. - М., 1986, с.325.
13. Симонов П., Ершов П. Темперамент, характер, личность. - М., 1993.
14. Новицкая А.П. Влияние различных музыкальных жанров на психическое состояние человека. - М., 1994, с.82.
15. Брусилковский Л.С. Музыка в системе восстановительного лечения психических больных. Автореферат дис. канд. мед. наук, С.Пб. 2001.
16. Danier T. Politoske American popular music. Prentice – Hall Inc., - New – Jersey, 1994, p.452.

STATUTUL ONTOLOGIC AL ȘTIINȚEI RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Recenzent: Sergiu Nazaria, dr.hab. în științe politice.

In the present article it is analyzed the place and the role of the Moldovan political elite into the process of the democratic transition. The current piece of writing makes a close study of the aspects of edification and consolidation of the new elite, studies the quality and the professionalism of the leaders, and emphasizes the criterions of efficacy and functionality of the political class. These and other problems are investigated from the Republic of Moldova's European integration perspective.

Știința este un fenomen complex și o construcție dinamică din punctul de vedere al cunoștințelor pe care le include și al activității de cercetare îndreptate spre producerea lor. Evaluarea epistemologică a cunoștințelor și a activității valorificate în știință indică deseori asupra opoziției și incomparabilității cu formele care genetic le-au precedat, creând astfel problema proprietăților ontologice ale științei, adică a integrării și omogenității ei interne. Din punctul de vedere al cunoștințelor care o formează, știința nu se prezintă ca o integritate omogenă sub două aspecte:

1. include teorii de alternativă, însă această incompatibilitate de conținut nu este esențială pentru analiză din cauza că poate fi depășită prin sinteza lor;

2. reprezintă un conglomerat de cunoștințe științifice și neștiințifice, incluzând în calitate de parte integrantă propria istorie, ce conține idei de alternativă nu numai prin conținut, ci și gnoseologic. În acest sens, incompatibilitatea dintre cunoștințele „neștiințifice precedente” și „științifice ulterioare” devine fundamentală, susține cercetătorul rus V.Iliin, din cauza că „vizează nu programe diverse de investigație a fenomenelor din cadrul științei, ci diferite standarde cognitiv-teoretice de analiză, multe dintre care deseori sânt tratate ca ceva extern sau de aparență, chiar pentru știință” [1]. Această incompatibilitate fundamentală se referă la diversitatea strategiilor de cercetare și criteriilor determinante ale conținutului noțiunii de știință, a idealului științific și caracterului științific, creându-se dificultăți enorme în abordarea științei ca pe o antinomie unitară.

Incompatibilitatea gnoseologică a anumitor tipuri de cunoștințe nu poate fi depășită prin falsificarea cunoștințelor neștiințifice, deoarece știința s-ar asocia numai cu segmentul ei „corect”, ci prin elaborarea unor standarde de raționalitate. Aceste standarde nu sânt formatoare de atitudine critică, în manieră popperiană, ci fundamentează „reguli orientate spre adevărul activității raționale de cercetare”.Regulile au la bază două „valori inalienabile - intenția spre adevăr și fundamentarea necesară”, care, fiind corelate cu „caracterul științific”, asigură procurarea cunoștințelor științifice și imprimă științei cadrul unei „întreprinderi cognitive”.

Complexitatea problemelor provenită din enormele greutate de caracter epistemologic, care a fost elucidată în Nr. 1-3, 2005, al Revistei de Filosofie și Drept, a generat divergențe de opinii în definirea statutului ontologic al științei relațiilor internaționale și a provocat dificultăți suplimentare în poziționarea ei calitativă sau pe verticală. Altă fragmentare din cadrul tripletei enunțate de St.Hoffmann vizează caracterul autohton sau auxiliar al științei relațiilor internaționale, el deosebind două direcții și, deci, două grupări de cercetători: „tradiționaliștii, care exaltă meritele unei abordări ce ar rămâne cât se poate de apropiată de cercetarea istorică și de preocupările

filosofiei politice și toți cei care, indiferent de marca lor teoretică, cred în posibilitatea unei științe politice a relațiilor internaționale, dacă nu în formă de teorie unică, cel puțin într-o configurație de conceptualizări sistemice, clasificări, ipoteze etc.” [2].

De fapt, fragmentarea definită de St.Hoffmann se referă nu numai la caracterul disciplinar al științei, ci este bidimensională, dat fiind că pune în discuție posibilitatea unei teorii generale a relațiilor internaționale.

Considerăm însă că cele două tipuri de statut disciplinar al relațiilor internaționale rezumate de analistul american actualmente nu sânt suficiente pentru a caracteriza această știință – disciplină distinctă, de sine stătătoare sau subdisciplină, subdomeniu al unei științe – îndreptățit fiind încă un tip – „un câmp de studiu multidisciplinar sau interdisciplină”. Astfel, evidențiind tendințele dezvoltării științelor contemporane, filosoful I.Pirvu susține că se formează un nou „stil al cunoașterii științifice”, care se manifestă prin transformarea treptată a științelor unidisciplinare în interdisciplinare.

Referindu-ne la catalogarea relațiilor internaționale ca subdisciplină a științei politice, ținem să subliniem că această direcție a fost pe larg dezvoltată atât de școala engleză de investigație în domeniu, cât și de școala istorico-sociologică franceză. Tradiționalismul englez neagă orice progres în teoretizarea relațiilor internaționale și insistă de a face apel la istorie pentru a obține rezultate plauzibile în cercetare. Școala istorico-sociologică franceză de asemenea consideră relațiile internaționale ca subdisciplină, însă a sociologiei (relațiilor internaționale), care pretinde, în același timp, de a fi o știință autohtonă. Luând ca bază teza că pe arena mondială există mai multe centre de putere și plasând în centrul problematicii noțiunea „decizie”, sociologia relațiilor internaționale are ca obiect de studiu comportamentul actorilor internaționali, cercetând factorii determinanți, legitățile și variabilele care stabilesc politica statelor și evoluția evenimentelor internaționale. De fapt, există o coincidență relativă dintre tradiționaliști (H.Bull) și reprezentanții sociologiei relațiilor internaționale (R.Aron) în problema scepticismului privind posibilitatea științei de sine stătătoare a relațiilor internaționale: istorismul, deosebirea dintre politica internă și politica externă, caracterul anarhic al mediului internațional. Însă reprezentanții școlii engleze includ relațiile internaționale în științele politice, pe când adepții abordării istorico-sociologice în sociologia istorică a relațiilor internaționale. Tradiționalismul epistemologic englez neagă progresul relațiilor internaționale, considerând că ele se supun legilor repetiției, în timp ce în sociologia franceză „cursul relațiilor internaționale rămâne în cel mai înalt grad istoric în toate înțelesurile acestui termen: schimbările sânt neîncetate, sistemele suferă efectele tuturor transformărilor”.

Bineînțeles, cercul scepticilor și celor care neagă caracterul autonom al științei relațiilor internaționale este mai larg și mai variat, marea majoritate a cercetătorilor fiind de părere că aceasta se include într-o măsură mai mare sau mai mică în știința politică. Pe de o parte, se consideră îndreptățită ordinea de a aborda problemele de bază ale științei politice fără a le diviza sub aspectele intern și extern /internațional, acestea fiind considerate două direcții ale politicii abordată ca sferă și proces de activitate, la baza căreia se află lupta de interese. Ideile de acest conținut își găsesc confirmare în analiza procesului de abordare a deciziilor (K.Holsti), în concepțiile interdependenței lumii (L.Dudley) și politicii postinternaționale (J.Rosenau) ș.a. Pe de alta, dificultățile în identificarea obiectului de studiu se opun autonomizării științei relațiilor internaționale. Conform lui B.Lang, „realitatea nu este dată cercetătorului în percepție nemijlocită, obiectul nu se caracterizează prin contururi strict determinate care l-ar deosebi de ne-obiect” [3], iar Ph. Braillard este mai tranșant, susținând că „obiectul cercetării relațiilor

internaționale nu dispune de particularitate nereducționistă în raport cu câmpul larg al politicii... Actualmente este tot mai greu de afirmat că acest obiect nu se supune cercetării în baza abordării și concepțiilor științei politice și că este necesar de a dezvolta propria disciplină științifică” [4]. În acest sens, relațiile internaționale nu sânt altceva decât o subdisciplină a științelor politice.

Așadar, adepții demersului subdisciplinar susțin că relațiile internaționale se confruntă cu problema delimitării clare de alte științe sociale din cauza că nu dispun de un obiect propriu foarte clar conturat, identitatea ei fiind contestată atât din interior, cât și din exterior. Protagonistii demersului subdisciplinar în marea lor majoritate împărtășesc concepția „stat-centristă”, insistând că obiectul de studiu al politologiei cuprinde politica internațională ca modalitate de existență a relațiilor internaționale sau că obiectele de studiu ale relațiilor internaționale și ale politologiei coincid, deoarece înglobează conexiunile de putere, doar „mediile geografice diferă”.

„Stat-centrismul” este împărtășit în mare parte și de adepții caracterului autonom al științei relațiilor internaționale, care susțin că realismul politic a oferit domeniului delimitare față de celelalte științe, punctând asupra existenței diferenței calitative între legile interne ale societăților și legile ce guvernează natura sistemului internațional. Mai multe teorii nu neagă deosebirea calitativă dintre politica internă și politica externă, însă realismul justifică o cercetare desfășurată pe mai multe planuri și pledează pentru autonomia unei față de alta din cauza că relațiile interstatale, conform lui R. Aron, se află în „stare naturală”, opusă stării de drept existente în interior. M. Wight de asemenea consideră că în politica internă lupta pentru putere este guvernată și circumscrisă legilor și instituțiilor, iar în politica internațională legea și instituțiile sânt circumscrise luptei pentru putere. De fapt, M. Wight și R. Aron au împărtășit mai multe asumții realiste, în special cercetătorul francez, nefiind însă de acord cu altele, cum ar fi scepticismul susmenționat.

Argumentând deosebirea calitativă a relațiilor internaționale față de alte științe sociale, realiștii insistă că sistemul internațional este legat de „starea naturală”, diferită de cea de drept, în care contractul social a creat și a legitimat o autoritate centrală, iar anarhia internațională, caracteristicile căreia sânt multiplicitatea de state suverane egale, este opusă relațiilor din interiorul statului, unde un singur centru deține monopolul legitim al violenței. Relațiile internaționale țin de o societate aparte, care acordă rolul principal unor instituții, cum ar fi: diplomația, managementul aplicat de marile puteri, balanța puterii, războiul și, în această ordine de idei, teoriile și argumentele care se bazează pe analogie cu politica internă sânt posibile de eroare. Prin urmare, dat fiind că preocupările de politică externă sânt altele decât cele de politică internă și în momentele în care practica diplomatică s-a transformat în teorie, aceste preocupări tradiționale au început să aibă nevoie de justificare explicită. Dimensiunea cantitativă (politologia este știința despre politica internă, încadrată în societatea publică organizată, pe când știința relațiilor internaționale se referă la mediul internațional) și reducționismul (relațiile internaționale sânt relații interstatale, idee expusă începând cu J.Bentham, identificându-se astfel cu obiectul) au contribuit la suprapunerea, într-un anumit sens, dintre știința relațiilor internaționale și realismul politic, la care vom reveni de mai multe ori.

În această ordine de idei, subscriem la supozițiile în favoarea caracterului autohton al științei relațiilor internaționale față de politologie: chiar dacă există interconexiune și interdependență dintre sistemele politice naționale și sistemele politice internaționale, utilizând termenii din „preteoria politicii externe” elaborată de școala analizei comparate

a politicii externe, acestea sânt, totuși, sfere distincte de activitate politică, care se desfașoară în medii diferite și utilizează mijloace deosebite.

Complexitatea fenomenului provenită din absența cadrului material-spațial distinct ce ar separa relațiile internaționale și politica externă de relațiile sociale din interior și politica internă l-a făcut pe St.Hoffmann să afirme că cercetătorii relațiilor internaționale au două motive de nemulțumire, starea lumii și starea disciplinei lor, iar Y.Ferguson și R.Mansbach exprimă părerea că „este mai puțină anarhie în politica mondială decât în teoriile despre ea”. În aceeași ordine de idei, K.Waltz a constatat că „obiectul studiului (relațiilor internaționale – n.n.) este creat și recreat de cei care lucrează asupra lui”. Ba mai mult chiar, trăsăturile specifice ale câmpului tematic, diversitatea metodelor de cercetare, precum și alți factori, mai esențiali ori mai puțin relevanți, i-au făcut pe unii analiști sau să exprime scepticism față de posibilitatea de a elabora o știință obiectivă și predictivă a relațiilor internaționale (J.Goddis) sau în genere să nege caracterul științific și disciplinar al domeniului, (N.Palmer). Acesta din urmă susține că relațiile internaționale alcătuiesc o sferă de cercetare, dar care trebuie numită „domeniu de investigație”, din cauza că se deosebește esențial de alte sfere ale cunoașterii, chiar dacă formează împreună „un domeniu deosebit”. Se impune de precizat că această idee datată cu anul 1970 n-a întrunit mulți aderenți, cu atât mai mult că însuși protagonistul ei exprimă părerea că se cristalizează o bază conceptual-teoretică și unele abordări metodologice indispensabile oricărei discipline. Însă N.Palmer pe bună dreptate numește relațiile internaționale „un domeniu deosebit”, chiar dacă urmărește alt scop.

Considerăm că dificultățile existente în definirea statutului ontologic al acestui domeniu deosebit sânt determinate nu numai de incertitudinile de natură epistemologică, după cum susțin majoritatea absolută a specialiștilor în materie, ci și de unele transformări structural-disciplinare ale științei, care s-au produs în jumătatea a doua a secolului XX, tendințe ce n-au fost sesizate de mulți cercetători. Știința a traversat o transformare profundă provenită, pe de o parte, din apariția unor discipline noi, cu relevanță metodologică și conceptuală deosebită, iar pe de alta, din propulsarea ideii complementarității. Pe fundalul unor schimbări esențiale în structura și problematica științei, baza conceptuală neclasică și postneclasică au contribuit la dezvoltarea noilor ipoteze teoretice și elaborarea stilului nou de gândire, favorizează atât specializarea pe domenii restrânse, cât și interdisciplinare.

Are dreptate N.Kosolapov când afirmă că în sfera cognitivă s-au produs unele evoluții cardinale: s-au dezvoltat accelerat științele sociale adiacente, au apărut mai multe direcții interdisciplinare, au fost fundamentate mai multe aspecte ce țin de metodologia investigațiilor științifice, s-a introdus pe larg tehnologia computerizată, aceste și alte elaborări fiind de semnificație esențială pentru cercetarea relațiilor internaționale [5].

Majoritatea absolută a cercetărilor în domeniu n-au sesizat ori n-au ținut cont de aceste transformări structurale, axându-se pe partajarea „disciplină – subdisciplină”, bazată pe binomul intern – extern sau insistând asupra includerii relațiilor internaționale în cadrul obiectului politologiei. Astfel, P.Țăgankov susține, pe de o parte, că „particularitățile obiectului acestei discipline oferă temei pentru a presupune că autonomia deplină (față de politologie – n.n.) este puțin probabilă în viitorul apropiat” [6], iar pe de alta, că „relațiile internaționale sânt o parte componentă a științei ce include istoria diplomatică, dreptul internațional economia mondială, strategia militară și alte discipline care studiază diferite aspecte ale obiectului unic” [7].

Evident este că economia mondială sau strategia militară nu fac parte din cadrul obiectului politologiei, ci din contra, acest „obiect unic” și complex, care în dimensiunea

trasată ar putea îngloba și politologia, indică nu atât asupra „unei discipline recente”, cât a statutului semiautonom, după cum afirmă mai mulți cercetători, ci a caracterului interdisciplinar al științei relațiilor internaționale. Analizii W.C.Olson și N.Onuf sânt printre primii analiști care numesc relațiile internaționale „un câmp de studiu interdisciplinar” [8], din cauza că aspirațiile generalizate din anii '60 ai sec. XX nu s-au realizat. Cercetătorul A.Burian de asemenea consideră că „în esența lor relațiile internaționale sânt interdisciplinare, fiind strâns legate cu știința economică (în special economia politică), istoria, sociologia, geografia, psihologia și alte discipline” [9]. Vrem să credem că sintagma „alte discipline” include și dreptul internațional, care, de altfel, se regăsește în lista de discipline ce studiază mai multe aspecte ale vieții internaționale „servind în calitate de sprijin pentru știința relațiilor internaționale”. Contrar lui H.Morgehthau, considerăm că conexiunea dintre relațiile internaționale și dreptul internațional este inerentă și semnificativă, fiind cu mult mai strânsă decât dintre acestea și sociologia sau psihologia. Tradițional, istoria, economia mondială și dreptul internațional public au contribuit la dezvoltarea științei relațiilor internaționale, ca mai apoi acestea să fie completate de politologie și sociologie, psihologie și antropologie. Ba mai mult chiar, o tendință contemporană din cadrul științei relațiilor internaționale vizează includerea economiei politice internaționale în calitate de subdomeniu, similar studiului păcii sau securității internaționale.

Cert este că primele programe universitare în domeniu au fost alcătuite în perioada interbelică prin juxtapunerea primelor trei materii „fără a defini un cadru conceptual care să permită de a le integra într-o reflecție coerentă” [10]. După cel de al Doilea Război Mondial concepția „stat –centristă” presupune că resursele disponibile, mărimea teritoriului, situația geopolitică, numărul populației și forma dominantă de guvernământ alcătuiesc factorii de bază ai dezvoltării relațiilor internaționale. În ultimul sfert al secolului XX – începutul secolului XXI acești factori sau pierd din primordialitate, ori sânt completați de alții – dispunerea de tehnologii de vârf, stabilitatea politică internă, nivelul dezvoltării economice, fluxurile globale de capitaluri, diviziunea internațională a muncii, problemele ecologice, normele și instituțiile internaționale etc. Extinderea în ultimul timp a cercetărilor interdisciplinare transformă știința relațiilor internaționale într-o sferă complexă a cunoașterii, care unește eforturile istoricilor și politologilor, juriștilor și economiștilor, sociologilor, geografilor și altor specialiști. Reprezentarea generală care este destul de răspândită actualmente și se află la baza diviziunii domeniilor de activitate ale diferitor abordări din științele sociale constă în următoarele: în timp ce obiectul cercetării poate fi comun, metodele și finalitățile sânt diferite. Dacă obiectul ar fi cel care ar distinge disciplinele științifice, nici una dintre științele sociale, cu excepția istoriei, n-ar trebui să se intereseze de trecut, însă majoritatea au un interes deosebit pentru a-și fundamenta demersul. Deși se susține că divizarea științelor sociale în funcție de diverse metodologii, care abandonează ideea lumii sociale ca totalitate integră ar fi o forțare logică, totuși este dificil de a găsi o modalitate legitimă de a delimita problemele specifice unei științe sociale, dar care ar fi străine alteia. Domeniul relațiilor internaționale utilizează abordări apropiate de metodele istorice și juridice, sociologice și filosofice, economice și psihologice. În acest sens, relațiile internaționale sânt interdisciplinare, bazându-se în același timp pe mai multe discipline sau chiar, potrivit unor opinii mai ambițioase, ar fi o disciplină integratoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ильин, Виктор. Философия науки. - Москва, Изд-во МГУ, 2003, p.85.
2. Hoffmann, Stanley. Ianus și Minerva. - Chișinău, Ed. Știința, 1999, p.14.
3. Lang, B. La définition des Relations internationales: une préalable a leur théorisation / Le trimestre du monde, 3-e trimestre, 1994, p.12.
4. Braillard, Ph. Les Relations internationales: une nouvelle discipline? / Le trimestre du monde, 3-e trimestre, 1994, p.26.
5. Косолапов, Николай. Теоретические исследования международных отношений / МЭМО, 1998, Nr.1, p. 90.
6. Цыганков, П. Международные отношения. - Москва, Изд. Новая школа, 1996., p. 71
7. Цыганков, П., op. cit., p. 11.
8. Olson, W. C., Onuf, N. The growth of discipline: reviewed in International Relations. - Oxford, 1985, p. 4.
9. Буриан, Александр. Теория международных отношений. Курс лекций. Т I. - Chișinău, Cent. Ed. al USM, 2003, p. 5.
10. Senarclens de, Pierre. La politique internationale. – Paris, Armand Colin, 1992, p. 5.

LIBERALITĂȚILE ÎN DREPTUL SUCCESORAL: REALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE

Întâlnită atât în literatura de specialitate, cât și în legislație noțiunea de liberalități este puțin cunoscută în sensul ei adevărat. Liberalitățile sunt caracterele cele mai specifice de care trebuie să se țină cont la crearea actelor juridice civile personale și cu titlu gratuit care se încheie atât între vii, cât și pentru cauză de moarte.

Liberalitățile constituie o categorie specială de acte a căror reglementare creează în plan juridic efecte diverse, existând o corelație strânsă prin regimul juridic aplicabil cu diferite instituții ale dreptului privat. Pe de altă parte, această subclasă de *negotium juris* prezintă o importanță deosebită din punct de vedere social, venind să traducă la nivel instituțional, normativ relații interumane cu un pronunțat caracter privat, dând expresie unor practici sociale încărcate de un înalt grad de subiectivitate și voluntarism. Astfel, prin aceste forme juridice se sancționează relații sociale ce au atât o dimensiune patrimonială, obiectivă, cât și o constantă componentă atitudinală prezentă cel mai adesea sub forma aceluși *animus donandi*. În ceea ce ne privește, ne-am îndreptat analiza în două direcții: pe de o parte am analizat relația dintre liberalități și instituția dreptului succesoral, iar pe de alta am accentuat observațiile printr-o particularizare a acestora în cadrul analizei unui studiu de caz ce are ca obiect două figuri juridice cu o configurație și o incidență aparte în relația dintre liberalități și dreptul succesoral, și anume donația și testamentul.

Așadar, un rol important în materia succesorală îi aparține liberalităților. Sunt importante acestea mai ales acum, când statele ex-socialiste au legiferat dreptul de proprietate privată adus la justa lui valoare, dând posibilitate titularilor acestuia să-și realizeze pe deplin acest drept prin libera dispunere după propria dorință. În ansamblul dreptului privat o arie distinctă, cu un regim juridic special, îl ocupă categoria de acte juridice recunoscute generic sub denumirea de *liberalități*. În doctrină, *liberalitățile* au fost adesea prezentate în cadrul clasificării clasice ce urmează să disocieze actele civile cu titlu oneros de cele cu titlu gratuit, ca fiind o subclasă a acestora din urmă. Această clasificare, ca orice demers de natură taxonomică, vine să opună în cadrul actelor cu titlu gratuit, *liberalitățile*, actelor dezinteresate. Mai degrabă avem de-a face cu o definiție negativă, care nu atinge decât de o manieră epitelială caracterele profunde ale noțiunii de liberalitate. Această clasificare, regăsită în cvasitotalitatea lucrărilor de specialitate, ar trebui supusă unei analize minuțioase, o apreciere critică venind să-i filtreze impreciziile.

Astfel, de o manieră uzuală regăsim în diferite studii, deja ca o definiție încetățenită, faptul că *liberalitățile* ar fi acea categorie de acte juridice prin care cel ce execută prestația la care s-a decis își diminuează patrimoniul. Accentul cade în cadrul acestor definiții pe elementul patrimonial, care vine să structureze construcția argumentativă. Distincția față de actele dezinteresate constă tocmai în prezența acestei micșorări survenite la nivel patrimonial în ceea ce-l privește pe debitorul obligației. Această deplasare a accentului către efectele acestei categorii de acte juridice vine să lase într-un con de umbră și să priveze noțiunea de unul din caracterele ei esențiale, care vin să îi creioneze identitatea în cadrul diferitelor forme juridice cu titlu gratuit. Acest caracter la care ne referim este tocmai voința juridică ce stă ca fundament al

liberalităților. Liberalitățile nu se rezumă a traduce la nivel juridic o mișcare de natură patrimonială în sensul micșorării patrimoniului unui subiect de drept și al creșterii altuia, ci presupun și o cauză juridică ce vine să unească aceste fluctuații patrimoniale. Elementul subiectiv, cauza capătă în analiza liberalităților un loc central, deoarece de ea depinde nu doar realizarea acestor acte, precum și valabilitatea lor, ci însuși elementul distinctiv ce le structurează ca figuri juridice aparte. Astfel, pentru a avea o imagine mai clară a noțiunii de liberalitate, nu trebuie să ne rezumăm la definirea limitelor câmpului semantic, ci să ne raportăm la elementul de specificitate ce vine să se regăsească de o manieră invariantă în însuși cadrul categoriei de acte. În cazul nostru am identificat acest element ca fiind însăși cauza actului, în concurență scopul imediat ce vine să dea relevanță în plan juridic voinței subiectului de drept care se obligă să-și micșoreze patrimoniul, având reprezentarea creșterii unui alt patrimoniu ca urmare a acestei acțiuni. Această voință este recunoscută în literatura de specialitate sub forma latină de *animus donandi*, adică dorința de a gratifica, și vine să se regăsească la nivelul diferitelor forme de liberalități, jucând rolul central în determinarea acestei categorii juridice.

Sucesiunea a fost și rămâne modul derivat de dobândire a proprietății, și se află într-o legătură indisolubilă cu proprietatea, deoarece anume prin intermediul succesiunii proprietatea își manifestă extrem de pronunțat menirea sa, obținând cea mai consecutivă și cea mai deplină realizare.[1]

Deoarece, potrivit legislației civile, voința liberală pentru a fi juridic eficace trebuie nu numai să fie declarată în formele solemne prevăzute de lege, dar să îndeplinească anume cerințe de fond: să emane de la o persoană capabilă, să fie lipsită de vicii și să fie determinată de un scop valabil.

Liberalitatea în concepția Codului Civil român actual este un act deosebit de grav, privit oarecum cu defavoare, deoarece sărăcește pe donator fără echivalent și care ar putea vătăma într-un fel interesele familiei. ***Considerăm că, în legătură cu schimbările ce au avut loc în societate, accentul dreptului de proprietate privată care se consideră absolut numai în cazul când titularul poate dispune pe deplin de toate atributele dreptului de proprietate inclusiv și dispunerea prin donație sau testament, liberalitățile trebuie să fie privite ca niște posibilități cu adevărat democratice prin care autorul își realizează pe deplin drepturile personal.***

Deși legislația în vigoare atât din țară, cât și de peste hotare nu aduce o definiție acestei noțiuni, s-a stabilit că liberalitățile sunt actele juridice cu titlu gratuit, personale, prin care o valoare trece dintr-un patrimoniu în altul fără ca dispunătorul, în urma micșorării patrimoniului propriu, să aștepte un echivalent de la gratificat.

Aceste acte sunt donația, testamentul și legatele incluse în el. Acestea, pentru a fi valabile, trebuie să se întemeieze pe o cauză –scop valabilă.

Orice act juridic presupune un fenomen psihologic lăuntric – voința, care trebuie să fie exteriorizată – fenomen social extern, fiind declarația de voință și un scop juridic, pe care voința urmărește să-l realizeze.[2] S-a stabilit că voința este un fenomen complex, iar decizia exprimată prin declararea de voință este rezultatul final al unui proces psihologic complicat care a fost studiat de mulți savanți în domeniu.[3] Ea este strâns legată de consimțământ. Astfel, în conformitate cu articolul 199 CCRM, consimțământ este manifestarea, exteriorizată, de voință a persoanei de a încheia un act juridic. Consimțământul este valabil dacă provine de la o persoana cu discernământ, este exprimat cu intenția de a produce efecte juridice și nu este viciat.

Trebuie, de asemenea, să ținem cont și de prevederile dreptului comun privind cauza sau scopul. Dar când actul constituie o liberalitate, acesta dispune și de unele particularități.

În orice liberalitate, cel ce dorește să dea o face fără a urmări să primească un echivalent în cadrul actului. Așadar, este o realizare a unui drept și nu o obligație. El este însuflețit de intenția liberală – *animus donandi*. Această intenție este acea exprimare de voință, este o cauză abstractă și obiectivă. În cazul liberalităților, această cauză abstractă și obiectivă se opune simplelor motive: dragoste, prietenie, caritate, dorință etc.

Este important pentru valabilitatea actului de liberalitate prin exteriorizarea voinței lăuntrice a donatorului. Însă practica judecătorească nu se mărginește la recunoașterea drept cauză a liberalităților numai intenția liberală, deoarece aceasta ar fi adus la unele donații sau legate ce urmăreau scopuri protivnice legii. De aceea tribunalele au consacrat așa-numita cauză impulsivă și determinată care, înainte de a fi extinsă la actele cu titlu oneros, a fost consfințită tocmai în materie de liberalități. Această cauză impulsivă și determinată este scopul concret și subiectiv care a hotărât voința liberală. Dispunătorul nu dă pentru a face abstract o binefacere. El voiește această liberalitate, urmărind un scop determinat. Reprezentarea mintală a acestui scop este cauza hotărâtoare a donației sau a legatului.

Cauza creează și anumite trăsături specifice în liberalități. În actele cu titlu gratuit motivul concret are un caracter unilateral, fiind indiferent dacă a fost sau nu cunoscut de gratificat.

Folosind noțiunea de cauză impulsivă și determinată, practica judecătorească, lărgind zonele voinței lăuntrice cercetate, a recunoscut drept cauză impulsivă și determinată și alte considerații decât cele referitoare la activitatea sau calitățile gratificatului. Astfel, practica judiciară a declarat nule donațiile sau legatele care se întemeiau pe o cauză falsă, ilicită sau contrară bunelor moravuri. Cauza falsă este reprezentarea mintală a unui scop care nu corespunde cu realitatea.

Liberalitățile sunt singurele acte cu titlul gratuit care interesează materia moștenirii și devoluțiunea ei. În dependență de diferite criterii, liberalitățile se împart în mai multe categorii. Astfel, în dependență de producerea efectelor, deosebim: liberalități între vii și liberalități pentru cauză de moarte.[4] După cum este cunoscut din teoria generală a dreptului civil, actele juridice între vii (*inter vivos*) sunt acele acte care își produc efectele necondiționat de moartea autorului sau autorilor lui și reprezintă marea majoritate a actelor juridice civile. Liberalitățile *inter vivos* care interesează materia succesorală sunt donațiile.

Actul pentru cauză de moarte – *mortis causa* – este actul juridic civil de a cărui esență este faptul că nu își produce efecte în timpul vieții autorului său, ci numai după moartea acestuia, fiind făcut tocmai în considerația morții.

Liberalitățile *mortis causa* care interesează materia succesorală și devoluțiunea ei sunt: testamentul, legatul făcut prin testament și donația de bunuri viitoare. Anume acestea vor fi subiectele principale de discuție. Ne vom referi la aceste subiecte din următoarele considerațiuni.

1. Deși actele *mortis causa* au o reglementare foarte amănunțită spre deosebire de actele *inter vivos*, în ceea ce privește capacitatea de a dispune, iar uneori și capacitatea de a primi actele, *mortis causa* sunt supuse unor condiții mai restrictive.

2. Actele juridice *mortis causa* sunt numai acte juridice tipice (numite).

3. Dacă actele juridice *inter vivos* sunt solemne numai ca excepție, actele *mortis causa* sunt solemne fără nici o excepție.

Liberalitatea poate fi nu numai pură și simplă; ea poate fi, de asemenea, afectată de o modalitate : termen, condiție sau sarcină.

Liberalitatea pură și simplă este aceea care se naște și își produce efectele de îndată, adică în cazul donației între vii, de la data actului, iar în cazul legatului sau al donației de bunuri viitoare - din ziua morții testatorului. De la această din urmă dată, legatarul își dobândește dreptul și îl poate exercita și, tot de atunci, acest drept se poate transmite moștenitorilor săi.

Termenul, în donații sau legate, potrivit dreptului comun, poate fi **suspensiv** sau **extinctiv**.

În primul caz, el nu suspendă nașterea dreptului celui gratificat, ci numai exercițiul acestui drept. Astfel, dacă legatul este cu termen suspensiv, legatarul nu poate cere predarea decât în ziua când termenul s-a împlinit.

Termenul suspensiv nu amână însă nașterea dreptului donatarului sau legatarului, astfel că dreptul acestuia se naște și devine transmisibil către propriii săi moștenitori din ziua donației sau, în cazul legatului, de la moartea testatorului. Dacă termenul este extinctiv, la ajungerea acestuia dreptul donatarului sau legatarului se stinge fără retroactivitate.

Acestea sunt soluțiile dreptului comun.

Singura regulă derogatorie este aceea că termenul incert, dacă este suspensiv, este asimilat, în materie de legat, condiției suspensive. Regula exista și în dreptul român: în testament, termenul incert valorează condiție (*dies incertus in testamento, condititem facit*).

În acest caz, termenul suspendă chiar nașterea dreptului legatarului și operează retroactiv. Prin urmare, legatarul instituit cu termen incert, spre pildă la moartea fiicei testatorului, este instituit în realitate sub condiție, și, în consecință, dreptul său nu se naște decât la împlinirea modalității, iar atunci retroactivează până la deschiderea moștenirii. Dacă legatarul moare între timp, legatul va fi caduc, iar dreptul său nu va trece asupra moștenitorilor.

Condiția. Liberalitatea poate să fie făcută și sub condiție.[5] Ca și în dreptul comun, condiția în materie de donație sau legat este evenimentul viitor și nesigur de care atârână nașterea sau stingerea unui raport de drept. Ea poate fi, cât privește efectele ei, suspensivă sau rezolutorie, iar cât privește obiectul ei, cazuală, mixtă sau potestativă(art. 234-241 CCRM).

Principiile dreptului comun vor primi aplicare. Prin urmare :

1. Dacă dispoziția testamentară este sub condiție rezolutorie, dreptul legatarului se naște și devine transmisibil către proprii săi moștenitori din ziua când s-a deschis succesiunea testatorului, iar dacă condiția rezolutorie se împlinește, legatul este retroactiv desființat, și, drept urmare, toate drepturile consimțite de către legatar sau de moștenitorii săi asupra lucrului ce face obiectul legatului sunt, tot astfel, nimicite.

2. Când însă condiția este suspensivă, dreptul la legat nu se desăvârșește decât la data când ea se împlinește. Dacă legatarul încetează din viață între timp, legatul devine caduc, iar dreptul la legat, de vreme ce nu s-a născut încă, nu mai poate trece la moștenitorii săi (art. 925 Cod Civil), afară numai dacă se dovedește că intenția testatorului a fost de a conferi legatarului un drept transmisibil, chiar dacă acesta ar muri înainte de împlinirea condiției (art. 926 Cod Civil).

Legatul sau donația poate fi cu sarcină.[6] Sarcina este obligația de a face, a nu face sau a da, impusă gratificatului, prin actul de donație sau testament, în schimbul liberalității.

Sarcina poate fi stipulată: 1) în interesul unei terțe persoane; 2) în interesul gratificatului; 3) în interesul dispunătorului.

Sarcina stipulată în folosul unui terț procură acestuia un folos cu titlu gratuit și constituie o liberalitate indirectă, care se altoiește pe o liberalitate directă: donația sau legatul. Spre pildă, testatorul își lasă casa printr-un legat particular, cu sarcina, pentru legatar, de a întreține o rudă incapabilă de muncă și în nevoie.

Sarcina stipulată în favoarea unui al treilea se deosebește de donație sau de legat prin aceea că terțul beneficiar nu se află în raport de drept cu dispunătorul, ci numai cu gratificatul. El nu este legatar sau donatar, ci creditorul celui gratificat. Terțul beneficiar, fiind creditor, are o acțiune directă împotriva gratificatului pentru a cere executarea[7], iar dacă legatarul, voind să evite îndeplinirea sarcinii, nu cere predarea legatului, beneficiarul o va putea face, pe calea acțiunii oblice, în măsura cerută pentru a se aduce la îndeplinire prestația la care are dreptul.

Incapacitățile de a dispune sau de a primi cu titlu gratuit, întrucât sunt absolute, nu primesc aplicare între dispunător și terțul beneficiar, căci acesta din urmă nu este nici legatar, nici donatar. Astfel, de pildă, o persoană ne concepută, incapabilă de a dobândi prin legat sau donație, poate fi beneficiara unei sarcini.

Incapacitățile relative de a primi liberalități de la anumiți dispunători sunt adevărate prohibiții legale. Ele corespund, în mod necesar, unei incapacități corelative de a dispune, căci, dacă una din părți nu poate primi de la cealaltă, nici aceasta din urmă nu poate gratifica pe cea dintâi. Drept urmare, tutorii, medicii și cei asimilați lor, sau ofițerii de marină nu vor putea fi gratificați de către minorul, bolnavul sau călătorul de la care ei nu pot primi donații sau legate nici pe calea indirectă a unei sarcini prevăzute de dispunător în beneficiul lor.

În cazul când sarcina este stipulată în chiar interesul celui gratificat - de pildă, o sumă de bani este lăsată cu titlu de legat pentru a-i înlesni legatarului anume cercetări științifice, nu mai suntem în prezența a două liberalități - una directă și cealaltă indirectă, ci a uneia singure, care este însă făcută cu afecțiune specială. În acest caz, executarea sarcinii poate fi cerută de dispunător sau de moștenitorii săi.

Sarcina poate fi stipulată în interesul dispunătorului: spre pildă, un legat este lăsat cu sarcina de a îngriji publicarea operelor postume ale testatorului sau de a-i plăti datoriile. Creditorii sarcinii sunt dispunătorul sau moștenitorii acestuia. În acest caz, titlul oneros se amestecă cu cel gratuit. Care va fi caracterul actului? El va fi, în principiu, un act cu titlu gratuit, numai dacă sarcina impune constituie principalul, iar liberalitatea numai accesoriul.

Practica noastră judecătorească a decis că, în nici un caz, testatorul nu poate impune legatarului o sarcină care să-l oblige la o prestație înainte de deschiderea succesiunii, cum ar fi aceea de a da întreținere testatorului, căci efectele patrimoniale ale legatului, fie el chiar sub *modo*, nu se pot produce decât la decesul celui care testează.[8]

Sarcina nu trebuie confundată cu condiția.

a) Deosebirea este ușoară dacă asemuim sarcina cu o condiție suspensivă. Aceasta suspendă nașterea dreptului convenit donatarului sau legatarului, pe când sarcina nu suspendă nici nașterea și nici exercitarea dreptului celui gratificat. Legatul cu sarcină se dobândește și se poate exercita de la deschiderea moștenirii, dată de la care dreptul său se poate transmite moștenitorilor.

b) Mai gîngășă este deosebirea dintre condiția rezolutorie și sarcină, căci dreptul la legat atît cînd este cu sarcină, cît și atunci cînd este sub condiție rezolutorie, se naște, deopotrivă, la deschiderea moștenirii, de parcă ar fi pur și simplu; iar pe de altă parte, atît

împlinirea condiției rezolutorii, cât și neexecutarea sarcinii trag după sine desființarea retroactivă a liberalității.

Dacă este vorba de o condiție rezolutorie casuală, deosebirea este învederată, căci această condiție se împlinește independent de voința celui gratificat, pe când sarcina implică întotdeauna un act de comisiune sau de omisiune al acestuia.

În cazul însă când liberalitatea depinde de o condiție rezolutorie potestativă, deosebirea este anevoioasă, căci atât condiția rezolutorie potestativă, cât și sarcina presupun o activitate a celui care dobândește cu titlu gratuit. De exemplu, un legat este făcut cu obligația pentru gratificat de a nu înstrăina bunul sau de a se căsători. Suntem în fața unei condiții sau a unei sarcini? Interesul distincției se manifestă prin aceea că împlinirea condiției rezolutorii desființează donația sau legatul de drept, pe când neexecutarea sarcinii dă naștere numai unei acțiuni în revocare.

Un criteriu de distincție, în întregime la adăpostul criticii, nu a putut fi încă stabilit. Cel mai satisfăcător este acela care vede în sarcină o afectare economică a unui bun, pe când condiția ar interesa statutul personal al celui gratificat. În exemplele de mai sus, clauza de inalienabilitate ar fi o sarcină, pe când obligația de a se căsători ar constitui o condiție.

Sunt însă ipoteze când acest criteriu este neîndestulător. De pildă, în cazul unui legat cu clauza de a locui în casa lăsată prin testament. O asemenea clauză interesează atât bunul ce face obiectul dispoziției testamentare, cât și persoana legatarului, și, prin urmare, criteriul la care ne-am oprit nu ne-ar permite să calificăm o asemenea clauză drept sarcină sau condiție.

Oricare ar fi deosebirile dintre condiție și sarcină, se admite [9] că regulile scrise în art. 1008 Cod Civil român privitoare la condițiile imposibile, ilicite sau imorale se aplică și sarcinilor.[10]

1. Înțelegem prin condiție sau sarcină imposibilă ceea ce, material și în chip absolut, nu se poate îndeplini. Tradițional, se dădea drept pildă de o asemenea modalitate condiția „dacă vei atinge cerul cu degetul” (*si coelum digito tetigeris*). Dar omul vremurilor noastre, izbutind să zvârle sateliți artificiali printre stele, plasându-i pe orbite dinainte calculate, sau chiar reușind să-i așeze lin, la comandă, pe suprafața bătrânei luni, a supus cerul posibilităților umane, astfel încât străvechiul exemplu tinde să nu mai fie valabil.[11]

În cazul când imposibilitatea este numai relativă, adică există numai pentru gratificat, ea putând fi însă obiectiv învinsă, validitatea condiției sau a sarcinii nu este atinsă.

2. Condiția sau sarcina ilicită este aceea a cărei realizare este materialmente posibilă, dar care calcă o dispoziție imperativă sau prohibitivă a legii.

3. Condiția este imorală atunci când contravine regulilor bunelor moravuri.

Diferitele modalități care se înfățișează în practică sunt privitoare fie la conduita viitoare a gratificatului, cum ar fi aceea „de a îmbrățișa o anume îndeletnicire”, „ de a nu se căsători sau de a nu se recăsători”, „ fie cu privire la organizarea proprietății”, cum ar fi clauza de inalienabilitate, „ fie referitoare la executarea testamentului, cum ar fi exheredarea acelor moștenitori care vor ataca dispozițiile testamentare”.

Pentru a decide dacă aceste modalități sunt sau nu valabile, trebuie să cercetăm dacă ele, subiectiv, prin scopul lor sau obiectiv, prin obiectul lor, încalcă norma juridică sau regula morală.

a) Uneori validitatea clauzei depinde de caracterul licit sau ilicit, moral sau imoral al scopurilor urmărite de dispunător prin clauza considerată. Criteriul nulității este, în asemenea cazuri, subiectiv.

Astfel, clauzele de inalienabilitate temporară vor fi valide dacă se întemeiază pe un interes serios și legitim al dispunătorului, care, de pildă, a stipulat inalienabilitatea vremelnică pentru a garanta plata rentei pe care gratificatul s-a obligat să i-o plătească; sau dacă a fost prevăzută în interesul unui terț sau chiar în cel al gratificatului, de pildă, dacă inalienabilitatea are ca scop să ocrotească pe gratificat, date fiind vârsta sa fragedă, inexperiența sau spiritul său de risipă.

b) De regulă, însă, pentru a ne pronunța asupra validității condiției sau sarcinii, va trebui să recurgem la un criteriu obiectiv. Astfel, o clauză de inalienabilitate care nu ar fi limitată în timp, în principiu, urmează să fie declarată nulă, ca fiind contrară principiului liberei circulații a bunurilor, inalienabilitatea stipulată pentru durata vieții omenești fiind socotită ca perpetuă.

Tot astfel, fără a deosebi după sentimentele respectabile sau condamnabile care au inspirat [12] condiția de a nu se căsători sau de a nu se recăsători, trebuie să fie socotită nulă, ca aducând atingere principiului deplinei libertăți matrimoniale, liberalitate pe care dreptul socialist înțelegea să o asigure, efectiv și integral, tuturor cetățenilor.[13]. În aceeași ordine de idei, condiția de a se căsători sau de a se recăsători fiind conformă cu favoarea cu care legea socialistă privea instituția căsătoriei, credem că trebuie socotită valabilă. Dar condiția de a se căsători cu o anumite persoană, condiție privită ca valabilă în dreptul burghez, [14], în dreptul nostru încă nu este reglementată și ar fi neîndoielnic nulă, ca alcătuiind o constrângere patrimonială, incompatibilă cu libertatea căsătoriei.

În unele testamente întâlnim clauze penale prin care testatorul prevede anumite pedepse patrimoniale pentru moștenitorii care nu i-ar respecta dispozițiile de ultimă voință, precum: reducerea unui copil la rezerva ce i-o acordă legea sau revocarea legatului făcut moștenitorului. O asemenea clauză penală va fi valabilă dacă dispoziția testamentară, sancționată pe această cale, privește numai interese particulare, cum ar fi aceea care ar asigura eficacitatea legatului lucrului altuia sau împărțirea moștenirii făcute de testator, fără a aduce știrbire rezervei.

Clauza penală va fi însă nulă dacă este destinată să asigure respectarea unei dispoziții contrare ordinii politice, sociale și economice, cum ar fi penalitatea prevăzută pentru a răpi rezervatarilor acțiunea în reducere în caz de atingere a rezervei sau pentru a împiedica pe moștenitori să ceară nulitatea testamentului pentru vicii de formă, sau spre a-i lipsi de termenele acordate de lege pentru a face inventar și a delibera. În aceeași ordine de idei, condiția de a nu munci, de pildă, va fi neîndoielnic nulă. Dar obligația de a îmbrățișa o anumite îndeletnicire va fi socotită valabilă dacă, prin natura profesiei, o asemenea clauză nu ar aduce atingere ordinii noastre politice, economice sau sociale.

Condiția sau sarcina imposibilă, ilicită sau imorală, atrage, potrivit cu distincțiile indicate, sancțiunea nulității absolute. Se pune însă întrebarea dacă nulitatea este totală sau parțială? Dacă ea lovește întreg actul juridic afectat de o astfel de modalitate sau numai condiția sau sarcina vinovată, care se va socoti nescrisă, actul juridic rămânând valabil pentru rest?

Codul Napoleon, care a servit în 1864 ca model Codului Civil român, și parțial CCRM, face deosebire, în această privință, între actele cu titlu oneros și cele cu titlu gratuit. Condiția imposibilă, ilicită sau imorală, trecută într-un act cu titlu oneros, atrage nulitatea întregului act. O astfel de modalitate însă cuprinsă într-un act cu titlu gratuit se socotește nescrisă, actul rămânând valabil. Această distincție își are originea în dreptul

revoluționar francez, care a urmărit, pe această cale, să libereze tinerele generații gratificate prin donație sau legat de condițiile și sarcinile inspirate de ideologia vechiului regim feudal, păstrându-le totuși beneficiul liberalității.[15].

Care este, în aceste împrejurări, soluția dreptului nostru cu privire la actele cu titlu gratuit și, în special, la liberalități?

În această materie, fosta Curte de Casație, sub cuvânt că art. 1008 Cod Civil român vorbește de convenții, l-a aplicat numai actelor cu titlu oneros și donațiilor, cât privește legatul făcut prin testament, acest act, fiind unilateral, a socotit condiția nescrisă, astfel cum decide art. 900 Cod Civil francez, deși legiuitorul român din 1864 n-a voit să introducă acest principiu în Codul Civil. [16]

Soluția justă în problema noastră constă în a aplica tuturor actelor juridice, fără a deosebi după cum ele sunt cu titlu oneros sau gratuit, sau după cum se înfățișează ca un contract sau ca un act unilateral de voință, regula scrisă în art. 1008 Cod Civil, potrivit căreia convențiile ce atârnă de o condiție imposibilă, ilicită sau imorală sunt nule.[17].

Această soluție se sprijină pe următoarele argumente :

a) În lipsa unei reglementări generale a actului juridic, dispozițiile Codului referitoare la convenții, cu excepția celor ce privesc acordul de voință, se aplică și actelor juridice unilaterale;

b) Legiuitorul nostru, neînsușindu-și principiile ce au stat la baza art. 900 Cod Civil francez, prin aceasta și-a manifestat voința de a sancționa, în principiu, printr-o nulitate integrală atât convențiile, cât și legatele ce depind de o condiție imposibilă, ilicită sau imorală;

c) Art. 1008 Cod Civil român, este un caz de aplicare a art. 5 Cod Civil român, care sancționează cu nulitate actele juridice ilicite sau imorale nu numai când sunt convenții, dar și în cazul actelor unilaterale de voință, denumite, în acest text, „dispoziții particulare” : „Nu se poate deroga prin convențiuni sau dispozițiuni particulare la legile care interesează ordinea publică și bunele moravuri”.

Ar fi însă inexact să credem că actul juridic care cuprinde o condiție imposibilă, ilicită sau imorală ar fi întotdeauna în întregime nul. Căci textul art. 1008 Cod Civil cere ca actul să depindă de acea condiție pentru a i se aplica sancțiunea pe care acest articol o prevede. **De aici urmează că nulitatea va fi totală numai în cazul când condiția sau sarcina vinovată a fost cauza impulsivă și determinantă a actului juridic; în cazul contrar, condiția sau sarcina se va socoti nescrisă, restul actului rămânând valabil.**

Pentru a ști dacă nulitatea condiției sau sarcinii imposibile, ilicite sau imorale trage după sine sau nu desființarea întregului act, nu trebuie să deosebim între actele cu titlu oneros și cele cu titlu gratuit și nici între convenții și acte juridice unilaterale, ci trebuie să distingem după cum acea condiție sau sarcină a fost sau nu cauza impulsivă și determinantă a actului.

Această soluție este singura justă. Dacă o condiție sau sarcină imposibilă, ilicită sau imorală a alcătuit numai scopul accesoriu al unui act juridic, dacă acest act urmărea, în principal, o altă finalitate, iar aceasta era posibilă și inocentă, dacă, prin urmare, din circumstanțele cauzei rezultă că dispunătorul ar fi făcut liberalitatea și în lipsa condiției sau a sarcinii imposibile, ilicite sau imorale, modalitatea poate fi despărțită de voința liberală, fără a denatura intenția dispunătorului. Condiția va fi socotită nescrisă, iar actul va rămâne valabil, căci urmarea, în principal, un scop posibil, licit și moral.

Dacă, dimpotrivă, condiția sau sarcina imposibilă, ilicită sau imorală a fost chiar scopul principal care a determinat voința liberală, dacă dispunătorul nu ar fi făcut actul cu titlu gratuit în lipsa acelei condiții sau sarcini, modalitatea este nedespărțit legată de

voința de a gratifica, care în întregul ei este viciată, și, prin urmare, nulitatea condiției sau sarcinii atrage, în acest caz, nulitatea întregului act, de care modalitatea nu poate fi despărțită. În această din urmă ipoteză, nulitatea parțială ar nesocoti atât legea, prin aceea că s-ar respecta un act care, în principal, a urmărit un scop ilicit sau imoral, cât și voința dispunătorului, căci voința ar fi despărțită de mobilul care a determinat-o, iar actul ar fi păstrat, deși scopul principal pentru care acesta a fost făcut, ar fi fost înlăturat. Liberalitățile sunt prevăzute prin intermediul diferitor acte juridice cu titlu gratuit. Este cu titlu gratuit acel act juridic civil prin care se procură un folos patrimonial fără a se urmări obținerea altui folos patrimonial în schimb.[18]

Regulile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii, potrivit cărora transmiterea moștenirii are loc în temeiul legii la persoanele în ordinea și în cotele determinate de lege, nu pot fi înlăturate, decât fie prin legat, făcut prin testament, fie prin donație de bunuri viitoare.[19] Aceste acte juridice fac parte din categoria actelor cu titlu gratuit.

Potrivit articolului 197 p. (1) CCRM, act juridic cu titlu gratuit este actul prin care se procura unei părți un folos patrimonial fără a se urmări obținerea în schimb a unui alt folos patrimonial. Este asemănătoare și definiția prevăzută în art.946 Cod Civil român, conform căruia actul cu titlu gratuit este definit ca fiind acela în care una dintre părți voiește să procure celeilalte un folos fără să urmărească a procura un echivalent. Ca exemple de acte juridice cu titlu gratuit reglementate de Codul Civil cităm : „donația, comodatul (împrumutul de folosință), împrumutul fără dobândă, mandatul gratuit, depozitul ne remunerat, testamentul și legatul”. În principiu, actele cu titlu gratuit răspundeau unor necesități de solidaritate umană manifestată în toate orânduirile sociale, începând cu cele care au ca scop întrajutorarea membrilor societății defavorizați și terminând cu actele de natură a încuraja dezvoltarea și afirmarea personalităților umane, cum sunt cele făcute universităților, așezămintelor științifice, literare și artistice, spitalelor, fundațiilor și asociațiilor în scop umanitar.

Actele cu titlu gratuit se împart în două mari categorii : actele dezinteresate și liberalitățile. Liberalitățile sunt acele acte juridice cu titlu gratuit prin care o valoare trece dintr-un patrimoniu în altul fără ca dispunătorul, în urma micșorării patrimoniului propriu, să aștepte un contra echivalent de la gratificat.

Aceste acte sunt donația, testamentul și legatele din testamente.

Liberalitățile sunt singurele acte cu titlu gratuit care interesează materia moștenirii și devoluțiunea ei. Liberalitățile, la rândul lor, se împart în : liberalități între vii și liberalități pentru cauză de moarte. [20]

După cum este cunoscut din teoria generală a dreptului civil, actele juridice între vii (*inter vivos*) sunt acele acte care își produc efectele necondiționat de moartea autorului sau autorilor lui și reprezintă marea majoritate a actelor juridice civile .

Liberalitățile *inter vivos* care interesează și materia moștenirii sunt donațiile.

Actul pentru cauză de moarte - *mortis causa* - este actul juridic civil de a căruia esență este faptul că nu își produce efectele în timpul vieții autorului său, ci numai la moartea acestuia, fiind făcută tocmai în considerația morții. Liberalitățile *mortis causa* care interesează materia moștenirii și devoluțiunea ei sunt : legatul făcut prin testament și donația de bunuri viitoare.

Clasificarea actelor juridice civile între vii și acte juridice pentru cauză de moarte prezintă o mare importanță din următoarele puncte de vedere:

- actele *mortis causa* au o reglementare foarte amănunțită spre deosebire de actele *inter vivos* care nu au toate o asemenea reglementare;

- în ceea ce privește capacitatea de a dispune, iar uneori și capacitatea de a primi, actele *mortis causa* sunt supuse unor condiții mai restrictive ;
- actele *mortis causa* sunt numai acte juridice tipice (numite);
- dacă actele *inter vivos* sunt solemne numai ca excepție, actele *mortis causa* sunt solemne fără nici o excepție.

Este act dezinteresat acel act juridic cu titlu gratuit prin care dispunătorul procură un avantaj patrimonial unei persoane fără a-și micșora propriul patrimoniu.

De exemplu, contractul de mandat, prin care o persoană se obligă să încheie un act juridic pentru o altă persoană, fără a pretinde vreo plată, este un act juridic dezinteresat (art. 1532 Cod Civil). Contractul de mandat este în principiu gratuit și nu duce la micșorarea patrimoniului mandantului.

Tot astfel, potrivit prevederilor art.1560 Cod Civil, contractul de împrumut de folosință (comodat) este acel contract în temeiul căruia o persoană, numită comodant, predă un bun în folosință temporară și gratuită altei persoane numită comodatatar, cu obligația pentru acesta din urmă de a-l înapoia.

Contractul de împrumut este un contract gratuit și, deci, un act juridic dezinteresat prin care se procură un avantaj patrimonial comodatatarului fără a fi micșorat patrimoniul comodantului, căruia bunul îi va fi restituit la termenul și în condițiile stabilite prin contract.

De asemenea, depozitul ne remunerat, prin care o persoană, numită deponent sau depunător, predă un bun altei persoane, numită depozitar, care se obligă să-l păstreze și să-l restituie în natură, fără să perceapă vreo plată, este un act juridic dezinteresat, deoarece nu duce la micșorarea patrimoniului dispunătorului.

Deși ambele sunt acte cu titlu gratuit, distincția între liberalități și actele dezinteresate prezintă o deosebită importanță sub aspectul condițiilor de formă mult mai restrictive în cazul liberalităților.

Spre deosebire de actele dezinteresate, liberalitățile sunt acte juridice solemne.

Regulile revăzute în materie succesorală în legătură cu reducțiunea și raportul se aplică numai în cazul liberalităților .

Este act cu titlu oneros acel act juridic civil în care în schimbul folosului patrimonial procurat de o parte celeilalte se urmărește obținerea altui folos patrimonial.[21] Deși distincția dintre actele cu titlu gratuit oneros și actele cu titlu gratuit pare a fi delimitată net, în realitate titlu oneros se întrepătrunde cu titlu gratuit. Astfel, un act juridic cu titlu oneros, cum este contractul de vânzare-cumpărare, poate fi o donație deghizată. Donația este deghizată atunci când este făcută printr-o altă operație juridică, care prevede o contra-prestație, dar care este simulată (exemplu : un contract cu titlu oneros - vânzare - ascunde o donație). Donațiile deghizate încheiate sub forma și aparența unui contract oneros sunt valabile dacă părțile au capacitatea de a dispune și de a primi cu titlu gratuit și dacă donația are o cauză și un obiect luat și moral.[22]

Contractul de donație - contract cu titlu gratuit - poate cuprinde și sarcini în folosul donatorului sau al unui terț și în acest caz contractul are caracter oneros în limitele valorii sarcinii. În cazul donației indirecte, renunțarea la un drept cu intenția de a gratifica este un act juridic cu titlu gratuit. În cazul în care renunțarea la un drept se face cu plată, actul juridic va fi cu titlu oneros.

Iertarea de datorie cu intenția de a gratifica este un act juridic cu titlu gratuit.

În cazul în care creditorul renunță la creanță pentru a-și crea în schimb anumite avantaje, face un act cu titlu oneros .

Unele acte juridice, prin esența lor gratuite, pot deveni acte juridice cu titlu oneros, în cazul în care intervine o plată, potrivit înțelegerii dintre părți. De exemplu, contractul de comodat (împrumutul de folosință), dacă pentru folosința lucrului se va cere un echivalent, contractul va înceta să mai fie contract de comodat și va căpăta altă calificare, de exemplu, acum de contract de închiriere.

Alte acte juridice, gratuite numai prin natura lor, cum este contractul de comodat, devine un act juridic cu titlu oneros, în cazul mandatului remunerat.

Alte exemple de acte juridice care pot fi atât acte juridice cu titlu gratuit, cât și cu titlu oneros pot fi contractul de depozit, împrumutul de consumație etc.

Există o importanță practică a acestei clasificări a actelor juridice cu titlu oneros și cu titlu gratuit care vizează următoarele aspecte :

- în ceea ce privește capacitatea de a încheia un act juridic, legea este mai exigentă, în general, când este vorba de acte juridice cu titlu gratuit (instituirea unor incapacități speciale); actele cu titlu gratuit nu pot fi încheiate de către persoanele lipsite de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă, nici prin reprezentant legal, după caz, nici cu autorizarea prealabilă a ocrotitorului legal;

- legea este mai exigentă cu actele cu titlu gratuit și sub aspectul formei lor, spre deosebire de actele cu titlu oneros, în acest caz legea fiind mai permisibilă;

- regimul juridic al viciilor de consimțământ este diferit, dacă este vorba de un act cu titlu oneros sau un act cu titlu gratuit;

- obligațiile părților sunt reglementate cu severitate în cazul actelor cu titlu oneros (garanția împotriva evicțiunii este amănunțit reglementată când este vorba de acte cu titlu oneros și numai în mod excepțional în actele cu titlu gratuit);

- acțiunea revocatorie (pauliană) în cazul unor acte cu titlu gratuit poate fi admisă dacă este dovedită fraudă săvârșită de debitor spre deosebire de actele cu titlu oneros când este necesar să se demonstreze pe lângă fraudă săvârșită de debitor și participarea la fraudă a terțului dobânditor al bunului;

- în materie succesorală există o serie de reguli deosebite pentru actele cu titlu gratuit, ce vor face obiectul capitolelor următoare (reducțiunea liberalităților excesive, care încalcă rezerva succesorală, și instituția raportului privesc numai contractele cu titlu gratuit, nu și pe cele cu titlu oneros);

- actele cu titlu gratuit, fiind contracte *instuitu - personae*, eroarea asupra persoanei va fi considerată viciu de voință și deci cauză de anulabilitate, spre deosebire de actele cu titlu oneros unde numai în mod excepțional această eroare va fi considerată viciu de voință. Aceste aspecte exprese succint au făcut ca în literatura juridică să existe preocupări majore pentru găsirea criteriilor care să poată face distincția dintre actele cu titlu oneros și actele cu titlu gratuit.

Distincția dintre actele cu titlu oneros și actele cu titlu gratuit, fiind foarte importantă, dar și foarte greu de realizat, în doctrina juridică au fost propuse mai multe criterii pentru determinarea caracterului oneros sau gratuit al unui act juridic.

1. Un prim criteriu ar fi criteriul formal, în sensul că actele cu titlu gratuit au caracter solemn, pe când actele cu titlu oneros ar fi consensuale.[23]

Acest criteriu a fost combătut în literatura juridică, susținându-se judicios că nu corespunde cu realitățile dreptului, de vreme ce există acte cu titlu oneros solenne, cum ar fi, de pildă, constituirea de ipotecă, și, dimpotrivă, se cunosc acte cu titlu gratuit care se formează valabil fără îndeplinirea vreunei solemnități, ca de exemplu darul manual.

2. Un alt criteriu a fost acela al rezultatului economic al actului juridic, în sensul existenței sau inexistenței reciprocității prestațiilor convenite

Potrivit acestui criteriu, un act este cu titlu gratuit dacă o parte procură un folos patrimonial fără să primească nimic în schimb - un patrimoniu sărăcește, iar altul se îmbogățește.

Dimpotrivă, un act ar avea caracter oneros dacă, în schimbul folosului patrimonial de o parte, celeilalte părți, se urmărește obținerea altui folos patrimonial în schimb.

Și acest criteriu a fost respins cu motivarea că ar avea drept consecințe confundarea contractului sinalagmatic cu contractul cu titlu oneros, sau contractului unilateral cu contractul cu titlu gratuit.[24]

Critica acestui criteriu privind distincția dintre actele cu titlu oneros și actele cu titlu gratuit este fondată. Astfel, în dreptul nostru există contracte unilaterale cu titlu oneros, de exemplu contractul de împrumut cu dobândă.

Tot astfel, contractul de donație cu sarcini devine contract sinalagmatic și își păstrează caracterul gratuit numai în măsura în care sarcina nu ajunge să anihileze în întregime beneficiul contractului. De asemenea, sunt acte cu titlu gratuit care procură un folos patrimonial fără a sărăci patrimoniul cum sunt de pildă fidejusiunea sau mandatul gratuit.

Pe baza aceluiași criteriu, vom fi în prezența unui act juridic cu titlu oneros atunci când scopul ce a determinat încheierea contractului a fost de a obține un anumit folos drept echivalent al obligației asumate .

Folosul obținut poate profita atât celui ce se obligă, cât și dacă acest folos va fi prevăzut în beneficiul unei terțe persoane, străine de contract, cum ar fi cazul unei donații afectate de o sarcină în beneficiul altcuiva decât al donatorului.

În sensul că, pe lângă criteriul hotărâtor, care îl constituie elementul intențional - scopul (cauza impulsivă, determinantă), poate fi folosit și criteriul echivalenței, s-au exprimat judicios în doctrină mai mulți autori.[25]

Criteriul echivalenței poate fi considerat drept un criteriu complementar, pe lângă criteriul cauzei, deoarece prin aprecierea echivalenței prestațiilor - obiectivă sau subiectivă - se va putea aprecia în ce măsură este gratuit sau oneros actul juridic analizat.

Aprecierea prin prisma criteriului echivalenței ne va permite să stabilim dacă ne aflăm în fața unui act juridic cu titlu oneros sau gratuit ori este vorba numai de rezultatul unei întrepătrunderi a titlului oneros cu cel gratuit.

În general, nu vom întâlni dificultăți de calificare cât privește, de exemplu, un contract de vânzare-cumpărare a unui contract de schimb sau a unui contract de donație fără sarcini sau un contract de comodat. Necesitatea unui criteriu de distincție apare însă în acele cazuri în care actele juridice se află la limita dintre caracterul oneros și cel gratuit, cum sunt, de pildă, donația cu sarcini când, este necesar să apelăm la criteriul distinctiv pentru a califica acest contract ca fiind cu titlu gratuit sau, și în ce măsură, un contract cu titlu oneros.

Această distincție nu se impune în cazul contractelor care prin esența lor sunt cu titlu oneros, cum ar fi contractul de vânzare-cumpărare, contractele de schimb, contractele de închiriere etc., și nici în cazul contractelor gratuite prin esența lor, cum este contractul de comodat.

Distincția se impune în cazul contractelor gratuite numai prin natura lor, cum este de exemplu, contractul în mandat care poate deveni un contract cu titlu oneros - mandat remunerat.

NOTE

1. Чепи Н.Правопреемство и приобретение право собственности. Известия высших учебных заведений. Серия правоведение, 1990, Nr.6, p.70.
2. О. С. Иоффе. Советское гражданское право. - Moscova, 1966, p.176.
3. A se vedea în acest sens, Tr. R. Ionașcu. L'evolution de la notion de cause dan le conventions à titre onéreux. - Paris, 1923, p. 17 ; O. Ioffe, op.cit., p.176-178.
4. M.Eliescu. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR.Ed.Academiei Române. - București, 1966, p.154.
5. A se vedea în acest sens: Legislația Iugoslavă privitoare la succesiuni, din 25 aprilie 1955, art. 88, p.13; contra Cod civil al R. S. Cehoslovace, din 5 martie 1964, art. 478, p.124; Cod Civil al R. P. Polone, din 23 aprilie 1964, art. 952, p.223,.
6. Cu privire la sarcini, a se vedea Legea iugoslavă privitoare la succesiuni, din 25 aprilie 1955, art. 88 ; Cod civ. al R. P. Ungare, Leg. IV/1959, art. 642-643; C. civ. al R. P. Polone, din 23 aprilie 1964, art. 982-985; Cod civ. al R.S.F.S.R., din 11 iunie 1964. art. 530-531, p.234
7. Tribunalul Suprem, colegiul civil., decembrie, nr. 393, din 13 aprilie 1961, în C.D., Nr. 69, p. 184.
8. Trib. Suprem, col. civ., nr. 1 844, din 19 octombrie 1956, în C.D., an. I, nr. 149, p. 364; col. civ., dec. nr. 1259, din 10 noiembrie 1959, în C.D., nr. 66, p. 193-195; Tribunalul regional București, col. III civ., decembrie, nr. 1021, din 3 martie 1956, în L.P., an. XIII (1957), nr. 5, p. 625.
9. Tr. Ionașcu, Cours de drept civil, p. 386 ; S. Brăteanu, Cours de drept civil, p. 239.
10. A se vedea pentru condițiile și sarcinile imposibile, imorale sau ilicite, Legea Iugoslavă privitoare la succesiuni, din 25 aprilie 1955, art. 8 alin.3; C. civ. al R. P. Ungare, Leg. IV/1959, art. 647, alin. 2, p.26
11. Tr. Ionașcu, Cours, p. 387 ; S. Brăteanu, Cours, p. 240.
12. Contra, Judecătoria mixtă populară Huși, jud. Fălciu, cartea de judecată nr. 477, din 7 iunie 1948, în J.N., an. IV (1948), nr. 8, p. 355, care se întemeiază pe o asemenea distincție.
13. T. R. Popescu, Dreptul familiei. Partea I. Căsătoria. Cours litografiat, 1957, p. 13 — 15.
14. G. Ripert și J. Boulanger, Traite elementaire de droit civil de Planiol (Tratat elementar de drept civil al lui Planiol), ed. a 4-a, vol. III, Paris, 1951, nr. 3, p. 548.
15. A se vedea A. Colin și H. Capitaut, Cours elementaire de droit civil francais (Curs elementar de drept civil francez), ed. a 10-a, vol. III, Paris, 1950, nr. 1 340, p. 722.
16. C. Hamangiu și N. Georgeanu, Codul civil adnotat, vol. II, București, 1900, art., 1008, nr. 14, p.345.
17. Jud. mixtă populară Huși, jud. Fălciu, cartea de judecată nr. 477, din 7 iunie 1948, în J.N., an. IV (1948), nr. 8, p. 355.
18. Gheorghe Beleiu, Drept civil român. - București, Casa de editură și presă "Șansa" S.R.L., 1992. p. 116
19. M. Eliescu. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR. – București, Editura Academiei RSR. 1966, p.152
20. A se vedea în acest sens, M. Eliescu, op. cit. p. 154
21. În acest sens, Tr. Ionașcu, Tratat de drept civil. Vol.1,1967, p.261
22. Ioan Zineliu. Contractele civile. - Cluj-Napoca, Ed. Dacia,1978, p.158.
23. Mihail Eliescu, op.cit., p.153
24. Mihail Eliescu, ibidem; C.Stătescu, C.Bîrsan, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, – București, Ed.ALL, p.33.
25. Exemplis grafia - a se vedea C.Strătescu, C.Bîrsan. op.cit., p.34; Tudor R-Popescu, Petre Anca, op.cit., p.33.

STATUTUL JURIDIC AL ORGANIZAȚIEI INTERNAȚIONALE

Recenzent: Alexandru Burian, dr. în drept.

The existence of an international organization that benefits from an international personality has to be guaranteed by conventional rules, which establish certain obligations for member states. An international organization cannot be protected and the activity of its figures insured but by conventional international law.

Existența unei organizații internaționale care se bucură de personalitatea de drept internațional trebuie să fie garantată cu ajutorul regulilor convenționale care stabilesc anumite obligații pentru statele membre. O organizație internațională nu poate fi protejată și activitatea funcționarilor ei asigurată decât prin dreptul internațional convențional[1].

Sintetizând practica internațională actuală, reținem că unei organizații internaționale i se recunoaște în deosebi:

- personalitatea de drept internațional;
- inviolabilitatea sediului și libertatea de comunicare oficială;
- imunitatea de la jurisdicția locală, precum și scutiri fiscale și vamale.

Statutul juridic al unei organizații internaționale nu constituie încă un principiu de drept internațional, ci există numai ca soluție de speță, fiind conferit în fiecare caz în parte prin tratatul de constituire, care este atributiv de personalitate juridică internațională, inclusiv de tot ceea ce cuprinde statutul[2].

Înainte de al Doilea Război Mondial era contestată existența regulii de drept cutumiar permițând organizațiilor internaționale să beneficieze de privilegii, scutiri și imunități. Însă, odată cu crearea ONU, a fost adoptată în 1946, în cadrul acestei organizații, Convenția asupra privilegiilor și imunităților Națiunilor Unite. Această Convenție este bazată pe articolele 104 și 105 din Cartă și conține diverse articole care au devenit dispozițiile standard aplicabile numeroaselor organizații internaționale.

Imunitatea de jurisdicție este enunțată în actele constitutive ale organizațiilor internaționale, cel mai adesea conținând doar o dispoziție sumară, alături de actele constitutive conținând dispozițiile care reglementează propriu-zis imunitatea, fără a mai fi nevoie să trimită la alte tratate încheiate în acest scop.

De regulă, în cazul mai multor organizații, atât universale, cât și regionale de mai mare importanță, se încheie convenții multilaterale pentru reglementarea imunităților și privilegiilor[3]. Scopul acestor tratate multilaterale este acela de a dezvolta dispozițiile adesea laconice din constituțiile organizațiilor și să asigure organizației un statut unitar în toate statele membre.

De asemenea, imunitatea de jurisdicție este reglementată prin acorduri bilaterale[4], cât și prin legislația națională a unor state[5].

Convenția generală (din 1946) prevede că ONU, bunurile și activul ei, oriunde s-ar găsi și oricine le-ar deține, beneficiază de imunitate de jurisdicție[6]. O prevedere similară se găsește și în Convenția privind privilegiile și imunitățile instituțiilor specializate ale ONU. Situația este cu totul diferită în cazul Comunităților Europene, datorită competenței pe care o are Curtea de Justiție. În principiu, cauzele în care Comunitatea însăși este parte nu sunt excluse pentru acest simplu motiv din competența instanțelor naționale[7]. Curtea are însă jurisdicție exclusivă asupra oricărei chestiuni

privind interpretarea tratatelor sau a validității actelor Comunității, astfel că o instanță națională este ținută să obțină o hotărâre a Curții înainte de a da o sentință finală. În consecință, proprietatea și bunurile Comunității nu pot constitui obiect al nici unei măsuri legale administrative sau de constrângere fără autorizația Curții de Justiție.

Imunitatea de jurisdicție a unei organizații internaționale nu poate viza decât sfera jurisdicției civile. În privința jurisdicției penale trebuie să reamintim adagiul *societates delinquere non possunt*, adică nu putem ridica problema imunității de vreme ce nu există o răspundere penală în cazul organizației.

Convenția generală, precum și celelalte acorduri similare prevăd că imunitatea de jurisdicție este deplină și se extinde la orice formă de procedură legală. Trebuie să mai adăugăm că imunitatea de jurisdicție acordată prin textele convenționale nu comportă, afară dacă o excepție a fost expres stipulată, nici un fel de restricție - este deci absolută. Justificarea unei imunități depline are la bază în primul rând buna funcționare și realizarea competențelor (sarcinilor), precum și considerentul că nu este de dorit ca tribunalele din diferite țări să determine, posibil în diferite sensuri, legalitatea actelor organizației. De asemenea, ar putea fi nevoie ca în unele țări organizațiile să fie protejate împotriva prejudiciilor aduse de tribunalele naționale sau a acțiunilor neîntemeiate ale unor persoane.

Organizațiile internaționale beneficiind de imunitatea de jurisdicție au obligația de a reglementa diferendele cu terții, deoarece posibilitatea de a chema fără a putea fi ele chemate în justiție creează un dezechilibru[8]. Datorită acestui fapt în numeroase acorduri se instituie obligația de a prevedea o procedură de reglementare a litigiilor cu terții. Spre exemplu, dispozițiile convenționale pot fi formulate în termeni generali[9] sau în termeni specifici, în sensul de a prescrie în materie contractuală recursul la un arbitraj de drept privat (arbitraj supus legii naționale). O atare reglementare o întâlnim în unele convenții multilaterale[10], precum și în acorduri bilaterale[11].

În anumite cazuri este posibilă renunțarea la imunitatea de jurisdicție, aceasta fiind o chestiune de oportunitate. În lipsa unei mențiuni exprese, organul competent este în mod normal secretarul general sau directorul general al organizației. În Convențiile generale (din 1946 și 1947) se prevede în dispoziția prin care se consacră acordarea imunității de jurisdicție, afară de situația în care organizația însăși renunță în mod expres la imunitate într-un anumit caz[12].

Renunțarea la imunitatea de jurisdicție mai poate fi prevăzută și printr-un contract. Aceasta se întâmplă în cazul contractului încheiat de o organizație cu un terț, prin care se prevede competența unei instanțe ordinare - ceea ce apare ca o renunțare formală la imunitate[13].

De asemenea, renunțarea la imunitatea de jurisdicție poate rezulta din inițiativa organizației de a intenta ea însăși o acțiune în fața unei instanțe ordinare. Această renunțare apare ca un caz de renunțare față de orice cerere reconvențională legată direct de cererea principală.

Necesitatea de a se acorda imunitate de la executarea silită este mai imperioasă chiar decât în cazul imunității de jurisdicție, întrucât atingerea liberei funcționări a unei organizații internaționale este mult mai gravă. De aceea, imunitatea de la executarea silită este mai generală decât imunitatea de jurisdicție, pentru că chiar și organizațiile care nu beneficiază de aceasta din urmă sunt protejate împotriva măsurilor de executare care ar putea fi exercitate asupra bunurilor sale.

Imunitatea de executare are o valoare proprie, subzistând și în cazul în care a avut loc o renunțare la imunitatea de jurisdicție.

Putem spune că acordarea convențională a imunității de executare constituie o practică generală și este greu de găsit o singură organizație interstatală care să nu beneficieze de ea, fie în virtutea instrumentului său constitutiv, fie a unui acord multilateral, fie a unui acord de sediu[14]. De exemplu, în cazul convențiilor Comunității Europene, deși nu s-a prevăzut imunitatea de jurisdicție, s-a prevăzut însă cea de executare[15].

Imunitatea de executare este absolută și nu comportă alte limitări decât cele în mod expres prevăzute în convențiile internaționale. Singurele excepții cunoscute sunt cele stipulate în cazul băncilor de dezvoltare sau cele care se referă la accidente de circulație și la executarea de sentințe arbitrale. De exemplu, statutul BIRD prevede că, bunurile acesteia nu pot fi supuse nici unei forme de sechestrul asiguratoriu ori executoriu sau oricărei alte măsuri de executare, decât dacă o hotărâre definitivă a fost dată de un tribunal competent[16].

Pe lângă imunitatea de jurisdicție și cea de executare organizația internațională beneficiază și de inviolabilitatea sediului, principiu care-l găsim înscris în toate acordurile în materie. Inviolabilitatea apare ca un principiu de sinestătător, fără a fi legat în mod necesar de acela al imunității de jurisdicție.

În cazul ONU, problema inviolabilității sediului este reglementată de Convenția generală, precum și de Acordul de Sediul, unde se intră în detaliile problemei[17].

Astfel, se prevede că localurile Organizației sunt inviolabile. Autoritățile americane competente vor lua toate măsurile necesare pentru ca Organizația să nu fie lipsită de folosința localurilor ei, iar funcționarii SUA nu vor pătrunde în sediu pentru a-și exercita funcțiile lor oficiale, decât cu consimțământul Secretarului General și în condițiile acceptate de acesta[18].

În privința inviolabilității sediului organizației trebuie să precizăm că aceasta are același conținut ca și în cazul misiunii diplomatice.

De asemenea, inviolabilitatea cuprinde arhivele, bunurile și proprietățile (mașini oficiale, trenuri de serviciu, avioane etc.), precum și documentele oficiale ale unei organizații în orice loc s-ar afla ele, acestea fiind exceptate de la măsurile de poliție sau judiciare, precum și de la orice măsură de executare forțată, chiar dacă ar exista o renunțare la imunitatea de jurisdicție din partea organizației[19].

Inviolabilitatea nu echivalează însă cu permisiunea ca sediul unei organizații internaționale să poată fi folosit într-un mod incompatibil cu scopul pentru care a fost acordată. Ca atare, dreptul de azil trebuie exclus în cazul sediului organizației internaționale pentru aceleași rațiuni care sunt valabile și în cazul neadmiterii azilului diplomatic. În schimb există un argument puternic în favoarea dreptului unei organizații de a acorda azil propriilor ei agenți împotriva măsurilor luate de autoritățile locale care constituie ele însele o violare a imunităților organizației și a agenților ei.

Tot o practică normală o constituie scutirea fiscală a unei organizații internaționale. Această scutire are o factură similară cu cea recunoscută în cazul unei misiuni diplomatice. Organizația, proprietățile, veniturile sale, precum și alte bunuri sunt scutite de orice impozit direct și i se va rambursa cuantumul tarifelor și taxelor incluse în prețul bunurilor mobiliare și imobiliare cumpărate pentru folosința sa oficială. Organizația se bucură, de asemenea, de scutiri vamale, precum și de facilități de comunicații, având un tratament nu mai puțin favorabil decât cel acordat misiunii diplomatice în ceea ce privește prioritățile, tarifele și taxele în folosirea mijloacelor de comunicare, precum și dreptul de a primi și trimite corespondența prin curieri sau valize

care se vor bucura de aceleași privilegii și imunități ca și curierii și valizele diplomatice[20].

În final, trebuie să precizăm că această Convenție generală asupra privilegiilor și imunităților ONU a constituit modelul pentru o convenție similară privind instituțiile specializate ONU care, cu anumite variații existente în anexele speciale pentru fiecare instituție, se aplică acestor agenții. De asemenea, și alte convenții s-au înscris pe aceeași linie, dar cu modificări mai mult sau mai puțin importante.

NOTE

1. Vezi J. Serres, Manuel pratique de protocoles. - Editions de la Bievre, France, 1992, pct. 620, p.337.
2. Ibidem, pct. 631, p. 344.
3. De exemplu, pentru O.N.U. există Convenția generală asupra privilegiilor și imunităților O.N.U. din 1946, Convenția generală privind imunitățile și privilegiile instituțiilor specializate din 1947. Pentru Consiliul Europei există Acordul general asupra privilegiilor și imunităților Consiliului Europei din 1949; M.I. Niciu, Organizații internaționale (guvernamentale). - Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1994.
4. De exemplu, acordurile de sediu , acorduri referitoare la birouri și sedii ale organizațiilor internaționale sau la reuniuni și conferințe, acorduri de tip operațional - asistență tehnică, misiuni de experți etc..
5. De exemplu, în S.U.A. –International Organizations Immunities Act din 1945 asigură organizațiilor internaționale aceeași imunitate de jurisdicție ca și guvernelor străine.
6. Vezi Secțiunea a 2-a din Convenția generală privind privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite.
7. Vezi Art. 183 din Tratatul privind C.E.E.
8. Vezi J. Serres, op. cit., pct. 632, p. 345; Pierre-Marie Dupuy, Droit international public, 2 edition. Editions Dalloz, Paris, 1993, p. 122-146.
9. Vezi în acest sens art. 8 secț. 29 din Convenția generală privind privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite din 1946 și art. 9 secț. 31 din Convenția privind privilegiile și imunitățile instituțiilor specializate ONU din 1947.
10. Vezi art. 25 din Protocolul privind privilegiile și imunitățile Organizației europene pentru producerea de obiecte spațiale (1964), unde se stabilește ca în contractele scrise să se insereze o clauză compromisorie ori să se încheie un acord special referitor la soluționarea diferendelor.
11. În special în acordurile privind operațiunile de menținere a păcii.
12. Vezi art. 2, secț. 2 din Convenția generală privind privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite.
13. De exemplu, art. 5 alin. 1 din Acordul de sediu al U.I.T., încheiat cu Elveția.
14. De exemplu, aceasta este consacrată în Convenția generală privind privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite, art. 2, secț. 3; în Convenția generală pentru instituțiile specializate din 1947.
15. Vezi art. 1 din Protocolul privind privilegiile și imunitățile Comunității Europene care stabilește că bunurile acesteia nu pot fi obiect al unei măsuri de constrângere administrativă sau judiciară, fără autorizația Curții de Justiție.
16. Vezi art. 11, secț. 3 din acest statut.
17. Vezi J. Serres, op. cit., pct. 633, p. 346-350, Pierre-Marie Dupuy, op. cit., p. 122-146.

18. Vezi secțiunea a 3-a din Convenția generală privind privilegiile și imunitățile Națiunilor Unite și secțiunile 3 și 9 din Acordul de sediu; În același sens sunt și prevederile Acordului general privind privilegiile și imunitățile Consiliului Europei din 1949, art. 4; prevederile Convenției asupra privilegiilor și imunităților Comisiei Dunării din 1963, art.2.
19. Vezi în acest sens secțiunea 3,4 din Convenția cu privire la privilegiile și imunitățile ONU; secțiunea 4 –6 din Convenția cu privire la privilegiile și imunitățile instituțiilor specializate ale ONU; art. 5 din Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului Europei, iar din convențiile de sediu, Acordul dintre Italia și FAO din 1950 (art. 8, secț. 17-18).
20. Vezi Convenția cu privire la imunitățile și privilegiile ONU din 1946, secțiunea 7 și 8; Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului Europei, art. 7; Convenția asupra privilegiilor și imunităților Comisiei Dunării din 1963, art. 3.

O caracteristică a sindicatelor constă în aceea că acestea sunt organizații profesionale, fiind determinate de asocierea persoanelor după criteriul locului de muncă, de gruparea pe meserii, profesii sau specialități.

Sindicatul unesc persoanele încadrate în baza unui contract individual de muncă, dar conform art. 4 din Legea nr. 54/2003 se pot asocia în sindicate și „persoanele care exercită legal o meserie sau o profesie în mod individual sau care sunt asociate în cooperative, precum și în alte categorii profesionale”.

Cu diferite ocazii[19] am arătat că drepturile sindicale fundamentale trebuie să cuprindă dreptul salariaților, fără nici o deosebire, de a forma sindicate și de a se afilia la un sindicat la liberă alegere, fără nici o autorizație prealabilă; dreptul sindicatelor, fără să fie supuse ingerințelor din partea autorităților publice, de a-și elabora statutele și regulamentele de funcționare, de a-și alege liber reprezentanții, de a-și organiza gestiunea și activitatea și de a-și formula programele de acțiune; dreptul sindicatelor să formeze federații sau confederații, să se afilieze la acestea sau la organizații sindicale internaționale; dreptul sindicatelor la protecție împotriva măsurilor administrative de dizolvare sau de suspendare; dreptul sindicatelor la inviolabilitatea sediilor, a corespondenței și a convorbirilor telefonice; dreptul salariaților la protecție împotriva actelor de discriminare sindicală în materie de angajare; dreptul sindicatelor la protecție împotriva tuturor actelor de ingerință ale patronilor în crearea, funcționarea și gestiunea lor; dreptul la protecția fondurilor și a averii sindicale împotriva oricărei ingerințe a autorităților publice; dreptul sindicatelor la negociere colectivă a condițiilor de angajare și a tuturor celorlalte chestiuni cu privire la condițiile de viață ale salariaților; dreptul sindicatelor de a-și exercita activitatea în întreprindere sau în alte locuri de muncă; dreptul sindicatelor de a participa la viața întreprinderii și la viața economică în general; dreptul reprezentanților salariaților de a nu fi arestați sau închiși pentru motive legate de exercitarea drepturilor sindicale; dreptul salariaților și al sindicatelor lor de a face grevă, mijloc indispensabil pentru asigurarea promovării și apărării intereselor lor economice și sociale; dreptul salariaților la educație și la formare permanentă și dreptul sindicatelor de a avea acces la mijloacele de comunicare și difuzare.

Apărarea și asigurarea respectării acestor principii generale se face prin instituirea unor organisme specializate bazate pe principiile specializării și reprezentativității.

Instituirea acestora este garantată constituțional prin reglementarea dreptului de a întemeia aceste organisme specializate și de a se afilia la acestea.

NOTE

1. M. Bădescu, *Drept constituțional și instituții politice*. - Ed. Lumina Lex, București, 2001, p.199.
2. V. Berger, *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Ediția a V-a revizuită. - Ed.I.R.D.O., București 2005, pp.1-3.
3. G. Vedel, *Le Conseil Constitutionnel, gardien du droit positif ou défenseur de la transcendance des droits de l'home*, // *Pouvoirs*, Paris, nr.13, 1991, p.209.
4. A. Popescu, *Impactul ratificării Cartei sociale europene revizuită asupra legislației muncii și a legislației asigurărilor sociale din România*, // *Dreptul*, București, nr.9, 1999, p.3.
5. N. Purdă, *Protecția drepturilor omului*. - Ed. Lumina Lex, București, 2001, pp.26-27.
6. Muraru, *Drept constituțional și instituții politice*. - Ed. Actami, București, 1998, p.165.

Marian Foca

DREPTURILE SINDICALE FUNDAMENTALE ALE CETĂȚENILOR. ASPECTE TEORETICE

Recenzent: Alexei Potîngă, dr. în drept.

The problems of human rights may be approached from several perspectives, among which the legal perspective is the most frequent one.

Calling against their breach, law stands up for re-establishing order and giving the right back to the defrauded one. It is often said that breach of a right is the very cause of the right. This means that until the state we are in is affected, we don't even realize that something we possess represents the object of another people's intervention.

Problematika drepturilor omului poate fi abordată din mai multe perspective, dintre care cea juridică este cea mai des întâlnită[1].

Invocându-se încălcarea lor, legea intervine pentru restabilirea ordinii și redarea dreptului celui care a fost frustrat. Se spune adesea că tocmai încălcarea dreptului generează dreptul. Aceasta înseamnă că până nu ne este afectată starea în care ne aflăm, nici nu sesizăm că ceea ce ne aparține constituie obiect al imixtiunii celorlalți[2].

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului constituie nu doar o realitate, ci și o finalitate a întregii activități umane, bineînțeles a aceleia democratice și progresiste[3]. De aici și atenția cuvenită care este acordată aproape peste tot în lumea actuală, problemelor teoretice și practice referitoare la drepturile omului, la protecția și respectul libertăților fundamentale ale persoanei umane.

Problematika drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului este reglementată de dreptul constituțional în plan intern și este în același timp obiect al reglementărilor de drept internațional public[4].

Conceptele de „drepturi ale omului” și „drepturi ale cetățeanului” solicită o analiză atentă în interferența, dar și în individualizarea lor, deoarece ele se condiționează, dar nu se suprapun în mod perfect. Conceptul drepturilor omului, astfel cum a fost elaborat pe plan internațional, servește ca un important suport pentru fundamentarea ideii existenței drepturilor și libertăților cetățenești. Conceptul drepturilor omului are o semnificație mult mai largă decât acela al drepturilor cetățenești, deoarece drepturile omului sunt drepturi universal valabile, aplicabile tuturor ființelor umane, în timp ce drepturile cetățenești sunt, potrivit însăși denumirii lor, specifice unui anumit grup de oameni și anume cetățenii unui anumit stat.[5]

O primă problemă teoretică o constituie definirea drepturilor fundamentale cetățenești.

Pentru definirea lor trebuie să luăm în considerație că: sunt drepturi subiective; sunt drepturi esențiale pentru cetățeni; datorită importanței lor sunt înscrise în acte deosebite, cum ar fi declarații de drepturi, legi fundamentale (constituții).

a) Drepturile fundamentale ale cetățenilor nu constituie o categorie de drepturi deosebite prin natura lor de celelalte drepturi subiective. La fel ca orice drepturi subiective ele constituie o anumită facultate (posibilitate) recunoscută de dreptul obiectiv unei persoane de a adopta o anumită conduită juridică sau de a cere celui alt sau celorlalte subiecte o atitudine corespunzătoare și de a beneficia de protecția și sprijinul statului în realizarea pretențiilor legitime.

b) Constatând că drepturile fundamentale sunt drepturi subiective, nu înseamnă că se neagă utilitatea categoriei drepturilor fundamentale cetățenești; aceasta deoarece, deși nu au un specific propriu nici din punctul de vedere al naturii juridice și nici al obiectului lor, drepturile fundamentale ale cetățenilor își justifică pe deplin existența ca o categorie distinctă de celelalte drepturi subiective datorită importanței economice, sociale și politice pe care o au.

c) Deoarece au această poziție importantă în cadrul drepturilor subiective, drepturile fundamentale sunt cuprinse în textul Constituției, care le investeste cu garanții juridice speciale. Deoarece normele constituționale se găsesc în fruntea ierarhiei celorlalte norme juridice, acestea trebuie să fie conforme cu normele constituționale, urmarea este că drepturile fundamentale, prevăzute și garantate de Constituție, se ridică prin forța lor juridică deasupra tuturor celorlalte drepturi subiective. Astăzi, sub forma de drepturi ale omului, drepturile fundamentale ale cetățenilor, spre deosebire de alte drepturi, își găsesc ocrotire și în o serie de documente internaționale, cum ar fi Declarația universală a drepturilor omului și cele două Pacte din 1966 adoptate de Adunarea Generală a ONU[6]

Ținând cont de cele precizate mai sus, ne raliem definiției prin care noțiunea de drepturi fundamentale cetățenești desemnează acele drepturi ale cetățenilor care, fiind esențiale pentru existența fizică, pentru dezvoltarea materială și intelectuală a acestora, precum și pentru asigurarea participării lor active la conducerea statului, sunt garantate de însăși Constituția.[7]

Conform unei alte definiții, foarte asemănătoare[8], drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.

Considerăm că o interesantă și completă definiție este și cea care consideră drepturile omului ca fiind acele prerogative conferite de dreptul intern și recunoscute de dreptul internațional fiecărui individ, în raporturile sale cu colectivitatea și cu statul, ce dau expresie unor valori sociale fundamentale și care au drept scop satisfacerea unor nevoi umane esențiale și aspirații legitime în contextul economico-social, politic, cultural și istoric, ale unei anumite societăți.[9]

Colocviul de la Aix din 1981 a considerat că, prin noțiunea de drepturi fundamentale individuale trebuie să se înțeleagă „ ansamblul drepturilor și libertăților recunoscute atât persoanelor fizice, cât și persoanelor juridice (de drept privat și de drept public) în virtutea Constituției, dar și a textelor internaționale, și protejate atât contra puterii executive, cât și contra puterii legislative de către judecătorul constituțional (sau de către judecătorul internațional)”.

Din punctul de vedere al terminologiei se poate observa că se folosesc frecvent termenii drept sau libertate. Spre exemplu, Constituția României folosește termenul drept, atunci când consacră dreptul la viață și la integritate fizică și psihică (art.22), dreptul la apărare (art.24), dreptul la informații (art.31), dreptul la învățătură (art.32), dreptul la ocrotirea sănătății (art.33) etc. În același timp, Constituția folosește și termenul libertate, atunci când consacră libertatea individuală (art.23), libertatea de conștiință (art.29), libertatea de exprimare (art.30), libertatea întrunirilor (art.36) etc. Această terminologie constituțională, deși astfel nuanțată, desemnează doar o singură categorie juridică și anume dreptul fundamental. Din punct de vedere juridic dreptul este o libertate, iar libertatea constituie un drept.

Constituția României din 1991, reglementând drepturile fundamentale, le cuprinde sub titlul "Drepturile și libertățile fundamentale" fără a preciza că este vorba despre drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor. Aceasta deoarece exercitarea celor mai multe drepturi fundamentale prevăzute în acest titlu nu este condiționată de calitatea de cetățean român. Or străinii și persoanele fără cetățenie (apatrizii) care se află pe teritoriul României nu se bucură de acele drepturi și libertăți prevăzute de Constituție și de Legi, care, prin chiar natura lor, sunt strâns legate de activitatea de cetățean al țării noastre (spre exemplu, dreptul de a alege și de a fi ales). Însă cetățenii străini și apatrizii beneficiază de un drept specific condiției lor: dreptul la azil politic, în situația în care, ca urmare a persecuțiilor la care sunt supuși în țările lor de origine pentru activitățile lor politice democratice, se refugiază pe teritoriul statului nostru[11]. Acest drept constă în faptul că cetățenii străini sau apatrizii sunt asimilați cu cetățenii români din punctul de vedere al dreptului de a nu fi extrădați.

Dacă există neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care România este parte și legile interne, au prioritate reglementările internaționale[12].

Principiile de drept sunt fie idei generale și comune tuturor normelor din sistemul juridic, fie specifice unei singure ramuri de drept. Ele sunt reguli fundamentale întrucât reflectă ceea ce este mai esențial și hotărâtor în sistemul dreptului.

Principiile de drept pot fi formulate direct, în articole de lege speciale, ori pot fi deduse pe cale de interpretare[13]. În drept se întâlnesc două categorii de principii: principii fundamentale generale ale sistemului dreptului și principii fundamentale proprii ale fiecărui sistem de drept.

Principiile de bază ale dreptului sunt idei de bază ce se regăsesc în întreaga legislație a țării. Aceste principii ar putea fi formulate astfel: principiul democrației, principiul legalității, principiul egalității în fața legii și principiul separației puterii în stat[14].

Principiile dreptului muncii, idei generale și comune pentru întreaga legislație a muncii privesc toate instituțiile dreptului muncii, chiar dacă unele nu-și manifestă prezența cu aceeași intensitate în fiecare din instituțiile respective.

Aceste principii sunt următoarele: neîngrădirea dreptului la muncă și interzicerea muncii forțate, stimularea pregătirii și a perfecționării profesionale, asigurarea dreptului la asociere liberă în sindicate, garantarea negocierii colective și individuale a condițiilor de muncă, protecția multilaterală a salariilor, caracterul general obligatoriu al disciplinei muncii și garantarea dreptului la grevă pentru apărarea intereselor profesionale, economice și sociale.

Dreptul de asociere este un drept fundamental, social-politic, clasificat în categoria libertăților de opinie, alături de libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, cu care și prin care se exprimă conținutul său.

Acest drept cuprinde posibilitatea cetățenilor români de a se asocia în partide sau formațiuni politice, în sindicate sau în alte forme și tipuri de organizații, ligi și uniuni cu scopul de a participa la viața politică, științifică, socială și culturală, de a-și realiza o serie de interese legitime comune[15].

Înțelegerea sferei de aplicație a dispozițiilor constituționale din acest articol presupune o corectă și clară delimitare a asociațiilor ce sunt rezultatul exercitării acestui drept și a altor asociații și societăți care sunt rezultatul unor contracte de asociere.

Art. 37 din Constituție se referă la asociere ca rezultat al exercitării unei libertăți fundamentale, o asociație deci de drept constituțional.

Aceste asociații sunt de drept public, temeiul lor fiind libertatea de asociere și nu contractul, care este temeiul asociațiilor și societăților de drept privat.

Asociațiile prevăzute în art. 37 nu au scopuri lucrative, nu urmăresc obținerea sau împărțirea unor beneficii, ele trebuie să aibă scopuri politice, religioase, culturale, scopuri care să exprime libertatea de gândire și de exprimare a gândurilor, opiniilor, credințelor.

Art. 37 din Constituție nu poate fi socotit temeiul juridic al creării unor societăți comerciale sau al altor asociații cu caracter lucrativ, sau eventual al persoanelor juridice.

Garantând dreptul la liberă asociere, dispozițiile constituționale stabilesc și formele de asociere[16].

Dificultățile stabilirii unui inventar complet a determinat folosirea a două procedee și anume: nominalizarea partidelor și sindicatelor și enunțarea celorlalte forme organizatorice prin formularea „alte forme de asociere”.

Nominalizarea partidelor politice și a sindicatelor era, de altfel, obligatorie, având în vedere corelația dintre art. 37 și art. 8 alin. 2 și 9 din Constituție, articole care privesc direct scopurile acestor forme de asociere.

Dreptul de asociere nu poate fi un drept absolut. De aceea, în mod firesc, se stabilesc anumite limite.

Aceste limite constituționale privesc trei mari aspecte: scopurile și activitatea, membrii și caracterul asociației, aceste limite rezultând practic din modul de constituire.

Dreptul de asociere conform art. 37 din Constituție reprezintă posibilitatea recunoscută de lege persoanelor pentru ca, în diverse forme, să cumuleze permanent cunoștințele sau activitatea lor, în scopul promovării unor interese, altele decât cele cu caracter patrimonial[17].

„Cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate și în alte forme de asociere” – sindicatele contribuie la apărarea drepturilor și la promovarea intereselor profesionale ale salariaților[18].

În același sens, art. 2 alin. 1 din Legea nr. 54/1991 cu privire la sindicate prevede că „persoanele care au calitatea de salariat au dreptul, fără nici o îngrădire sau autorizare prealabilă, să se organizeze în sindicate”.

Dreptul de asociere în sindicate se impune ca un principiu al relațiilor de muncă pe considerentul că organizațiile sindicale, constituind cadrul organizatoric prin care se asigură unitatea de acțiune a salariaților, reprezintă unul din cei doi parteneri sociali în procesul muncii.

Partenerii sociali, patronii și salariații au astfel garantat dreptul la asociere. Legea nr. 54/1991 dezvoltă dreptul pe care îl au salariații de a se asocia în sindicate și prevede modul de constituire, de organizare și de funcționare a sindicatelor, precum și atribuțiile acestora.

Potrivit legii, sindicatele, ca organizații, se constituie în scopul apărării și promovării intereselor profesionale, economice, sociale, culturale și sportive ale membrilor lor; au dreptul, în vederea realizării acestui scop, să folosească unele mijloace specifice, cum ar fi: negocierile, procedurile de soluționare a litigiilor prin mediere sau conciliere, petiție, protestul, mitingul, demonstrația și greva.

Libertatea sindicală dă salariaților dreptul de a-și constitui propriile sindicate și de a se afilia în mod liber ea garantează ca organizațiile sindicale să-și desfășoare activitatea în fața oricărei intervenții a autorităților publice.

Libertatea sindicală garantează fiecărui individ care desfășoară o activitate profesională dreptul de a constitui un sindicat sau de a adera la acesta, ca și dreptul de a se retrage dintr-un sindicat sau de a nu adera la el.

7. T. Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice*. - Ed. Lumina Lex, 1998, Volumul 1, p.151.
8. I. Muraru, *op.cit.*, p.166.
9. A. Nastase, *Drepturile omului, religie a sfârșitului de secol*. - Ed.I.R.D.O. București, 1992, p.18.
10. T. Drăganu, *op.cit.*, p.386.
11. C. Ionescu, *Drept constituțional și instituții politice*. - Ed.Lumina Lex, București, Volumul 2, p.80.
12. V. Duculescu, *Protecția juridică a drepturilor omului*. - Editura Lumina Lex, București 1998, p.34.
13. S. Ghimpu, A. Athanasiu, Gh. Brehoi, Gh. Mohanu, A. Popescu, *Dreptul la muncă*. - Ed. Politică, București, 1998, p. 36.
14. Gh. Beleiu, *Drept civil român, Introducere drept civil. Subiectele dreptului civil*. - Ed. Șansa, București, 2000, p. 29.
15. C. Moarcăș, *Sindicatul - componente fundamentale ale societății civile*. - Editura Tribuna Economică, București 1999, pp.39-42.
16. V. Dorneanu, *Introducere în dreptul muncii: dreptul colectiv al muncii*. - Editura Fundației România de Măine, București 2000, p.137.
17. R. Dimitriu, *Exercițiul libertății sindicale*. //Dreptul, București, nr.5, 2004, p.24.
18. Convenția asupra libertății sindicale și cu privire la protecția dreptului sindical adoptată la 9 iulie 1948 de Conferința Generală a Organizației Internaționale a Muncii, precum și Convenția asupra dreptului de organizare și de negociere colectivă adoptată de același organism și la aceeași dată.
19. M. Foca, *Principiile fundamentale ale Dreptului Muncii*. - Ed. Mar, Constanța 2004, pp.3-5.

ASPECTE JURIDICO-PENALE ALE NOȚIUNII „SPĂLAREA BANILOR”

Recenzent: Mihai Gheorghiuță, dr. hab. în drept.

The Constitution of the Republic of Moldova, in art. 4 „Human Rights and Freedoms”, proclaims the priority of international law over internal law. This principle is particularly important nowadays both for executive authority, basing on direct action of the supreme law, and legislative authority, which is appealed to for reforming internal legislation and bringing it to conformity with unanimously accepted principles and norms of international law.

Importanța socială a răspunderii penale pentru „spălarea banilor”

Constituția Republicii Moldova, în art.4 - „Drepturile și libertățile omului”, - proclamă prioritatea dreptului internațional asupra dreptului intern. Acest principiu capătă o importanță deosebită în prezent, atât pentru autoritatea executivă, în baza acțiunii directe a legii supreme, cât și pentru autoritatea legislativă, care este chemată să asigure reformarea legislației interne și aducerea ei în concordanță cu principiile și normele unanim recunoscute în dreptul internațional.

Perfecționarea legislației naționale în conformitate cu cerințele normelor dreptului internațional atrage după sine modificări calitative ale conținutului tuturor ramurilor de drept ale RM. În acest sens, dreptul penal nu face excepție: principiile și normele recunoscute în dreptul internațional tot timpul au avut o influență asupra conținutului normativ al legislației penale. Însă această tendință s-a intensificat odată cu integrarea Republicii Moldova în comunitatea mondială și tratativele ce se duc în domeniul aderării la Uniunea Europeană.

Adoptarea noului Cod Penal al RM de asemenea a avut loc sub influența acestor tendințe pozitive și, ca rezultat, este cel mai important act normativ și unicul izvor al dreptului penal și a simțit influența puternică a dreptului internațional precum și a legislației altor state.

Împrumutul experienței pozitive de incriminare a faptelor social periculoase în alte state găsesc în Codul Penal al RM o reflectare vizibilă în construcțiile componentelor de infracțiune din domeniul economiei, care sunt novații pentru legislația penală autohtonă.

Influența sistemului de drept internațional a determinat apariția în legislația penală națională a unei noi interdicții. Odată cu adoptarea CP al RM a fost incriminată săvârșirea operațiunilor legale cu mijloace bănești sau cu alte valori dobândite cu bună știință, pe cale ilegală, ce și-a găsit reflectare în art. 243 CP, intitulat „spălarea banilor”.

Nu putem să nu fim de acord cu A.E.Jalinski, care consideră că legislația internațională, sub influența căreia a apărut această interdicție, acționează în alte condiții social-economice, diferite de cele existente într-o economie în perioada de tranziție[1]. Însă noi considerăm că apariția în legea penală a normei ce prevede răspunderea pentru „spălarea banilor” în mare măsură este întemeiată ținând cont de necesitățile de a riposta acestui factor social-economic negativ. Valoarea socială a acestei incriminări constă în recunoașterea de către legislația penală a acelor acțiuni care capătă răspândire odată cu dezvoltarea relațiilor de piață, apariția unei rețele mari financiare de creditare, activitatea cărora este legată strâns de circulația mare de bani și alte valori materiale: anume dezvoltarea relațiilor de piață a condiționat răspunderea metodelor economice de legalizare a banilor și valorile obținute pe căi legale.

Legalizarea mijloacelor bănești și altor valori obținute pe căi ilegale și categoriile juridico-economice omogene: problema corelației

Înmânarea faptelor social periculoase, exprimate în transformarea veniturilor obținute pe căi ilegale, este legată cu o problemă multiaspectuală și destul de complicată, ce reiese din dezvoltarea infrastructurii pieței și constituirea sistemului financiar de creditare ca verigă principală. Această problemă duce la apariția și răspândirea unui fenomen social negativ ce a primit denumirea de „spălarea banilor”.

Termenul „spălarea banilor” recent a intrat în circuitul științific de peste hotare, unde pe larg este folosit în prezent chiar în textele actelor normative. Legiuitorul autohton de asemenea a adoptat această noțiune și chiar l-a folosit la construcția normei penale, denumind art. 234 CP „spălarea banilor”.

În literatura de specialitate autohtonă, și cea străină se expun diferite opinii privitor la originea acestui termen. Autorul rus E.A. Ivanov susține că termenul „spălarea banilor” a apărut și a intrat în circuit în SUA la începutul anilor '80 ai secolului trecut, în legătură cu creșterea traficului de substanțe narcotice și mărirea veniturilor în urma acestei activități[2]. Autorul britanic W.Gilmore consideră că acest termen de mult timp era utilizat de angajații organelor de drept din SUA ca un jargon profesional, însă o întrebuintare mai largă a acestui termen are loc la mijlocul anilor '70 al sec. XX, iar în plan juridic acest termen începe a fi folosit aproximativ din anul 1982[3].

Însăși apariția termenului „spălarea banilor” provoacă un șir de probleme conceptuale, din cauza că în literatura de specialitate nu exista o definiție unanim acceptată. Aceasta este legat de faptul că esența acestui fenomen social-economic, pentru identificarea căruia tradițional se folosește termenul „spălarea banilor”, practic nu se supune unei analize complexe și multilaterale din cauza complexității și caracterului multiplanificat. Cu toate acestea, diferite, dar asemănătoare, concepții a „spălării banilor” se întâlnesc în prezent în diferite izvoare, în principal în cadrul programelor naționale de luptă împotriva criminalității. De exemplu, Comisia pentru lupta contra „spălării banilor”, creată în Marea Britanie în cadrul programei din 1993 definește „spălarea banilor” ca un proces, prin intermediul căruia infractorii tind să ascundă caracterul ilegal al dobândirii veniturilor[4].

O definiție identică expusă mai devreme datează cu anul 1984 și aparține Comisiei, sub egida Președintelui SUA, ce se ocupă cu investigarea crimelor organizate: „spălarea banilor” este un proces prin intermediul căruia este comisă proveniența ilegală a veniturilor și folosirea lor în așa mod ca să nu fie depistată această proveniență ilegală a veniturilor[5].

Determinarea noțiunii „spălarea banilor” este întâlnită în textele actelor normative internaționale. Astfel, direcția de preîntâmpinare a „spălării banilor” adresată Asociației creditorilor din Marea Britanie, determină acest fenomen ca un proces, prin intermediul căruia persoana tinde să ascundă originea provenienței veniturilor obținute în urma activității criminale[6].

Din exemplele arătate nu este greu de observat că determinarea noțiunii „spălarea banilor” este întâlnită preferențial în izvoarele care nu sunt considerate acte normative sau sunt acte normative dar se adresează unui cerc îngust de subiecți. Aceasta se explică prin faptul că natura normativă a oricărei legislații și acordurile internaționale încheiate pe problema luptei cu criminalitatea condiționează necesitatea de a determina repede faptele social periculoase, ce se ascund în spatele unui sau altui proces sau fenomen socioeconomic negativ, dar nu de a determina înseși aceste fenomene și procese.

Cele menționate se referă și la „spălarea banilor” ca un fenomen social-economic ce apare în urma realizării transformării economice a veniturilor ilegale. În spatele acestui fenomen stau acțiuni social periculoase concrete care obțin o reglementare normativă în rezultatul introducerii conținutului acestor acțiuni în interdicțiile juridico-penale. În legislația autohtonă aceasta își găsește reflectarea în dispoziția normei prevăzute de alin.1 art.243 CP. Determinarea acțiunilor social periculoase, cu care legiuitorul autohton asociază fenomenele social-economice negative, generalizat în sintagma „spălarea banilor”, a apărut în legislația penală a RM prin incriminarea acelor acțiuni ce formează componența de infracțiune prevăzute de art.243 CP al RM.

Nu este exclus că pe baza „spălării banilor”, fiind un proces economic de transformare a veniturilor ilegale, în afară de cele expuse în art. 243 alin.1 CP al RM, pot fi comise și alte acțiuni social periculoase. Am putea spune că acțiunile deschise în textul dispoziției alin.1 art.243 CP al RM nu trebuie de identificat cu noțiunea „spălarea banilor” în sensul social-economic conținutul căruia este expus mai sus. Termenul „spălarea banilor” sau altor valori care indirect este folosit în art. 243 CP al RM are un alt sens decât „spălarea banilor”. Aceasta se explică prin faptul că fenomenul social-economic sau procesul de transformare economică a veniturilor obținute ilegal, ce au obținut denumirea de „spălarea banilor” nu este, din punct de vedere logico-formal, o faptă pedepsită penal.

Din această cauză, în sensul juridico-penal termenul „spălarea banilor” sau altor valori obținute pe căi ilegale are un conținut diferit decât sensul termenului „spălarea banilor” ca fenomen social-economic, care de fapt nu este exclusiv pentru sistemul de drept în întregime și, în principiu nu duce la o confuzie terminologică. Termenul „spălarea banilor” este folosit în prezent prioritar de știința dreptului care exclude atât natura socială, cât și cea juridică a proceselor de transformare a veniturilor ilegale, iar în cazul coincidenței noțiunilor juridice și a științei dreptului, cum a menționat și N.A. Vlasenco, pot să nu coincidă noțiunile în sensul conținutului și numărul elementelor, însă în asemenea cazuri pentru instanță va avea importanță noțiunea sau interpretarea dată la legiuitor[7]. Așadar, noțiunile date de știința dreptului au rol auxiliar în activitatea executivă și legislativă. Cele menționate în mare măsură se referă și la termenii examinați, care, după părerea noastră, este inevitabilă datorită novației pentru doctrina autohtonă a termenului „spălarea banilor” și caracteristica definiției lui.

Caracterul social periculos al legalizării veniturilor obținute ilegal

Apariția oricărei interdicții penale este rezultatul incriminării, obiectul căreia este fapta ce prezintă pericol pentru societate. Respectiv, ca o particularitate a oricărei fapte incriminate penal este caracterul social periculos.

În literatura juridică caracterul social periculos este un element material al infracțiunii. Acest element, după cum susține S.A. Domahin, dezvăluie esența socială a acțiunii, prezența sau absența ei este obiectivă și nu depinde de voința puterii legislative[8].

Concluzia practică a acestui postulat teoretic constă în faptul că determinarea socială a oricărei interdicții penale este determinată de caracterul social periculos al acțiunii interzise de lege. Nu în zădar ne-am referit la examinarea unei asemenea categorii a științei dreptului penal cum e caracterul social periculos al acțiunii. Ea are importanță nu numai pentru identificarea determinării sociale a interdicției penale cercetate, dar și pentru analiza elementelor obiective și subiective. Numai după evidențierea caracterului social periculos al legalizării banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale vom putea formula o noțiune adecvată a acestei fapte în sensul juridico-penal.

Baza noțiunii „spălarea banilor” sau altor valori obținute pe căi ilegale, ca faptă social periculoasă, din punctul de vedere al științei dreptului penal este nu este altceva decât componența de infracțiune. Nu putem să nu fim de acord cu părerea autorului A.A. Piontkovski, în conformitate cu care componența de infracțiune, ca cumul de elemente ce caracterizează o anumită faptă social periculoasă, nu este altceva decât definiția juridică a infracțiunii[9]. În așa fel, componența de infracțiune, prevăzută de normele art.243 CP al RM, este noțiunea infracțiunii concrete în sensul juridico-penal, deoarece numai elementele acestei componențe de infracțiune permit ca ea să se evidențieze din totalitatea faptelor interzise de legea penală.

Caracterul social periculos este un indice al oricărei fapte social periculoase interzise de legea penală. Pentru componența de infracțiune examinată acest indice capătă o importanță primordială. Analiza lui ne permite să răspundem la întrebarea: „Care este pericolul pentru societate a transformării banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale?”.

Caracterul social periculos a legalizării banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale este, după părerea noastră, o problemă destul de complicată, din punct de vedere teoretic. Caracterul social periculos al „spălării banilor” se află în dependență nu numai de primejdia socială a acestei acțiuni, ce formează latura obiectivă a acestei infracțiuni, dar și de pericolul pentru societate a acțiunilor ilegale.

Săvârșirea operațiunilor financiare și alte acțiuni cu mijloace bănești, precum și folosirea lor pentru realizarea activității de antreprenariat sau altei activității economice sunt semnele obiective ale componenței de infracțiune legalizarea banilor sau altor valori dobândite pe cale ilegală.

Pentru examinarea componenței de infracțiune a legalizării banilor sau altor valori, acțiunea ca element obiectiv obligatoriu nu determină caracterul acestei infracțiuni, adică nu o caracterizează ca o faptă social-periculoasă. De altfel, asemenea acțiuni, examinate nu abstract, ci în cumul cu alte semne ale componenței, de infracțiune, poartă un caracter social periculos. Aceste acțiuni sunt social periculoase în măsura în care pentru societate este periculoasă legalizarea banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale. Caracterul social periculos al infracțiunii, după cum menționează V.S. Prohorov, nu poate fi determinat numai după semnele obiective, ea este o calitate a infracțiunii în întregime[10]. Acest punct de vedere își găsește confirmarea și în legislația penală actuală, care determină noțiunea infracțiunii caracterizând-o ca o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală (art.14 alin.1 CPRM). Aplicând cele menționate la legalizarea banilor și altor venituri obținute ilegal, înseamnă că fapta examinată prezintă pericol social numai atunci când pe lângă semnele obiective obligatorii există și dependență subiectivă determinată de legea penală, datorită căreia săvârșirea operațiunilor legale cu mijloace bănești sau cu alte valori dobândite cu bună știință pe cale ilegală, devine acțiune social periculoasă, obținând toate elementele unei asemenea infracțiuni cu condiția aprecierii de către vinovat a banilor sau altor valori că sunt obținute pe căi ilegale.

În așa fel legalizarea banilor sau altor valori obținute pe căi ilegale ca o faptă social-periculoasă se caracterizează ca o legătură obiectivă și subiectivă cu comportamentul ilegal în rezultatul căruia se obțin bunuri sau alte valori.

Această concluzie ne permite să răspundem la întrebarea: În ce constă prejudiciul social al acțiunii examinate? Aceasta înseamnă a scoate la iveală caracterul social periculos al ei.

Fiind o faptă indisolubil legată cu o infracțiunile de bază, legalizarea veniturilor ilegale inevitabil creează un climat economic favorabil pentru comiterea lor, deoarece în

rezultatul efectuării operațiunilor financiare cu bani sau alte valori obținute pe căi ilegale apare posibilitatea de a gestiona cu valorile rezultate din activități ilegale, având ca motiv de bază câștigul economic.

În posibilitatea de a gestiona bunurile obținute în baza acțiunilor criminale, ce conțin componenta de infracțiune „spălarea banilor”, noi vedem evidențierea caracterului social periculos al acestei fapte pedepsite penal. Din toate activitățile ilegale cunoscute legislației naționale, un pericol mai sporit îl prezintă activitatea criminală. Prin urmare, și posibilitatea de a gestiona bunurile rezultate din activitatea criminală reprezintă un pericol sporit pentru societate, deoarece comiterea mai multor infracțiuni, având scopuri lacune, devin în așa fel convenabil economic.

Anume în interzicerea de a săvârși operațiuni cu bunuri rezultate din activități criminale noi vedem esența acestei limitări prevăzute de art. 243 CP al RM. Administrarea averii rezultate din alte activități ilegale decât cele prevăzute de art. 243 CP al RM, nu atinge, după părerea noastră, acel nivel social periculos care duce la incriminarea penală a acestei fapte, cu atât mai mult că în literatura juridică se întâlnesc diferite puncte de vedere privitor la problema examinată. Unii autori insistă asupra faptului că criminală se consideră orice transformare economică a banilor sau altor valori obținute pe orice căi ilegale[11].

Alți reprezentanți ai științei dreptului penal văd ilegalitatea penală a încălcării de bază ce prevalează la examinarea inducției juridico-penale[12]. Alți autori consideră că săvârșirea operațiunilor legale cu mijloace bănești sau cu alte valori obținute pe căi ilegale în sensul art.243 CP al RM constă în încălcarea interdicției juridico-penale, de altfel aplicarea acestui articol va fi ilegal în baza alin.2 art.14 CP al RM nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni.

Ultimul punct de vedere este mai aproape de înțelesul nostru al încălcării legii. Însă în acest caz lipsește caracterul social periculos și drept consecință incriminarea penală a săvârșirii operațiunilor și altor acțiuni prevăzute de alin.1 art. 243 CPRM cu bani sau alte valori ce nu sunt considerate infracțiuni se determină nu după elementul cantitativ al acestei fapte, despre care se vorbește în alin.2 art.14 CPRM, dar după lipsa elementului înmânării penale, ce reprezintă particularitate juridică a calităților sociale a oricărei fapte ce prezintă pericol pentru societate.

Legătura dintre legalizarea banilor sau altor valori dobândite pe căi ilegale cu încălcările de bază este „genetică”. Prin urmare, la infracțiunea derivată, după cum este și cea examinată de noi, trebuie să existe și elemente specifice. Lipsa elementului specific, care în cazul examinat este ilegalitatea penală, la infracțiunea de bază reprezintă lipsa acestui element și la infracțiunea derivată.

În cazul dat este vorba anume de elementele specifice ale infracțiunii de bază. Noi considerăm că pericolul pentru societate al unei sau altei infracțiuni nu este, din punctul de vedere al legii penale, un determinant al gradului social periculos al legalizării veniturilor obținute ilegal.

Recunoașterea că la baza dobândirii banilor sau altor valori poate sta orice acțiune ce nu corespunde legii, este, după părerea noastră, rezultatul neaprecierii elementului material al infracțiunii, care și este pericolul social. Prevenirea unui asemenea mecanism de determinare a caracterului ilegal al faptei sună și părerea autorului M.P. Carpușin și V.I. Kurleandschi, în conformitatea cu care identificarea încriminării cu situația când există o coincidență formală a elementelor acțiunii penale comise cu indiferență cu elementele faptei pedepsite penal, nu evidențiază starea obiectivă existentă că au o importanță principală, mai mult ca atât infracțiunea în dreptul penal autohton se bazează

pe legătura indisolubilă dintre categoriile – social-periculoase și ilegal[13]. Mai evident această greșeală se evidențiază la examinarea situației în care o persoană obține bani sau alte valori în rezultatul comiterii contravențiilor administrative, de exemplu jocurile cu noroc, practicarea prostituției, cerșitul, iar altă persoană la rugămintea infractorului efectuează careva operații cu aceste mijloace. Conform părerii care identifică cu legalizarea veniturilor ilegale orice faptă ce contravine legii, ultima persoană urmează să răspundă penal, deoarece fapta comisă conține elementele formate ale componenței de infracțiune, în timp ce persoana vinovată de comiterea infracțiunii de bază va răspunde doar administrativ, cu toate că fapta principală reprezintă un pericol mai mare pentru societate decât transformarea economică a veniturilor obținute din asemenea acțiuni.

Aici noi observăm o derogare de la principiul individualizării pedepsei penale, care constă în aplicarea față de persoană a unor măsuri. Exemplul prezentat încă o dată ne demonstrează poziția greșită a unor autori despre soluționarea problemei privind categoria legalizării banilor sau altor venituri obținute pe căi ilegale. Pentru depășirea pe viitor a unei asemenea interpretări greșite trebuie scos la iveală ce sens a inclus în conținutul alin.1 art. 243 CP legiuitorul, arătând la caracterul ilegal dar nu criminal al dobândirii banilor sau altor valori, nu este oare o asemenea reglementare, rezultatul unei greșeli legislative.

După părerea lui B.V. Volojenkin, în primele proiecte ale Codului penal al Federației Ruse se intenționa a introduce răspunderea pentru legalizarea veniturilor obținute anume pe căi criminale, însă unii specialiști considerau că o asemenea formulare necesită o reglementare a tuturor elementelor și circumstanțelor infracțiunii, în rezultatul cărora au fost obținute banii sau alte valori[14]. În așa fel autorii proiectului au văzut esența indicelui caracterului ilegal al obținerii banilor sau altor valori în urmărirea persoanelor ce legalizează banii sau alte valori obținute pe căi ilegale. Credem că voința legiuitorului exprimată în legea penală prevalează cu mult părerea autorilor proiectului, deoarece numai indicațiile la caracterul ilegal al dobândirii banilor sau altor valori este în stare să cuprindă toate varietățile legăturilor dintre infracțiunea de bază și legalizarea banilor sau altor valori obținute în urma comiterii ei. În dependență de natura juridico-penală a faptei principale și de particularitatea construcției componenței de infracțiune cu legea penală, caracterul legăturii cu acțiunile ce constituie legalizarea banilor sau altor valori obținute pe cale ilegală poate fi diferit. Mai mult ca atât, situația examinată, influențează și la conținutul vinovăției persoanei care legalizează bani sau alte valori obținute pe căi ilegale, ce ne va permite să ne convingem la analiza elementelor laturii subiective a componenței examinate.

NOTE

1. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации /Под общей ред. Генерального прокурора Российской Федерации проф. Ю.И. Скуратова и Председателя Верховного Суда Российской Федерации В.А. Лебедева. – М., 1996, p.397.
2. Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним. – М., 1999, p.24.
3. Gilmore W.C. Dirty money. The evolution of money laundering counter-measures. Strasburg, 1995, p.26.
4. Thomson D.H. Assessing the effects of Money Laundering in the UK. –Leicester, 1997, p.1.

5. Экономические преступники: преступники в белых воротничках. – Минск, 1996, p.14.
6. Credit Union Guidance Note R/Cu/GN2 “Money laundering”. – London, p.1.
7. Власенко Н.А. Язык права . – Иркутск, 1997, p.155.
8. Курс советского уголовного права: В 5 т.-Л., 1968. – Е.1, p.158.
9. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1961, p.155.
10. Прохоров В.С. Преступление и ответственность. – Л., 1984, p.62.
11. Петрашов В.Н., Улезько С.И. Ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенного незаконным путем, и проблема содержания налоговых отношений // Северокавказский юридический вестник, 1998, №2, p.73.
12. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономики. – Саратов, 1997, p.148.
13. Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. – М., 1974, p.156.
14. Волженкин Б.В. Отмывание денег. – СПб., 1998, p. 20.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРЕКРАЩЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ
ТРУДОВЫХ ДОГОВОРОВ ПО ИНИЦИАТИВЕ РАБОТОДАТЕЛЯ
ЗА НАРУШЕНИЕ ТРУДОВОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Рецензент: Василий Игнatieв, др. права.

At present research of positions of individual labor contracts is very actual.

The bases and the order of dismissal of workers under the initiative of the employer for infringements by workers of a labor discipline are covered in view of judiciary practice.

The termination (discontinuance) of individual labor contracts under the initiative of the employer is supposed only in the cases stipulated by the law and with observance established by the law the order.

В соответствии со статьей 201 Трудового кодекса (ТК) РМ № 154-XV от 28.03.2003 года дисциплина труда представляет собой обязанность всех работников подчиняться определенным правилам поведения, установленным Трудовым кодексом РМ, другими нормативными актами, коллективными соглашениями, коллективными или индивидуальными трудовыми договорами, а также нормативными актами на уровне предприятия, в том числе правилами внутреннего трудового распорядка предприятия.

Нарушение трудовой дисциплины – это неисполнение или ненадлежащее исполнение работником без уважительных причин своих трудовых обязанностей. Нарушением трудовой дисциплины может быть признано только нарушение, совершенное работником в рабочее время. Рабочим временем в соответствии с ч. (1) ст. 95 ТК РМ считается время, в течение которого работник в соответствии с правилами внутреннего распорядка предприятия, условиями индивидуального и коллективного трудовых договоров исполняет трудовые обязанности.

Правонарушение, совершенное работником не в рабочее время (во время отпуска, выходного дня, представленного в установленном порядке работодателем отгула, медицинского отпуска) не является нарушением трудовой дисциплины и не дает работодателю права применить к работнику дисциплинарное взыскание. Например, водитель организации в выходной день самовольно использовал автомашину организации в личных целях. За это правонарушение водитель может быть привлечен к материальной и к административной ответственности по ст. 131 КоАП РМ, утвержденного законом МССР от 29.03.1985 года. Но если бы этот водитель в рабочее время самовольно использовал автомашину организации в личных целях, работодатель мог бы на законных основаниях привлечь этого водителя к дисциплинарной ответственности.

В соответствии с ч. (1) ст. 206 ТК РМ за нарушение трудовой дисциплины работодатель вправе применить к работнику следующие дисциплинарные взыскания: предупреждение; выговор; строгий выговор; увольнение.

Необходимо учитывать, что ст. 251 ТК РМ запрещает увольнение по инициативе работодателя беременных женщин, женщин, имеющих детей в возрасте до шести лет, и лиц, находящихся в отпуске по уходу за ребенком до достижения им возраста шести лет, за исключением случаев ликвидации предприятия. Поэтому увольнение вышеперечисленных лиц по п. а), с)- г) ч. (1) ст. 86 ТК РМ запрещается.

По нашему мнению, ст. 251 ТК РФ следует изменить, разрешив увольнение женщин, имеющих детей в возрасте до 6 лет, за нарушение трудовой дисциплины, поскольку действующая в настоящее время ст. 251 ТК РФ позволяет этим женщинам безнаказанно совершать любые дисциплинарные проступки. Можно учесть опыт законодателей Российской Федерации, где разрешается увольнение женщин, имеющих детей в возрасте до 3 лет за нарушение трудовой дисциплины.

Статья 257 ТК РФ устанавливает дополнительные гарантии работникам в возрасте до 18 лет при увольнении. В соответствии с этой статьей увольнение работников в возрасте до восемнадцати лет, за исключением случая ликвидации предприятия, допускается только с письменного согласия территориального агентства занятости населения и территориальной комиссии по делам несовершеннолетних с соблюдением общих условий увольнения, предусмотренных ТК.

В законодательстве, судебной практике и юридической литературе применяются близкие по содержанию понятия «прекращение индивидуального трудового договора», «расторжение индивидуального трудового договора», «увольнение».

Так, в ст. 81 – 83, 310, 315, 316, 326 ТК РФ говорится о прекращении индивидуальных трудовых договоров. А в статье 86 ТК РФ говорится об увольнении, т.е. о расторжении индивидуальных трудовых договоров по инициативе работодателя.

Понятие «прекращение индивидуального трудового договора» по объему шире понятия «увольнение» и понятия «расторжение индивидуального трудового договора». Понятие «прекращение индивидуального трудового договора» включает в себя все основания его прекращения (основания увольнения по инициативе работодателя, инициативе работника, по инициативе обеих сторон индивидуального трудового договора, а также смерть работника и др.).

Увольнение – это расторжение индивидуального трудового договора по инициативе работника, по инициативе работодателя, по инициативе обеих сторон индивидуального трудового договора, по инициативе третьих лиц, не являющихся сторонами индивидуального трудового договора.

Работодатель имеет право уволить работника только по основанию, предусмотренному ТК РФ, и с соблюдением установленного порядка.

Увольнение за нарушение трудовой дисциплины предусмотрено п. г), h), i), j) k), l), m), n), o), p), r) ч. (1) ст. 86 ТК РФ.

В пункте г) ч. (1) ст. 86 ТК РФ указано, что работодатель вправе уволить работника «за неоднократное в течение года нарушение трудовых обязанностей, если ранее применялись дисциплинарные взыскания».

Пункт г) ч. (1) ст. 86 ТК РФ содержит противоречие с точки зрения формальной логики. С одной стороны этот пункт дает право работодателю уволить работника за неоднократное в течение года нарушение трудовых обязанностей. Неоднократным нарушением считается повторное, т.е. второе с начала года нарушение трудовых обязанностей. Поэтому есть основание для вывода, что работник, подвергнутый дисциплинарному взысканию за нарушение трудовых обязанностей, в случае совершения второго нарушения может быть уволен по п. г) ч. (1) ст. 86 ТК РФ.

Однако в этом пункте указано, что увольнение по данному основанию допускается, если ранее к работнику применялись дисциплинарные взыскания.

Пункт г) ч. (1) ст. 86 ТК РМ содержит противоречия. С одной стороны, он позволяет уволить работника, совершившего неоднократное, т.е. повторное нарушение трудовых обязанностей. С другой стороны, он позволяет работодателю уволить работника, к которому были применены два или более дисциплинарных взыскания и который после этого совершил новое нарушение трудовых обязанностей. Это противоречие может и должен решить только Парламент РМ путем внесения изменений в данную норму права.

Увольнение по п. г) ч. (1) ст. 86 ТК РМ допускается, если:

1. за предыдущие нарушения трудовой дисциплины на работника с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий наложены дисциплинарные взыскания, которые на момент увольнения не погашены и не сняты;
2. работник совершил новое нарушение трудовой дисциплины и увольнение за это нарушение произведено с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий;
3. увольнение работника – члена-профсоюза произведено с предварительного согласия профсоюзного комитета;
4. соблюдены требования ст. 251, 257 ТК РМ.

Статьями 206-211 ТК РМ установлены следующие правила применения дисциплинарных взысканий:

Дисциплинарное взыскание может быть применено только за нарушение трудовой дисциплины – виновное неисполнение работником своих трудовых обязанностей (опоздание на работу, самовольный уход с работы до её окончания, прогул, появление на работе в нетрезвом состоянии, другие нарушения, совершенные в рабочее время), нарушения, совершенные работником в свободное от работы время (появление в период отпуска на работе в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения, нарушение общественного порядка и т.п.) не являются нарушениями трудовой дисциплины и не являются основанием для применения дисциплинарного взыскания.

За нарушение трудовой дисциплины может быть применено только предусмотренное законом дисциплинарное взыскание

Часть (3) ст. 206 ТК РМ запрещает применение за нарушение трудовой дисциплины штрафов или любых других денежных дисциплинарных взысканий.

За один и тот же дисциплинарный проступок может быть применено только одно дисциплинарное взыскание.

Например, если работник 15 марта опоздал на работу на 5 часов, за что приказом 17 марта ему был объявлен строгий выговор, то за это самое опоздание работодатель не вправе применить к этому работнику дисциплинарное взыскание в виде увольнения.

При наложении дисциплинарного взыскания работодатель должен учитывать тяжесть совершенного проступка и другие объективные обстоятельства (ч. (5) ст. 206 ТК РМ).

Дисциплинарное взыскание применяется органом, которому предоставлено право приема на работу (избрания, утверждения или назначения на должность) данного работника (ч. (1) ст. 207 ТК РМ).

Согласно ч. (3) ст. 207 ТК РМ работники, занимающие выборные должности, могут быть уволены только по решению избравшего их органа и только на законных основаниях. Например, если директор общества с ограниченной

ответственностью избран общим собранием общества, то уволить его за нарушение трудовой дисциплины может только общее собрание общества.

До применения дисциплинарного взыскания работодатель должен затребовать от работника объяснение в письменной форме о совершенном проступке. В случае отказа работника дать затребованное объяснение составляется соответствующий акт, который подписывается представителем работодателя и представителем работников.

В соответствии со ст. 1 ТК РМ представители работников – профсоюзный орган, действующий, как правило, на предприятии в соответствии с действующим законодательством и уставами профессиональных союзов, а в случае его отсутствия – иные представители работников предприятия, избранные ими в порядке, установленном Трудовым кодексом РМ,

Представители работников предприятия, где не созданы профсоюзы, избираются общим собранием (конференцией) работников в порядке, установленном ч.(2) – (5) ст. 21 ТК РМ.

При определенной степени тяжести проступка, совершенного работником, работодатель может организовать и служебное расследование. В ходе служебного расследования работник вправе объяснить свою позицию и представить лицу, уполномоченному вести расследование, все доказательства и обоснования, которые считает необходимыми.

Применение дисциплинарных взысканий ограничено сроками, установленными ст. 209 ТК РМ. в соответствии с ч. (1) ст. 209 ТК РМ Дисциплинарное взыскание применяется, как правило, сразу же после обнаружения проступка, но не позднее одного месяца со дня обнаружения, без учета времени нахождения работника в ежегодном оплачиваемом отпуске, учебном или медицинском отпуске. Днем обнаружения дисциплинарного проступка считается день, когда о совершении проступка стало известно лицу, которому непосредственно подчинен нарушитель, даже если это лицо не обладает правом применения дисциплинарных взысканий.

Дисциплинарное взыскание не может быть применено позднее шести месяцев со дня совершения проступка, а по результатам ревизии или проверки финансово-экономической деятельности – позднее двух лет со дня его совершения. В указанные сроки не включается время производства по уголовному делу.

По нашему мнению, следует изменить ч. (2) ст. 209 ТК РМ, исключив из неё 2-летний срок, установив, что дисциплинарное взыскание не может быть применено позднее 6 месяцев со дня совершения дисциплинарного проступка. Применение дисциплинарного взыскания через год или полтора года после совершения дисциплинарного проступка является не средством укрепления трудовой дисциплины, а средством избавиться от работника, который стал неудобным.

Здесь можно учесть, что согласно ч. 2 ст. 148 КЗоТ Украины дисциплинарное взыскание не может быть применено после истечения 6 месяцев со дня совершения дисциплинарного проступка, что п. а) ч. (1) ст. 60 УК РМ установлен 2-летний срок давности привлечения к уголовной ответственности лиц, совершивших незначительные преступления, который исчисляется со дня совершения преступления, и что ст. 37 КоАП РМ, утвержденного законом МССР от 29.03 1985 года, установлены 3-месячный и годичный сроки давности применения административных взысканий. Поскольку административные

правонарушения обладают большей степенью общественной опасности, чем дисциплинарные проступки, срок применения дисциплинарного взыскания не должен превышать 6 месяцев.

Дисциплинарное взыскание объявляется в приказе (распоряжении, решении, постановлении), в котором в обязательном порядке указываются:

- а) фактические причины и правовые основания применения дисциплинарного взыскания;
- б) срок обжалования взыскания;
- с) орган, в который можно обжаловать взыскание.

Приказ (распоряжение, решение, постановление) работодателя объявляется работнику под расписку не позднее чем в течение пяти рабочих дней со дня издания и влечет последствия со дня объявления. Отказ работника подтвердить подписью объявление приказа оформляется соответствующим актом, который подписывается представителем работодателя и представителем работников.

Дисциплинарное взыскание работник вправе обжаловать в судебную инстанцию. При этом работник должен учесть предусмотренный п. а) ч. (1) ст. 355 ТК РФ одногодичный срок исковой давности. При обращении в судебную инстанцию работник освобожден от уплаты государственной пошлины.

Срок действия дисциплинарного взыскания не может превышать одного года со дня его применения. Если в течение этого срока работник не будет подвергнут новому дисциплинарному взысканию, то он считается не имеющим дисциплинарного взыскания.

Например, если приказом от 17 марта 2004 года работник был подвергнут дисциплинарному взысканию и до 17 марта 2005 года включительно к работнику не было применено новое дисциплинарное взыскание, он считается не имеющим дисциплинарного взыскания.

Работодатель, применивший дисциплинарное взыскание, вправе снять его до истечения года по собственной инициативе, по просьбе работника, по ходатайству представителей работников или непосредственного руководителя работника.

При рассмотрении споров работников, оспаривающих увольнение по п. г) ч. (1) ст. 86 ТК РФ судебные инстанции проверяют правомерность применения к работнику всех дисциплинарных взысканий, независимо от того были ли они обжалованы работником. Например, 11 и 18 декабря 2004 года работнику были объявлены выговоры, а 28 марта 2005 года работник был уволен по п. г) ч. (1) ст. 86 ТК РФ за опоздание на 2 часа на работу 21 марта 2005 года. В этом случае суд должен проверить правомерность всех этих 3 дисциплинарных взысканий.

При увольнении по вышеуказанному основанию, как и по другим основаниям, предусмотренным ч. (1) ст. 86 ТК РФ, работодатель должен учесть требования ч. (2) ст. 86 ТК РФ.

Часть (2) ст. 86 ТК РФ запрещает увольнение работника в период пребывания его в медицинском отпуске, ежегодном оплачиваемом отпуске, учебном отпуске, отпуске по уходу за ребенком в возрасте до шести лет, а также в период откомандирования, за исключением случаев ликвидации предприятия.

Увольнение по п. h) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за отсутствие на работе без уважительных причин более четырех часов подряд в течение рабочего дня является мерой дисциплинарного взыскания и поэтому оно может быть произведено только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий.

Прогул является грубым нарушением трудовой дисциплины и поэтому работодатель вправе уволить работника за один прогул, даже если работник ранее не привлекался к дисциплинарной ответственности.

Прогул – это отсутствие на работе без уважительных причин более четырех часов подряд в течение рабочего дня. Поэтому работник, который опоздал на работу на два часа, а затем в тот же рабочий день самовольно без уважительных причин ушел с работы за 3 часа до окончания рабочего дня, не может быть уволен по п. h) ч. (1) ст. 86 ТК РФ. Действующее законодательство не содержит перечня уважительных причин отсутствия на работе.

Судебная практика считает уважительными причинами отсутствие на работе болезнь самого работника, даже если ему не был выдан листок о медицинском отпуске, болезнь близкого родственника, задержку транспорта, стихийное бедствие.

Не является прогулом невыход работника на работу, на которую он был переведен с нарушением закона. Например, Т., работавший заместителем директора предприятия по капитальному строительству, был переведен без его согласия на должность производителя работ. На приказе о переводе Т. написал, что не согласен с переводом и перестал выходить на работу. Работодатель приказом от 27 января уволил ТК РФ за прогул с 18 января (день, когда Т. должен был приступить к работе согласно незаконному приказу о переводе). Т. обратился в суд с иском о восстановлении на работе и компенсации материального и морального ущерба, ссылаясь на нарушение ст. 68 ТК РФ. Ответчик искивые требования Т. не признал, ссылаясь, что перевод Т. был произведен в связи с отсутствием необходимого объема строительно-монтажных работ. Судебная инстанция признала доводы ответчика неосновательными, т.к. ст. 68 ТК РФ запрещает перевод работника на другую работу без письменного согласия работника.

Судебная практика не считает прогулом и отсутствие работника на работе в связи со сдачей экзаменов и зачетов в учебном заведении, хотя работник не оформил учебный отпуск до его начала.

Самовольное использование работником ежегодного отпуска судебной практикой рассматривается как прогул без уважительных причин. Так, А. 18 июля 2004 года подал в отдел кадров предприятия заявление о предоставлении ему с 19 июля 2004 года ежегодного отпуска за период работы с 15 июня 2003 года по 15 июня 2004 года и, считая себя находящимся в ежегодном отпуске с 19 июля по 19 августа 2004 года на работу не выходил. Работодатель уволил А. за прогул без уважительных причин. А. оспорил увольнение в суд первой инстанции, ссылаясь, что он имел право на ежегодный отпуск и поэтому, подав заявление о предоставлении ежегодного отпуска, перестал выходить на работу. Ответчик иск не признал, ссылаясь, что основанием предоставления ежегодного отпуска является приказ директора, а начальник отдела кадров не имеет права решать вопрос о предоставлении отпуска, он только оформляет предоставление отпуска.

Суд первой инстанции отклонил искивые требования А. Суд второй инстанции удовлетворил апелляционную жалобу А., отменив решение суда первой инстанции и вынес новое решение об удовлетворении искивых требований А. о восстановлении на работе и компенсации материального и морального ущерба. Суд третьей инстанции удовлетворил кассационную жалобу ответчика, отменил определение суда апелляционной инстанции, оставив без изменений решение суда

первой инстанции об отказе А. в иске. Жалоба А. в ревизионном порядке также была отклонена.

Увольнение по п. h) ч. (1) ст. 86 ТК РФ работника – члена профсоюза допускается только с предварительного согласия профкома. Увольнение по этому основанию должно производиться с соблюдением требований ч. (2) ст. 86 ТК РФ. Несоблюдение этих требований влечет признание увольнения незаконным. Так, В. приказом от 27 сентября 2004 года был уволен за появление на работе в нетрезвом состоянии. В. обратился в суд с иском о восстановлении на работе и компенсации материального и морального ущерба, ссылаясь, что с 26 по 29 сентября 2004 года находился в медицинском отпуске. Суд удовлетворил исковые требования В., потому что в день увольнения он находился в медицинском отпуске.

Увольнение по п. i) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за появление на работе в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения, установленного заключением компетентного медицинского учреждения или актом комиссии, образованной из равного числа представителей работодателя и работников, является мерой дисциплинарного взыскания и может производиться только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий. Эти правила установлены ст. 206-210 ТК РФ. При увольнении по этому основанию должны также быть соблюдены требования, установленные ч. (2) ст. 86 ТК РФ.

Появление на работе в рабочее время в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения дает работодателю право уволить работника даже за одно подобное нарушение трудовой дисциплины, независимо от того, нарушал ли работник трудовую дисциплину ранее.

Не имеет значения, когда работник появился на работе в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения, в начале рабочего дня, в середине рабочего дня, в конце рабочего дня, выполнил ли он в этот день норму труда или не выполнил. Так, Г. был уволен за появление на работе в состоянии опьянения. Он обратился в суд с иском о восстановлении на работе и компенсации материального и морального ущерба, причиненного незаконным, по его мнению, увольнением. Свои исковые требования Г. обосновал тем, что он употребил спиртные напитки за 30 минут до окончания смены и норму выработки в этот день выполнил. Суд признал доводы Г. неосновательными и его исковые требования отклонил.

Увольнение по п. i) ч. (1) ст. 86 ТК РФ не требует предварительного согласия профсоюзного комитета. Увольнение по этому основанию работника – члена профсоюза допускается после предварительной консультации с профсоюзным органом (профсоюзным организатором) предприятия.

Увольнение лица, избранного в профсоюзный орган и не освобожденного от основной работы, допускается с соблюдением общего порядка и только с предварительного согласия профсоюзного органа, членом которого является данное лицо.

Руководители первичной профсоюзной организации (профсоюзные организаторы), не освобожденные от основной работы, не могут быть уволены без предварительного согласия вышестоящего профсоюзного органа.

Профсоюзные органы (профсоюзные организаторы) обязаны сообщить работодателю в течение 10 рабочих дней со дня его обращения о своем согласии или несогласии (консультативное мнение) с увольнением работника. В случае

неполучения работодателем ответа в указанный срок согласие (консультативное мнение) соответствующего органа подразумевается.

Увольнение по п. j) ч. (1) ст. 86 ТК РМ, совершение по месту работы хищения (в том числе мелкого) имущества предприятия, установленное решением судебной инстанции или органа, в компетенцию которого входит применение административных взысканий, является мерой дисциплинарного взыскания. Поэтому оно допускается только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий. В соответствии со ст. 51 КоАП РМ хищение имущества собственника путем кражи, присвоения, растраты, злоупотребления служебным положением или мошенничества признается мелким, если стоимость похищенного имущества не превышает пятикратного размера минимальной заработной платы, установленной законодательством, на момент совершения правонарушения.

В соответствии со ст. 209 КоАП РМ дела о мелком хищении имущества собственника рассматривает секторальный (муниципальный) суд.

Увольнение по этому основанию допускается при условии, что работник совершил по месту работы хищение (в том числе мелкое) имущества предприятия, подтвержденное приговором суда или постановлением суда о применении административного взыскания за мелкое хищение. Здесь следует иметь в виду, что увольнение по этому основанию допускается, если приговор или постановление суда о применении к работнику наказания за хищение или за мелкое хищение вступили в законную силу.

Увольнение по п. j) ч. (1) ст. 86 ТК РМ допускается только до истечения месячного срока со дня вступления в законную силу приговора суда или постановления суда о применении административного взыскания. Доказательствами совершения работниками хищений по месту работы (в том числе и мелких) имущества предприятий могут быть только вступившие в законную силу приговоры судов о применении уголовных наказаний и постановления судов о применении административных взысканий. Никакие другие доказательства (акты вневедомственной охраны, показания свидетелей и т.п.) во внимание не принимаются.

Увольнение по п. k) ч. (1) ст. 86 ТК РМ, т.е. совершение виновных действий работником, непосредственно обслуживающим денежные или материальные ценности, если эти действия могут служить основанием для утраты доверия работодателя к данному работнику, допускается только при условии соблюдения правил применения дисциплинарных взысканий.

По этому основанию работодатель имеет право уволить лишь работников, непосредственно обслуживающих денежные или товарно-материальные ценности, т.е. занятых приемом, отпуском, хранением, транспортировкой этих ценностей, использованием их в процессе производства, если они совершили виновные действия, дающие основания для утраты доверия к ним со стороны администрации.

К работникам, непосредственно обслуживающим товарные или денежные ценности, в частности, относятся кладовщики, продавцы, кассиры, шоферы-экспедиторы и т.д.

По п. k) ч. (1) ст. 86 ТК РМ нельзя увольнять работников, которые непосредственно не обслуживают материальные и денежные ценности, например, бухгалтеров, экономистов, юрисконсультов, инспекторов по кадрам.

Основанием для увольнения за утрату доверия являются не всякие виновные действия, а только такие виновные нарушения (действия или бездействия), которые причинили или могли причинить предприятию материальный ущерб.

Нарушениями, дающими право на увольнение, считаются:

- несвоевременное оприходование материальных или денежных ценностей;
- отпуск материальных ценностей без накладных;
- использование имущества предприятия в личных целях;
- хищение имущества;
- обсчет, обвешивание, обмеривание, обман покупателей,
- недостача вверенных работнику материальных или денежных ценностей,
- излишки материальных или денежных ценностей;
- хранение ключей от помещения с материальными ценностями в ненадлежащем месте либо их утеря.
- другие нарушения, которые причинили или могли причинить предприятию материальный ущерб.

Увольнение по п. к) ч. (1) ст. 86 ТК РФ допускается только при наличии вины работника. Увольнение за утрату доверия будет признано незаконным, если недостача материальных ценностей возникла не по вине работника, а вследствие хищения этих ценностей посторонними лицами.

Недостача, допущенная бригадой работников, с которой заключен письменный договор о полной бригадной (коллективной) материальной ответственности, дает право работодателю взыскать причиненный бригадой ущерб со всех членов бригады, если не доказано, по вине каких работников возникла недостача. Но уволить кого-либо из членов бригады работодатель в этом случае не имеет права, так как вина конкретных лиц в образовании недостачи не установлена.[1]

При выявлении у бригады излишков администрация не вправе уволить кого-либо из членов бригады за утрату доверия, если не установлены конкретные лица, по вине которых образовались излишки.

Увольнение по п.1) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за неоднократное в течение года грубое нарушение устава учебного заведения педагогическим работником, также является мерой дисциплинарного взыскания и поэтому оно может производиться только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий.

Пункт 1) ч. (1) ст. 86 ТК РФ содержит ссылку на ст. 301 ТК РФ. Пункт d) ст. 301 ТК РФ повторяет дословно текст п. 1) ч. (1) ст. 86 ТК РФ. поэтому непонятно, на какую правовую норму следует ссылаться при увольнении педагогического работника за неоднократное в течение одного года грубое нарушение устава учебного заведения.

В п. d) ч. (1) ст. 206 ТК РФ, где перечислены основания увольнения, которые являются дисциплинарными взысканиями, п. 1) ч. (1) ст. 86 ТК РФ не упомянут. Это дает определенные основания для вывода, что данное увольнение не является мерой дисциплинарного взыскания, применение которой ограничено сроками, установленными ст. 209 ТК РФ.

По нашему мнению, следует дополнить п. d) ч. (1) ст. 206 ТК РФ ссылкой на п.1) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.к. данное увольнение является мерой дисциплинарного взыскания. Например, согласно ТК РФ увольнение, предусмотренное п. 1) ст. 336

ТК РФ (повторное в течение года нарушение устава общеобразовательного учреждения) считается мерой дисциплинарного взыскания.[2]

Увольнение по п. т) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за совершение работником, осуществляющим воспитательные функции, аморального проступка, несовместимого с занимаемой должностью, по буквальному смыслу п. д) ч. (1) ст. 206 ТК РФ является мерой дисциплинарного взыскания. Поэтому увольнение по этому основанию может производиться только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий.

За совершение работником, выполняющим воспитательные функции, аморального проступка, несовместимого с продолжением работы, могут быть уволены только преподаватели высших, средних специальных и других учебных заведений, учителя школ, мастера производственного обучения, воспитатели детских дошкольных учреждений и общежитий.

Работники технического персонала учебных заведений (завхозы, электрики, сторожа и т.п.) не могут быть уволены за аморальный проступок так же, как и руководители предприятий, ибо их основные производственные функции “не включают проведение воспитательной работы”[3].

Аморальный проступок - это виновное действие, грубо нарушающее общепринятые нормы морали и нравственности.

Основанием для увольнения является аморальный проступок.

Аморальным проступком считается появление на работе в нетрезвом состоянии, оскорбляющем нравственное чувство граждан, вовлечение несовершеннолетних в пьянство, соращение несовершеннолетних, хулиганство, применение к воспитанникам физического или психического насилия.

Например, за аморальный поступок был уволен учитель, который во время урока нецензурно обругал ученика и несколько раз ударил его линейкой по рукам. Суд признал увольнение учителя правомерным и отказал в удовлетворении его исковых требований о восстановлении на работе.

Увольнение по п. н) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за применение (в том числе однократное) педагогическим работником к воспитанникам физического или психического насилия, по буквальному смыслу п. д) ч. (1) ст. 206 ТК РФ не считается мерой дисциплинарного взыскания, применение которой ограничено сроками, установленными ст. 209 ТК РФ.

Однако, по нашему мнению, это основание увольнения должно считаться мерой дисциплинарного взыскания, т.к. применение педагогическим работником физического или психического насилия является нарушением трудовых обязанностей педагогическим работником. Это нарушение к тому же дает работодателю право уволить педагогического работника за аморальный проступок по п. т) ч. (1) ст. 86 ТК РФ. Следует, по нашему мнению, отменить п. н) ч. (1) ст. 86 ТК РФ и дублирующий его содержание п. б) ст. 301 ТК РФ, т.к. применение педагогическим работником к воспитаннику физического или психического насилия является аморальным проступком, дающим работодателю право применить такую меру дисциплинарного взыскания как увольнение по п. т) ч. (1) ст. 86 ТК РФ.

Увольнение по п. о) ч. (1) ст. 86 ТК РФ, т.е. за подписание руководителем предприятия (филиала, подразделения), его заместителями, главным бухгалтером необоснованного акта, причинившего материальный ущерб предприятию, согласно п. д) ч. (1) ст. 86 ТК РФ является мерой дисциплинарного взыскания, которая

может быть применена только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий.

По этому основанию могут быть уволены только руководители предприятий (филиалов, подразделений), их заместители и главные бухгалтеры предприятий.

При этом работодатель должен доказать, что правовой акт был необоснованным, что предприятию был причинен материальный ущерб и что имеется причинная связь между необоснованным правовым актом и причиненным материальным ущербом.

Увольнение руководителей предприятий, их заместителей, главных бухгалтеров по п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ, т.е. за однократное грубое нарушение вышеупомянутыми работниками своих служебных обязанностей согласно п. д) ч. (1) ст. 206 ТК РМ является мерой дисциплинарного взыскания. Поэтому увольнение по данному основанию может быть произведено только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий и ч. (2) ст. 86 ТК РМ.[4]

По п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ могут быть уволены только руководители предприятий (филиалов, подразделений), их заместители и главные бухгалтеры. Другие работники не могут быть уволены по этому основанию.

Трудовое законодательство РМ не содержит определения понятия «однократное грубое нарушение своих служебных полномочий». Судебная практика считает такими нарушениями причинение вреда здоровью работников, причинение предприятию имущественного ущерба, неисполнение решения судебной инстанции о восстановлении незаконно уволенного или незаконно переведенного на другую работу работника на прежней работе.

Увольнение по п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ, т.е. за предъявление работником работодателю при заключении индивидуального трудового договора подложных документов, подтвержденное в установленном порядке, является мерой дисциплинарного взыскания. Поэтому данное увольнение может быть произведено только с соблюдением правил применения дисциплинарных взысканий.

Работодатель вправе уволить работника по п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ только в случае, если предъявленные работником подложные документы повлекли заключение с ним индивидуального трудового договора.

Например, гражданин при заключении индивидуального трудового договора предъявил подложное водительское удостоверение и был принят на работу в качестве водителя. Этого работника работодатель вправе уволить по п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ, т.к. прием на работу в качестве водителя лица, не имеющего водительского удостоверения, не допускается.

Если предъявленный работником подложный документ не мог оказать влияние на решение вопроса о приеме его на работу, увольнение по п. р) ч. (1) ст. 86 ТК РМ не допускается.

Увольнение по этому основанию должно производиться с соблюдением гарантий, установленных ч. (1) и (2) ст. 387 ТК РМ.

Лица, избранные в состав профсоюзных органов всех уровней и не освобожденные от основной работы, не могут быть подвергнуты дисциплинарным взысканиям и/или переведены на другую работу без предварительного письменного согласия органа, членами которого они являются.

Руководители первичных профсоюзных организаций, не освобожденные от основной работы, не могут быть подвергнуты дисциплинарным взысканиям без предварительного письменного согласия вышестоящего профсоюзного органа.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. См. Сосна Б.И., Романдаш Н.Т., Горелко Н.А, Баурчулу А.П, Трудовые споры. Учебно-практическое пособие. - Кишинев, 2004, с.98.
2. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации. Отв. ред. Сидоренко Е.Н. - Москва, 2003, с. 554-555
3. См. Толкунова В.Н. Трудовое право. Курс лекций. - Москва, 2002 , с.141; см. также Анисимов Л.Н. Расторжение трудового договора. - Москва, 2003, с.56.
4. См. Сосна Б.И., Романдаш Н.Т., Горелко Н.А, Баурчулу А.П, указ. соч., с. 130

РАССМОТРЕНИЕ СПОРОВ ЕВРОПЕЙСКИМ СУДОМ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

Рецензент: Ион Гучак, доктор хабилитат права.

Necessity of international legal protection of human rights has led to formation of the European court under human rights.

Analyzing activity of the European court under human rights it is possible to draw a conclusion that the given activity not always positively influences development of the legislation of the European countries.

После окончания второй мировой войны многие демократические государства осознали необходимость международно-правовой защиты прав человека. В соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (ООН) участники этой организации обязались сотрудничать в сфере защиты прав человека. В целях исполнения указанных обязательств ООН 10.12.1948 года приняла Всеобщую Декларацию прав человека, а 16.12.1966 года – Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах.

На основе Всеобщей декларации прав человека, которую Парламент РМ ратифицировал постановлением № 218-ХП от 26.06.1990 года, сформировалась система международно-правовой защиты прав человека, которая стала важным фактором общественного развития[1].

Примерно через два года после принятия ООН Всеобщей декларации прав человека в Риме 04.11.1950 года была подписана Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Вышеупомянутая Конвенция, состоящая из 59 статей, открыта для подписания государствами-членами Совета Европы. Конвенция о защите прав человека и основных свобод, подписанная в Риме 04.11.1950 года, в отличие от Всеобщей декларации прав человека от 10.12.1948 года, не только провозгласила основные права человека, но и создала особый правовой механизм защиты основных прав человека. Первоначально работу этого механизма обеспечивали три органа, которые отвечали за соблюдение обязательств, принятых на себя участниками Конвенции о защите прав человека и основных свобод, подписанной в Риме 04.11.1950 года:

1. Европейская комиссия по правам человека;
2. Европейский суд по правам человека;
3. Комитет министров Совета Европы[2].

С 1 ноября 1998 года, т.е. в день вступления в силу Протокола № 11 от 11.03.1994 года, первые два этих органа были заменены постоянно действующим органом – Европейским судом по правам человека. Компетенция этого суда определена статьями 20¹-51 Протокола № 11 от 11.03.1994 года «О реорганизации контрольного механизма, созданного в соответствии с Конвенцией от 04.11.1950 года[3]».

Каждое государство-участник вышеупомянутой Конвенции представлено в Европейском суде по правам человека одним лицом, которое должно соответствовать требованиям, которые данная Конвенция предъявляет к судье. При

этом на должность судьи от данного государства не может быть назначено лицо, не предложенное данным государством[4].

Порядок формирования Европейского суда по правам человека и его деятельность регулируется статьями 19-51 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, подписанной в Риме 04.11.1950 года (в редакции Протоколов № 3, № 5, № 8, № 11).

В соответствии со статьей 20 Конвенции число судей должно быть равным числу государств, подписавших вышеупомянутую Конвенцию.

В соответствии с частью 1 статьи 21 Конвенции от 04.11.1950 года судьи должны обладать самыми высокими моральными качествами и удовлетворять требованиям, предъявляемым при назначении на высокие судебные должности, или быть правоведами с общепризнанным авторитетом.

В Конвенции от 04.11.1950 года есть нормы не выдерживающие никакой критики с точки зрения здравого смысла и формальной логики. Так, в части 2 статьи 21 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, подписанной в Риме 04.11.1950 года, указано: «Судьи участвуют в работе Суда в личном качестве». Нелепость этой «правовой нормы» очевидна. Любой судья может участвовать в работе суда только «в личном качестве», т.к. не имеет права выдать доверенность на право осуществления своих полномочий какому-либо другому лицу.

Часть 3 статьи 21 Конвенции от 04.11.1955 года запрещает судьям Европейского суда по правам человека осуществлять какую-либо деятельность, несовместимую с их независимостью, беспристрастностью или с требованиями, вытекающими из характера их работы в течение полного рабочего дня.

Необходимо учитывать, что при подаче жалобы в Европейский суд по правам человека должны быть соблюдены следующие требования.

Во-первых, предметом жалобы в Европейский суд по правам человека могут быть только основные права человека, гарантируемые Конвенцией о защите прав человека и основных свобод, подписанной в Риме 04.11.1950 года, или её протоколами. Основные права и свободы человека установлены статьями 2-12 Конвенции от 04.11.1955 года.

Во-вторых, жалоба в Европейский суд по правам человека должна быть подписана самим потерпевшим. Если жалобу в Европейский суд по правам человека подает объединение лиц, каждое из этих лиц должно доказать свои конкретные личные претензии.

В-третьих, жалоба в Европейский суд по правам человека должна быть подана не позднее чем через 6 месяцев после окончательного разрешения вопроса компетентным государственным органом.

В соответствии с Гражданским процессуальным Кодексом (ГПК) РМ № 225-XV от 30.05.2003 года, введенным в действие с 12.06.2003 года, решения секторальных (муниципальных) судов могут быть обжалованы в апелляционном порядке в соответствующую апелляционную палату. Например, решение суда Чокана г. Кишинева может быть обжаловано в Апелляционную палату г. Кишинева. Определение Апелляционной палаты может быть обжаловано в кассационном порядке в Высшую судебную палату РМ.

В случае несогласия с определением Высшей судебной палаты РМ сторона по делу имеет право обратиться в Европейский суд по правам человека не позднее 6 месяцев после вынесения определения Высшей судебной палаты.

В-четвертых, предметом жалобы в Европейский суд по правам человека могут быть только те правонарушения, которые совершены после даты ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод от 04.11.1950 года государством, нарушившим права своего гражданина.

В-пятых, для того, чтобы жалоба физического или юридического лица была признана приемлемой по существу Европейским судом по правам человека жалобщиком должны быть исчерпаны все внутригосударственные средства защиты своего права и, прежде всего, судебные средства защиты своего нарушенного права или законного интереса[5].

По инициативе Совета Европы был подготовлен Сборник, в который включено девяносто одно решение Европейского суда по правам человека. Данные решения были вынесены в период с 1959 года по 1998 год. Данные решения позволяют объективно оценить деятельность Европейского суда по правам человека[6].

По нашему мнению, деятельность Европейского суда по правам человека следует расценить как отрицательно влияющую на развитие законодательства европейских стран.

Анализ законодательства, регулирующего деятельность Европейского суда по правам человека, и практики применения этого законодательства дает основание для того, чтобы согласиться с гениальным утверждением Карла Маркса о том, что буржуазное право, как и буржуазный парламент имеет две палаты: свободу в верхней палате – в общей фразе, и упразднение свободы в нижней палате – в оговорке.

Фабула дела Аллене де Рибемона заключается в следующем.

Депутат Парламента Франции бывший министр Жан де Бройльи был убит 24.12.1976 года. Убийство произошло рядом с домом, где жил Аллене де Рибемон. В этом же доме жил финансовый советник Пьер де Варга, вместе с которым Аллене де Рибемон намеревался стать собственником известного парижского ресторана «Харчевня Королевы Гусиные Лапки». Этот ресторан был приобретен Аллене де Рибемоном благодаря займу, который ему предоставил Жан де Бройльи. В день убийства Жана де Бройльи Аллене де Рибемон направлялся к финансовому советнику Пьеру де Варга.

Министр внутренних дел Франции Мишель Понятовски совместно с директором Отдела расследований Жаном Дюкре и директором Уголовной полиции Пьером Оттавиоли 29.12.1976 года провели пресс-конференцию, на которой министр внутренних дел Франции упомянул имя Аллене де Рибемона, назвав его соучастником преступления. После этого Аллене де Рибемон был взят под стражу и 14.01.1977 года ему было предъявлено официальное обвинение в преднамеренном убийстве Жана де Бройльи. Затем 01.03.1977 года Аллене де Рибемон был освобожден из под стражи, а 21.03.1980 года уголовное дело в отношении его было прекращено.

Аллене де Рибемон обратился к премьер-министру Франции с требованием возмещения материального и морального ущерба, причиненного ему заявлением министра внутренних дел Франции, обвинившего его в убийстве Жана де Бройльи, ссылаясь при этом на телепередачу и статьи в газетах о пресс-конференции 29.12.1976 года.

Поскольку требования Аллене де Рибемона не были удовлетворены, он 20.09.1977 года обратился с жалобой в административный суд. После 5 лет и 8

месяцев административные суды Франции (Парижский административный суд и Государственный Совет) пришли к выводу, что они не правомочны рассматривать дело Аллене де Рибемона, и он должен обращаться в суд общей юрисдикции.

Аллене де Рибемон обратился в суд общей юрисдикции, но суды общей юрисдикции (суд Большой инстанции Парижа, Апелляционный суд Парижа и Кассационный суд) 30.11.1988 года после процессуальных проволочек в течение 4 лет 9 месяцев отказали ему в удовлетворении иска за недостаточностью доказательств.

Аллене де Рибемон обратился с жалобой на нарушение своих прав в комиссию по правам человека 24.05.1989 года, а 8 февраля 1993 года его жалоба была объявлена приемлемой.

Предметом жалобы Аллене де Рибемона является высказывание министра внутренних дел Франции на пресс-конференции 29.12.1976 года о том, что Аллене де Рибемон – соучастник умышленного убийства Жана де Брольи. Аллене де Рибемон сослался на нарушение пункта 2 статьи 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, который гласит: «Каждый человек, обвиняемый в совершении уголовного преступления, считается невиновным до тех пор, пока его виновность не будет установлена законным порядком».

Аллене де Рибемон также жалуется на затяжку разбирательства дела о возмещении ущерба, ссылаясь на пункт 1 статьи 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, который гласит: «Каждый человек имеет право при определении его гражданских прав и обязанностей... на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок... судом».

Правительство Франции оспаривало возможность применения пункта 2 статьи 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, ссылаясь на решение Европейского суда по правам человека по делу Минелли против Швейцарии от 25.03.1983 года.

По его мнению, нарушение презумпции невиновности может исходить только от судебной власти и проявиться только по окончании разбирательства в случае осуждения обвиняемого, если мотивы, приведенный судьей, позволяют предположить, что он *a priori* считал его виновным.

Комиссия допускает, что принцип презумпции невиновности – прежде всего гарантия процессуального характера по уголовным делам, но сфера применения этого принципа значительно шире: он обязателен не только для уголовного суда, который решает вопрос об обоснованности обвинения, но и для всех остальных органов государства.

Задача суда состоит в том, чтобы определить, затрагивала ли ситуация, сложившаяся в данном деле, те права, которые предоставляет статья 6 п. 2 (см. *mutates mutandis* решение по делу Секанина против Австрии от 25 августа 1993 года).

Презумпция невиновности, закрепленная в пункте 2 статьи 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, является одним из элементов справедливого судебного разбирательства, о котором говорит п. 1 той же статьи. Этот принцип нарушается, если суд объявит обвиняемого виновным, в то время как его виновность не была предварительно доказана. Если отсутствуют формальные подтверждения этого, достаточно, чтобы мотивация судьи давала основания полагать, что он предполагал обвиняемого виновным.

Однако сфера применения ст. 6 п. 2 не ограничивается ситуацией, о которой говорит Правительство. Действительно, Суд констатировал нарушение принципа в вышеупомянутых делах Минелли и Секанина, национальные суды, рассматривавшие эти дела, прекратили их в связи с истечением срока давности в первом случае и в связи с оправданием подсудимого – во втором. Кроме того, Суд установил, что эта статья применима и к ряду других дел, когда национальные суды не выносили решения о виновности (см. решения по делу Адольф против Австрии от 26 марта 1982 года и по делу Лутц против Федеративной Республики Германии от 25 августа 1987 года).

Кроме того, Суд напоминает, что Конвенция должна толковаться так, чтобы гарантировать конкретные и реальные, а не иллюзорные и теоретические права. Это касается и права, закрепленного в статье 6 п. 2

Суд считает, что посягательство на презумпцию невиновности может исходить не только от судьи или от суда, но и от других публичных властей.

Свобода выражения своего мнения, гарантируемая статьей 10 Конвенции, распространяется и на свободу получения и распространения информации. Следовательно, статья 6 п. 2 не может препятствовать властям информировать общественность о ведущихся уголовных расследованиях, но она требует, чтобы власти делали это сдержанно и деликатно, как того требует уважение презумпции невиновности.

Как и заявитель, Комиссия считает, что высказывания министра внутренних дел и сделанные в его присутствии заявления подчиненного ему комиссара, ведущего следствие, и директора департамента уголовной полиции несовместимы с принципом презумпции невиновности. Действительно, Комиссия отмечает, что в них Аллене де Рибемон был представлен как один из подстрекателей к убийству г-на де Брольи.

Прежде всего г-н Аллене де Рибемон настаивает на возмещении материального ущерба. Обжалованные им высказывания должностных лиц имели следствием его неплатежеспособность и разорение, он не смог найти новую работу, его банк приостановил льготные условия кредитования, которые предоставлял ему ранее, и отказался оплачивать подписанные им чеки.; 14 марта 1979 года Суд большой инстанции Парижа расторг договор заявителя с г-ном де Брольи и обязал заявителя немедленно выплатить часть его долга с процентами на день смерти г-на де Брольи, но значительная часть долга ещё не выплачена его наследникам; 7 февраля 1977 года, когда заявитель содержался под стражей по обвинению в соучастии в убийстве, в судебном порядке была проведена ликвидация ресторана «Харчевня Королевы Гусиные Лапки».

Заявитель считает, что пострадало достоинство его и его близких, ему причинен моральный вред, причем значительный, ибо соответствующие высказывания исходили от высоких должностных лиц, а также в силу международной известности г-на де Брольи. Порочащая заявителя ситуация длилась достаточно долго, несмотря на прекращение 21 марта 1980 года дела против него за отсутствием состава преступления.

Г-н Аллене де Рибемон оценивает общую сумму нанесенного ему ущерба в 10 000 000 французских франков.

По мнению правительства, заявитель не доказал прямой причинной связи между имевшим якобы место нарушением статьи 6 п. 2 и ухудшением его финансового положения. Что же касается морального вреда, то признание факта

нарушения Конвенции само по себе явилось бы достаточным справедливым возмещением.

Представитель Комиссии считает малообоснованными те суммы, которые заявитель требует в возмещение материального ущерба, из-за отсутствия связи между высказываниями министра и высокопоставленных должностных лиц и понесенным ущербом. В то же время, по его мнению, тяжесть обвинений и постоянный отказ национальных властей передать заявителю аудиовидеозапись пресс-конференции повлекли моральный вред, требующий большего, чем чисто символическое возмещение. В оценке ущерба, связанного с чрезмерной длительностью разбирательства, представитель Комиссии полагается на Суд.

Суд не согласен с доводами Аллене де Рибемона о материальном ущербе. Суд тем не менее считает, что серьезные обвинения, выдвигавшиеся против заявителя на пресс-конференции 29 декабря 1976 года, в значительной мере подорвали это доверие, которым он пользовался у своих деловых партнеров, и создали тем самым препятствие для осуществления его профессиональной деятельности. В связи с этим Суд считает требование о возмещении материального ущерба частично обоснованным.

Кроме того, как и представитель Комиссии, Суд считает, что заявитель, несомненно, потерпел моральный вред из-за нарушения статьи 6 п. 1 и в ещё большей степени – из-за нарушения статьи 6 п. 2. Хотя личность г-на де Брولли, обстоятельства его смерти и волнения, которые она вызвала, несомненно, обосновывали стремление властей немедленно проинформировать общественность и одновременно позволяли предвидеть, какой широкий резонанс получат в средствах массовой информации заявления о ходе расследования. Недостаточная сдержанность и бестактность по отношению к заявителю, следовательно, были недопустимыми. Оспариваемые заявления имели значительный резонанс, причем не только во Франции, но и за её пределами.

Учитывая все относящиеся к делу обстоятельства и вынося на основании статьи 50 решение по справедливости, Суд присуждает г-ну Аллене де Рибемону возмещение на общую сумму в 2 000 000 французских франков.

Решение Европейского суда по правам человека от 10.02.1995 года, которым на Францию возложена обязанность выплатить Аллене де Рибемону 2000000 французских франков в возмещение ущерба и 100000 французских франков на покрытие судебных издержек и расходов, практически не было исполнено. На письмо адвоката Аллене де Рибемона от 15.05.1995 года о невыплате присужденных сумм министерство направило адвокату оригиналы двух правительственных поручений о выплате 2000000 французских франков в возмещение ущерба и 118000 французских франков на покрытие судебных издержек и расходов (100000 французских франков плюс 18,6% НДС).

В июле –августе 1995 года заявитель был извещен о том, что по просьбе семьи де Брولли и на основании судебного решения, вынесенного 4 марта 1979 года Судом большой инстанции Парижа и вступившего в законную силу, на эти суммы 3 марта 1995 года был наложен арест.

Судебный исполнитель получил в июле 1995 года переводы на указанные суммы от Службы выплат Казначейства, один – на 2000000 французских франков, другой – на 118 000 французских франков, после чего он направил адвокату заявителя чек на вторую из этих сумм.

Поскольку наследники Жана де Брольи имели исполнительный лист на основании судебного решения, вынесенного 04.03.1979 года Судом большой инстанции Парижа, Служба выплат Казначейства выплатила им присужденные в пользу Аллене де Рибемона суммы 18.07.1995 года. Таким образом, причиненный Аллене де Рибемону материальный и моральный ущерб практически не был возмещен, т.к. присужденная в его пользу денежная сумма, компенсирующая лишь часть материального ущерба, была получена наследниками Жана де Брольи[7].

ПРИМЕЧАНИЯ

1. См. Сосна Б.И., Трудовые договоры (контракты) в Республике Молдова и в Российской Федерации в условиях рыночной экономики: Теория и практика. Монография. - Кишинев, 2001, с. 282.
2. См. Европейский суд по правам человека. Избранные решения. В 2-х томах. Т.1. (Председатель редакционной коллегии проф. Туманов В.А.). - Москва, 2000, с. 10.
3. Эрделевский А.М. Обращение в Европейский суд. - Москва, 1999, стр. 94-111.
4. См. Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. Москва, 2001, с. 139
5. См. Европейский суд по правам человека. Избранные решения. В 2-х томах. Т.1. – Москва, 2000, стр. XI.
6. См. указ. соч., стр. XII.
7. См. Европейский суд по правам человека. Избранные решения. В 2-х томах. Т.1. стр. 85-103.

SEMNIIFICAȚIA INSTITUȚIONALIZĂRII CERCETĂRILOR DIN DOMENIUL FILOSOFIEI ÎN CONTEXTUL SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI

Schimbările care au cuprins lumea contemporană afectează și impulsionează toate sferile de activitate. Are loc o continuă revigorare a activităților din sferele existente, dar și conturarea de altele noi prin care se încearcă suplinirea cerințelor schimbării, fiind impulsionate de către acestea și sfera științei, domeniile căreia contribuie la intensificarea activităților respective. Deoarece, prin contribuțiile spre exterior întru susținerea schimbărilor și domeniile științei suferă transformări de proporții care diferă. Or, profunzimea transformărilor în știință înseamnă sporirea gradului de diferențiere/integrare ca urmare a interconexiunii și interdependenței dintre domenii, inclusiv apariția și dezvoltarea unor domenii ca cibernetica, cosmologia, ecologia, sinergetica etc.

În contextul dat are loc diversificarea sferei științei între funcțiile căreia se accentuează tot mai pregnant cea de instituționalizare a cercetărilor și a științei ca institut social. Semnificația instituționalizării, reprezentând componenta managerială în organizarea activităților din cercetare, nu s-a limitat doar la cadrul respectiv, instituționalizarea fiind înțeleasă și ca oportunități de intervenție în activitățile de cercetare, dar și a cercetătorului. Astfel se explică de ce în anumite perioade unele direcții de cercetare în științele particulare au fost supuse controlului din partea structurilor de stat din diferite țări. Lucru care a condus în mare măsură la stigmatizarea cercetărilor, în condițiile sistemelor totalitare, dar și în cele democratice. De aceste intervenții n-au fost absolvite nici domeniile științelor socioumane, inclusiv filosofia. Ceea ce a condus în timp s-au conturat cercetări paralele asupra unei lumi complexe care necesită analize complexe și nu răzlețe/ preconcepute.

Realitatea existentă însă n-a diminuat din încercările științelor particulare disputa pentru supremație. Componentele acestei lupte pentru obținerea statutului de lider între domeniile științei reprezintă, pe lângă rezultatele obținute, și contestarea rolului filosofiei. Contestări care în condițiile proliferării unui secol al imaginii cum este sec. XXI de departe nu se limitează cu frontierele filosofiei. Deoarece are loc o înlănțuire a consecințelor diferită de cele anterioare, cu situații neașteptate și de care nu poate fi absolvită nici știința lider. Or, instituționalizarea cercetărilor nu este direct proporțională respectării deontologiei și etosului în știință. Drept exemplu pot servi oportunitățile ciberneticii, sinergeticii, ingineriei genetice care continuă să deschidă noi nivele în circuitul informațional, dimensiunile cărora rămân insuficient sensibilizate în general, dar și dificil de controlat din perspectiva comunității științifice în particular.

O monitorizare succintă a contestărilor filosofiei reflectă utilizarea unilaterală a instrumentelor limbajului în detrimentul caracterului diferențiat al acestuia. Cu atât mai puțin este de înțeles acest lucru cu cât în domeniile particulare limbajului se respectă echilibrul integrității. Aceste nerespectări se încadrează în promovarea metodologiei - slaba conștientizare a rolului filosofiei în realizarea interconexiunilor dintre domenii și gradul de integrare/diferențiere între ele la etapa contemporană. Se trece peste oportunitățile filosofiei, inclusiv prin prisma filosofiei științei, impunându-se încetățenirea doar a istoriei și metodologiei științei. Chiar dacă filosofiei științei îi revine

misiunea de asigurare a corespondenței metodologiei științei, epistemologiei, ontologiei cu logica științei și prin intermediul cărora se facilitează identificarea nivelului, complexității și locului descoperirilor realizate, termenul respectiv fiind înlocuit cu pozitivism, neopozitivism sau postpozitivism. Or, realizările din domeniile particulare ale științei cu întreg spectru de consecințe depășesc frontierele proprii, revărsându-se peste comunitate, societate, umanitate. Ponderea lor, pronosticarea impactului, inclusiv întru perpetuarea condiției umane rămâne până la urmă prioritatea filosofiei.

Desigur, încercările de a diminua s-au marginaliza filosofia au loc de secole și se manifestă diferit, dar nu independent și de ponderea cercetărilor filosofice și a personalităților din domeniu în cadrul comunității științifice. Pentru că, spre deosebire de reprezentanții altor domenii ale științei, manifestările personalităților din domeniul filosofiei evidențiază specificul mediului intelectual dintr-o societate. În timp ce nivelul lor de pregătire este sinequanonul implicării lor în viața societății (cetății). Cu toate că marea majoritate a mediului revine reprezentanților altor domenii, lor le revine misiunea de a contribui la deschidere și comunicare dintre toate componentele. Implicările reprezentanților filosofiei, și nu numai, după cum a demonstrat experiența ultimului secol, ține de cadrul legal, dar și prin consecvență cu care se veghează la bunul mers al lucrurilor, neadmiterea intervențiilor politice, ideologice, confesionale sau de altă natură în cercetările propriu-zise. Or pe parcursul sec. XX intervențiile deveniseră ceva obișnuit, în speță trecerea în științele socioumane, iar în cele reale au condus la militarizarea unor direcții.

Cu toate că în istorie și în istoria științei se întâlnesc și nume ale reprezentanților din spațiul Republicii Moldova (Basarabia, 1812-1944), activitatea cărora ținea de domeniul filosofiei, formarea și afirmarea lor a avut loc în centre cultural-științifice din afara țării. Grație împrejurărilor, aceste nume, mai mult sau mai puțin cunoscute, se leagă de baștină doar prin localitatea în care s-au născut, și de unde s-au împrăștiat în lume în care omul e sub vremuri (vorba cronicarului). Pentru că, timp îndelungat, mediul social basarabean a fost lipsit de un centru universitar, de cercetări științifice, dar și de facilități în vederea deschiderii instituțiilor de acest gen. Depășirea unei atare stări de lucrări se întreprinde în anii '30 ai sec. XX, perioadă în care la Chișinău se deschid două facultăți ale Universității „Al. Ioan Cuza” de la Iași (agronomie și teologie) și Institutul Social Român (1934-1940), instituit în cercetările cărui se regăsesc parțial și cele cu caracter filosofic. Se datorează acest lucru legăturilor Institutului cu Institutul Social Român de la București (sub conducerea lui Dm. Gusti) și încadrării în realizarea unei ample cercetări întru studierea exhaustivă a comunităților rurale prin metoda monografică. Cadrul studiului respectiv cuprindea și 5 sate din Basarabia: Cornova, Copanca, Iurceni, Popeștii de Sus și Nișcani.

Cronologic vorbind, bazele instituționalizării cercetărilor din domeniul filosofiei în spațiul Republicii Moldova se încadrează în a doua jumătate a sec. XX. Astfel, în anul 1956 se constituie Sectorul de studiere a istoriei gândirii filosofice și social-politice în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei. De-a lungul anilor aria cercetărilor a evoluat, completându-se cu o largă problematică de la ontologie, estetică, etică, până la cele de filosofie socială, filosofia dreptului, sociologie etc. În timp s-a realizat o creștere cantitativ - calitativă a cercetătorilor și a colectivului în general, ceea ce a condus la delimitările de rigoare și schimbarea statutului sectorului. Sectorul devine unul din cele trei componente ale transformărilor din 1969, odată cu formarea Secției de Filosofie și Drept în componența Academiei de Științe a Moldovei.

Schimbările care s-au produs au determinat și denumirea sectorului de la Istoria filosofiei și esteticii, Istoria filosofiei până la cea recentă - de Filosofie, constante rămânând direcțiile de cercetare a istoriei filosofiei, ontologiei, esteticii, filosofiei științei și de curând filosofiei sociale. Experiența acumulată în timp a demonstrat că, de rând cu facilitățile instituționalizării au existat și diverse tentative de implicare și influențare asupra obiectivității cercetărilor de la gradarea fondurilor de carte, accederii la informația necesară până la lipsa revistelor internaționale de filosofie în Biblioteca Academiei de Științe până în 1990. Desigur, prin aceasta au trecut toate direcțiile. Drept exemplu, nenumăratele incidente legate de impunerea impactului șerbiei clasice asupra gânditorilor autohtoni din sec. XIX care era specific doar reprezentanților din Imperiul Rus. Or, Basarabiei intrată în componența lui din 1812 impactul șerbiei era denunțat de înseși autoritățile ruse care o guvernau după legislația feudală a Țării Moldovei, începând cu 1792 în stânga Nistrului. Tentativele de acest gen în caz de nereușită în "convingerea" cercetătorilor se solda de la interzicerea publicării materialelor, închiderea problematicii ca fiind una fără perspective, până la eliminarea sau marginalizarea cercetătorului mai nărăvaș. Drept exemplu, presiunile făcute mai mulți ani asupra grupului condus de dr. Al. Băbii au realizat lucrarea în două volume asupra istoriei gândirii filosofice, juridice și social-politice din Basarabia. Deoarece membrii grupului n-au acceptat postulatul impactului șerbiei clasice în operele autorilor autohtoni din perioada respectivă, așa cum se obișnuia în centrele de cercetare din Rusia, Ucraina, Bielorusia etc. lucrarea așa și n-a văzut lumina tiparului.

Pe parcursul unei jumătăți de secol de menținere și perpetuare a subdiviziunii filosofiei în cadrul Institutului se datorează și activității colaboratorilor de ieri și de azi. De ce? Pentru că formal o instituție se deschide printr-o lege, ordin sau hotărâre, dar asigurarea ei în timp ține de pregătirea, calificarea și sensibilizarea oamenilor. Fapt pentru care activitatea de edificare a cercetărilor instituționalizate are loc prin determinarea direcțiilor prioritare în cercetare și corespondența lor cu pregătirea/selectarea cercetătorilor. În acest sens, conducerea sectorului a plasat și continuă să mențină direcțiile cercetărilor într-o formulă combinată, care în timp a conturat și amprentat corespondența caracterului regional cu cel general sau universal al cercetărilor efectuate. Pe de o parte se obține acoperirea cât mai complexă a arealului investigațional al cercetătorii, iar pe de alta, activitatea cercetătorilor îmbină formula combinată cu nivelul colectiv și individual în investigații.

Promovarea arealului investigațional a atras cadre tinere care au ales domeniul filosofiei și continuă să se pregătească în cadrul sectorului, dar și protejează venirea de oameni întâmplători în cercetare, de asemenea, și menținerea cerințelor înalte față de calificarea cercetătorilor. Deoarece, de-a lungul anilor s-a demonstrat că participarea și implicarea cercetătorilor în cadrul realizării proiectului înaintat este sinequanonul unei reușite, în caz contrar până și cea mai importantă idee se destramă, năruind intențiile nobile.

Cercetările din domeniul filosofiei sunt determinate de necesitatea reevaluării moștenirii spirituale, menținerii dialogului dintre trecut, prezent și viitor, includerii lor în sistemul de valori contemporane, afirmării identității naționale și promovării adevărului. Astfel, în cadrul studierii istoriei gândirii filosofice, social-politice și juridice, mai bine de jumătate de secol s-a promovat necesitatea de a readuce în circuitul științific și cultural din țară și de peste hotare moștenirea celor mai reprezentativi gânditori români, în primul rând a celor ce au activat în arealul basarabean. Reflectarea specificului moștenirii lor s-a conturat în cercetările comparate asupra istoriei gândirii filosofice românești efectuate de

Dumitru Ursul, Vasile Ermuratschi, Alexandru Babii, Dumitru Tăbăcaru, Gheorghe Bobână, Ștefan Lupan, Valentina Topilina, Victor Juc. Au fost investigate diverse aspecte ale concepțiilor filosofice ale lui Petru Movilă, Nicolae Milescu Spătarul, Dimitrie Cantemir, Alexandru Scarlat Sturdza, Vasile Lașcu, Constantin Stere, reflectate într-un șir de monografii și culegeri de articole: „Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova” (1970), „Dimitrie Cantemir - gânditor și om politic” (V.Ermuratschi, 1973), „N. Milescu Spătarul” (D.Ursul, 1980), „Dimitrie Cantemir” (A.Babii, 1984), „N. Milescu Spătarul și problemele culturii Moldovei” (1991), „Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești” (1997), „Petru Movilă. Profilul unui destin” (Gh. Bobână, 1996), „Din istoria gândirii politice românești” (V. Juc,1998), „Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea”(Gh.Bobână, 2005). Pentru a facilita accesul comunității științifice și al publicului larg la documentele și operele înaintașilor s-a dus un lucru enorm în arhivele, bibliotecile și centrele culturale din întreg spațiul sovietic. Rezultatul lor s-a finalizat în culegerile de texte ale gânditorilor N.Zubcu-Codreanu, „Scrieri” (1978), Amfilofie Hotiniul, „Gramatica de la învățătura fizicii”(1990), „Antologia gândirii pedagogice din Moldova”(1994), „Dimitrie Cantemir. Scrieri filosofice alese”(2003).

Cu scurgerea timpului, cercetările s-au extins valorificându-se noi nume ale gânditorilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și prin încadrarea tinerilor cercetători în procesul de cercetare istorico-filosofică. Astfel, tendința în timp fiind susținută și promovată nu numai de reprezentanți care s-au format în cadrul dat, dar și de alți cercetători, a condus la conturarea unei viitoare școli științifice. În această ordine de idei, un rol aparte îi revine doctorului habilitat Alexandru Babii, care a continuat să persevereze și să reziste intemperțiilor, persistând împreună cu susținătorii săi și făcând posibil prezența manifestă a acestei școli în viața comunității științifice. Prin eforturile susținute și coordonate în prezent de membrii Sectorului, această școală științifică își are expresia în diversitatea cercetărilor istorico-filosofice efectuate de diferite generații de cercetători. Cercetările științifice în domeniul filosofiei s-au axat și pe problemele teoriei cunoașterii, în special cele ce privesc atitudinea cognitivă a omului. Rezultatele acestor investigații și-au găsit reflectare în monografiile: „Activitatea constructivă a gândirii și caracterul ei imaginativ” (A.Saboșciuc, 1978), „Sursa și geneza fenomenelor psihice” (A.Saboșciuc, 1981), „Premisele senzoriale ale gândirii” (A.Saboșciuc, 1984), „Analiza gnoseologică a mecanismelor psihologice ale genezei gândirii” (A.Saboșciuc,1990). Alți cercetători și-au axat cercetările pe problemele filosofice ale informaticii, tehnicii și ecologiei, instituirii modelului de noosferă: „Проблема информации в современной науке” (A.Урсул, 1975), „Ускорение, интенсификация, экология” (A.Урсул, 1988), „Путь к ноосфере” (A.Урсул, 1993). Cercetătorii științifici din Secția Filosofie au participat și la elaborarea unor dicționare și manuale pentru învățământul preuniversitar și universitar: „Dicționar de filosofie” (A.Babii, Gh.Bobână, 1985), „Introducere în filosofia și metodologia științei”(N.Mihai,1996), „Filosofie. Manual pentru clasa 12”(Gh.Bobână, V.Juc și alți autori, 2001).

De asemenea, în cadrul sectorului s-au realizat și investigații în domeniul esteticii cu o problematică care a axat cercetările în aria istoriei esteticii naționale și universale, sociologiei artei, categoriilor estetice și genurilor artistice. Reflectarea problematicii estetice regăsindu-se în cercetările întreprinse de Alexandru Babii, Ștefan Lupan, Grigore Vasilescu, Lidia Troianowski. O parte din lucrările finisate se regăsesc în publicațiile „Tendința spre frumos și frumusețea tendințelor” (Gr.Vasilescu, 1987), investigațiile

«Эстетический портрет молодежи» (Gr.Vasilescu, 1988), „Noi orientări și tendințe” (1994).

Transformările în societate de după 1990 au facilitat derularea cercetărilor și în domeniul filosofiei sociale – cercetări, problematica cărora s-a îndreptat spre analiza societății postcomuniste, a tendințelor, proceselor și fenomenelor sociale. S-a întreprins studiarea noilor societăți și prin prisma similitudinilor și diferențelor dintre acestea și cele stabile în vederea identificării particularităților care le fac distincte, dar și le apropie. Acestea conțin reflecții asupra problemelor cu care se confruntă mediul comunitar, inclusiv a cauzelor ce au condus la scindarea societății, la conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova și analiza oportunităților de depășire a situației existente, utilizând experiența altor societăți. Datorită împrejurărilor, finalitatea acestor studii au fost publicate doar parțial, cel mai complex fiind studiul ”Pondera educației în edificarea toleranței în mediul comunitar” (A. Pascaru, 2002).

Condițiile contemporane impun noi cerințe, dar acestea nu exclud pilonii valorici ai cercetărilor și deontologia cercetătorilor. Astfel, continuă procesul de valorificare și perpetuare a moștenirii înaintașilor neamului, valorificarea căreia se realizează în dialog cu problemele de actualitate în condițiile Republicii Moldova. Se încearcă nu numai readucerea operelor înaintașilor în circuitul comunității științifice și opiniei publice, dar și exemplul lor ca oameni. Semnificația exemplului constând în promovarea capacității lor de deschidere ca reprezentanți ai culturii române pentru societățile în care au activat și a reprezentanților culturii ruse pentru mediul social în care au tins să se integreze plener. Nu este un secret pentru nimeni că, cunoașterea unei limbi în plus te îmbogățește, iar pe cea a comunității în care trăiești te responsabilizează pentru tot ceea ce întreprinzi. Or lipsa acestor exemple în formarea și instruirea membrilor comunității se află în spatele unei părți din problemele cu care se confruntă după anii 90 ai secolului trecut societatea moldovenească.

Astfel stând lucrurile, în cadrul sectorului s-a considerat mai mult decât necesară o implicare în elucidarea problematicii respective. Deoarece, o succintă monitorizare a cercetărilor întreprinse în domeniile din științele socioumane analiza se îndreaptă preponderent către partea vizibilă a fenomenelor în derulare și nu reflectă profunzimea lor, care în cadrul filosofiei se încearcă să se realizeze printr-o abordare cât mai complexă. Altfel spus, prin menținerea tematicii moștenirii în calitate de direcție fundamentală de-a lungul timpului, de rând cu studierea problematicii curente de către colaboratorii sectorului se asigură complexitatea studiilor. Iar în activitatea colaboratorilor aceasta înseamnă că problematica curentă are corespondent în reverberațiile spirituale dintre trecut, prezent și viitor. Reverberații care la rândul lor facilitează identificarea direcțiilor în cercetare, profunzimea și actualitatea problemelor care necesită a fi studiate.

În sec. XXI sectorul încearcă să continue direcțiile de cercetare, încadrându-se atât în nivelul problematicii din domeniu, cât și în corespondența lor cu necesitățile societății moldovenești. Astfel, în perioada 2000-2002 studiul ”Semne, simboluri și valori ale tranziției” a avut drept țintă elucidarea schimbărilor din simbolică socială și impactul lor asupra comunicării în societatea în tranziție. Semnificația și funcțiile limbajului au fost trecute și prin prisma cotidianului social specific contextului Republicii Moldova. De asemenea, reflectarea schimbărilor asupra tratării valorilor artei în general și a literaturii în particular.

Pentru perioada 2003-2005 cercetările s-au concertat pe condiția umană în contextul postmodernismului. Cadrul cercetării reprezentând o tentativă de elucidare a

fenomenului pe mai multe paliere (direcții), inclusiv semnificația conturării unui nou model al cunoașterii în postmodernism, fapt pentru care fundamentul elaborărilor l-a constituit paradigma inter și multidiscplinară. Astfel, analiza confluențelor postmodernismului, trecute prin prisma manifestărilor lor în societatea contemporană care de departe nu este doar postmodernă, s-au completat cu redefinirea identității umane și specificul acesteia în realitățile mondializării. Iar elucidarea valorilor social-economice și politice au adus în prim plan schimbările statutului lor în postmodernism, conturând tendințele de estimare a celor materiale în detrimentul valorilor spirituale - specificul formelor de cercetare și interpretare în relațiile dintre autor – narator - cititor în creația literară și exigențele creației scenice prin dubla lor ipostază în postmodernism. De asemenea, au fost evidențiate particularitățile și semnificația postmodernismului în societatea moldovenească.

Începând cu anul 2006, direcția de cercetare are drept țintă studierea conexiunii valorilor naționale și general-umane în Republica Moldova în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană. În cadrul respectiv de cercetare, investigațiile se axează pe studierea fenomenului crizei valorilor naționale și general umane din RM, proprii ultimelor două decenii, simultan se vor identifica premisele cauzale substituirii valorilor din mediul comunitar, dar și impactul manipulării lor de către diverse grupuri de interese.

Cercetările se efectuează multiaspectual, astfel că valorile naționale și general-umane se trec prin prisma istoriei filosofiei, filosofiei sociale, esteticii, eticii, moment în care se evidențiază procesul de schimbare a accentelor în câmpul valoric. Drept rezultat al investigațiilor este reflectarea setului de valori și nonvalori acceptate sau respinse de membrii comunității, măsura în care ele contribuie la procesul de integrare în mediul spiritual european.

De asemenea, are loc monitorizarea căilor de revigorare a valorilor naționale și general-umane marginalizate, dar și a oportunităților de schimbare a atitudinilor față de valori la membrii societății, inclusiv prin educație. Modul în care educația luată în calitate de valoare-mijloc formează sau nu abilități și deprinderi care conduc conștientizarea că activitatea fiecăruia în parte și a tuturor contribuie la conciliere și integrare în societatea în care trăiești, cum este și cazul celei moldovenești.

Studiul conexiunii valorilor naționale și general-umane în Republica Moldova în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană poartă și un caracter comparat. Comparațiile în acest caz se preconizează pe mai multe planuri - de la analiza diferențelor și similitudinilor cu societățile vecine până la cele din cadrul UE. În special se va încerca conturarea impactului pe care îl pot avea valorile manifeste în Republica Moldova, extinderea valorilor care s-au conturat în alte medii sociale.

Și pentru că în ultimii 15 ani căutările de fonduri întru susținerea lucrărilor colective nu s-au soldat cu finanțări notabile, publicarea lor s-a realizat parțial în articole. Articole care s-au publicat ca urmare a participării colaboratorilor la conferințele științifice republicane și internaționale, dar și organizarea de sesiuni științifice ale sectorului. De asemenea, pentru publicația parțială a compartimentelor lucrărilor realizate se folosesc și posibilitățile „Revistei de Filosofie și Drept” a Institutului, dar și colaborările cu institutele de profil în cadrul Programului de schimb științific echivalent al Academiei de Științe din Moldova cu cele din exterior. Spre exemplu, mai bine de 15 ani colaboratorii sectorului participă cu studii, inclusiv pentru editare, în cadrul Sesiunilor Științifice „Idei și valori perene” consacrate Zilelor Academiei Române la Iași și organizate de Institutul de cercetări socioumane „Gh. Zane.”

Evident, schimbările din cadrul instituției care asigură cercetările din domeniul filosofiei se regăsesc și în direcțiile ei de activitate ulterioară. Dat fiind faptul că direcțiile de cercetare continuu se modifică, actualmente se va încerca promovarea la un alt nivel a echilibrului dintre racordările la standardele investigaționale internaționale (problematika cercetărilor) și necesitățile societății moldovenești. Sperăm să rămână o certitudine faptul că, modificările nu se extind și asupra deontologiei profesionale a cercetătorului și că acesta va continua să se conformeze în cercetare doar priorității faptelor obținute.

În conformitate cu noile realități și deschideri care se prefigurează, posibilele direcții de cercetare în domeniul filosofiei ar fi:

- multiculturalismul societății contemporane și specificul lui în condițiile societății moldovenești;
- filosofia istoriei în contextul noilor realități și a unei lumi în plină globalizare;
- deschidere și comunicare între valorile estetico-artistice naționale cu cele europene;
- studierea fenomenului subculturii autohtone prin prisma postculturii.

Menținerea direcțiilor de cercetare nu se poate realiza fără aprofundarea legăturilor cu cercetătorii și organizațiile neguvernamentale. Corespondența cu cercetătorii și structurile din spațiul academic se îndreaptă spre sistemul universitar. Lucru care nu este nou, dar contextul actual cere o intensificare a colaborărilor, de la organizarea și petrecerea ședințelor în comun în cadrul seminarului teoretic „Filosofia în cetate”, care activează de mai bine de 4 ani. În cadrul seminarului lunar sau trimestrial să se ia în dezbateri cele mai stringente probleme din domeniul filosofiei, racordate la necesitățile societății moldovenești, precum și determinarea temelor tezelor de licență, masterat, doctorat. De asemenea, identificarea oportunităților de promovare a cercetărilor din domeniul filosofiei se va efectua prin intermediul Zilei Internaționale a Filosofiei, declarată de UNESCO în 2002, manifestări în acest sens se organizează în Institut începând cu 2003. Referitor la oportunitățile organizațiilor neguvernamentale, trebuie de menționat faptul că acestea sunt mult mai flexibile decât cele de stat și cu concursul lor se poate diversifica, dar și apropia și operaționaliza studiile realizate sau de a găsi unele modalități de susținere financiară a lucrărilor finalizate.

Gheorghe Călcâi

SECȚIA SOCIOLOGIE:
RETROSPECTIVĂ, ACTUALITATE, PERSPECTIVE

Recenzent: Timuș Andrei, membru corespondent al A.Ș.M.

Investigațiile sociologice în Academia de Științe încep în anul 1963, când un grup de savanți de la AȘM în frunte cu prof. Vasile Ermuratschi, în colaborare cu reprezentanții Institutului de Filosofie al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice conduși de prof. G.Osipov, au supus unei analize științifice viața socială a populației satului Copanca din raionul Slobozia, și în anul 1965 au publicat cartea *Copanca peste 25 de ani*. Scopul acestei cercetări a fost analiza rezultatelor gospodăriei sovietice în satul Copanca, compararea rezultatelor cercetărilor lor cu datele prof. român D.Gusti, obținute în urma unei investigații monografice efectuate în acest sat în anul 1938.

Aceasta a fost una din primele cercetări din epoca renașterii științei sociologice în fosta Uniune Sovietică. Rezultatele ei au mărturisit că în cei 25 de ani ce s-au scurs după cercetările efectuate de D.Gusti, la Copanca s-au înregistrat indici impunători în ceea ce privește rodnicia pământului, productivitatea muncii țăranilor, mecanizarea proceselor de producere, dezvoltarea culturii satului, ridicarea nivelului de trai al populației. Cu toate acestea, lucrarea poartă un caracter prea ideologizat, fapt care negativ influențează asupra valorii textului. Însă această monografie a demonstrat societății moldovenești de atunci posibilitățile și capacitățile științei sociologice, rolul pe care ea poate să-l îndeplinească în cercetarea și diagnosticarea realității sociale, elaborarea recomandărilor pentru conducerea științifică a proceselor sociale.

Către începutul anilor '60 ai secolului trecut, Republica Moldova acumulase o anumită experiență în dezvoltarea economiei și vieții sociale. Însă viața a pus în fața științelor sociale o nouă sarcină – generalizarea sensului transformărilor care au avut loc în republică, cercetarea influenței lor asupra societății și a omului. În așa fel apare cerința de investigații complexe a proceselor și fenomenelor sociale, apare nevoia de cunoaștere sociologică a practicii sociale.

În anul 1968, în cadrul Institutului de Istorie se înființează sectorul de cercetări sociologice. Funcția de șef de secție a fost îndeplinită de doctorul în filosofie Alexandru Babii. De la început în această secție au activat doctorii în filosofie Grigore Entelis, Vasile Gajos, Andrei Vasilov, cercetătorii științifici Gh.Dubovca, N.Pobeda, Gh.Călcâi și doctorandul V.Brânzan. Un aport deosebit la înființarea acestei unități sociologice a depus prof. Vasile Ermuratschi, care până la trecerea Domniei sale în neființă, permanent s-a interesat de soarta sociologiei în Moldova. În anul 1968 și 1969 sociologii de la AȘM au efectuat cercetări sociologice asemănătoare celei de la Copanca în satele Lozova, Nisporeni (azi Strășeni) și Pelenia, Râșcani. În baza materialelor acestor investigații, în satele respective au fost petrecute conferințe științifico-practice cu teme „Trecutul și prezentul satului Lozova” și „Dinamica progresului social-economic și cultural al satului Pelenia”. Scopul acestor foruri științifice a fost demonstrarea superiorității sistemului socialist de dezvoltare economică și modul de viață față de orânduirea socioeconomică dominantă în Basarabia în perioada interbelică. Tematica științifică a Sectorului în acea perioadă a cuprins așa probleme ca „Atitudinea lucrătorilor din industrie și agricultura față de muncă” (A.Vasilov), „Structura socială a populației din zonele rurale” (G.Entelis),

„Nivelul cultural-tehnic al muncitorilor și atitudinea față de muncă” (V.Brânzan), „Problemele religiei și ateismului” (A.Babii și V.Gajos).

O nouă etapă în dezvoltarea științei sociologice academice și a celei moldovenești începe în anul 1972, odată cu venirea în fruntea colectivului de sociologi a dr. în economie A.Timuș, care pe parcursul a zeci de ani a desfășurat o activitate multilaterală. S-a actualizat tematica cercetărilor. Deoarece sociologii de atunci n-aveau pregătire specială, recalificarea cercetătorilor se petrecea în cadrul seminarelor de specialitate, meselor rotunde, unde se discutau probleme teoretice ale sociologiei, folosirea metodelor și tehnicilor cercetărilor sociologice în investigațiile concrete. Cadrele de cercetători calificați se pregăteau la doctorantura institutelor de profil din or. Moscova, Kiev, Sankt-Petersburg. Acolo și-au făcut studiile și au susținut tezele lor de doctorat la sociologie V.Brânzan, Gh.Călcâi, N.Țurcanu, V.Guțu. Stagiile cercetătorilor în instituțiile academice din orașele mari devenise o formă obișnuită de pregătire a specialiștilor în sociologie. Pe această cale au mers I.Cobzac, E.Kaș, I.Batcu, V.Fetcu etc., care au susținut tezele de doctor în sociologie.

Fondarea Asociației Sociologilor din Moldova a contribuit la lărgirea relațiilor de colaborare între sociologii de la AȘM și cei de la Instituțiile superioare de învățământ, de la întreprinderi, ramuri, ministere. Sub egida Asociației Sociologilor din Moldova, mai ales în perioada când în fruntea ei s-a aflat profesorul universitar A.Timuș, s-au petrecut numeroase conferințe și simpozioane științifice locale și internaționale, mese rotunde și seminare pe diverse teme ale vieții sociale. Fiind organizată pe secțiuni, Asociația îndeplinea funcția de coordonator al investigațiilor sociologice în domeniul sociologiei muncii, dezvoltării comunităților de oameni, sociologiei rurale și industriale, sociologiei culturii și mass-media etc.

Stabilirea legăturilor de colaborare cu sociologii din alte țări a fost o direcție prioritară a Asociației. Aceste contacte se constituiau prin participarea la diferite foruri științifice, schimburi de publicații științifice, publicarea rezultatelor investigațiilor științifice. Reprezentantul Asociației Sociologilor din Moldova P. Cușmăunsă a participat și a luat cuvântul la congresul al VIII-ea al Asociației Mondiale a Sociologilor. Ani de-a rândul Asociația Sociologilor din Moldova, sectorul de sociologie al IFSD al AȘM, în colaborare cu Institutul de Reciclare a cadrelor au fost preocupate de perfecționarea cadrelor de sociologi de la întreprinderi, ministere, departamente.

Însă realizarea tematicii de cercetare a fost direcția principală de activitate a Secției de Sociologie. Pe parcursul anilor 1970-1990 secția a efectuat numeroase cercetări sociologice pe diverse probleme, editând circa 50 monografii și broșuri și peste 600 articole științifice. Investigațiile științifice s-au efectuat pe mai multe direcții. Un loc aparte revine „Problemelor sociale ale dezvoltării și funcționării complexului agroindustrial”. Au fost cercetate munca agrară și cea de la întreprinderile de prelucrare, managementul social, influența integrării agroindustriale asupra satului și a personalității lucrătorului etc. De această problemă s-au preocupat A.Timuș, I.Cobzac, V.Fetcu ș.a. Problema în cauză este reflectată în lucrările: *Progresul tehnic științific și dezvoltarea socială a satului*, autor A.Timuș, *Inginerul la sat*, autor I.Cobzac, *Omul, colectivul, societatea* sub redacția științifică a lui A.Timuș și altele. Atenția cercetătorilor a fost îndreptată asupra analizei influenței diferitor factori sociali asupra comunităților de oameni: condițiile și organizarea muncii la locul de lucru, nivelul de calificare și de școlarizare al lucrătorilor, remunerarea muncii etc. Având în vedere numărul sporit al femeilor în rândul populației active, aceasta a constituit subiectul unor cercetări asupra schimbării poziției sociale a femeilor în raport cu bărbații salariați, nu fără a face

recomandări pentru modificarea legislației. Au fost elaborate propuneri îndreptate spre perfecționarea relațiilor sociale și a managementului social din complexul agroindustrial, îmbunătățirea condițiilor de muncă, ridicarea nivelului de trai al sătenilor etc., care au fost puse la dispoziția organelor de resort.

Cercetarea structurii sociale a societății a ocupat un loc aparte în investigațiile sociologice fundamentale. Această problemă a fost studiată de G.Entelis, S.Dmitrenco, N.Țurcanu. Cu cercetătorii Secției de sociologie au colaborat și academicienii A.Roșca și A.Zavtur. În baza materialelor investigațiilor efectuate au fost pregătite și au văzut lumina tiparului monografiile: G.Entelis, *Transformarea structurii sociale a populației rurale din RSSM*, Chișinău, 1974; N. Țurcanu, *Structura socială a colectivului întreprinderii agroindustriale*, Chișinău, 1980; S.Dmitrenco, *Adoptarea migrațiilor din mediul rural în producere*, Chișinău, 1981 ș.a. Încă în anii '70 ai secolului trecut N.Țurcanu a observat tendința care se manifestă și astăzi în societate: „Pe de o parte, ridicarea nivelului de cultură și studii al oamenilor preocupați de munca fizică contribuie la creșterea numărului persoanelor din această categorie de populație care practică munca intelectuală. Pe de altă parte, printre lucrătorii preocupați de munca intelectuală crește cota lucrătorilor ocupați de munca productivă din sfera producției materiale”.

Problemele culturii, deservirii culturale și odihnei populației de la orașe și sate au fost studiate de colaboratorii sectorului N.Pobeda, T.Chilimari, Gh.Călcâi ș.a., care au publicat lucrări științifice interesante: N.Pobeda, *Colectivul de muncă și cultura muncitorului*, 1982; T.Chilimari, *Căminul cultural și formarea personalității*, 1983; Gh.Călcâi, *Timpul liber al oamenilor muncii din satul contemporan*, 1987. Vorbind despre rezultatul folosirii raționale a timpului liber, Gh.Călcâi menționa „Dacă omul s-a relaxat în mod chibzuit, în producție se întoarce, în primul rând, o ființă care și-a refăcut puterile sale fizice și morale, și-a întărit capacitatea de muncă. În al doilea rând, ridicându-și nivelul pregătirii profesionale și culturale, calificându-se, individul se include în procesul de lucru mult mai activ, cu mai multă cunoștință de cauză. În al treilea rând, în timpul liber se formează anumite deprinderi, obișnuințe, trăsături de caracter, calități individuale, cum ar fi, bunăoară, responsabilitatea, simțul disciplinei, care influențează pozitiv activitatea de producție”.

Informația pe care autorii o adunau pe teren era utilizată și în prelegerile pe care cercetătorii le țineau în auditoriile studențești, se puneau la dispoziția mijloacelor de informare în masă, se prezentau rapoarte organelor de resort despre problemele dezvoltării culturii în localități, modificarea deservirii culturale și îmbunătățirea organizării timpului liber al populației.

La începutul anilor '70 ai sec. XX obiect al analizei sociologice devin problemele specifice ale tineretului. O astfel de cercetare a fost studierea bugetului de timp al tinerilor muncitori de la întreprinderile industriale din orașul Bălți (autor Gh.Călcâi). Au fost investigați 540 de fete și băieți. Analiza rezultatelor în urma cercetărilor a scos la iveală problemele utilizării timpului de muncă al tineretului, a cheltuielilor neraționale ale timpului extramuncă provocate de activitatea nesatisfăcătoare a transportului public, a întreprinderilor deservirii sociale. Cercetarea a demonstrat că tineretul or. Bălți are rezerve importante de a-și îmbunătăți folosirea timpului liber.

Orientările sociale și profesionale ale tineretului de la sate și orașe au fost investigate de prof. A.Timuș. Analiza rezultatelor cercetării a permis autorului să elaboreze și să pună la dispoziția organelor de resort recomandări valoroase în ceea ce privește perfecționarea metodelor și formelor de orientare profesională și socială a tineretului din școlile de cultură generală, școlile tehnico-profesionale, colegii și

universități. Autorul a optat să nu se introducă în țară învățământul mediu obligatoriu, ca fiecare tânăr să primească atestat de maturitate. Viața a arătat că autorul a avut perfectă dreptate, deoarece societatea a refuzat Legea cu privire la învățământul mediu obligatoriu.

În lucrarea *Tineretul de la sate: problemele alegerii profesiei* (Chișinău, 1981) E.Kaț examinează schimbările care se produc în orientarea profesională și autodeterminarea socială a tineretului din zonele rurale sub influența factorilor sociali (obiectivi și subiectivi). Autorul apreciază gradul de înrâurire a acestor factori asupra tineretului, interacțiunea lor, problemele care apar în acest domeniu.

În centrul atenției sociologilor de la AȘM au fost și alte teme: *Problemele sociale ale familiei, Funcționarea mijloacelor de informare în masă și a sistemului de instruire, Activitatea întreprinderilor de deservire socială a populației* etc. Tot sociologii de la AȘM au fost acei care au îndeplinit sarcinile organelor de resort din republică. La acest capitol, Secția a efectuat mai mult de 100 de sondaje de opinie, în baza cărora au fost pregătite rapoarte științifice cu recomandări și prezentate instituțiilor care făceau comanda.

Procesele de renovare, care decurg în țara noastră în ultimii 15 ani, au înaintat în fața sociologiei sarcini de o deosebită importanță. Soluționarea lor necesită efectuarea unor cercetări complexe, bazate pe abordări și aprecieri noi, orientate spre rezolvarea problemelor pe care le pune la ordinea zilei societatea, care merge spre o economie de piață funcțională.

Secția de Sociologie, răspunzând cerințelor timpului, a realizat, într-o anumită măsură, aceste sarcini prin actualizarea tematicii, aplicarea metodelor noi de cercetare, petrecerea unor cercetări sociologice (în același rând și a sondajelor de opinie) cu ajutorul studenților de la UAM, ASEM, USM. Au fost realizate următoarele proiecte:

1. Problemele dezvoltării sferei sociale în Republica Moldova.
2. Satul în perioada de tranziție la economia de piață.
3. Politica Socială și problemele ameliorării calității vieții populației.
4. Problemele perfecționării managementului social în complexul agroindustrial al Republicii Moldova: aspecte sociale.
5. Cauzele sociale ale absenteismului electoral (or. Chișinău).

Realizând aceste proiecte, Secția a petrecut mai mult de 20 sondaje sociologice, focus-grupuri, a efectuat content-analiza presei periodice, a analizat informația statisticii oficiale etc. În baza acestor cercetări au fost publicate mai mult de 40 de monografii, peste 300 de articole științifice, materiale în presa periodică, la Radio și TV. Printre aceste publicații se evidențiază monografiile:

1. A.Timuș. *Perfecționarea politicii sociale – imperativul timpului*. - Sibiu-Chișinău, 2001.
2. *Politica socială și problemele ameliorării calității vieții*. - Chișinău, 2002.
3. V.Blajco. *Tineretul Moldovei: particularitățile socializării în societatea contemporană*. - Chișinău, 2003.
4. Ameliorarea sănătății și modului de viață al populației: probleme sociale. Chișinău, 2003.

În baza materialelor cercetărilor sociologice au fost pregătite și expediate organelor de resort dări de seamă cu recomandări practice. Aceste materiale au fost apreciate pozitiv de către instituțiile respective, însă mijloace pentru desfășurarea unor cercetări ample nu au fost atribuite Secției. Membrul corespondent al AȘMA.Timuș a elaborat programul cercetării „Problemele dezvoltării gospodăriilor țărănești”, la care au

fost anexate instrumentariile cercetării. Aceste materiale au fost prezentate în parlamentul RM, însă n-a urmat nici o reacție din partea legislatorilor.

În prezent, în cadrul Secției activează 11 colaboratori: 4 doctori habilitați, dintre care A.Timuș este membru corespondent al AȘM, 4 doctori în sociologie, 1 inginer-programator, 1 laborant.

Pregătirea cadrelor a fost și rămâne o prioritate a secției de Sociologie. Din 1990 și până în prezent la Consiliul de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat, care funcționează în cadrul IFSSP al AȘM și-au apărut tezele și au devenit doctori (dr.hab.) circa 20 de competitori. Numai prof. A.Timuș în perioada 1970-2006 a pregătit 50 de doctori și doctori habilitați în sociologie. Astăzi își fac studiile la doctorantură 7 persoane. Pe viitor se prevede ca în fiecare an să-și susțină tezele lor științifice la sociologie 2-3 doctoranzi.

Transformările care se produc în societate se cer a fi explicate științific, se simte necesitatea efectuării unor investigații complexe, care ar fi urmate de recomandări științifice, iar utilizarea lor ar putea contribui la minimizarea efectelor negative ale reformelor. Însă cercetările sociologice au încetat să mai fie finanțate din buget. Există necesitatea de a lărgi contactele de colaborare a Secției de Sociologie cu savanți din alte țări, pentru a studia literatura de specialitate, de a lua cunoștință de activitatea colegilor străini.

Ținând cont de nevoile sociale și potențialul creativ al Secției de Sociologie, ar fi rațional ca această unitate să constituie baza organizatorică a serviciului sociologic în Republica Moldova la care să fie adaptate unele structuri noi, localizate în principalele zone economico-geografice ale țării cu câte un consultant-coordonator în fiecare din ele, care ar intra în structura statelor Secției și operatorii din teren coopțați pe bază de contract. În așa fel, la cele 11 unități ale Secției s-ar mai adăuga trei colaboratori titulari și circa 30 de operatori netitulari repartizați uniform pe teritoriul Republicii Moldova și antrenați în realizarea sondajelor sociologice preconizate.

În scopul finanțării investigațiilor se vor efectua calculele respective referitoare la costul fiecărei cercetări care urmează să fie întreprinsă. Lărgirea ariei și ridicarea eficienței cercetărilor sociologice în mare măsură va depinde de modul cum aceste investigații vor fi finanțate, cum savanții vor fi aprovizionați cu utilaje și echipament, cât de sănătos va fi mediul lor de creație și cum cercetătorii vor fi remunerați. Nu trebuie de uitat că actualizarea tematicii cercetărilor sociologice rămâne o condiție obligatorie pentru investigațiile de orice nivel.

SECȚIA ȘTIINȚE POLITICE: RETROSPECTIVĂ ȘI ACTUALITATE

Secția Științe Politice reprezintă una din subdiviziunile structurale ale Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, activitatea investigațională a căreia este axată pe cercetarea diverselor aspecte ale vieții politice a societății contemporane. Funcționarea secției în atare dimensiune a început în anul curent, în urma reorganizării fostului Institut de Filosofie, Sociologie și Drept, conform măsurilor de optimizare a infrastructurii sferei științei și inovării. Până mai odinioară spectrul preocupărilor investigaționale ale Secției includea un cerc mai larg de probleme care se refereau nu numai la domeniul politologiei, dar și al filosofiei sociale. Îngustarea actuală a ariei de cercetări din cadrul Secției este condiționată de stabilirea unor limite ale specializării subdiviziunilor Institutului nou creat, precum și de necesitatea concentrării eforturilor colectivului Secției în direcția studierii aprofundate a politicului ca domeniu de activitate umană. În condițiile transformărilor cardinale, anume politicul se impune pe prim plan și anume lui îi revine rolul principal în dinamizarea și modernizarea celorlalte domenii ale vieții sociale. Dat fiind acest fapt, științele politice au menirea de a identifica și conceptualiza problemele de ordin politic, de a contribui la elaborarea soluțiilor privind eficientizarea funcționării instituțiilor și reglarea proceselor din domeniu.

Pe parcursul celor 30 de ani de activitate științifică ca subiect distinct mai întâi al Secției de Filosofie și Drept, iar din 1991 al Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept, problematica cercetărilor științifice ale colectivului Secției, precum și denumirea ei a suportat o serie de modificări esențiale în dependență de imperativele timpului.

Astfel, începutul activității sectorului din momentul creării în 1976 era legat de studierea legităților funcționării și dezvoltării socialismului în concordanță cu obiectivele de program ale partidului de guvernământ și teoria marxist-leninistă din perioada respectivă.

În această ordine de idei, tematica și orientarea cercetărilor sectorului din acea perioadă purta în mare măsură un caracter ideologizat pronunțat, ca de altfel și activitatea întregului colectiv al Secției de Filosofie și Drept. O atenție deosebită în perioada de referință era acordată studierii următoarelor probleme: unitatea și condiționarea reciprocă a proceselor formării omogenității sociale, legitățile formării și dezvoltării culturii relațiilor sociale, inclusiv în familia moldovenească, influența proceselor integraționale asupra schimbării caracterului și conținutului muncii agricole. În baza cercetărilor sociologice au fost studiate aspectele social-culturale ale urbanizării, rolul colectivelor de muncă ale întreprinderilor industriale în formarea culturii muncitorilor, probleme ale timpului liber al lucrătorilor din industrie, ale educației tineretului, ale dezvoltării culturii politice a tineretului etc. Din publicațiile acelor ani vom menționa *„Расцвет и сближение советских наций”* (1971), *„На пути к бесклассовому коммунистическому обществу”* ale academicianului D.Ursul; monografiile *„Социалистическая урбанизация и развитие культуры”* (1976), *„Свободное время. Как мы его используем”* (1978), *„Производственный коллектив и культура рабочего”* (1982) ale N.Pobeda; *„Dezvoltarea liberă a fiecăruia”* (1980), *„Интеграционные процессы на селе и формирование всесторонне развитой личности”* (1984) ale lui Al.Roșca; *„Становление и развитие сельской интеллигенции в Советской Молдавии”* (1974) de V.Corbu, *„Характер и содержание труда работников агропромышленных формирований на примере*

МССР” (1984) de P.Varzari, „Патриотическое и интернациональное воспитание сельской молодежи” (1986) de E.Balan, monografia colectivă „Интеграционные процессы и совершенствование общественных отношений на селе” (1979).

Lucrările de referință enumerate mai sus, ca rezultat al activității de cercetare a unui colectiv de profesioniști de înaltă calificare în domeniul științelor sociale, au devenit astăzi deja istorie. E vorba aici și de istoria societății noastre în ansamblu. Privind critic de pe pozițiile zilelor de astăzi, istoria nu poate fi nici anulată, nici refăcută și nici transcrisă. Ea poate fi doar studiată, intenționând de a extrage din fapte, evenimente și aprecierea lor obiectivă acel grăunte rațional și învățăminte pentru viitor care ar aduce un folos în cauza noastră comună de edificare a unei societăți democratice și prospere. Prin urmare, în opinia noastră, acestea și multe alte publicații de odinioară ale cercetătorilor sectorului comunism științific, care se referă la epoca socialistă, la ora actuală au devenit deja un obiect de studiu științific, capabil de a reproduce în mod obiectiv și chibzuit tabloul veridic al trecutului istoric care dezvoltă, în baza unui bogat material factologic, caracterul relațiilor sociale din acea perioadă.

În anii următori, odată cu începerea schimbărilor cardinale, noua realitate socială înaintează pe prim plan probleme noi care necesită o conștientizare profund științifică, o căutare minuțioasă de căi eficiente de soluționare a lor, de prognozare a evoluției noilor procese social-economice, care și-au luat startul la finele secolului trecut. Aceasta a contribuit la faptul că sectorul a pășit pe un fâgaș nou de activitate investigațională. În conformitate cu atare priorități a suportat modificări corespunzătoare și denumirea sectorului, care varia de la o denumire la alta în decursul ultimelor două decenii de funcționare a acestuia.

Astfel, la finele anilor '80 ai secolului trecut, în așa-zisa perioadă a restructurării, secția se numea Secția de probleme social-politice ale socialismului și executa, corespunzător, tema de plan: „*Rolul factorului uman în atingerea unei stări calitative noi a societății socialiste*”. Colectivul a reacționat imediat la imperativul timpului, intenționând să meargă în pas cu noile realități, răspunzând astfel la noile schimbări radicale din societate, selectând din ea problemele mai stringente care au apărut pe parcurs. Totuși, o acuitate și activitate deosebită a căpătat problematica investigațională a Secției după obținerea de către Moldova în anul 1991 a statutului de stat independent și suveran și în legătură cu pășirea republicii pe fâgașul dezvoltării economiei de piață și al democratizării vieții sociale. Concomitent a fost schimbată și denumirea secției (Secția Probleme teoretice ale Dezvoltării Sociale) care avea să reflecte necesitățile vitale de a conștientiza profund în plan științifico-teoretic transformările cardinale care se produceau la începutul anilor '90 ai secolului XX în viața societății noastre. Această perioadă de cotitură în timp a influențat în mod simțitor problematica de cercetare științifică care era determinată de cerințele majore ale dezvoltării social-politice a țării noastre ca stat suveran și independent și care, în fond, deschidea o nouă filă în istoria activității de cercetare a colectivului științific în cauză.

În perioada 1991-1993, colectivul Secției lucrează asupra temei „*Renașterea națională – bază a afirmării independenței Moldovei*”, apoi au urmat „*Probleme actuale ale evoluției sociale*” (1994-1995), „*Stratificarea socială în Republica Moldova*” (1996-1997), „*Probleme actuale ale echității și integrării sociale în republica Moldova*” (1998-1999). În această perioadă denumirea secției a suportat din nou unele modificări, fapt care a fost determinat de necesitatea consolidării aspectului politologic al cercetărilor efectuate, de oportunitatea căutării unor căi noi de aplicare practică a rezultatelor cercetărilor științifico-teoretice întru rezolvarea optimală a problemelor stringente ale

vieții sociale. În această ordine de idei, investigațiile științifice ale colectivului au obținut un nou contur, care reiese din însăși denumirea secției, și anume Secția Filosofie Socială și Politologie.

Secția a activat în aceste limite investigaționale în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept din anul 1999 până în anul 2005, orientându-și activitatea de cercetare a unor astfel de teme actuale precum: „*Perfecționarea dezvoltării durabile a Republicii Moldova: aspecte social-politice, ecosociale și spirituale*” (1999-2001) și „*Conștiința socială în perioada de tranziție*” (2002-2005).

Așadar, aria de cercetare a Secției a inclus un spectru larg de probleme actuale ce țin de analiza profundă științifică a stării de lucruri în domeniul situației social-politice a societății moldave, de tendințele proceselor care au derulat în societatea contemporană aflată în curs de tranziție. În prim plan de studiu s-au situat: problema conflictelor, renașterea națională, stratificarea și polarizarea noilor democrații în societățile post-comuniste, multiculturalismul, concilierea interetnică, realizarea principiilor echității sociale în cadrul proceselor de privatizare. S-au efectuat cercetări privind edificarea cadrului teoretico-metodologic de investigare a orașului și satului ca elemente ale unui sistem integrat, s-a elaborat concepția proceselor integrative în sistemul „oraș-sat” și s-a definit rolul acestor procese în crearea condițiilor propice dezvoltării capitalului uman.

În paralel au fost studiate problemele privind dezvoltarea socioculturală a populației republicii, inclusiv a tineretului, s-a întreprins cercetarea rolului obiectului și subiectului în activizarea factorului uman etc. Lucrări de referință: „*Объективное и субъективное в повышение социальной активности личности*” (Al.Roșca, 1991), „*Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova*” (A.Pascaru, 2000), „*Диалектика межнациональных отношений и поиск их совершенствования*” (E.Balan, V.Guțu, 1991), „*Молодежь села: реальность и перспективы*” (A.Pascaru, 1990), „*Sociologia organizațiilor*” (A.Pascaru, 1998), „*Труд и проблема активизации человеческого фактора в сельском хозяйстве*” (P.Varzari, 1989), „*Sfera tuncii: problema organizării potențialului uman*” (P.Varzari, 1995).

Activitatea de cercetare a cuprins și diferite teorii privind dezvoltarea societăților contemporane, procesele de diferențiere și coeziune socială în perioada de tranziție, condițiile dezvoltării durabile și edificării societății civile, corelația dintre democrație, libertate și egalitate socială, valorile politice contemporane și procesele interetnice, s-au făcut cercetări în domeniile istoriografice americane vizavi de tranziția postcomunistă, în special în Moldova, cultura spirituală și relațiile interconfesionale. Rezultatele investigațiilor asupra acestor probleme și-au găsit reflectare în următoarele lucrări monografice și ediții de caracter didactic: „*Studiu în știința politicii*” (Al.Zavtur, P.Varzari, G.Pîrțac, T.Tomozei, 2001), „*Politologie*” (Al.Zavtur, 2000), „*Гражданское общество в Республике Молдова: состояние, проблемы, перспективы*” (V.Anikin, 2000), „*Etiologie*” (P.Varzari, 2003), „*Elita Politică și societatea*” (P.Varzari, Al.Zavtur, G.Pîrțac, 2000), „*Răspunderea statelor și persoanelor în dreptul internațional public*” (V.Juc, 2004), „*Пасха и двенадцатые праздники Православной Церкви*” (G.Rogovaia, 2000).

În ultimii ani, în câmpul investigațiilor s-au aflat probleme legate de rolul conștiinței sociale în condițiile actuale, diverse forme de manifestare a conștiinței (conștiința etnică, conștiința civică, conștiința politică, conștiința religioasă etc.), surprinse într-o alocare sistematică și analizate în contextul perioadei de tranziție, relevându-se schimbările esențiale intervenite în mentalitatea și comportamentul populației, acestea din urmă fiind examinate la nivel general-național și de grup. A fost

scos în relief caracterul diversificat al conștiinței sociale, condiționat de pluralismul politic, economic și ideologic propriu unei societăți în curs de modernizare. Rezultatele acestei investigații, finisate recent, au fost reflectate în mai multe articole publicate în diferite reviste științifice și culegeri tematice.

De menționat că dificultățile și perturbările sociale care au atins și domeniul științei în perioada de tranziție, ce s-a dovedit a fi la această etapă a dezvoltării sociale una din cele mai sensibile sfere ale existenței umane, au influențat în mare măsură și activitatea de cercetare a colectivului Secției. Având menirea de a reacționa prompt la problemele cele mai acute și dureroase ale dezvoltării social-politice, colectivul Secției s-a inclus în procesul de studiere a temelor de primă importanță pentru această perioadă a dezvoltării societății, în căutarea căilor eficiente de ieșire din situațiile de criză și conflictuale, în tendința de a atrage atenția societății față de valorile fundamentale ale societății, de a trasa direcțiile cele mai optimale, fundamentate științific, în vederea obținerii stabilității și asigurării dezvoltării durabile a societății, de promovare eficientă a reformelor democratice.

Însă, scăderea prestigiului științei în general și a activității științifice, în particular, reducerea finanțării științei, care au condus la limita de supraviețuire a științei și respectiv a unor colective întregi de cercetători științifici, precum și pe unii reprezentanți aparte ai lor, deversarea cadrelor științifice din sfera activității investigaționale nu au permis în măsură deplină de a consolida rezultatele cercetărilor științifice ale sectorului.

Cu toate acestea, în pofida faptului că în această perioadă de timp Secția n-a izbutit să publice monografiile colective de plan (din motive financiare), totuși investigațiile științifice ale membrilor Secției și-au găsit reflectare într-o serie de articole și teze științifice care au fost publicate în diferite culegeri tematice și reviste științifice, inclusiv și în edițiile de peste hotare (în România, Polonia, Ungaria, Bulgaria, Rusia, Ucraina, SUA etc.), precum și într-o serie întreagă de comunicări la diverse conferințe științifice și științifico-practice republicane și internaționale. E necesar de a menționa că atare producție științifică nu cedează defel prin calitatea ei și prin profunzimea investigațională edițiilor fundamentale monografice, ba din potrivă, le depășește prin laconismul său, prin prospețime și actualitate imediată, prin dinamism, prin capacitate de a reacționa, prin formele concise ale expunerilor la schimbările rapide ale realităților înconjurătoare, care se produc uneori spontan și imprevizibil în viața social-politică din țară și din lume în ansamblu.

Componenta colectivului Secției în decursul acestui timp a suportat de asemenea diverse schimbări. La ora actuală în Secție continuă să activeze doar trei cercetători științifici care au lucrat în acest colectiv de la începutul existenței lui. Acești cercetători, posedând o impunătoare experiență de cercetare științifică, au adus un aport considerabil în activitatea Secției Institutului, a științei politice autohtone, a celei universale. Merge vorba despre Alexandru Roșca, academician, doctor habilitat în filosofie, om emerit al Republicii Moldova, academician coordonator al Secției Științe Umanistice a Academiei de Științe a Moldovei, autor a peste 200 de lucrări științifice, inclusiv 4 monografii, 5 broșuri și o serie de compartimente în lucrări colective. La moment în Secție activează următorii cercetători calificați: Alexandru Zavgur, membru corespondent al A.Ș.M., doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, cercetător științific principal, autor a peste 200 de lucrări științifice; Ion Rusandu, doctor în filosofie, cercetător științific coordonator, autor a circa 30 de lucrări științifice, dintre care 3 monografii; Victor Juc, doctor în filosofie, conferențiar cercetător, autor a peste 130 de lucrări științifice, dintre care 3 monografii, 3 capitole în culegeri colective; Vladimir Anikin, doctor habilitat în

științe politice, conferențiar cercetător, autor a peste o sută de articole științifice, inclusiv 3 monografii, 2 broșuri și un manual; Pantelimon Varzari, doctor în filosofie, profesor universitar, autor a peste 120 de lucrări științifice, inclusiv 3 monografii, 8 broșuri și 2 manuale; Elena Balan, doctor în științe politice, cercetător științific superior, autor a circa 80 lucrări științifice, dintre care o monografie și 2 broșuri; Galina Rogovaia, doctor în filosofie, cercetător științific superior, conferențiar universitar, autor a circa 50 de lucrări științifice, inclusiv 2 monografii și 1 broșură; Tatiana Zemba, doctor în istorie, cercetător științific superior, participantă la Programul Regional de Schimb Științific (RSEP) și la Programul de Schimb Academic Fulbright, autorul unei monografii și a peste 60 de articole și comunicări științifice; Lilia Braga, doctor în filosofie, cercetător științific superior, autor a unei broșuri și peste 40 de articole științifice.

Conducător permanent al Secției subdiviziunii științifice a Institutului de Filosofie, Sociologie și Științe Politice de la momentul și în decursul celor 30 de ani de activitate a fost academicianul Alexandru Roșca. Sub conducerea constructivă a domniei sale, de la fondarea sectorului și în continuare s-a constituit și activează un colectiv bine încheiat de cercetători care abordează cele mai actuale și mai stringente probleme ale contemporaneității în aspect politologic. În acest răstimp sub conducerea permanentă a academicianului Alexandru Roșca s-a conturat și s-a cristalizat elaborarea și realizarea conceptuală a temelor investigaționale, au fost trasate direcțiile magistrale ale cercetărilor științifice ale Secției în întregime și ale fiecărui cercetător științific în parte, s-a șlefuit și perfectat încontinuu profesionalismul și calitatea cercetărilor științifice ale membrilor colectivului, s-a constituit și dezvoltat în ascendență școala științifică de cercetare a problemelor fundamentale social-politice care persistă în societatea contemporană.

Actualmente, Secția este condusă de Pantelimon Varzari. În baza Secției în anul 2003 a fost fondat și activează până la ora actuală Consiliul Specializat de susținere a tezelor de doctorat și de doctor habilitat în științe politice la specialitatea „*Teoria, metodologia și istoria politologiei: instituții și procese politice*” (23.00.01), funcționează în permanență Seminarul metodologic de profil, care exercită o serie de funcții auxiliare în procesul de pregătire a tezelor pentru susținere. În perioada de referință în cadrul Consiliului Specializat au fost susținute 4 teze de doctor și 1 de doctor habilitat în științe politice. În momentul de față membrii secției (academicianul Alexandru Roșca, membrul corespondent Alexandru Zavtur, doctorul în filosofie Pantelimon Varzari) efectuează conducerea științifică de înaltă calificare a tezelor doctoranzilor și competitorilor, care își fac studiile în acest domeniu.

Membrii Secției, în persoana domnilor P.Varzari, V.Anikin și V.Juc activează în calitate de profesori universitari într-o serie de Instituții de învățământ superior din or. Chișinău (USM, ULIM, Academia europeană liberă etc.). Concomitent cercetătorii științifici ai Secției participă la emisiunile Radio-TV, publică articole în presa periodică, activează în calitate de voluntari pe lângă ambasada SUA în Moldova (Tatiana Zemba) și în cadrul Biroului Relații interetnice de pe lângă Guvernul Republicii Moldova (Galina Rogovaia) etc.

Activitatea Secției Științe Politice în componența IFSSP al A.Ș.M. deschide o nouă filă în istoria acestei instituții științifice de frunte din republică. Promovând cele mai înaintate tradiții de cercetare științifică, acumulate pe parcursul celor 30 de ani de activitate, va continua și în viitor să atingă noi culmi în munca de cercetare științifică întru prosperarea Academiei Naționale, a științei naționale și a Republicii Moldova în întregime.

Actualmente, răspunzând exigențelor vremii, colectivul Secției Științe Politice a început lucrul asupra unei noi teme investigaționale, planificate pentru o perioadă de 3 ani (anii 2006-2008) cu genericul: „Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale în Republica Moldova din perspectiva integrării europene”.

Actualitatea și importanța teoretico-științifică și aplicativă a acestei teme pentru destinele republicii este de netăgăduit.

Funcționarea eficientă a sistemului politic, în cadrul căruia decurge viața politică a societății, are loc conducerea, reglarea și realizarea puterii și relațiilor politice, constituie condiția primordială a coeziunii sociale, ce se impune pe prim plan în orice societate democratică, dar mai ales în societățile în curs de modernizare. Menirea conducerii politice a treburilor publice constă în edificarea cadrului organizațional al întregii societăți, în crearea condițiilor optimale privind menținerea ordinii, dezvoltarea economico-socială stabilă, evitarea conflictelor sociale etc. Eficacitatea conducerii politice este determinată de echilibrul dintre stabilitate și schimbări.

Statornicit în baza Constituției, a altor legi și acte normative, actualul sistem politic al Republicii Moldova urmează să se perfecțeze în continuare și să-și sporească eficacitatea funcționării pentru a contribui mai din plin satisfacerea intereselor general-naționale, particulare (de grup) și individuale ale cetățenilor, la consolidarea socială și la dezvoltarea durabilă a țării. La etapa actuală a dezvoltării sale sistemul politic al societății moldave reclamă necesitatea sporirii substanțiale a gradului de angrenare, de conexiune și interacțiune a elementelor sale constitutive, de conlucrare a lor în baza principiilor democratice și a valorificării experienței țărilor europene avansate. Ținând cont de cele expuse mai sus, e de menționat că în condițiile actuale problema sporirii eficacității sistemului politic devine una dintre cele mai acute și importante probleme ale dezvoltării sociale a țării noastre.

Cercetarea preconizată, care va consta în analiza complexă, coerentă și multiaspectuală a problemelor privind eficientizarea funcționării sistemului politic și sporirea rolului acestuia în asigurarea coeziunii sociale, va ține cont atât de interdependența reală dintre politic și social în condițiile specifice ale perioadei de tranziție, cât și de rigorile politice și sociale ale procesului de integrare europeană. În mod necesar vor fi analizate problemele privind organizarea, coordonarea și reglarea raporturilor din cadrul sistemului politic al societății noastre tranzitive; identificate obiectivele majore privind democratizarea și eficientizarea funcționării sistemului politic în corespundere cu condițiile de integrare europeană; determinate obiectivele privind sporirea rolului statului ca element central al sistemului politic; definite condițiile fiecărei forțe politice importante în particular; identificată corelația între politic și social în condițiile tranziției; căile și modalitățile de asigurare a coeziunii sociale în lumina rigorilor de integrare europeană, examinat rolul fiecărui component important al sistemului politic în consolidarea socială etc.

Dat fiind caracterul complex și fundamental-aplicativ al lucrării proiectate, rezultatele vor oferi o imagine de ansamblu cât mai clară și mai convingătoare cu puțință a activităților practice, pe care le vor desfășura organele de resort în domeniile investigate. Rezultatele obținute vor furniza suporturi conceptuale și orientări practice în elaborarea de către guvernanți a strategiilor privind stabilitatea vieții politice ca premisă fundamentală a asigurării coeziunii sociale și a avansării țării noastre spre standarde europene de trai.

CENTRUL DE CERCETĂRI MEDICALE
ȘI SOCIO-DEMOGRAFICE ALE FAMILIEI

Centrul de Cercetări Medicale și Socio-Demografice ale Familiei a fost fondat în anul 1997 în baza Secției Problemele Sociale ale Familiei din cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept în scopul aprofundării cercetărilor științifice în domeniul familiei, îndeosebi studiilor interdisciplinare, atragerii specialiștilor din diferite domenii (medicină, demografie, sociologie și psihologie) în abordarea problemelor familiale.

În prezent Centrul este unica instituție științifică din țară care studiază în complexitate tematica familiei, accentuând activitatea asupra problemelor medico-sociale, demografice și socio-psihologice. Potențialul științific al Centrului constituie 10 colaboratori științifici, inclusiv un academician, 2 doctori habilitați, 3 doctori în științe.

Studierea complexă și multilaterală a problemelor familiale are o importanță majoră, deoarece familia reprezintă un subiect principal al proceselor demografice, reproducerea populației fiind în funcție directă de situația din sfera relațiilor conjugale. Vârsta la care se formează familia, stabilitatea ei, numărul de copii născuți condiționează în mare măsură ritmul creșterii naturale a populației. Societatea creează condițiile pentru funcționarea familiei, determină nivelul de trai și calitatea vieții ei. La rândul său, familia influențează structura și organizarea socială, condiționând posibilitățile și perspectivele dezvoltării societății. Abordarea sistemică a familiei permite de a analiza și a evidenția problemele din diferite aspecte. Iar importanța investigațiilor efectuate este determinată de faptul, că sistemul indicatorilor sociali ai dezvoltării familiei poate servi ca bază pentru elaborarea criteriilor de dirijare științifică a proceselor sociale, perfecționarea politicii demografice statale.

Pe parcursul activității sale Centrul și-a concentrat eforturile asupra studierii proceselor demografice din Republica Moldova în contextele regional și european. Specialiștii au acordat o deosebită atenție studiului sănătății reproductive a populației (Gh.Paladi. Realizări în domeniul sănătății reproductive: eficiența, riscuri, aspecte etico-morale în „Buletinul al AȘM Științe Medicale”. Nr. 2, 2005), unor probleme ce țin de procesul de îmbătrânire demografică, în special, a sănătății populației vârstnice (Paladi Gh., Penina O. Unele aspecte demografice ale procesului de îmbătrânire a populației în Republica Moldova în „Problemele demografice ale populației în contextul integrării europene”, Chișinău, 2005). Cele mai stringente probleme demografice au fost discutate în cadrul forurilor științifice naționale și internaționale.

În anul 1998 la 6 noiembrie Centrul a organizat conferința științifică cu genericul „Probleme actuale medico-sociale, psihologice și demografice ale familiei”, care a întrunit specialiști din diferite domenii din Republica Moldova, România, Rusia și Armenia, în discuție fiind puse diverse probleme ce țin de funcționarea și dezvoltarea institutului familiei, ocrotirea sănătății mamei și copilului, planificarea familială, patologia relațiilor familiale în criteriologia psihiatrică, profilaxia maladiilor, etc. Materialele conferinței și-au găsit reflectare în culegerea de articole „Probleme actuale medico-sociale, psihologice și demografice ale familiei” (red. responsabili acad. Gh.Paladi, prof. D.Tintiuc, 1998).

Transformările demografice profunde care se produc în Republica Moldova în ultimul deceniu au înaintat necesitatea abordării profunde a problemelor demografice: scăderea continuă a sporului natural al populației, condiționată de micșorarea nivelului

natalității, majorarea mortalității și reducerea duratei vieții. La 12 decembrie 2001 Centrul cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova a organizat conferința științifică „Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova” la care s-au discutat rolul familiei în dezvoltarea proceselor demografice, particularitățile evoluției spațiului rural, dinamica natalității în aspectul teritorial, problemele sănătății reproductive și îmbătrânirii populației, unele aspecte ale comportamentului premarital al tinerilor, etc. Discuțiile specialiștilor s-au soldat cu unele propuneri ce țin de ameliorarea situației demografice în R.M. Recomandările conferinței științifice au fost înaintate în adresa organelor de resort și luate în discuție la ședința Guvernului R.M. (ianuarie 2002). Materialele conferinței au fost editate în culegerea de articole „Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova” (Red. acad. Gh.Paladi, 2001).

Populația, familia, sănătatea au fost abordate la Simpozionul Internațional „Probleme demografice ale populației în contextul integrării europene” din 14-15 aprilie 2005, organizat în comun cu ASEM, cu participarea specialiștilor din domeniul demografiei, economiei, medicinei sociale, sociologiei și psihologiei din R.M., România, Germania, Rusia, Polonia.

Colaboratorii Centrului au participat la XXV Internațional Population Conference, IUSSP, Franța Tours, 2005 (acad.Gh.Paladi, dr. U.Tabuica) cu prezentarea materialelor privind evoluția fenomenelor demografice principale (natalitatea, mortalitatea, migrația populației).

O atenție deosebită se acordă prognozei demografice a populației. A fost elaborată o proiectare demografică pentru perioada anilor 2005-2020 în două variante: pe grupe de vârstă și pe unități administrative ale RM. Au fost studiate efectivul și structura fluxurilor migratorii ale populației în perioada anilor 1990-2004, ceea ce a permis de a evidenția impactul migrației, îndeosebi a migrației de muncă, asupra situației demografice actuale și în perspectivă, până în anul 2030 (prof. C. Matei).

În atenția cercetătorilor Centrului sunt problemele ce țin de sociologia familiei. S-au studiat particularitățile comportamentului premarital al tinerilor, problema concubinajului și nașterilor extraconjugale, factorii ce favorizează formarea familiilor incomplete, unele aspecte ale calității vieții familiei de șomeri, familia cu copil handicapat. În anii 2004-2005 a fost realizat studiul sociologic la tema „Influența migrației de muncă asupra stabilității relațiilor conjugale”. Rezultatele obținute au permis de a contura unele tendințe în dezvoltarea institutului familiei determinate de migrația de muncă în masă a populației (dr. O. Gagauz).

Pe parcursul a mai multor ani în cadrul Centrului se studiază diferite aspecte psihologice ale familiei: toleranța în familie, identitatea etnică și socializarea adolescenților și tinerilor. O atenție deosebită se acordă problemelor psihologice ale familiilor migranților de muncă, îndeosebi aspecte ce țin de transformările relațiilor părinți - copii (dr.I.Caunenco, L.Gaşper).

Sunt obținute unele rezultate științifico-metodice în studierea formării identității etnice în familie, o problemă de actualitate majoră în contextul proceselor etnice din R.M. Au fost aprobate experimental un șir de metode valabile din punct de vedere regional. O atenție sporită se acordă implementării în practică a rezultatelor științifice obținute. Activitățile practice (treningurile psihologice, mesele rotunde) au fost efectuate în diferite orașe ale RM (Comrat, Sîngerei, Chișinău, Rîbnița, 2001-2005). Activitățile practice efectuate au demonstrat un interes sporit din partea adolescenților, necesitatea educației multiculturale, precum și educația toleranței interfamiliale.

Rezultatele obținute în urma studiului au fost prezentate la diferite conferințe internaționale: Internationalization, Cultural Difference and Migration. Challenges and perspectives of Intercultural education. Magdeburg; Germania, 2005 (dr.I.Caunenco, L. Gaşper), Вторая Международная научная конференция «Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе», Балашов, Россия, 2005.

Colaboratorii Centrului participă activ în realizarea diferitelor granturi științifice cu suportul financiar al Fundației Soros-Moldova, PNUD-ului, Fondului Ebert. În anii 2001-2002 Centrul a realizat un proiect de grant la tema „Calitatea vieții familiilor din grupurile de risc (cu bolnavi de tuberculoză, maladii oncologice și cu copii handicapați)”, cu susținerea financiară a Consiliului Suprem Pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică. Rezultatele obținute în urma studiului realizat au permis de a elabora unele recomandări privind perfecționarea asistenței medicale și sociale a familiilor în cauză.

În atenția specialiștilor Centrului se află și problema violenței, îndeosebi impactul violenței domestice asupra copiilor și adolescenților. Studiul realizat în anul 2003 a scos în evidență factorii ce favorizează comportamentul violent în familie, metodele de educație a adolescenților în funcție de tipul familiei, influența televiziunii asupra comportamentului deviant (V.Golub, L.Rustanovici).

În anul 2005 a fost editată monografia colectivă „Familia: probleme sociale, demografice și psihologice” (colegiul de redacție: acad. Gh.Paladi, dr.O.Gagauz), care a fost consacrată celor mai stringente probleme ce țin de funcționarea și dezvoltarea institutului familiei în societate tranzitivă.

Centrul colaborează cu diferite instituții de profil atât din RM, cât și din străinătate: USMF „N.Testemițanu”, Centrul de Sănătate Publică și Management Sanitar, Institutul de Management (București), Institutul Național de Cercetări Demografice (INED, Paris), Institutul de Etnografie al A.Ș. Române, Universitatea de Stat din Moscova (catedra psihologie).

În cadrul Centrului au fost organizate câteva mese rotunde, care au întrunit specialiștii preocupați de tematica familială pentru discutarea unor probleme actuale, schimbul de opinii și experiență, elaborarea unor concluzii și recomandări în adresa organelor de conducere. S-au abordat temele: Promovarea dialogului intercultural – dezvoltarea toleranței, Violenta copiilor în familie, Societatea și îmbătrânirea populației: oportunități și sarcini.

În atenția specialiștilor Centrului se află problema realizării în practică a rezultatelor obținute în cercetări științifice și popularizării lor. Sunt elaborate un șir de prelegeri în domeniul sociologiei, asistenței sociale, psihologiei vârstelor. Au fost publicate articole în presa republicană: „Îmbătrânirea demografică un fenomen îngrijorător ce se cere a fi în atenția tuturor”, acad.Gh.Paladi (Moldova Suverană, 2005), „Un copil care ar putea avea cinci părinți”, acad. Gh. Paladi (Literatura și arta, 2005), „Sănătatea mână cu mână cu natalitatea”, dr.O.Gagauz (Făclia, 2004).

Pe parcursul anilor precedenți o atenție deosebită a fost acordată pregătirii cadrelor științifice. În cadrul Centrului au fost realizate 4 teze, inclusiv 3 la specialitatea „Medicină socială și management” cu temele: „Maladiile precanceroase și cancerul colului uterin (aspecte medico-sociale)”, „Aspecte medico-sociale și psihologice ale sănătății copiilor de vârstă preșcolară din familiile monoparentale din mediul rural”, „Femeile după 60 de ani: aspecte demografice, medicale și sociale”, și o lucrare la specialitatea „Psihologia pedagogică” - „Particularitățile formării identității etnice la adolescenți”. Doctoranzii Centrului au câștigat proiecte de grant de la World Federation

of Scientists, Switzerland (B.Gâlca, 2002-2003, D.Corcodei, 2004-2005), ceea ce a constituit un suport financiar considerabil pentru efectuarea cercetărilor pe teren.

În prezent colaboratorii Centrului realizează cercetări aplicative ce țin de studierea problemelor medico-sociale ale sănătății copiilor de vârstă școlară; structurii mortalității populației, în special a bărbaților vârstnici. În colaborare cu Institutului Național de Studii Demografice din Franța (INED) vor fi reconstituite seriile neîntrerupte ale mortalității după cauze de deces pentru Republica Moldova pentru perioada anilor 1960-2005 și analizate tendințele de lungă durată ale mortalității populației vârstnice (proiect INTAS, O.Penina).

În cadrul temei „Căsătoriile etnic mixte în reproducerea proceselor etnodemografice” va fi studiată evoluția căsătoriilor etnic mixte, factorii determinanți ai nupțialității etnic mixte, particularitățile formării tinerilor în familia etnic mixtă.

Acestea și alte teme vor fi în atenția specialiștilor Centrului. De menționat că problematica familială în perioada actuală de transformări socioeconomice și culturale contradictorii, schimbării vectorului orientărilor valorice ale populației, formării structurii familiale noi capătă o importanță majoră și înaintează în fața specialiștilor cerințe noi în abordarea problemelor în cauză.

Igor Prisac

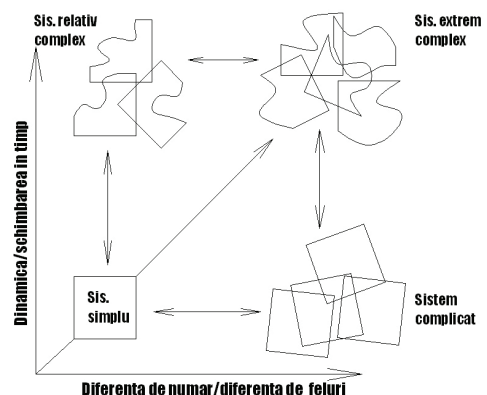
POTENȚIALUL TEORETICO-METODOLOGIC
AL SINERGETICII PENTRU ȘTIINȚA CONTEMPORANĂ

Recenzent: Pantelimon Varzari, dr. în filosofie.

Există variate fenomene naturale și sociale destul de complicate și complexe care, din lipsa unui limbaj și metode științifice adecvate de cercetare, au fost superficial tratate până la apariția *sinergeticii* sau a *științei despre interdependență*. Anume acest limbaj poate să ne dea o explicație mult mai clară în ce privește sistemele neliniar deschise, autoorganizarea acestora, corelația dintre ordine și haos în cadrul sistemului, interdependența dintre echilibru și dezechilibru, manifestarea interacțiunii părților unui întreg și cum influențează mediul sistemului interacțiunea elementelor. Sinergetica are un limbaj interdisciplinar, cum ar fi: *sisteme neliniar deschise, atractori, bifurcația, parametru de ordine, fluctuația, tezaurus, selector, detector etc.* Sinergetica scoate în evidență legități comune pentru oricare sistem neliniar deschis fie din natură, fie din societate.

În natură și în societate există o mulțime de sisteme și fenomene care sunt practic imposibil de controlat și de organizat, fiindcă, de fapt, ele înseși se autoorganizează ca rezultat al interdependenței elementelor proprii. Acesta a fost și motivul care l-a determinat pe fizicianul german *Hermann Haken* de a alcătui o nouă știință menită să cerceteze astfel de sisteme denumite *sisteme neliniar deschise*, care au o evoluție neliniară și se autoorganizează când are loc trecerea la o nouă etapă de dezvoltare. Haken, pentru prima dată, în 1969 a introdus termenul de *sinergetică* la prelegerile lui în cadrul Universității din Stuttgart. Astfel, acest an se poate considera anul fondării *sinergeticii*. El a ales acest termen pe motiv că multe denumiri științifice au o denumire de origine greacă. El a căutat cuvântul care ar exprima o activitate în comun, o energie comună pentru a face ceva, deoarece sistemul se autoorganizează și are tendința de a crea noi structuri. Haken a urmărit scopul de a pune în mișcare o nouă știință care s-ar ocupa de problemele sus-numite. Încă atunci, el a observat că există o mare asemănare între fenomenele care se petrec în natură și cele ce au loc în societate [1].

De fapt, *sinergetica* mai poate fi numită și *Teoria Complexității*, promovată de Școala din Santa-Fe, SUA. Acest termen este pe larg răspândit în *sinergetică*, deoarece sistemele neliniar deschise în majoritatea cazurilor sunt formate din mai multe subsisteme care permanent se autoorganizează. În literatura de specialitate găsim explicația noțiunilor *complexitate* și *complicitate* a sistemului. *Complicitatea* exprimă gradul de structurare a sistemului, varietatea elementelor și numărul lor. Pe când *complexitatea* mai implică și gradul de schimbare a sistemului în timp, varietatea corelațiilor elementelor și schimbarea corelațiilor elementelor (vezi fig.).

Prigogine a definit sistemele complexe, ca și capacitatea acestui sistem, de a-și schimba forma și caracteristicile în sistem. Pe când cele complicate sunt acele sisteme care sunt formate din diferite componente și diferite subsisteme [2].

Când Haken a formulat termenul de *sinergetică*, el a mai adăugat o explicație – *știința despre interdependență*. Haken afirmă că sunt mai multe denumiri ale acestei științe – *teoria complexității, teoria autoorganizării, teoria dezechilibrului* etc. Autorul numește următoarele concepte care reprezintă esența sinergeticii:

1. Sistemele studiate se compun din câteva sau mai multe părți diferite sau similare care sunt într-o conexiune unele cu altele;
2. Aceste sisteme sunt neliniare;
3. Este vorba despre sisteme deschise (în chimie, fizică, biologie, științele sociale – care au tendința de a face o balanță termică, informațională, sau de substanță);
4. Aceste sisteme sunt supuse fluctuațiilor interne și externe;
5. Sistemele pot deveni instabile;
6. În aceste sisteme se petrec schimbări calitative;
7. În aceste sisteme apar calități noi emergente;
8. Apar structuri spațiale, temporale, spațio-temporale și funcționale.
9. Structurile pot fi ordonate sau haotice;
10. În multe cazuri este posibilă matematizarea.[3]

Pe noi nu ne interesează regulile luate aparte, care determina caracterul de acțiune a elementelor, ci legitățile generale după care are loc formarea structurilor[4].

Toate procesele din viață, începând cu cele din celulele umane și terminând cu societatea, sunt legate între ele și interacționează între ele. De aceea, noi permanent ne confruntăm de problema unor sisteme foarte complicate și complexe. Sistemele complexe seamănă cu o carte voluminoasă, și pentru a o înțelege cu adevărat trebuie s-o citești toată. Dar dacă nu dispunem de timp? O citim fragmentar sau întrebăm pe cineva care deja a citit-o. Trebuie să ne învățăm a vedea și a înțelege totalitatea interacțiunii; trebuie să reducem gradul de complexitate [5].

Dacă ne vom învăța să depistăm legitățile de funcționare a sistemelor complexe în domeniul economiei, sociologiei și a politicii, ne va fi mai ușor să facem față greutăților vitale. Vom putea înțelege, de exemplu, că oamenii pur și simplu se comportă într-un anumit fel, supunându-se unui anumit model de comportament colectiv.

Specialistul *E. Kneazeva* susține că principalul avantaj al sinergeticii este universalitatea ei: descoperirea parametrilor universalii ai evoluției și de autoorganizare a sistemelor complexe de orice natură [6]. Sinergetica studiază sistemele de la elementar la întreg, și invers. Sinergetica reiese din aceea că lumea sistemelor complexe, în care noi trăim, se supune unei legi unice și poate fi înțeleasă pe baza unui model unic. “*Totul în toate*”, spune cunoscutul principiu al învățaturii orientale.

O explicație mai succintă a esenței sinergeticii o găsim în afirmațiile lui *V. Prîtkov*, care afirmă că sinergetica nu propune nici foc, nici atomi, nici monade. Nu este adevărat faptul că sinergetica nu pune întrebările „Ce?”, „De ce?”. Mai mult decât atât, ea răspunde la întrebarea „Cum?” [7]. Pentru fiecare știință în parte pune, de regulă, acele întrebări și probleme pe care ea poate să le soluționeze la etapa ei inițială de dezvoltare. Newton nu a putut da un răspuns despre cauza gravitației, dar aceasta nu l-a împiedicat de a crea tabloul mecanic al lumii.

Diferența clară dintre tabloul universal clasic și sinergetică este prezentată de către *E. Kneazeva* și *S. Kurdiunov*. Aceștea susțin că lumea, în viziunea clasică, este legată de legitatea cauză-efect [8]. Reieșind din lanțul cauzelor, lumea era prezisă fără limite în

trecut și viitor. Conducerea sistemelor complexe era concepută ca orice rezultat al influenței externe asupra sistemului liniar și unic, amintind schema: acțiune de conducere – rezultatul scontat. Cu cât mai multă energie depui, cu atât mai mari rezultate ai. Pe când sinergetica promovează următoarele concepte [11]:

1. Sistemele complexe nu au căi de dezvoltare fixate. Mai degrabă trebuie de înțeles cum de contribuit la dezvoltare și cum de scos astfel de sisteme pe aceste căi. Este vorba despre o dezvoltare autoorganizațională.
2. Ne demonstrează de ce haosul poate fi înțeles ca ceva ce duce la crearea unui nou început. Din haos se poate crea o nouă organizare. Prin haos s-a creat diferite nivele ale organizării. În anumite momente de dezechilibru orice fluctuație poate duce la crearea unei macrostructuri. În anumite situații de dezechilibru al mediului social acțiunea unui individ în parte poate influența nivelul proceselor macrosociale. De aici, apare necesitatea de conștientizare a faptului că fiecare om poate face ceva pentru întreaga societate.
3. Sistemele complexe au, de regulă, mai multe căi de dezvoltare. Deși căile de evoluție sunt multiple, este un punct unde se alege calea de dezvoltare, numit *punctul de bifurcație*, și la apropierea de acest punct se poate de predeterminat calea de dezvoltare a sistemului în viitor.
4. Sinergetica promovează conceptul de colectare a părții generale din particular, - construirea structurilor complexe în dezvoltare - din cele simple. Unirea structurilor nu se reduce la o aranjare simplă sau la o sumă a particulariilor. Înțelegerea principiilor generale de organizare a întregului are o mare importanță pentru elaborarea abordărilor corecte la construirea sistemelor sociale, geopolitice, la unirea statelor aflate la diferite nivele de dezvoltare.
5. Cum se operează cu sistemele complexe și cum trebuie conduse mai efektiv? **Nu este importantă puterea (energia), dar configurația topografică potrivită și arhitectura de influență asupra sistemului complex.** Acțiunile mici, dar cu o rezonanță mare, influențează sistemele foarte eficient.
6. Descoperă legitățile și condițiile de apariție a proceselor de avalanșă și a proceselor de creștere neliniară și de autostimulare.

Referindu-se la sistemele neliniare deschise, Hermann Haken afirmă că aceste sisteme sunt controlate de *parametrul de control*, sau *parametrul de ordine*, adică de către fluxul de energie, substanță sau informație care intră într-un sistem [10]. Când sunt schimbați unul sau mai mulți parametri de control, starea precedentă a sistemului poate deveni destabilizată și este, apoi, înlocuită de o stare nouă care poate expune structuri specifice spațiale, temporale și funcționale [11]. Strategia sinergeticii constă în aceea de a depista și considera aceste situații când starea macroscopică a sistemului se schimbă calitativ.

Din cele expuse mai sus, avem posibilitatea de a contura legitățile caracteristice sinergeticii:

1. Sistemele deschise au o evoluție neliniară;
2. Evoluția și dezvoltarea sistemelor neliniare este ireversibilă;
3. Pentru sistemele neliniare deschise există o multitudine de căi de dezvoltare, încât la influența unei mici fluctuații venite din interior sau exterior, și prin schimbarea parametrului de ordine, sistemul trece la o nouă cale de dezvoltare ;
4. În punctul de bifurcație are loc alegerea unei singure și noi căi de evoluție;
5. Legitatea universală care pune în mișcare orice sistem este organizarea și dezorganizarea, sau echilibrul și dezechilibrul [12];

6. Legea entropiei, care spune că închiderea unui sistem deschis duce la dezorganizarea sa [13];
7. Pentru a mări ordinea în sistem trebuie de mărit gradul de deschidere a sistemului, și astfel pragul critic al sistemului va crește, și invers;
8. Corelația elementelor sistemului sunt controlate de parametrii de ordine care este și mediul sistemului. Schimbând acest parametru, putem schimba și funcția sistemului;
9. Universul tinde la o entropie maximă.

Așadar, conceptele, limbajul și legitățile pe care le oferă metoda sinergetică reprezintă în sine o posibilitate mult mai exactă și mult mai practică de abordare atât a fenomenelor naturale, cât și a celor sociale [14]. Cunoscând aceste legități universale, care sunt valabile pentru orice sistem neliniar deschis, putem studia acest fenomen urmând o cale mult mai simplificată și mai sigură. De asemenea, abordarea sinergetică ne oferă șansa de a descoperi noi aspecte ale fenomenelor și a obiectelor de studiu.

NOTE

1. Синергетике – 30 лет. Интервью с профессором Г. Хекеном // Вопросы философии, № 3, 2000, p. 53.
2. Beisel R. Synergetik und Organisationsentwicklung. – München, 1994. p. 57.
3. Синергетике – 30 лет, p. 55.
4. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: наука о взаимодействии. – Москва, 2003, p. 25
5. Ibidem, p. 26.
6. Князева Е. Саморефлективная синергетика // Вопросы Философии, 2001, №10, p. 100.
7. Прытков В. Оправдание синергетики // Вопросы Философии, 2001, №4, p. 149.
8. Князева Е., Кудюмов С. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным // Вопросы Философии, 1992, № 12, p. 4.
9. Ibidem.
10. Haken H., Mikhailov A. Interdisciplinary approaches to nonlinear complex systems. - Berlin, Springer-Verlag, 1993, p. 7.
11. Ibidem.
12. Шаповалов В., Казаков Н. Законы синергетики и глобальные тенденции. // Общественные науки и современность, 2002, № 3, p. 143
13. Ibidem.
14. Chistrugă I. Problema apariției și dezvoltării societății civile (Aspectul filosofico-politic). Autoreferatul tezei de doctor în politologie. - Chișinău, 1997, p.9-10; Țirdea T. Introducere în sinergetică. – Chișinău, 2003, p.39-47.

GRAFAREA TERMINOLOGICĂ A CONCEPTULUI *SINE*:
FUZIUNEA INTERDISCIPLINARĂ

Recenzent: Victor Juc, dr. în filosofie, conferențiar cercetător.

Issues concerning the genesis, definition, connotation analysis etc. of such a complex concept as “the Self” involves an interdisciplinary theoretical fusion. Philosophy, the first source-discipline, itemizes the two folded origin of the *notion*: the Old Indian equivalent notion *Ātman* and the Antique Socratic *idea of the self* (maieutic modality) as an interior moral reflection. The term, introduced in psychology by Georg Groddeck, and the theory, instituted by Freud, will develop into a new kind of psychology – the metapsychology, inaugurated by Jung. This *profound* Jungian psychology treats justly the subject matter and gives the possibility to other fields, like the literary one and others, to make adequate use of the concept.

Fuziunea interdisciplinară. Autonomia a două discipline presupune și o interdependență aferentă, iar orbita studiului în care ne angajăm gravitează la frontiera de adiacență literatură – filosofie, cu multiple antecedente de consubstanțialitate, mai ales în direcția literatură spre filosofie, și nu arareori de dependență terminologică, în același sens. *Căutarea sinelui* ca cercetare științifică reperată astăzi în studii ontologice, metafizice etc. a constituit, din toate timpurile dimensionate uman, o problemă crucială de maximă extindere pluridisciplinară, întrucât ea nu evocă doar o preocupare egocentristă / narcisistă / nombrilistă, ci este o formă implicită de cunoaștere a lumii, a condiției umane, a sensului vieții, a *celuilalt*. Tematica sinelui *nu ține de o epocă anume, ea este trans – epocală*, de extindere nelimitată în timp și spațiu, de aceea, vechimea problemei depășește cadrul celor două științe prin longevitate empirică. Acest fapt nu descalifică nicidecum subiectul din contextul epistemologic contemporan, ba din contra, el rămâne printre imperativele studiilor literar – filosofice, filosofico – psihologice, pur filosofice, psihanalitice, sociale etc.

Omniprezența explicită sau implicită a conceptului *sine* are o pondere fără precedent în societățile modernă și postmodernă, termenul fiind atestat separat sau, mai des, în alianțele *afirmarea / realizarea / imaginea / descoperirea sinelui*, etc., cuceritoare ale domeniului industriei (preocupând tagma destinatarului: filosofi, istorici, critici literari, psihanalisti, stilisti, manageri) și sferei de „consum” (tagma destinatarului: auditoriului virtual de consumatori), invadând importante spații editoriale și mediatice. Întrucât suprasolicitarea noțiunii a strecurat în linia ideatică pseudo–echivalente semantice, nocive integrității conceptuale, învederarea unui studiu de etimologie genetica – semantică a conceptului *sine* e imperios necesară.

Aria de circumscriere a noțiunii *sine* reclamă o perspectivă prismatică, implicând nu doar filosofia și literatura, ci solicitând prezențe terțiare precum psihologia și psihanaliza, dată fiind natura deficitară a tratării individuale. „Locul unde sinele, non-eul psihologic, e adormit”, comentează un studiu *simbolic* despre *Sine*, „este locul cel mai banal din lume – o gară, un teatru, familia, situația profesională”. [1, p. 3406a]

Ubicuitatea fenomenului, rezultată din investirea permanentă a entității umane, supune proiectul imperativelor de identificare interdisciplinară a esenței conceptului *sine*, „investit” literar și filosofic, poetic și meditativ. Prin urmare, pilonii investigației curente rezidă în scrutarea etimologică și evolutivă (progresivă sau regresivă) a două cuvinte-cheie *ātman – sine – eu* (cu concursul disciplinelor: filosofie și știință literară, literatura

delegându-și responsabilitățile lingvisticii – cercetarea fiind focalizată pe cifrarea lingvistică).

Prima noțiune – *ātman* – indică itinerarul istoric al conceptului *sine* pe filon filosofic, a doua – *sine* – revelează semnificațiile *psihologiei de profunzime* a lui Jung, iar ultima – *eu* - desemnează aria de circumscriere a *sinelui* pe filon literar. Altfel spus, elucidarea conceptului *sine* nu poate fi realizată decât prin fuziunea analitico-progresivă: în primul rând, de caracterizare separată a noțiunilor în triplă repartiție („ātman” – „sine” – „eu”) și, în al doilea rând, de operare tipologică a „echivalentelor” (*ātman, eu*).

Cercetarea unui concept delicat, cum este cel curent, necesită implementarea metodologic plurală în tratarea sintagmelor definerii de proveniență diferită (aparținând practicilor de meditație orientală și școlilor / curentelor filosofice occidentale) și cere o relaționare dinamică a acestor *itemuri* de caracterizare identitară într-un „tablou” de ansamblu (de confruntare analitico-sintetică a semnificațiilor înglobate de conceptul *sine* la Socrate, Jung, Freud, Sillamy, Perrot, Hulin), precum și conjugarea solidă a eforturilor de cercetare psihologică și psihanalitică (Winnicott, H. Hartman, Georg Groddeck, Sigmund Freud, F.E. Vaughan, L. Assaglioli, S. Grof, H. Kohut, P. Watzlawick A. Keostler, J. S. Bolen, Rogers, William C.Schutz, Abraham Maslow, Rollo May, Ronald Laing, Eric Fromm, W. James ș. a.) cu scopul relatării *variantelor* și identificării *invariantului* conceptului *sine*.

Geneza conceptului *sine* și maieutica socratică – paternitate ideatică a *Sinelui*.

Se adeverește că, etimologia conceptului nu se identifică total cu etimologia noțiunii. La acest capitol mai sunt divergențe din perspectiva primatului utilizării – civilizația occidentală, ca și cea orientală, pretind la patentarea noțiunii *sine*. Imparțialitatea care se impune indică o primă atestare în gândirea antică, la Socrate, însă vehiculează păreri ce fac trimiteri la filosofia orientală, invocând numele filosofului chinez K’ong-fou-tseu, cunoscut în cultura occidentală drept Confucius, sub forma numelui latinizat de misionarii din secolul al XVIII-lea. E de remarcat faptul că filosofia orientală contribuie într-adevăr la dezvoltarea practicii meditative axate pe *sine* și chiar îndeplinește funcția de furnizor inițial al termenului. Cu toate acestea, filosoful grec Socrate apare în studiile teoretice de filosofie ca inauguratorul tradiției de investigare a omului drept *obiect de cercetare filosofică*. Binecunoscutul său dicton *cunoaște-te pe tine însuși* instaurează în gândirea filosofică o nouă perspectivă de cercetare – ținta reflecțiilor devine *omul*, iar această „mișcare” pe harta filosofiei o decupează istoricește între: *până și după* Socrate. Dictonul relevă metoda maieutică exersată de maestru prin angajarea interlocutorului pe *drumul cunoașterii adevărului pe care-l poartă în sine*, adevăr descoperit cu prețul propriilor contradicții. Reflecția subiectului enunțator (care e și obiect al enunțării) este „însoțită de *ironie*” [2, p.1752b], adică tolerarea contradicțiilor cu scopul depistării propriilor erori de judecată. Acest principiu se confundă cu cel al virtuții, prin îndemnul la *cunoaștere de sine*, intermediată de raționamente adevărate sau eronate care vor facilita *cunoașterea* și vor „demasca” erorile de judecată, iar, în definitiv, vor duce la o bună cunoaștere a *Sinelui*.

Modalitatea de abordare socratică a obiectului de cercetare – *omul* – stipulează ingenuitatea și autenticitatea acestuia, adică sondarea în *profunzimea eului uman*, ca „deschidere” spre lume, descoperire a profundului, vastului, enigmaticului, inițial *din sine* și ulterior *din noi*, întru descoperirea trăsăturilor inerente și fațetelor intrinsece, inițial ale omului și în ultimă instanță ale *lumii*.

Atman – grefa genetică orientală a conceptului *Sine*. Dimensionată istoric, noțiunea „sine” e reperată în una dintre cele mai vechi noțiuni din gândirea indiană

Ātman, imperativele valorice și investigatoare ale căreia comportă „căutarea” / cunoașterea *sinelui*, și ar fi, prin urmare, grefa genetică a noțiunii occidentale *Sine*.

În preocuparea noastră de a atesta originea ideatică, descoperim că, de fapt, după îndelungate investigații etimologice, circumstanțele apariției conceptului *sine* rămân destul de vagi. Ele se reliefează undeva în reflecțiile filosofice arhaice, clasificate de istorici ca fiind de apartenență șamanică (sursa paternă a curentului yoga clasic). Această gândire a dat naștere unei viziuni care presupunea existența „unui principiu necondiționat, transcendând spațiul și timpul” [4, p. 371a]. A doua ramură, derivată din gândirea *Brāhmana*, propagă sârguincios ideea de corespondență mutuală între microcosm și macrocosm, din punct de vedere structural și funcțional. Explicitearea acestei reflecții inedite și fără precedent la momentul apariției, duce la o schimbare conceptuală a înfățișării omului ridicat la nivel cosmic. E de notat faptul că, modulațiile acestei inovații poartă amprentă metafizică a gândirii *Upanișadelor*, pe seama căreia vehiculează speculații, multiple la număr și diverse ca interpretare. Speculații ce nu se înscriu, de fapt, în aria noastră de interes, poate doar cu excepția „intuiției” *upanișadice*, manifestată prin tendința de a atribui noțiunii *ātman* echivalentul de suflet imortal, și totodată „circumscriș personalității individuale” [4, p. 371a], tendință care incită reticența clanului *brāhmanic*.

Semnificația primară a noțiunii *ātman* e „suflu vital”, [4, p. 370c] iar înțelesurile derivate evocă „o semnificație concomitent personală și transpersonală sau cosmică” [4, p. 370c]. După cum subliniază și criticul francez Michel Hulin [4, pp. 370-371], noțiunea indiană dă dovadă de o mare originalitate prin competențele sale de a reda în paralel semnificațiile individuale și hiperonimice ale sufletului.

Raportată la concepțiile grecești și occidentale, noțiunea înglobează armonios corespondențele sufletului la *microunivers* și *macrounivers*.

Diacronicul termenului, localizat în spațiul oriental, e caracterizat prin controversile vehemente dintre doctrinele filosofice indiene reprezentate de principalele tabere: brahmanică și budistă. Termenul *ātman*, atestat încă la *Rg-Veda* [4, pp. 370-371] cu profundă îndesare pe coloana timpului, „desemnează un principiu de viață superioară altor elemente constitutive ale persoanei, ca de exemplu – *sens, organe specializate, membre* – și care coordonează activitatea lor” [4, p. 371a]. Aici distingem câteva criterii de regroupare a semnificațiilor întâlnite în compartimentul istoricului îndepărtat, unde vom invoca, cu titlu exemplificativ, criteriul biologic. Explorat sub unghi fiziologic de reprezentare a aspectului anatomic al *sinelui* (*brațe, picioare*), criteriul biologic tolerează o implicare gradual sporită a filosofiei în aura *sinelui*, și anume al aspectului funcțional (*suflu vital*). Sensibila deschidere spre meditația filosofică prinde rădăcini solide fundamentând ideea de echivalență *sine - suflu vital*, dublat interpretativ de *suflet vital, suflet individual / al omului, suflet al lumii*. Semnificațiile biologizante ce se conțin în literatura *vedică*, scindată în *Brāhmana* și *Aranyaka*, se atestă și în cadrul curentelor *Brhadāranyaka* și *Chāndogya*, dar, spre deosebire de primele, acestea din urmă sunt preponderent orientate spre **aspectul filosofic al sinelui**. Prioritatea de meditație esențială a acestor două curente e specificată prin „trucarea” întrepidă a raportului de coincidență dintre principiul egemonic (reprezentativ al persoanei) și cel indivizibil sau *brahman* (ce prezidează ordinea cosmică). Interpretarea dată atentează la solidarizarea plenară a acestor două principii, prin încercarea de a identifica **principiul individualului cu cel cosmic**, reprezentat grafic prin ecuația: *ātman = brāhman*.

Potrivit Upanișadelor, *ātman* nu conține puteri, inclusiv conștiință, decât într-un ansamblu funcțional - corp și organe - în conjunctura de actualizare a puterii. Iată de ce

Michel Hulin opinează că adevăratul moștenitor al gândirii upanișadice, Vedānta, se „prezintă sub forma unui principiu totodată imanent și transcendent, al cărui contact cu experiența sensibilă nu e decât iluzoriu”, luând în considerare faptul că „organele nu-l reprezintă pe „eu”, și nici nu-i aparțin „eului”” [4, p. 371b], iar părerea contrară e și ea iluzorie, conchidem noi.

Articulat de practica meditativă orientală, termenul *ātman* relevă entitatea primordială a sufletului individual și al sufletului lumii, încorporând medierea, chiar fuziunea, *intercosmică* (micro- / macro-cosmos) care accede la dimensiunea reprezentativă a conceptului, adică arhetipul. *Ātman* este „unic în diversitatea aparentă a ființelor” [4, p. 371b], declară concludent Hulin vizând **configurarea arhetipală a noțiunii**, întrucât conceptul nu înglobează „vicisitudinile istoriilor” personale, cum opinează filosoful francez, ci implică, zicem noi în același spirit, aspectul generalizat al sufletului individual uman, ridicat la scară universală, dar nu neglijează și *fenomenul de transmigrare*, evocat de același studiu. *Ātman*, suflet concomitent personal și transpersonal, este noțiunea „**identității virtuale**” la care atentează numeroase reflecții filosofice cu scopul de a orienta termenul către o dimensiune intuitivă a conceptului [4, p. 371b].

Repertoriul psihologic al termenului *Sine*. Repertoriul studiilor psihologice, desfășurate de reprezentanții școlilor de profil, mai populare în țările anglo-saxone, comportă diverse interpretări ale conceptului elaborate de psihologii și psihanaliștii germani, englezi, americani, elvețieni: D. W. Winnicott, H. Hartman, Georg Groddeck, Sigmund Freud, F.E. Vaughan, L. Assaglioli, S. Grof, H. Kohut, P. Watzlawick A. Keostler, J. S. Bolen, Rogers, William C.Schutz, Abraham Maslow, Rollo May, Ronald Laing, Eric Fromm, W. James și alții.

Intrăm acum în zona „minată”, am zice noi, a investigației, așa cum divergențele câmpului de cercetare *genetico-etimologică* sunt numeroase, din unghiul psihologiei. În cadrul lecturilor analitico-sintetice acumulate referitor la conceptul sinelui, coleziunile conținutale sunt frecvente și deusolează constant din lipsa unui *referențial* comun. Criticii Paul Foulquié, Michel Hulin, Marie-Claude Fourment-Aptekman etc. expun informații factuale ușor divergente *per ansamblu* (sau poate fără relevanță de precizie), atribuind, bunăoară, instituirea termenului *sine* lui Hartman [5, p. 976], Jung [1, p. 3406] sau Groddeck [3]. Marie-Claude Fourment-Aptekman îl indică pe H Hartman, oponentul lui Freud și fondatorul curentului de *ego-psihologie*, ca inițiator al topicii; Hulin vorbește de psihologul elvețian Jung, iar Norbert Sillamy îl recunoaște pe psihologul Georg Groddeck drept teoreticianul care a introdus în psihologie termenul *sine*. Merită să zăbovim nițel la acest capitol, de păreri contradictorii pe alocuri, dar cercetări fructuoase în ansamblu, pentru a invoca o scurtă trecere în revistă a unor formule elaborate de psihologii sus-menționați, culese din studiul lui N. Sillamy, în *Dicționarul de psihologie Larousse*.

EU

**persoană conștientă și afirmată;
sediul și ansamblul motivațiilor și actelor
unui individ care condiționează adaptarea
sa la realitate**

SINE

**ceea ce este nediferențiat;
ceea ce este absolut primitiv în
om, ansamblul impulsurilor
primare, instinctelor;
ceea ce ține de „mine” (W. James)
prelungirea inconștientă a „eului”
(Freud)
„eul” evaziv (Oxford Dictionary)**

Firește, orice studiu în parte contribuie la desfășurarea conceptului „sine”, comportând adevăr în deosebi datorită manierei de abordare (în dependență de targhetul propus și aspectul tratat), dar ce ne facem atunci când necesităm o sinteză itinerant etimologică a noțiunii? În scopul evitării polemicilor de lung metraj, ne axăm pe soluția logică de restabilire cronologică a faptelor. Astfel, constatăm că Groddeck este primul cercetător care tratează termenul la răscrucea dintre secolele XIX-XX, invocând în noțiunea de *sine* ideea de *inconștient* prin „ceea ce este absolut primitiv în om”, referindu-se la „energia care ne pune în mișcare”. [3, p. 290] Freud preia termenul de la Groddeck și-i conferă statutul de „pol pulsional al personalității” [6, p. 402], idee parțial salută de Jung, a cărui reticență ulterioară (față de accentul freudist abuziv al inconștientului de natură sexuală) dă naștere unei noi orientări conceptuale. Sinele jungian capătă valoarea „subiectului totalității *psihee*” [1, p. 3406], tratat în opoziție proeminentă cu *eul*. Abia în 1950, școlile de psihanaliză americană și engleză, și prin urmare Hartman, dezvoltă conceptul, iarăși în opoziție cu Freud. În filiera anglo-saxonă atestăm fructuoase reflecții materializate din perspectivă instituțională, de pildă *Școala de psihologie a Sinelui* fondată de Kohut. Cu aceasta istoria conceptului nu-și stopează evoluția, ci de-abia se desăvârșește.

Topografierea etimologică a noțiunii filtrează totodată rezultatul de selecție – invocarea cercetării jungiene, colosală contribuție la împlinirea semnificației scontate de noțiunea, nu doar psihologică, ci și filosofică și poetică a *sinelui*. Valoarea semnificatului la Jung se identifică plenar *căutării universale, perene a Sinelui uman*.

E de remarcat faptul că abordările de specialitate din a doua jumătate a secolului al XX-lea sunt inspirate, în majoritatea lor, de teoria jungiană. Maslow, May, Laing, Fromm și alții, care acced la noi perspective de analiză prin cuplarea conceptului *sine* la alte noțiuni, bunăoară, *realizarea sinelui*, definită de Abraham Maslow drept „*cheia de boltă a vieții psihice*”. [1, p. 3406a] În psihologia existențialistă a lui Rollo May și Ronald Laing, *sinele* e referentul unei „*situații de conștiință*” tangențiale „autenticității trăitului”. [1, p. 3406a] Eric Fromm îi asumă *sinelui* rolul „*indicelui creator al personalității*”. În același lanț sinonimic se încadrează și multe alte cercetări inspirate din practica jungiană.

Conceptul Sinelui și grefarea terminologică. Ne surprindem, de fapt, la ideea că cercetările psihologice și psihanalitice pe care le-am trecut în revistă restituie relativ simetric liniile cardinale ale hinduismului, mai ales în ceea ce privește transferul ideatic. Printr-o decizie circumstanțială am filtrat clișeele părtașe ale celor două practici: filosofică – orientală și psihologică (în cheie filosofică) – occidentală, întru conturarea procesuală de **grefare terminologică**. Primele formule au fost culese din filosofia indiană care regrupează mai multe sisteme de gândire specificate corespunzător.

ĀTMAN –

- *suflet individual și suflet al lumii în același timp* (gândirea indiană)
- *element esențial al persoanei* (sistemele Brāhmana și Aranyaka)
- *mediator în corespondența structurală a micro/macro cosmosului* (Brāhmana)
- *suflet imortal „circumscriș personalității individuale și prezentându-se ca „agent” (kartr), subiect cunoscător (jñātr) și subiect care se bucură (bhoktr) (viziune a gândirii upanișadice criticată de reflecția brāhmanică clasică)* [4, p. 370a]
- *Realitatea ca substrat al individului și identică cu Brahman* (școala Advaita)
- *substratul în care este inerent procesul cognitiv* (școlile Nyāya și Vaiśeṣika)
- *entitate omniprezentă și identică cu conștiința* (școlile Sāṅkhya și Yoga)
- *esența ultimă a universului și suflul vital al ființelor umane* (Upanișadele)

- *realitatea din spatele aparenței, universală și immanentă în orice entitate* (Upanișadele) [7, p. 64 – 65]

Vom vedea că a doua coloană de formule denotă global aceeași gamă ideatică de interpretări, mai mult sau mai puțin proxime de semnificațiile primare.

SINE –

- *cheia vieții psihice* (A. Maslow)
- *înțelegere / percepere intuitivă* (F.E. Vaughan)
- *funcție sintetică* (L. Assaglioli)
- *dinamică transpersonală* (S. Grof)
- *conștiință paradoxală* (P. Watzlawick)
- *cunoaștere a realității de ordinul trei* (A. Keostler)
- *personalitate creatoare* (E. Fromm)
- *creativitate vitală și funcție ludică* (D. W. Winnicott)
- *imaginație creatoare* (J. S. Bolen)
- *ansamblul ideilor/percepțiilor/valorilor care caracterizează un individ* (Rogers)
- *sentiment de exaltare și bucurie* (William C.Schutz) [1, p. 3406a]

Dacă în filosofia indiană veche unghiul semantic e îndreptat spre **semnificația personală și transpersonală** a conceptului, psihologia occidentală modernă se axează pe **nucleul energiei psihice bipolare**. Cea din urmă debordă de echivalentele lui *ātman*, proiectate prin prisma metapsihologiei jungiene, adică a conceptului „sine”.

Contribuția jungiană și conceptul teoretizat „sine”. După cum am menționat anterior, acordăm atenție sporită cercetării desfășurate de medicul și psihologul elvețian Carl Gustav Jung, considerat nu doar „un psihiatru rival al lui Freud sau continuatorul său”, ci mai întâi de toate „martorul unei realizări interioare a cărei fructe sunt metoda psihologică și opera sa”. [8, p. 172] Incitată de întrebările existențiale precum „ce e lumea?”, „cine sunt eu?”, curiozitatea adolescentină a psihologului se alimentează cu studii de medicină și ajunge să se transforme în mobil al cercetării științifice. Deja doctor în psihologie, Jung abordează **omul în totalitatea sa**, depășind limitele pur descriptive ale maladiei mintale a individului, pentru a-l cunoaște *în profunzime*, a-i descoperi interiorul - *sinele*.

Rezultatele esențiale ale cercetării jungiene sunt reprezentate prin următoarele imperative de caracterizare:

EU	SINE
<i>multiplicitate</i>	<i>unitate</i>
<i>local</i>	<i>global</i>
<i>parte</i>	<i>întreg</i>
<i>Eul – forma / dimensiunea reală</i>	<i>Sinele forma / dimensiunea ultimă</i>
(« Moi réel »)	(« Soi „ultime” »)

Perspectiva psihiatrică jungiană se desprinde de doctrina freudiană a conceptului de *libido* (energie psihică limitată) ca să poată fundamenta **o viziune inovatoare despre om în interiorul căruia „lumea devine conștientă de existența ei prin formarea unui eu”**. [8, p. 173b] Jung opune *sinelui freudist*, considerat *rezervor de energie pulsională* o altă **dimensiune umană** care „depășește infinit omul limitat la ego.” [8, p. 173c] De aici și apar noile calificative atribuite psihologiei dezvoltate de Jung: *complexă* sau *de profunzime*, întrucât sondează verticala și orizontală micro și macro cosmosului.

EU

SINE

- *personalitatea empirică*
- *factor de conștiință privilegiată*
- *imagine a personalității conștiente*
- *parte a totalității psihice*
- *subiectul conștiinței umane*
- *subiectul tuturor realizărilor de adaptare în măsura în care acestea sunt îndeplinite din propria dorință*
- *centrul (dar nu și totalitatea) personalității*
- *imagine lipsită de trăsăturile necunoscute*
- *personalitatea globală existentă*
- *fenomen de ansamblu al conștiinței*
- *imagine a componentelor inconștiente*
- *integralitatea conținutului psihic*
- *subiectul totalității psiheei (plus inconștientul)*
- *simbol al totalității psihice integrate (C. G. Jung)*
- *arhetipul cel mai important (C. G. Jung)*
- *entitate „supraordonată” eului (C. G. Jung)*

Ioana Lipovan, cântărind valențele conceptului jungian ca „arhetip cel mai important”, concludă că „transcendența și imanența își răspund până la identificare” [9, p. 182] în contextul contopirii chipului divin și uman (conceptul *Sinelui*, fiind și purtător al chipului lui Dumnezeu în om). Această fuziune susține starea de spirit, dat fiind faptul că sufletul are nevoie de simboluri, imagini, mediatori, iar absența lor e prejudicioasă firii umane.

Aproximativ pe aceeași undă de idei, biograful și teoreticianul francez Etienne Perrot confirmă prompt: „Omul, lăsat singur cu el însuși, simte o stare de indigență spirituală”. El exemplifică angoasa modernă ca factor originar dintr-o excludere a elementelor patrimoniului clerical și indică consecințele acestui efect drept „generatoare de dezechilibru”. [8, p. 174b] Nimic n-ar putea umple vidul necunoscutului sălășluit în om, nici „cele mai frumoase triumfuri ale științei n-ar putea compensa această pierdere a sufletului” [8, p. 174b] cauzată, după cum sugerează aceeași sursă, de lipsa „miturilor”. O altă extremă precară ar fi, în viziunea jungiană, identificarea suprasolicitată cu *Sinele*, ceea ce ar însemna „o inflație periculoasă,” [8, p. 174c] deloc recomandabilă, căci omul „trebuie să se comporte cu sine în calitate de servitor” – tălmăcește Perrot – „și nu de stăpân”. [8, p. 174c]

„Mai departe de eu, ruptă de conștiința obișnuită de veghe, ar rezida o dimensiune a *sinelui* propriu”. [8, p. 371a] Tocmai această dimensiune și face obiectul de cercetare a numeroaselor analize psihologice și psihanalitice. „Dimensiune adormită în viața cotidiană” dar care nu încetează să dirijeze din umbră *eul*. Imperativul reflecțiilor analitice se implementează prin încercarea de a restabili „re-echilibrul eului”, susceptibil de colaborare cu realitatea „intuitivă și creatoare care dă vieții psihice o dimensiune de serenitate”. [8, p. 371a]

Juxtapunerea lucrativă a științelor filosofică și psihologică restituie integritatea conceptuală a termenului *sine* și completește desfășurarea echitabilă a toposului *sinelui*. Astfel, conchidem că:

- etimologia **conceptului sine** nu este pe deplin identificabilă etimologiei **ideatice a noțiunii sine**: conceptul de-abia dacă împlinește un secol, noțiunea, în schimb, e reperată adânc în timpurile imemorabile ale antichității (prima atestarea a noțiunii în filosofia occidentală) și ale gândirii indiene, exprimată prin echivalentul **Ātman**.
- Prima atestare a noțiunii e semnalată în dictonul socratic **cunoaște-te pe tine însuși**, ca un îndemn la dialog interior de reflecție morală. **Sinele socratic degajă condiția umană**, implică **respectul valorilor umane și universale** ale acestei condiții.
- Dimensionat istoric, conceptul modern al sinelui relevă de la vechea noțiune a filosofiei indiene **Ātman**, termen care evocă o arborescență semantică (cazual eterogenă) rezumat la: **suflet al lumii și al universului în același timp, mediator în corespondența micro- / macrouniversului**.
- Transferul ideatic din filosofia orientală spre cea occidentală conturează „identitatea virtuală” a conceptului, Sine inedit, concept singular în toată diversitatea ființelor, lucrurilor etc.
- Primele interpretări teoretice ale conceptului sunt elaborate în filiera anglo-saxonă de: D. W. Winnicott, H. Hartman, G.Groddeck, S. Freud, C.G. Jung, F.E. Vaughan, L. Assaglioli, H. Kohut, A. Keostler, J. S. Bolen, Rogers, A. Maslow, R. May, R. Laing, E. Fromm și alții.
- Termenul e introdus în psihologie de Georg Groddeck, **sinele** identificându-se cu „**ceea ce este absolut primitiv în om**”, ulterior, Freud îi conferă tentă „biologizantă” de „**pol pulsional al personalității**”.
- Psihologia analitică jungiană opune psihanalizei freudiene o viziune inovatoare despre om în interiorul căruia **lumea devine conștientă de existența ei prin formarea unui eu**. **Sinele** reprezintă veriga de contact între **substratul conștiinței umane și esența ultimă a realității universale**, desemnând astfel dimensiunea esențială a naturii umane.

BIBLIOGRAFIE

1. *Encyclopaedia Universalis*. Thesaurus – Index, R – X, Paris: Encyclopaedia Universalis France S.A., 1996.
2. *Dictionnaire encyclopedique*. – Paris: Hachette, 1997.
3. Sillamy Norbert, *Larousse. Dicționar de psihologie*. Trad., avan-prefață și comentariu de L. Gavrilu. – București: Editura Univers Enciclopedic, 2000.
4. *Encyclopaedia Universalis*. Corpus 3, A – B. – Paris: Encyclopaedia Universalis France S.A., 1996.
5. *Larousse. Grand Dictionnaire de la Philosophie*, sous la dir. de Michel Blay, VUEF, 2003.
6. Laplanche Jean, *Vocabularul psihanalizei*. Sub dir. Daniel Lagache. Trad. de R.Clint, A. Dumitrescu. – București: Humanitas, 1994.
7. Grimes John, *Dicționar de filozofie indiană*. Trad. din engleză L. Donose Samelson. –București: Humanitas, 1999.
8. *Encyclopaedia Universalis*. Corpus 13, J – L. – Paris: En. Univ. France S.A., 1996.
9. Lipovan Ioana, *Eseistica lui Alexandru Philippide*. – București: Ars Docendi, 2002.

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

Ion Rusandu

Petru Rumleanski. *Societatea postmodernă: probleme filosofice și metodologice actuale*. - Chișinău, 2006.

Printre lucrările consacrate problemelor filosofice și metodologice ale societății contemporane atrage atenția lucrarea profesorului universitar, doctorului habilitat în științe filosofice Petru Rumleanski – „Societatea postmodernă: probleme filosofice și metodologice actuale”. În ea se menționează că societatea contemporană e marcată de o serie de transformări economice, politice, sociale, spirituale adânci și că, de rând cu economia de piață, proprie societății industriale, moderne apare și economia de Rețea, economia informațională, caracteristică societății informaționale în devenire. În noile condiții accentul este pus pe înlocuirea muncii fizice prin cunoștințe, crește rolul centrelor științifice de cercetare, unde se creează cea mai mare parte a produsului național. Munca fizică tot mai mult este înlocuită prin munca spirituală, creatoare. În producția materială dominantă devine munca intelectuală și nu cea fizică. Dezvoltarea omului devine principala condiție a oricărui progres gospodăresc. Crește importanța sferei serviciilor. Oamenii sunt ocupați, în fond, în activități unde sunt necesare aprecierii omenești, cunoștințele lor. În societate se instaurează un liberalism politic, crește gradul de democratizare a puterii politice, informația devenind bază democratică a puterii. Dreptul de a lua hotărâri trece de la deținătorii de capital și pământ la deținătorii de cunoștințe – savanți, ingineri etc. Are loc și trecerea la o pluralitate ideologică.

În legătură cu aceasta putem întâlni abordări a societății contemporane ca fiind o societate informațională. Dar apare întrebarea: cum poate să existe într-o societate informațională, concomitent cu economia de Rețea, economia informațională, ca formă de coordonare a activității economice, caracteristică doar societății informaționale, și economia de piață - în țările postsocialiste, și economia capitalistă consumeristă de masă în țările occidentale industrial-dezvoltate, caracteristică societății industriale, moderne și chiar să fie prezente structuri economice ierarhizate, o economie ierarhică, caracteristică societății tradiționale, agrare? Răspunzând la această întrebare, autorul, pe bună dreptate, consideră că putem vorbi doar de o perioadă de trecere la societatea informațională, numită de autor societate postmodernă, în care pot exista, de rând cu formele economice ale societății informaționale în devenire, și forme economice ale societății anterioare, existând o economie în tranziție la societatea informațională. În lucrare autorul urmărește scopul să analizeze esența societății contemporane, a societății postmoderne, constituirea și dezvoltarea ei, cât și unele probleme filosofice și metodologice actuale legate de dezvoltarea acestei societăți.

Actualitatea temei investigate nu trezește îndoieli din moment ce se știe că fără o cercetare detaliată și aprofundată a societății contemporane, a problemelor filosofice și metodologice actuale, este greu de conceput modelarea societății viitoare. Actualitatea prezentei lucrări rezidă și în faptul că în ea autorul își pune scopul de a analiza în plan filosofico-metodologic și filosofico-economic esența societății contemporane, apreciată ca perioadă de trecere la societatea informațională, care schimbă în mod radical atât modul de producere și de trai al oamenilor, cât și cultura, concepțiile despre lume, tipul relațiilor dintre om și lumea înconjurătoare, numită societate postmodernă, arătând

deosebirile calitative ale ei de societatea modernă, industrială. Aceasta ne vorbește și despre caracterul original și multidisciplinar al investigației date.

Lucrarea e compusă din introducere, trei capitole, încheiere și referințe bibliografice.

În primul capitol - „Societatea postmodernă, esența, constituirea și dezvoltarea ei” - sunt elucidate bazele filosofico-metodologice și filosofico-economice ale constituirii acestei societăți, așa ca: teoria societății postindustriale a lui D. Bell și a altor autori a teoriei postindustriale, ce are un potențial înalt creativ, și poate servi ca bază metodologică a constituirii societății postmoderne din țările occidentale industrial-dezvoltate (p.10-20), cât și „filosofia eliberării” – ca bază metodologică a constituirii societății postmoderne din țările postsocialiste (p.21-30). Prezentând în abordare sinergetică constituirea și dezvoltarea societății postmoderne, autorul menționează că „haosul de la micronivel constituie un principiu constitutiv, factor inițiator pentru ieșirea societății moderne pe propria cale de evoluție, spre stabilirea societății informaționale ... pentru viitor, cere abordarea unei ideologii cu caracter integrativ, care va manifesta o atitudine evoluționist-instituționalistă, prezentând o sinteză a diferitor atitudini teoretice în realizarea reformelor economice (p. 57). Capitolul întâi sfârșește cu analiza societății postmoderne în lumina filosofiei alternativei istorice, studiind dezvoltarea formelor de proprietate, vorbind despre schimbarea vectorului dezvoltării, menționând că are loc o cotitură de la faza dezvoltării proprietății private pe seama proprietății personale (în societatea sclavagistă, de exemplu) la faza dezvoltării proprietății personale pe seama proprietății private, că în societatea postmodernă occidentală din țările orientale industrial-dezvoltate apare contradicția dintre munca generală (științifică) și capital, că în această societate știința devine forță producătoare nemijlocită a societății (p.69).

Un interes deosebit prezintă capitolul doi - „Noile tehnologii informaționale și comunicative: probleme filosofice și metodologice”-, în care este analizată dezvoltarea noilor tehnologii informaționale și comunicative, rolul lor în apariția și dezvoltarea societății postmoderne. În lucrare se menționează că în anii '50 ai sec.XX s-a trecut de la revoluția industrială la cea tehnico-științifică, în domeniul tehnicii de calcul, trecându-se realizarea revoluției computeriale, iar în anii '70-'80 ai sec.XX cu apariția Internetului începe să se realizeze revoluția informațională (p.74-80), ce are loc pe parcursul întregii societăți postmoderne (p.80-95), analizându-se și trecerea de la revoluția computerială la revoluția informațională, instituirea și dezvoltarea societății postmoderne în Republica Moldova (p.96-101). În lucrare, de rând cu examinarea apariției și dezvoltării noilor tehnologii informaționale și comunicative, sunt analizate și așa probleme filosofice ca: filosofia Internetului, filosofia lumilor virtuale, crearea lumilor virtuale prin mijloacele noilor tehnologii informaționale, precum și postmodernismul ca filosofie a societății postmoderne.

Analizând probleme privitor la filosofia Internetului, în lucrare se menționează că pe la sfârșitul sec. XX omenirea este martorul unui nou cer și a unui nou pământ: informația, în prezent, s-a transformat în esență de sine stătătoare, odată cu substanța și energia. Informația în lumea virtual-computerială este pusă în locul materiei, informația și tehnica din mijloace de activitate a omului se transformă în mijloace de trai. Comunicarea nemijlocită a membrilor societății de azi este înlocuită prin comunicația cu ajutorul tehnologiilor informaționale și comunicative (p.104-105). Filosofia Internetului reprezintă una din paradigmele importante ale științei postneclasice, una din sferele principale ale cercetărilor filosofice ale științei și tehnicii contemporane. Ea formează bazele unei noi înțelegeri a lumii, fiind orientate la căutarea legăturilor destul de generale

ale evoluției și autoorganizării sistemelor naturale, sociale , cognitive, deschizând noi perspective pentru noi cercetări futurologice (p.107).

Analizând filosofia lumilor virtuale, crearea lumilor virtuale prin mijloacele noilor tehnologii informaționale, autorul vine la concluzia că datorită realităților virtuale computeriale și creierul uman intră într-un tărâm, unde comunicarea între ele se poate exercita la un nivel mai înalt, și această posibilitate nouă din punct de vedere calitativ păstrează promisiunea extinderii domeniului experienței umane, asistate de computer în direcții complet noi, în special, în direcția creării și lărgirii mediului educațional virtual în învățământul superior (p.156-157). Sfârșește capitolul doi cu analiza postmodernismului ca filosofia societății postmoderne, menționându-se că postmoderniștii (J.Derrida, G.Deleuze, J.Lyotard ș.a.) vorbesc de faptul că, cu aplicarea noilor tehnologii informaționale, viteza schimbărilor individului gânditor crește, subiectul nu-și mai păstrează identitatea. Subiectul devine variabil, are loc distrugerea raționalismului științific, a unor forme și structuri ale conștiinței și a unor regimuri de funcționare a ei. Apare scrisocentrismul, arhescrisul, scrisul fără litere, se trece la gramatologie. Prin intermediul gramelor are loc ștergerea numelor proprii a tuturor corpurilor și lucrurilor, înlocuindu-le prin cifre. De la etno-fallo-fono-logocentrism se trece la tehnofallo-infocifrocenrism. Gramele ca rezultate ale deconstrucției lumii vechi devin atomii, cărămizi ale devenirii unei noi realități. În acest sens, are dreptate autorul atunci când afirmă că postmoderniștii J.Derrida și G.Deleuze sunt „Leucip și Democrit ai epocii postmoderne” (p.187).

Capitolul trei - „Filosofia științei în societatea postmodernă, rolul ei formativ” - este consacrat analizei rolului formativ, specific pentru societatea postmodernă, a filosofiei științei economice, politice, juridice, pedagogice, ecologice. Examinându-se problemele filosofice ale economiei, în lucrare se menționează că, cu trecerea la filosofia postmodernă apare economia de Rețea, economia informațională, Internet-economia , Internetul devenind bază economică a acestei societăți. Apare e-businessul, e-comerțul, banii electronici, telebankingul ș.a.

Examinând rolul formativ al filosofiei științei economice în societatea postmodernă, dând interpretare filosofică teoriilor economice: a ofertei, a anticipărilor raționale, a costurilor de tranziție, a drepturilor de proprietate, a opiniei publice, a capitalului uman și a comportamentului uman, a teoriilor societății informaționale precum teoria „Societății cunoștințelor” și a economiei inovaționale, a întreruperii succesivității, a societății industrial-tehnocrate, a tehnologiilor intelectuale, a transformărilor postsocialiste și a globalizării, în lucrare se formulează concluzia că aceste teorii orientează personalitățile să contribuie la stimularea ofertei, la anticipări raționale pe baza relațiilor de piață existente, la micșorarea costului de tranziție. Aceste teorii orientează personalitățile la dezvoltarea firmelor, la o rentabilitate mai înaltă a capitalului uman, să-și îmbogățească permanent cunoștințele, la revigorarea economiei pe baza instaurării relațiilor de piață. Aceste teorii orientează societatea la stimularea activității antreprenorilor, crearea modelelor economice ale dezvoltării economice pe baza anticipărilor raționale ale întreprinderilor și ca tehnologiile informaționale să contribuie la formarea proprietății intelectuale a economistului (p.215-227). În lucrare sunt supuse investigațiilor și problemele ce vizează expansiunea structurilor de Rețea, perspectivele dezvoltării sociale în viitor, pe parcursul căreia se vor distruge nu numai metodele ierarhice de coordonare a economiei, dar și structurile economiei de piață, dominante rămânând doar structurile economiei informaționale. O atenție deosebită este acordată filosofiei managementului, definite în lucrare ca filosofie a businessului

antreprenorial și filosofiei marketingului definită ca filosofie a businessului afacerilor comerciale (p.244).

Examinând rolul formativ al filosofiei științei politice, dând interpretare filosofică doctrinelor politice existente în societatea postmodernă, precum cea a liberalismului „organizat” (în societatea postmodernă din țările occidentale industrial-dezvoltate) și a liberalismului „nostalgic” (în societatea postmodernă postsocialistă), cea democrat-creștină și cea social-democrată, în lucrare se formulează concluzia că aceste teorii orientează personalitățile, pe baza drepturilor și libertăților existente, să-și realizeze anumite interese personale, să influențeze activitatea statului prin alegerea unui stat maximal, care intervine în toate domeniile sociale (conform liberalismului „organizat”) la posedare de proprietate privată, de a fi liber total de puterea de stat, a influența activitatea statului prin alegerea persoanelor oficiale, având dreptul de a alege și a profesa meseria dorită, să fie și responsabile (conform liberalismului „nostalgic”), să păstreze orânduirea veche, ideile tradiționale, instituturile socialiste (conform conservatorismului socialist) la realizarea unor principii eter-umaniste și democratice de organizare și conducere democratică a societății (conform creștin-democraților), la o viață în condițiile unei societăți bazate pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producere (conform social-democraților). Aceste teorii orientează societatea la faptul că puterea statală să fie construită pe principii etic-umaniste și democratice, să țină cont de aspirațiile electoratului, să construiască o orânduire democratică a societății fără clase antagoniste (p.276-281), excluzând în viitor atât conservatorismul socialist, cât și conservatorismul capitalismului comsumerist.

Analizând rolul formativ al filosofiei științei juridice în condițiile societății postmoderne, dând interpretare filosofică școlii istorice de filosofie a dreptului, pragmatismului juridic, realismului juridic, teoriei dreptului obiectiv, neonaturalismului, în lucrare se formează concluzia că aceste teorii orientează personalitățile la perceperea dreptului ca instrument pentru realizarea anumitor scopuri, la înțelegerea dreptului ca fiind variabil, determinat de necesitățile sociale, variate și ele în dependență de moment, țară și împrejurări. Aceste teorii orientează personalitățile la acceptarea dreptului ca lege supremă a tuturor voințelor, la un drept „just”, la un drept național cu conținut variabil. Aceste teorii orientează la elaborarea dreptului pe baza spiritului poporului, la tratarea, în mod complex, a problemelor juridice, la orientarea conduitei practice a persoanelor oficiale, cât și modul cum ei rezolvă litigiile sociale. Societatea trebuie să reglementeze deciziile tribunalelor, hotărârile instanțelor, urmând scopul de a atinge, cu ajutorul dreptului, unitatea societății, să procedeze astfel încât dreptul să fie pragmatic, să accepte dreptul la viața umanității în grupuri organizate, să contribuie ca sentințele de justiție să fie determinate de lege, ca ordinea publică să fie determinată de valorile și necesitățile sociale, care și ele se schimbă în funcție de moment. E nevoie ca societatea să stabilească o solidaritate a oamenilor, ca conformarea la solidaritate să reprezinte o regulă de drept, ce se impune atât statului, cât și cetățenilor, să asigure domnia justiției pe baza unui „drept just”, a unui drept natural cu conținut variabil. În lucrare e formulată și concluzia în privința necesității aplicării în gândirea filosofico-juridică la etapa societății postmoderne a unui anumit principiu al antagonismului, cerându-se analiza acestei idei pe baza logicii dinamice a contradictoriului (p.302-314).

O atenție deosebită în lucrare este acordată și examinării rolului formativ al filosofiei științei pedagogice în societatea postmodernă, menționându-se că aplicarea tehnologiilor informaționale, a Internetului, are multe consecințe pozitive, cum ar fi învățământul la distanță, dar are și multe consecințe negative: prin scoaterea informației

din Internet se pierde interesul și capacitatea elevilor și studenților la descoperiri independente, devenind incapabili de a construi o comunicare problematică, scade interesul față de gândirea teoretică (p.319-338).

Analizând filosofia științei ecologice, formulând problema ecologică ca problemă a necorespunderii esenței naturale a omului și a condițiilor naturale umanizate, a existenței lui, care reprezintă cazul particular al problemei „artificialului și naturalului”, în lucrare se menționează că în societatea postmodernă se creează anumite premise pentru rezolvarea ei, când omul cu ajutorul tehnologiilor informaționale se pune în corespundere cu mediul înconjurător transformat, se acomodează la mediul înconjurător schimbător și, ca atare, se creează condiții pentru „a scoate” problema ecologică (p.352-353).

Menționând momentele pozitive ale lucrării, trebuie de atras atenția și la faptul că lucrarea ar fi câștigat dacă autorul ar fi analizat și problemele civilizației și a rolului formativ al filosofiei culturii în societatea postmodernă, ce ar fi fost o completare esențială a problemelor analizate.

În concluzie, menționăm că în lucrarea cercetătorului Petru Rumleanski sunt abordate multe probleme filosofice și metodologice apărute în societatea contemporană. Prezentând o analiză profundă conceptuală, filosofico-metodologică și filosofico-economică a societății postmoderne , această lucrare, fără îndoială, va contribui la aprofundarea și dezvoltarea teoriei și practicii privitor la societatea contemporană.

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND ABORDAREA
PROBLEMEI ADAPTĂRII POPULAȚIEI ALOLINGVE
A REPUBLICII MOLDOVA LA MEDIUL ETNIC AUTOHTON*

Democratizarea societății moldovenești și realizarea aspirațiilor ei proeuropene depinde atât în prima, cât și în ultima instanță de un șir de factori-cheie de importanță majoră pentru țările polietnice. Între aceștia un loc și un rol aparte, *sui generis*, îi revine toleranței etnice și gradului avansat de coeziune națională, apropierii și colaborării entităților etnice existente. Acest factor devine un mobil al integrării comunităților etnice alolingve în mediul etnic autohton, al familiarizării lor cu valorile spirituale autohtone.

Privită și percepută în acest context, monografia în ediție rusă a dr. în filosofie Nicolae Cojocaru - „Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде” - prezintă, după cum e și firesc, un interes sporit pentru savanți și pentru practica etno-politică din țară. Desigur, ne referim la diferitele atitudini ale acestora vizavi de valoarea lucrării, începând de la cele mai pozitive, ce o califică drept binevenită și originală în câmpul științifico-practic din domeniul sociouman, și terminând cu cele negative, ce o desconsideră.

În această ordine de idei remarcăm faptul că, în linii mari, în compartimentul introductiv al lucrării sunt fundamentate în mod convingător multiplele semnificații pe care le poate avea gradul necesar de adaptare a unei treimi din populația Republicii Moldova (considerată de autor populație de limbă neromână) la valorile spirituale create de moldovenii / românii pruto-răsăriteni. Pornind de aici, o asemenea adaptare va întruchipa:

- noua evoluție a țării pe calea dezvoltării ei de lungă durată;
- realizarea în societatea moldovenească atât a echității sociale, cât și a integrării sociale;
- formarea unor interese și scopuri publice general recunoscute în stare să unească majoritatea absolută a membrilor societății;
- apropierea reală între populația alolingvă și națiunea titulară.

Totodată, considerăm rezonabilă poziția autorului vizavi de urmările grave pe care le poate avea pentru societate reținerea în continuare a procesului de adaptare. Or, realizarea cu succes a acestui proces presupune *ab initio* un grad adecvat de cunoaștere a lui, efectuarea unor cercetări speciale în domeniu. În primul rînd, astfel de cercetări nu au avut pondere în condițiile regimului totalitar sovietic, întrucît acesta, după cum menționează dl Nicolae Cojocaru, sub masca declarațiilor despre „înflorirea și apropierea națiunilor”, orienta relațiile interetnice și investigațiile asupra lor în albia denaționalizării și rusificării nu numai a populației autohtone, ci și a tuturor celorlalte grupuri etnice de naționalitate nerusă ce locuiau în republică.

În al doilea rînd, ne asociem pe deplin opiniei privind insuficienta ameliorare a investigațiilor asupra procesului controversat de adaptare a populației alolingve a Republicii Moldova în perioada de după declararea independenței acesteia, invocată de autor în partea introductivă a cărții. În publicațiile din ultimii 10-15 ani, consacrate

---

* Prin acest subiect autorii își exprimă opinia asupra lucrării dr. conf. Nicolae Cojocaru *Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде*. – Chișinău, Ed. Tehnica - Info, 2004. - 136 p.

relațiilor interetnice, cu excepția lucrării de față, accentele se pun mai mult pe problemele difuziei interetnice și autoidentificării naționale în Republica Moldova, păstrării minorităților naționale și respectării drepturilor și libertăților lor în baza experienței europene, fără ca aceste probleme să fie corelate cu careva proiecte optime de adaptare la factorul autohton.

Chiar și în publicațiile în a căror denumire figurează sintagma „*integrarea minorităților naționale în societate*” problema adaptării la valorile autohtone nu se examinează ca un fenomen neapărat, ca o variabilă *sine qua non* a unor relații interetnice echilibrate. Tocmai de aceea calificăm a fi justă aprecierea adusă de autor majorității cercetătorilor în domeniu, care fie că nicidecum nu acceptă ideea adaptării, fie că au o atitudine dură sau, dimpotrivă, incertă față de ea.

Prin urmare, în condițiile actuale ale Republicii Moldova, deloc facile pentru teoretizarea fenomenului adaptării, prezenta lucrare are o semnificație epistemică cât se poate de relevantă și, totodată, are multiple valențe practice evidente legate efectiv de raționalizarea activității instituțiilor de stat și civile, de elaborarea și implementarea de către acestea a politicii de adaptare. Mai întâi, lucrarea se distinge prin coerență de conținut și formă, de determinare a actualității și gradului de cercetare a temei, prin strictețe și claritate teleologică și metodologică, prin structurarea și analiza reușită a problemelor abordate. Autorul a efectuat un studiu original, reușind prin dimensiunile teoretice și empirice consistente, bine juxtapuse și integrate în capitole și paragrafe, să-i ofere acestuia un caracter analitico-științific de sinteză, inovator, finalizat.

De o reală valoare este capitolul cărții în care demersul autorului se axează pe conceptualizarea variatelor probleme ce țin de necesitatea și esența adaptării populației neromâne la mediul etnic autohton. Astfel, fenomenul adaptării vine a fi unul multivalent, prezent în diverse ipostaze: de variabilă socială; de factor al utilității; de element al echității; de factor al integrării; de condiție a micșorării conflictelor; de formulă a relațiilor interetnice. Desigur, luate în parte și ca totalitate aceste ipostaze au o importanță diferită în procesul de cercetare, or ele pot să se condiționeze reciproc, să se completeze.

Totuși, în cazul studiului de față, autorul pornește de la dimensiunea socială ca fiind una complexă, de natură atât generală, cât și particulară în raport cu celelalte coordonate ale adaptării. Ne referim mai întâi la analiza bifactorială a conceptului de adaptare, acesta fiind examinat nu doar ca factor în sine, ca subiect intrinsec, ci și ca factor aflat într-o conexiune directă cu obiectul investigației, cu termenii de autohton și băștinaș. Delimitarea de către autor a acestor termeni, în pofida comunității lor de conținut, este principial necesară, întrucât ei nu sunt identici, fapt ce ne ajută la perceperea mai adecvată a specificității obiectului dat (în sens că nu toți băștinașii, adică cei ce au o anumită apartenență de loc, sunt în același timp și autohtoni, adică de origine locală, formați aici *ab ovo*, *ab origine*) și, totodată, la concretizarea influenței subiectului asupra obiectului. În această ordine de argumentare subliniem faptul că teoretizarea subiectului (fenomenul adaptării populației alolingve) și obiectului (mediul etnic autohton) cercetat nu e de natură „pură”, nu e ruptă de realitatea socială, ci își găsește expresie și alimentare în arealul moldovenesc.

Definind adaptarea populației neromâne a republicii ca un proces complex de a te obișnui și a ține cont de ceea ce constituie mediul etnic al românilor din Moldova de la răsărit de Prut (familiarizarea cu istoria și cultura autohtonă, cunoașterea și utilizarea elementară a limbii române, cunoașterea și respectarea tradițiilor și obiceiurilor poporului autohton, împăcarea cu idealurile și năzuințele lui naționale), autorul consideră pe drept că atare proces nicidecum nu urmărește scopul de a asimila această populație. El

presupune doar schimbarea parțială a lumii spirituale a acesteia, prin îmbogățirea ei pe calea însușirii valorilor spirituale autohtone.

Pornind de la aspectul conceptual al problemei, autorul își concentrează efortul investigativ asupra adaptării populației alolingve la mediul etnic autohton prin triada necesitate-obligativitate - rentabilitate, relevând-o drept compartiment aparte. Constatăm că până acum această triadă n-a fost racordată în mod adecvat la fenomenul adaptării nici în teoria și nici în practica etnopolitică moldovenească. De obicei, în mentalitatea autohtonilor accentul se pune, îndeosebi, pe factorul obligativității, în sens că conlocuitorii sunt tratați ca fiind obligați să se adapteze. Meritul autorului constă în faptul că el depășește acest punct de vedere simplist, manifestând cu adevărat o poziție științifică complexă față de problema adaptării. În primul rând, el vine cu argumente pro-adaptare ca necesitate a tuturor, atât a imigranților, cât și a autohtonilor, condiție care eliberează efectiv societatea de multe probleme, inclusiv de conflictele antagoniste cu noii veniți, conducând la o mai bună comunicare a acestora. În al doilea rând, adaptarea poate căpăta caracter real dacă este însoțită de factorul obligativității, acesta fiind condiționat de necesitatea obținerii de către noii veniți a cetățeniei țării gazdă. Aceasta și presupune însușirea și folosirea obligatorie a limbii oficiale, ceea ce constituie în viziunea autorului elementul principal al adaptării. În al treilea rând, adaptarea examinată în mod imparțial este într-o măsură mai mare și avantajoasă, utilă pentru alolingvi, întrucât ea conduce la optimizarea situației lor. În acest sens a te adapta la mediul etnic autohton înseamnă, pentru imigranți, a valorifica unica cale normală spre o coexistență civilizată în mediul dat.

Un interes deosebit pentru cititorii de diferite etnii prezintă compartimentul lucrării axat pe adaptarea etnică ca element al echității. Poate că pentru prima dată în literatura de specialitate din țară se abordează un asemenea subiect controversat, deși la nivelul conștiinței obișnuite el, deseori, era și este prezent. În acest context, susținem opinia autorului despre crearea în Moldova Sovietică, în urma unui val imens de imigrație pe parcursul a 50 de ani, a unei atitudini neadaptabile, discriminatorii față de limba autohtonilor, aceasta fiind ignorată plenar în fostul regim comunist și parțial în prezent. Iată de ce apreciem drept justă poziția Domniei Sale că față de populația autohtonă s-a comis o inechitate stridentă, a cărei înlăturare astăzi e posibilă doar oferind limbii române un rol unic (nu numai formal, ci și real) de limbă oficială a statului. Recunoașterea acestui fapt de către populația alolingvă, acordul ei real de a se adapta și este actul principal al echității sociale.

Pornind de la aceste și alte circumstanțe, autorul deduce cauzele principale (vechi și noi, interne și externe, obiective și subiective etc.) de neacceptare a fenomenului adaptării, de refuz de la realizarea lui. El a reușit să sistematizeze aceste cauze și să demonstreze evoluția și reproducerea lor succesivă de la o etapă la alta. Astfel, cauza-cheie inițială de neadaptare de pe timpul Rusiei țariste și anume, politica colonială de denaționalizare s-a păstrat, cu unele modificări, și în fostul regim sovietic. Sau așa-zisele cauze noi de astăzi sunt în felul lor o continuare a celor vechi, din timpul neîndepărtat.

Nu mai puțin semnificative în acest sens sunt: psihologia neadaptării, prezentă la cea mai mare parte a locuitorilor alolingvi; ignorarea de către elita alolingvă și de organele de stat a necesității unor eforturi permanente ce-ar asigura conștientizarea avantajului adaptării pentru cei de altă limbă; lipsa în stat și în societate a unui câmp informațional-educativ corespunzător pentru adaptare; influența nefavorabilă a factorului extern asupra procesului de adaptare a locuitorilor alolingvi din republică. În sfârșit, după

Unele considerente privind abordarea problemei adaptării populației alolingve a Republicii Moldova

păreră autorului, neadaptarea populației neromâne din țară ține și de vina fiecărui locuitor autohton. După noi, această afirmație este mai mult decât o simplă constatare, este chiar o problemă fundamentală, fiindcă guvernările de obicei vin și se duc, deseori rămânând doar cu declarații despre adaptare, de vreme ce populația autohtonă din Moldova rămâne aceeași, neschimbată, cu deficitul ei de obișnuință de a comunica cu alolingvii în limba română, de a le impune acestora un mediu adecvat de adaptare și integrare. Pentru comparație menționăm că georgienii, autohtonii baltici au cu totul alte trăsături de caracter național, alte obiceiuri, tradiții în relațiile cu populația alolingvă, care și chiar în regimul comunist, nemaivorbind de prezent, trebuia să asimileze valorile autohtone și să se integreze în mediul autohton.

Acestea fiind spuse, considerăm lucrarea dlui Nicolae Cojocaru, cu toate ajunsurile și neajunsurile (de altfel autorul nu pretinde de a cuprinde toate problemele adaptării, de a da răspunsuri complete la ele), a fi una cât se poate de instructivă și utilă. Cu siguranță, ea va contribui la schimbări spre bine, atât epistemice, cât și axiologice și praxiologice, în domeniul relațiilor interetnice în general și în cel al adaptării în particular.

NICOLAE SPĂTARUL MILESCU – MODERN LA 370 DE ANI

Se consideră că un popor este capabil să devină conștient din momentul când își pune în valoare opera, concepția personalităților excepționale. *Sine dubio*, cu cât creațiile acestor apostoli spirituali perpetuă în suflul inimilor, cu atât mai mult acest popor este absolvit de gravitatea de a-și pierde identitatea, or decadența întotdeauna și-a adăpat rădăcinile din placiditate, tembelism față de tezaurul cultural moștenit. În sens univoc, o societate ruptă de arealul istoric, cultură se confruntă în permanență cu probleme de divers gen – speculații, conflicte, care și mai mult acutizează situația și așa tensionată.

Dacă e să ne referim concret la societatea noastră care actualmente transformă în viață multiple reforme direcționate de la cantitativ-calitativ spre cele calitative-cantitative, atunci sesizăm că imperativul zilei a devenit tendința de depășire și utilizare a oportunităților ce ar facilita procesul de depășire a incertitudinii sociale și conflictelor economice și politice.

Indiscutabil că printre aceste oportunități se desemnează și cele legate de studierea și promovarea în circuitul valoric al comunității autohtone a cărturarilor notorii care, cât ar fi de regretabil, mulți din ei mai rămân în anonim sau se bucură de prea puțină atenție din partea cercetătorilor. Descifrarea resorturilor profunde, aducerea operei și concepției lor în câmpul spiritual național și universal prin intermediul unui arsenal complex de strategii, printre care și mediatizarea, organizarea de manifestări științifice de divers nivel, introducerea în curriculumul școlar și universitar etc., va conduce la cimentarea sentimentului de mândrie națională, a conectării în consubstanțialitatea veridică și pluridimensională la atmosfera, cultura moldovenească proprie perioadelor trecute. Coordonându-și activitatea cu cerințele societății contemporane, Sectorul Filosofie al IFSSP al AȘM a acordat și acordă deosebită atenție segmentului „Moștenire”, compartiment de investigații ce permite colaboratorilor scoaterea în evidență a personalităților marcante ale culturii noastre care au știut să-și racordeze interesele, tribulațiile cu aspirațiile și idealurile poporului, rezumând prin opera și concepția proprie hipersensibilitate activizată de marele teme ale vremii, teme care, de altfel, rămân actuale până în prezent.

Un exemplu elocvent în acest sens este Simpozionul științific „Opera lui Nicolae Spătarul Milescu în contextul culturii europene și universale”, organizat pe data de 19 octombrie 2006, cu ocazia aniversării a 370-a de la nașterea marelui cărturar. Notabil, desfășurarea Simpozionului s-a înscris ca o continuare logică în contextul de activități științifice de mediatizare și sensibilizare a publicului pe care Sectorul Filosofie le organizează anual cu scopul promovării în câmpul valoric și ideatic al celor mai reprezentative nume ale spiritualității noastre care, la anumite perioade, prin dimensiunile demersului lor, au făcut epoca.

Comitetul de organizare a Simpozionului științific dirijat de directorul de proiect și, simultan, șefa Sectorului Filosofie, dr. Ana Pascaru, și-au propus următoarele obiective menite să elucideze complexitatea creației și concepției remarcabilului exeget, și anume: reflectarea contribuției lui Spătarul Milescu în cultura universală; trecerea în revistă a domeniilor în care a excelat cărturarul; reflectarea activităților gânditorului în

calitate de exponent al intelectualității sud-est europene; familiarizarea tinerei generații cu moștenirea milesciană și legătura concepției înaintașului cu realitatea din Republica Moldova. De menționat, Simpozionul științific și-a desfășurat lucrările în cadrul a trei module: 1. contribuția lui Nicolae Spătaru Milescu în cultura universală; 2. reverberații spirituale în moștenirea lui Nicolae Spătaru Milescu; 3. Nicolae Spătaru Milescu – exponent al intelectualității sud-est europene din secolul al XVII-lea.

În cuvântul de deschidere al Simpozionului, Alexandru Roșca, dr. habilitat, Academician, coordonator al secției Științe Umanistice și Arte, a menționat creația milesciană ca un segment demn de atenția cercetătorilor contemporani, or eminentul înaintaș a fost unul dintre puținii exponenți ai culturii din perioada secolului al XVII-lea care a lăsat un număr impresionant de reductibile lucrări de pondere universală, manifestându-se concomitent și ca un neobosit explorator al diverselor domenii – filosofie, estetică, retorică, religie, pedagogie, cât și al problemelor angoasante ale timpului.

Nu mai puțin consistentă ca și conținut a fost și comunicarea dr. Ion Rusandu, directorul IFSSP. care a reflectat dimensiunile activității lui Nicolae Spătaru Milescu de factură umanistă ca un model de apostolat moral, de gândire plastică în expunerea materialului, însuși cărturarul fiind atestat ca o personalitate ce a știut să rimeze spiritualitatea națională prin intermediul numeroaselor opusuri care au fost și rămân înalt apreciate de savanții din întreaga lume. În același discurs, s-a remarcat că exegetul, prin opera sa, fără să evite tonul moralizator, a demonstrat potența de inovații producătoare de sens și și-a impus propria opinie chiar și în situația când aceasta contravenea întregii sisteme tradiționale. Exemplu indubitabil – pretenția cărturarului de a exclude teologia din sistemul celor șapte arte liberale, fapt ce nu poate fi contestat și care a fost lansat de Spătaru Milescu ca o provocare serioasă la adresa bisericii. Simptomatic că, deși a apelat la o formulă de expunere unde reductanța uneori devine insuportabilă, Spătaru Milescu, totuși, prin coerența sintezei și mizei teoretice, a lăsat opere de valoare care se înscriu de minune în contextul tezaurului spiritual universal. Pe acest temei, a consemnat raportorul, absența relativ îndelungată din orizontul cercetărilor trebuie depășită. În concluzie finală, dr. Ion Rusandu a nuanțat că o imagine credibilă și adecvată a tribulațiilor social-politice și culturale ale secolului al XVII-lea poate fi obținută doar prin studierea complexă a operei milesciene, parte complementară a epocii date.

Fără a ne implica ideatic sau structural în tematica comunicărilor unite sub egida Simpozionului, evidențiem un vast domeniu de aspecte, trăsătura caracteristică ale căror ar fi în special momentul novator și cel sorginte. În acest sens, erudiție, profunzime, chiar atașament față de opera vieții cărturarului au demonstrat prin comunicările lor – dr. habilitat Gh. Bobîna și dr. Șt. Lupan, or tematica în cauză, constatăm, le-a devenit subiect de predilecție de două decenii, adică încă pe când în Sectorul Istoria Filosofiei și Estetică sub conducerea dr. habilitat, profesorului A. Babii se organizau și se desfășurau „Lecturile milesciene” – manifestări științifice de prestigiu nu numai național, dar chiar și internațional.

Interes deosebit a trezit și raportul „Evoluție și istorism în opera lui Nicolae Spătaru Milescu” prezentat de dr. Ana Pascaru, în care autoarea a ținut să oglindească nu numai prezența, caracterul acestor două aspecte în opera înaintașului nostru, dar, simultan, să dea o apreciere argumentată a modului de abordare a lor de pe pozițiile secolului al XVII-lea, cât și să evidențieze tangențialitatea de opinii cu alți reprezentanți ai gândirii social-filosofice universale.

Nu putem face abstracție nici de caracterul documentat, capacitatea de a ține auditoriul în logica riguroasă a raționamentelor și concluziilor demonstrată în așa comunicări ca: „Traducere – prelucrare - focalizare și originalitate în creația lui N. Spathary-Spafarii (Milescu)”; „Implicarea lui Nicolae Spătarul Milescu în polemicile teologice ale vremii”, „Popoarele Siberiei și Extremul Orient descrise în opera lui Nicolae Spătarul Milescu” – relatări expuse, respectiv de Pavel Balmuș, Institutul de Filologie al AȘM, Nina Negru, Biblioteca Națională din RM, Valeriu Matei, drd., Institutul de Filologie al AȘM.

În concluzie finală, subliniem că lucrările Simpozionului au reliefat un complex de aspecte cu caracter original, proprii operei lui Nicolae Spătarul Milescu, care până la momentul actual nu au fost studiate. Tot în cadrul aceleiași manifestări științifice s-a făcut și o trecere în revistă a rezultatelor obținute în studierea acestui compartiment, considerăm, important și valoros atât pentru cultura națională, cât și pentru cea universală. Semnificativ, tot în cadrul Simpozionului s-a luat decizia ca comunicările, rezultatele investigațiilor să fie publicate în ferma convingere că ele vor servi în calitate de suport teoretic, metodologic și didactic pentru studenții, doctoranzii și specialiștii din domeniu preocupați de inextingibila operă milesciană ce suscită interesul și aprinde spiritele la distanță de secole.

Conferința Științifică
FILOSOFIA ȘI PERSPECTIVA UMANĂ

Filosofia și perspectiva umană - generic sub care și-a desfășurat lucrările Sesiunea științifică consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, eveniment ce anul curent a ajuns la ediția a patra. Manifestarea în cauză se înscrie în contextul strategiilor UNESCO, organizație care în 2002 la sesiunea a 169-a a adoptat Strategia în Filosofie. Act strategic scopul căruia rezidă în promovarea ponderii filosofiei în lumea contemporană. În cadrul dezbaterilor asupra strategiei și adoptarea acesteia s-a convenit să se declare anual a treia zi de joi a lunii noiembrie - Ziua Mondială a Filosofiei.

Astfel, începând cu anul 2003, Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, împreună cu Asociația Filosofilor din Moldova, organizează manifestări științifice consacrate acestui eveniment. Tradițional, la 16 noiembrie 2006, în incinta Academiei de Științe a Moldovei, și-a desfășurat lucrările conferința internațională. Ziua Mondială a Filosofiei pe lângă lucrările conferinței s-a completat cu lansări de carte și o masă rotundă la care și-au dat întâlnire cercetătorii cu experiență și tinerii în ascensiune.

La lucrările Conferinței au participat circa 70 de cercetători, inclusiv profesori și studenți ai Facultății Asistență Socială, Sociologie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, de la Catedra de Științe Socio-umane de la Universitatea Tehnică din Moldova, Catedra de Filosofie și Politologie de la Academia de Studii Economice din Moldova, Catedra Științe Socio-umane și drept de la Universitatea Cooperatist Comercială din Moldova, Catedra Științe Socio-umane de la Universitatea Agrară din Moldova, Catedra Filosofie și Bioetică de la Universitatea de Medicină și Farmacie din Moldova .

Conferința și-a desfășurat lucrările în cadrul a trei module: **Filosofia în lumea contemporană; Filosofia și învățământul; Filosofia și globalizarea.**

ANIVERSĂRI ANNIVERSARY

Lidia Troianowski

V. ERMURATSCHI: SEGMENTE ALE CREAȚIEI (1905-1983)

„Oamenii sunt aceea ce e clipa”
(Shakespeare)

După cum consemna T.Chelariu, nici o teorie științifică nu depășește hotarele propriului secol, deoarece „abia i-ai consolidat formularea și iață că lucrurile trebuie pipăite cu alte unelte și înțelese altfel” [1]. Secolul XX a fost extrem de generos cu noi, mai ales la capitolul spiritualitate, or ne-a pus la dispoziție o pleiadă de personalități marcante care prin talentul, setea de absolut, înzestrarea intelectuală, intensitatea patriotică a acțiunilor au făcut să rimeze demnitatea și cultura neamului, au scos din anonim și pus în valoare oameni și evenimente negarea cărora ar știrbi impresionabil din complexa istorie națională.

Printre acești exegeți, care n-au fost vitregiți de talentul de a investiga, compara și promova abilitatea să-și cristalizeze și sintetizeze raționamentele cu privire la problemele cele mai stringente cu care se confrunta poporul și, simultan, să ne ofere compensatorii sfaturi și idei despre căile cele mai simple și adecvate de atingere a imperativelor timpului, se înscrie și filosoful, sociologul Vasile Ermuratschi.

Glosând asupra capitolului etapele vieții și creației gânditorului, subliniem că destinul a fost mai mult decât favorabil cu V.Ermuratschi – absolvent al Institutului din Rostov, participant la Marele Război pentru apărarea Patriei, savant, om emerit în știință. În scopul pătrunderii în factura intelectuală, considerăm că ar fi inadmisibil să nu estimăm, apreciem aportul doctorului habilitat în filosofie, profesorului universitar Ermuratschi, incontestabil în opera de fondare și statornicire a Sectorului de Filosofie în cadrul Institutului de Istorie al Filialei moldovenești a AȘ a URSS(1956), Sector care mai târziu a servit drept bază actualului Institut de Filosofie, Sociologie și Științe Politice al A.Ș.M.

Autor a circa 70 de lucrări științifice, ce-și înscriu segmentele ideatice în așa domenii ale filosofiei ca istoria filosofiei, filosofia socială, filosofia religiei și epistemologia, V.Ermuratschi se lasă în special captivat de complexa operă a lui Dimitrie Cantemir. Rezultatele acestor interese savante se materializează prin trei monografii de o valență științifică incontestabilă: „Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir” (1956), „Dimitrie Cantemir ca gânditor și om de stat” (1973) și „Dimitrie Cantemir” (1978).

Nu mai puțin impresionabil se profilează și șirul de lucrări la realizarea cărora gânditorul s-a manifestat în ipostază de redactor și coautor: „Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova” (1970), „Pagini de istorie a religiei și ateismului în Moldova” (1970), „Problemele teoriei cunoașterii” (1972), „Cercetările filosofice și sociologice în Moldova” (1970) ș.a.

Cercetător și explorator infatigabil al problemelor angoasante, susținător al spiritualității naționale prin sensibile eforturi personale și, simultan, victimă a unui timp generator de experiențe ideologice limită, marginale în domeniul social-politic, cu care se confruntă și îi marchează în special opera, concepția. Subliniem chiar din start că, dacă, totuși, facem abstracție de acele **momente** impuse de ideologia comunistă, menite de a

deveni compartimentul intrinsec, durabil al unei opere cu caracter științific și nu numai (referințe la operele clasicilor marxism-leninismului, elogierea neadecvată și nu întotdeauna argumentată a concepției lor, analiza problemei din aspect materialist, negarea neîntemeiată a idealismului ș.a.), aspect care făcea imposibilă apariția oricărei noutăți editoriale indiferent de domeniu, atunci remarcăm că creația lui Ermuratschi rămâne valoroasă în timp atât prin complexitatea problematică, profunzimea pătrunderii și elucidării subiectului, cât și prin faptul, poate cel mai important, că a fost unul dintre cei care prin opera sa a grefat pagini din istoria neamului, făcând astfel să rimeze spiritualitatea națională.

Intenția de a evidenția un subiect, temă sau problemă de predilecție la care și-a raliat cercetările pe parcursul anilor, V.Ermuratschi ne-ar pune în situația de a nuanța fără rezerve una - Dimitrie Cantemir, - căreia îi consacră și trei monografii, în rest investigațiile sale cuprind un vast spațiu ideatic ce oscilează în cadrul : filosofiei, sociologiei, esteticii, politicii, moralei, în abordarea cărora a dat dovadă de tenacitate, perseverență și constructivism.

Ponderabilitatea și viabilitatea contribuției lui V.Ermuratschi în opera de aprofundare a cercetărilor și mediatizare a notoriei personalității a lui D.Cantemir se justifică mai ales prin faptul că autorul ne grefează și un amplu spectru problematic propriu valoroasei opere a umanistului, cât și o conturată imagine a tribulațiilor social-politice și spirituale de la sfârșitul sec. XVII – începutul sec. XVIII.

Opusurile vizate ne oferă o solidă analiză a operei și vieții lui Cantemir, or unele aspecte capătă o dezvoltare chiar destul de minuțioasă: etapele principale ale vieții; concepțiile social-politice; esența de clasă a convingerilor gânditorului; interesul față de istorie, filosofie, natură și om etc. Documentat cu scrupulozitate de opera vieții lui Cantemir, protagonistul își structurează cercetările rigid funcțional, astfel cititorul, în procesul lecturii, este menținut în logica riguroasă nu numai a argumentelor, raționamentelor cu privire la anumite momente, dar și a concluziilor pe ce le subscrie în procesul prezentării materialului, fapt care facilitează pătrunderea esenței lucrării chiar și pentru persoane mai puțin pregătite în domeniu. Cu naturalețe și consacrare, Ermuratschi ne reliefează tabloul operei vieții lui Cantemir, care elucidează și asidua sa activitate pe care cercetătorul o cantonează cu suplețe. Astfel, Cantemir este reprezentat ca „remarcabil gânditor, om de stat și cărturar enciclopedist” [2], dar și ca patriot înflăcărat, care condamnă cu hotărâre trândăvia, abuzurile nelimitate, lipsa de patriotism, luxul, corupția, desfrâul clasei dominante.

Familiarizat cu literatura deja consacrată prodigioasei vieți și activități a lui Cantemir, cât și propriu-zis perioadei în care acesta a trăit, Ermuratschi, într-o manieră proprie, fixează cauzele, premisele care au influențat și determinat formarea concepțiilor marelui gânditor. În sens univoc, el supune examenului contextul istoric și spiritual în care Cantemir se dezvoltă ca una dintre cele mai remarcabile figuri ale culturii universale. Fără explicații în plus, Ermuratschi ne oglindește succint istoria familiei cantemireștilor, evidențiind cauza necesității aflării lui Dimitrie Cantemir la Constantinopol, „în vârsta de cincisprezece ani a fost trimis în locul fratelui său mai mare Antioh...ca ostatic al sultanului turcesc de la Principatul Moldovei” [3]. Stilul, maniera în care Ermuratschi își expune aserțiunile față de Cantemir este destul de sobră, autorul evită elogiurile, abaterile poetice, care se pare le consideră de prisos într-un text științific, suita viziunilor cercetătorului în acest sens reprezintă un portal al unei noi înțelegeri mai complexe, pluridimensionale a operei și tribulațiilor marelui umanist. Impresionat de genialitatea creatoare a lui Cantemir, Ermuratschi, punând în dezbatere evenimentele cele

mai simbolice proprii principalelor etape ale vieții fostului domnitor, dă o apreciere înaltă dragostei față de cunoștințe, perseverenței, asiduității, care constituiau trăsăturile de forță în timpul aflării sale la Constantinopol, trăsături care l-au ajutat să-și completeze tezaurul spiritului, să stabilească legături cu învățații, să asculte lecții de istorie, filosofie, teologie, să studieze limbile printre care și cea turcească, să lege relații cu ambasadorii străini de la curtea turcească. De fapt, cercetătorul insistă să ne convingă că Cantemir, nici pentru un moment, indiferent de perioadă, n-a abandonat munca științifică manifestată prin autoinstruire (studierea lucrărilor, tratatelor, documentelor vechi și contemporane) sau crearea de lucrări durabile și viabile de-a lungul câtorva secole. Consemnăm că, trasând epura spirituală a marcantei personalități, cercetătorul ne oferă o galerie de nume care au lăsat amprente adânci asupra concepțiilor și destinului lui Cantemir. De asemenea, Ermuratschi analizează și elucidează în baza documentelor evenimentele ce s-au precipitat în viața domnitorului moldovean după spectaculoasa înfrângere de la 1711 de la Stănilești, în urma căreia este nevoit să părăsească țara și să se stabilească în Rusia. Deși, rezervat, Ermuratschi își coordonează opiniile proprii cu privire la activitatea lui Cantemir desfășurată în Rusia, aportul lui științific, succesele în domeniul cultural și politic, cu concepțiile a așa cercetători avizați în materie ca N.Iorga, I.Minea, G.Pascu, P.P.Panaitescu, Șt.Ciobanu, cu părerile cărora protagonistul nostru nu întotdeauna era de acord. Așa de exemplu, Șt.Ciobanu este criticat mai ales pentru faptul că acesta în lucrarea „D.Cantemir în Rusia „, declară fără temeii, [4] – subliniază Ermuratschi, - că esența utilitară a reformelor lui Petru cel Mare nu i-au dat posibilitate lui D.Cantemir cu aptitudinile lui pentru filosofie și istorie să-și găsească locul în viața obștească rusă” [5]. De o sentențiozitate metalică nevoalată se nuanțează afirmațiile lui Ermuratschi referitor la lipsa de profunzime, coerența și consecutivitatea opiniilor lui Șt.Ciobanu, care-și „dezmințea propriile aserțiuni” [6] vizavi de contextul creativ în Rusia, când declara că „această perioadă a vieții lui D.Cantemir este cea mai productivă din punct de vedere științific, în anii șederii în Rusia el scrie cele mai de seamă opere ale sale „,[7].

Din perspectiva strict critică, considerăm că aprecierile la acest traseu existențial al marelui gânditor umanist, grefate de Ștefan Ciobanu - remarcabilul istoric, publicist, om politic – pot fi considerate ca veritabile și adecvate, or, el avea perfectă dreptate când sublinia că Cantemir nu și-a găsit locul binemeritat în societatea rusească, deși ne amintim, că se afla sub protecția directă a împăratului rus. Cât privește partea a doua a problemei disputate, realizăm că, în linii mari, etapa 1711-1723 poate fi interpretată ca una dintre cele mai fructuoase în domeniul cercetărilor și realizărilor cu caracter științific, în așa fel ambii cercetători se plasau pe o poziție corectă în tratarea și interpretarea aspectului în cauză.

Ad notanda, că nu mai puțin relevante, incitante se conturează și scăpăturile critice ale protagonistului ce s-au revărsat asupra concluziilor altui cercetător al operei cantemiriene - Nicolae Bagdasar, care, în opinia lui Ermuratschi, elucidează premise nu absolut reale, veritabile ale atmosferei în care domnitorul moldovean își crea operele în Rusia – „fără tron, departe de țara sa, plin de dorul palatului de la Konstantinopol, rămas fără soție, în situația asta el găsea cea mai mare mângâiere în scrierea lucrărilor” [8]. Fără îndoială, fragmentul dat, la care și se referă autorul „Concepțiilor social-politice ale lui Cantemir” , rupt din contextul materialului prezentat de N.Bagdasar în „Istoria filosofiei moderne” , la prima vedere se pare dacă nu dubios, cel puțin tendențios, totuși cercetarea integrală a textului demonstrează că autorul pur și simplu enumera condițiile, oglindește ambianța în care-și crea genialele lucrări cu caracter istoric, politic, filosofic, etnografic

D.Cantemir, fapt care, de altfel, nu exclude nici prezența grijii și tribulațiilor în lupta pentru neatârnamarea Moldovei, susținut cu ardoare de Ermuratski.

Răbdătoarea și tenacea incursiune în lumea valorilor spirituale create de Cantemir, îl determină pe Ermuratschi să prefigureze implicit că operele umanistului abordează probleme „ce prezentau un uriaș interes atât pentru Moldova cât și pentru Rusia... necesitatea unei lupte necruțătoare împotriva Imperiului Otoman” [9]. Sistematizarea datelor despre travaliul științific desfășurat de Cantemir, după cum a fost menționat mai sus, este plasată de Ermuratschi în segmentul contextului istoric, astfel o așa conturare a imaginii evită stilul unei expunerii cu caracter searbăd și facilitează comprehensiunea unor sau altor realizări, decizii, succese ale domnitorului. Deplasând centrul de greutate a investigațiilor în domeniul social-politic propriu lui Cantemir, deși o trecere în revistă a aspectelor abordate ne deconspiră prezența și a altor segmente menite să completeze magistrala figură spirituală a marelui umanist, totuși, se pare, că anume acest parametru rămâne favorizat de Ermuratschi, or protagonistul ne furnizează un impresionant set de explicații provenite cu precădere din serioase și complexe meditații cu privire la factorii ce au înrâurit formarea pozițiilor vizavi de realitatea înconjurătoare a avizatului autor al așa lucrări ca „Descrierea Moldovei” , „Sacrosanctae scientiae indepungibilis imago” , „Hronicul vechimii romano-moldo-valahilor” , „Divanul” , „Istoria ieroglică” , „Istoria Imperiului Otoman” etc. Factorul hotărâtor însă în formarea concepțiilor social-politice ale lui Cantemir, consemnează Ermuratschi, a fost însăși realitatea, martor al situației economice și politice grele în care se află țara din cauza stăpânirii turcești, domnitorul „cugeta perseverent asupra destinului patriei, caută căi pentru întărirea ei economică și politică” [10]. Fără a deroga de la subiectul dezbătut, Ermuratski elucidează că lucrările consacrate acestor probleme de către Cantemir deconspiră „multe gânduri interesante, originale, progresiste, care sunt o dovadă nu numai despre adâncă lui erudiție, dar și despre mintea lui luminoasă, strălucită de cugetător, despre patriotismul lui înflăcărat” [11].

Contribuții ponderabile la aprofundarea ariei de cunoștințe despre Cantemir, Ermuratschi aduce prin tratarea, accentuarea și mediatizarea altui element la fel de valoros din biografia creației științifice a umanistului și anume, faptul că el a fost unul dintre primii care cu toată vehemența și seriozitatea abordează problema tezaurului natural al țării, valorificarea eficace al căruia ar permite Moldovei să iasă nu numai din impasul și mizeria economică, dar și să opună rezistență cuvenită Porții Otomane. Prin urmare, apelând la binecunoscuta lucrare „Descrierea Moldovei” , Ermuratschi estimează înalt cercetările lui Cantemir la capitolul social-economic, simultan pronunțându-se explicit mai ales întru susținerea concluziilor și raționamentelor acestuia privitor la factorii pro și contra ce implementează dezvoltarea normală a țării. Cugetătorul, subliniază Ermuratschi, arată că Moldova are posibilități enorme pentru dezvoltare economică - „zăcăminte de sare, aur, păcură, fier...solul roditor, clima prielnică” , - toate acestea deschid perspective largi pentru o viață prosperă. În același context, protagonistul grefează caracterul veridic al setului de cauze enumerate de gânditorul umanist, care împiedică evoluția normală a tuturor sferelor de activitate a omului în particular și a statului în general.

Alt segment chemat să completeze spațiul creației lui Cantemir asupra căreia în anii '70 ai secolului XX își axează atenția Ermuratschi este interesul domnitorului consacrat problemelor cu caracter istoric și filosofic, de altfel domeniu care ocupă un considerabil loc în opera cantemiriană. În tratarea și interpretarea compartimentului nominalizat, remarcăm în concluziile lui Ermuratschi o flexibilitate mai evidentă,

operând în mod adiacent, ca și în cazul validării concepțiilor social-politice ale lui Cantemir, el ne pune la dispoziție nu numai ambianța reală a evenimentelor de la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea, dar ne oferă riguros, restrictiv, apelând la metoda obiectivității istorice factorii cu caracter negativ care au determinat și influențat concepția și opera istorică a umanistului.

Profund atașat de creația de profil istoric și filosofic a lui Cantemir, avizat în profunzime cu particularitățile distinctive caracteristice operei umanistului, Ermuratschi enumără mai multe lacune, care în opinia sa în mod indubitabil au diminuat opera cantemiriană. Printre cele mai importante erori evidențiate de autorul monografiei „Dimitrie Cantemir” sesizăm următoarele: nu și-a concentrat atenția asupra evenimentelor secundare în prezentarea premiselor evoluției și ruinării Imperiului Otoman; omite intenționat situații esențiale, astfel negându-le statutul; deși subliniază importanța obiectivității istorice, totuși deseori exagerează fapte, denaturează fenomene (arborele genealogic al cantemireștilor, evenimente particulare domniei lui Constantin Cantemir); nu ține cont de întreaga totalitate a factorilor obiectivi în procesul reliefării problemelor de ordin istoric, cauza căderii Imperiului Otoman o sesizează în fenomenul moral, face abstracție de condițiile social-politice și economice; nu pătrunde până la capăt în esența relației categoriilor cauză și efect, a legăturii dialectice dintre ele, mai ales în procesul cercetării evoluției statelor politice etc.

Evitând stilul inclement, sentențios, Ermuratschi totuși până la urmă fixează rigid **erorile** prezente în operele cu caracter filosofic : „Divanul” , „Metafizica” , „Istoria ieroglifică” , „Studiu asupra naturii monarhiilor” , „Prescurtare a sistemului logicii generale” , fapt care destul de sugestiv deconspira nu numai cunoașterea temeinică a creației cantemiriene, dar și poziția tradițional materialistă proprie ideologiei comuniste, pe care o împărtășea autorul celor trei monografii și articole despre cel dintâi savant moldovean ales (1714) membru al Academiei de Științe din Berlin. Pentru a nu crea impresia că Ermuratschi categoric, cu dezinvoltură, persiflează opera filosofică a lui Cantemir, subliniem și unii factori atenuanți care au determinat poziția poate puțin inclementă a autorului. Alte motive ascunse cu certitudine nu există, or situat pe poziții indubitabil materialiste, Ermuratschi destul de emoțional reacționează la momentele ce oglindesc devierile de la idealism la materialism și invers în viziunea lui Cantemir. El aproape că nu se împacă cu gândul că marele umanist în testarea și aprecierea fenomenelor, evenimentelor nu este capabil să depășească limitele tradiționale ale teologiei ortodoxe, adică idealiste, și dimpotrivă, insistă asupra primelor manifestări ideatic-materialiste prezente în operele „Divanul” (1698) și „Sacrosanctae scientiae indepugnabilis imago” , scrisă în 1700.

Subintelligitur este dificil ca în cadrul articolului dat să elucidăm întreaga gamă de aspecte abordate la capitolul filosofia cantemiriană, totuși cele mai impresionante ar fi investigațiile cu privire la : noțiunile – timp, spațiu, materie, necesitate, întâmplare; tangențe ideatice cu filosofia Greciei antice, în special de orientare materialistă: Tales, Democrit; influențe și confluențe conceptuale cu filosofii ruși; contracararea teoriei despre lumea ideilor a lui Platon; polemica cu filosofia aristotelică, compartimentul ontologie; critica empirismului; realizări la capitolul cunoașterea umană etc.

Focalizându-și pe parcursul mai multor ani atenția asupra concepției filosofice a lui Cantemir, ajunge să concluzioneze că în opera umanistului teoria materialistă se împletește cu teoria idealistă a creaționismului. Morfologia operei cantemiriene, consemnăm, este completată de Ermuratschi și prin așa compartimente ca: idei politice; etica și pedagogia; sociologia și libera cugetare, care conferă concepției umanistului o

nuanță particulară de complexitate, valoare, sens, durabilitate și viabilitate. O notabilă deschidere spre valorile operei cantemiriene, protagonistul o realizează prin exaltarea principiilor categoriilor, criteriilor și noțiunilor etice abordate de acesta în „Divanul”, *verbi causa* - moravuri, vicii, virtuți umane; esența binelui și răului; corupția clasei dominante absolvită de idealuri și aspirații, lipsită de scrupule; goana după avariție, negarea oricăror criterii morale, trândăvia, luxul, desfrâul - mediul preferențial pentru bogați. Apreciind contribuția autorului lucrării „Divanul” la acest segment spiritual, Ermuratschi ilustrează cu pregnanță caracterul flexibil al concepției etice a acestuia, care, deși își fundamentează normele morale pe Sfânta Scriptură, apelează și la viziunile unor înțelepți antici: Aristide, Fabricius, Heraclit, Zenon, Socrate, Platon, Kvintius, Cincinnatus ș.a., opiniile cărora nu merită a fi neglijate. În acest context, se înscriu ca o prelungire naturală și meditațiile cu privire la viziunile lui Cantemir de speță pedagogică, la domeniul dat Ermuratschi speculează caracterul progresist și sorginte al umanistului ce pe lângă efervescența de raționamente logice cu privire la rolul educației; a corelației omului și naturii; înrâurirea naturii asupra procesului educației – idei care aproximativ șaptezeci de ani mai târziu au fost expuse de ilustrul filosof iluminist J.J.Rousseau.

În sens univoc, monografiile și articolele lui Ermuratschi se nuanțează nu numai ca o resuscitare tenace, crepusculară a creației avizatului umanist, ca deschizătoare de noi perspective în pătrunderea vectorului gândirii acestuia, dar și ca o reprezentare holografică a atmosferei social-politice și economice țărilor în care a trăit și activat: Turcia, Moldova, Rusia. Prizonier al spiritului dogmatic comunist, Ermuratschi evită maniera detestabilă în aprecierea concepției domnitorului moldovean, nu excelează în formularea și exacerbarea suspiciunilor mai ales alături de devierile acestuia de la idealism la materialism, nu-și edulcorează observațiile într-un sentimentalism afișat, Cantemir grefat de protagonist rămâne exegetul de valoare al neamului, eroul profund angrenat în drama poporului și secolului său, susținător al culturii și spiritualității naționale și universale prin sensibile eforturi personale.

Decupăm din ansamblul intereselor orientate la explorarea problemelor cu caracter filosofic articole menite să creioneze aspecte concrete ale filosofiei: gnoseologie, ontologie, filosofie socială, istoria filosofiei prin investigarea operelor premergătorilor celor mai de vază ai culturii noastre. De exemplu, Ermuratschi realizează o succintă trecere în revistă a concepțiilor gânditorilor din Moldova sec. XVII –XX, alături de problema teoriei cunoașterii[12].

Prin urmare, Ermuratschi remarcă primele manifestări de gândire filosofică în creația lui M.Costin, care în tratarea fenomenelor naturii și evenimentelor din viața socială se plasează pe pozițiile senzualismului, concomitent deviind de la interpretările tradițional teologice.

Momente edificatoare la aspectul evoluția filosofiei naționale, cercetătorul ne oglindește referitor la creația a așa reprezentanți de vază ai culturii naționale ca N.Milescu Spătarul, Amfilohie Hotineanul, Al.Sturdza, G.Asachi, C.Stamati Ciurea, V.Lașcu, I.Prodan. Din numărul de personalități impresionante remarcăm o simpatie deosebită mai ales de opera lui Amfilohie Hotineanul, care, în opinia lui Ermuratschi, ocupa „cel mai important loc în sfera iluminării din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea...a deschis școli...a pregătit manuale în limba română, la geografie, aritmetică ...rămânând ca propagandist al ideilor materialiste” [13].

Analizând creația lui Amfilohie Hotineanul, Ermuratschi stăruie să evidențieze orientarea materialistă a concepțiilor acestuia, cât și schițează aspectele majore proprii intereselor renumitului cărturar: tendința de depășire a îndoielilor cu privire la existența

lumii reale; adept al teoriei atomiste, deși presupune posibilitatea divizării atomilor în particule mai mici; încercarea de a delimita treptele cunoașterii – 1.perceperea obiectului la modul general; 2.cercetarea detaliată a lucrului; neagă teoria lui Descarte despre „ideile înnăscute” ; controverse ideatice cu Locke la capitolul „natura ca diversitate” etc., toate cele evidențiate, și nu numai, sunt cu minuțiozitate cercetate și apreciate de autorul articolului. Realizând un copios tur de orizont asupra problematicei filosofice a operei lui Amfilohie, Ermuratschi tatonează să descifreze înclinația spre amalgam a episcopului, să explice cauzele poziției sale dubioase și temerare mai ales dacă ținem cont de perioada în care a activat și statutul său social.

Această stranie atitudine a lui Hotineanu, care înregistrează evidente oscilații ideatice în câmpul materialismului, fapt ce nu avea nimic comun cu imperativele timpului, când poziția teologiei ortodoxe rămânea încă net superioară în explicarea problemelor despre lumea reală, este justificată de Ermuratschi cam în felul următor:” în primul rând, lucrările în care deschis își expune viziunile materialiste au rămas în manuscris; în al doilea rând, către sfârșitul vieții Amfilohie pentru concepțiile sale...a fost exilat la mănăstirea Zagavia” [14].

Năzuința descifrării resorturilor profunde a problemelor gnoseologiei îl determină pe Ermuratski să ancoreze și în spațiul operei lui I.Prodan – specialist în istoria filosofiei, expert în psihologie, cunoscător avizat al filosofiei kantiene și celei moderne, autor al numeroaselor lucrări ce vizează teoria cunoașterii: „Cunoașterea și subiectul ei” , „Organizarea sufletului” , „Psihologia experienței interioare” , „Despre memorie” ș.a. Aplecându-se asupra valoroasei opere pe care ne-o lasă drept moștenire I.Prodan, Ermuratschi deconspiră o atitudine temerară față de poziția destul de fluctuantă a gânditorului, pe care acesta o afișează în tratarea aspectelor lumii reale, omului, cosmosului etc.

Astfel, evitând tonul polemic, Ermuratski creionează categoriile, principiile, noțiunile cu care operează Prodan în procesul fundamentării teoriei sale cu privire la problema cunoașterii pe care o cimentează în contradicție cu concepțiile pragmaticilor și apriorismului kantian. Evantaiul raționamentelor propuse de a fisura fațada filosofiei lui I.Prodan finisează cu un șir de concluzii bine cântărite, întemeiate, însă și de astă dată însoțite de acea expresie de regret, or aceasta din cauza că nu poate fi considerat un materialist consecvent, deși, subliniază Ermuratschi, multe din aserțiunile autorului „Cunoașterea și subiectul ei” poartă o notabilă nuanță materialistă.

Oportună mențiunea că un aport deosebit aduce protagonistul și la cercetarea gândirii filosofice de la intersecția secolelor XIX și XX, epocă ce trece sub semnul reformelor și transformărilor radicale, a distrugerii unor idealuri stabilite de veacuri și aspirația spre niște orizonturi pe cât de ademenitoare, pe atât de obscure, perioadă când elementele capitaliste se împletesc cu cele marxiste, iar consecințele impactului dintre ele sunt din ce în ce mai evidente. Promotor recunoscut al idealurilor marxismului, Ermuratschi conturează premisele, cauzele apariției și evoluției mișcării socialiste și premarxiste în cadrul spiritualității naționale, atmosferă ideatică care se materializează și statornicește în deosebi prin teoriile lui Zubcu Codreanu și Zamfir Arbore Rali.

Deși Ermuratschi reliefează opera lui Zubcu Codreanu și Z. Arbore Rali de pe pozițiile ideologiei marxist-leniniste și a filosofiei materialiste, considerăm că cercetările sale constituie interes științific chiar și la momentul actual, când atestăm o atitudine critică, intolerantă față de ideologia clasicilor marxism-leninismului, iar tendința materialistă de explicare a fenomenelor, evenimentelor lumii reale, a evoluției omului societății, cosmosului nu mai este considerată ca unica și adevărata formulă posibilă. Prin

urmare, materialele consacrate operei vieții celor doi compatrioți ai noștri, pe care cercetătorul le amplasează în lucrarea colectivă „Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova”, rămân valoroase din perspectiva mai multor aspecte: sunt bine structurate, oglindesc un bogat material factologic referitor la creația celor nominalizați, cât și la atmosfera social-politică în care și-au desfășurat activitatea și fundamentat viziunile. Articolul [15] ne dezvăluie destul de elocvent, pe de o parte, simpatiile lui Ermuratschi pentru conceptul politic al celor doi admiratori ai marxismului – Z.Codreanu, Z. Arbore Rali, și, pe de altă parte, dezacordul său, nedumerirea că n-au fost capabili să se lase pătrunși de „înaltele idealuri” ale ideologiei date. Explicațiile, mai bine zis concluziile pe marginea faptului că Arbore Rali „n-a devenit marxist” sunt selectate și argumentate cam în felul următor – „concepția idealistă despre istorie, preluată în linii generale de la A.Comte și M.Bakunin, nu i-au permis să înțeleagă rolul hotărâtor al mediului de producție a bunurilor materiale din viața societății” [16].

Fără să preluăm aserțiunile lui Ermuratschi, alături de concepția și poziția politică a altui reprezentant al culturii noastre din perioada vizată, sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX - Zubcu Codreanu, subliniem că protagonistul conturează adecvat aspectele de bază ale operei lui: ambianța social-politică; influențele, confluentele și divergențele ideatice cu alți reprezentanți ai spiritualității naționale și universale; arealul schematic al problematicii abordate de gânditor.

În finalul articolului „Ideologia mișcării socialiste premarxiste în Moldova”, Ermuratschi opinează că, deși cei doi gânditori progresiști rămân la „statutul” doar de admiratori ai marxismului, totuși în lucrările lor, în mod adecvat și-au găsit reflectare problemele păturilor asuprite, mizeria și ignoranța socială, or, consemnează cu convingere protagonistul, în ceea ce-l privește concret pe Codreanu numai moartea prematură l-a împiedicat să susțină concepția materialistă asupra istoriei.

Un capitol care înregistrează veridic poziția socială și filosofică a lui Ermuratschi este lucrarea [17] scrisă în colaborare cu cercetătorul A.Babii, în care autorul testează particularitățile impactului și divergențelor marxismului cu concepțiile sociologice ale timpului, proprii spațiului românesc și nuanțate cu inclemență ca „reacționare”, „idealist-subiective”, „indeterministe”, „chemate să nege lupta de clasă” etc. Unilateral, tendențios, prin afișarea unui stil polemic, sunt blamate, fără menajamente, viziunile social-politice și estetice ale unor exponenți ai spiritualității naționale ca: P.Crușevan, Iu.Ponomariov, G.Evfimov, S. Arventiev. În același opus Ermuratschi elogiază activitatea, rostul și valoarea operei publicistice a lui V.Veșnev, D.Ridel, A.Hristev, B.Grinberg – adepți consecvenți și animatori ai idealurilor marxism-leninismului.

Vehiculând impedimentar idei și argumente nu întotdeauna întemeiate, Ermuratschi critică acerb opera publicistică a lui P.Crușevan. Provocator, abuziv impută ziaristului și redactorului publicațiilor „Besarabeț” și „Znamea” tendințe antisemite, cât și sentimente patetice pentru cruciadele „sutelor negre”. Articolul „Lupta marxismului împotriva sociologiei reacționare în Moldova la începutul secolului XX” demonstrează că în acest caz concret Ermuratschi mai mult ca oricând neagă principiul obiectivității istorice, încercând, prin cantonarea ostentatorie a unor teze fragmentare rupte din contextul materialelor lui Crușevan, să ne convingă de caracterul reacționar al viziunilor sociale și estetice ale acestuia. De exemplu, pentru sintagmele „omenirea are nevoie de liniște și pace veșnică”, „omul nu trebuie să se nimicească pe sine și urmașii săi”, expuse în lucrarea „Ce înseamnă Rusia?”, publicistul este învinuit de cercetător că acesta se îngrijea doar de potențialul imperiului țarist, care în urma unui posibil război ar putea să diminueze.

În concluzie finală subliniem că momentele evidențiate ca tendențios apreciate de cercetător nu diminuează în nici un caz valoroasa operă a lui V.Ermuratschi, mai ales dacă ținem cont de perioada în care a trăit și a activat, statutul public din cadrul aparatului de conducere al Partidului Comunist, lector, secția propagandă a Comitetului Central, PCM, șef al secției Știință a Comitetului Central al PCM ș.a., atunci nu e dificil să ne dăm seama că mitomania și snobismul nu-s printre trăsăturile de caracter ale protagonistului, faptul că a fost pus în situația de a amplifica paradoxal suspiciunile, atitudinea rezervată și intolerantă față de tot ce nu corespundea convingerilor sale animate de ideologia marxist-leninistă. Fără îndoială, critica la adresa concepțiilor șirului de gânditori remarcabili ai culturii noastre, care i-au devenit apropiați datorită investigațiilor consacrate, a fost determinată în mod incontestabil de circumstanța că ei adoptaseră peremptoriu o altă formulă de concepere și apreciere a naturii societății, vieții, formulă străină aspirațiilor sale de comunist exigent.

Ultima *ratio*, „fenomenul” Ermuratschi rămâne în continuare una din valoroasele figuri ale culturii noastre proprii perioadei sovietice care se impune prin diversitatea, complexitatea materialului cercetat, merite legate de scoaterea din anonimat a creației unei palete impunătoare de personalități notorii și îndeosebi pentru aprofundarea arealului informativ despre rolul și locul marelui umanist – D.Cantemir - în contextul culturii universale și naționale. Opera, viziunile lui V. Ermuratschi până la momentul actual n-au constituit subiect de investigații serioase, de aceea în prag de secol rămâne deschisă pentru evaluări, cercetări și interpretări diferențiate.

NOTE

1. Chelariu, T. În căutarea Atlantidei. - Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
2. Ermuratschi, V. Dimitrie Cantemir. - Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1975, p.10.
3. Ermuratschi, V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir. - Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1957, p.25.
4. Ibidem. p.47.
5. Ciobanu, Șt. D.Cantemir în Rusia. Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare, seria III, V, II. - București, 1925, p 430.
6. Ermuratschi, V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir, p.47.
7. Ciobanu, Șt. D.Cantemir în Rusia, p 430.
8. Istoria filosofiei moderne, V.5. - București, 1941, p.4.
9. Ermuratschi, V. Concepțiile social-politice ale lui Dimitrie Cantemir, p.47.
10. Ibidem, p.50.
11. Ibidem.
12. Ермуратский, В. Вопросы теории познания в трудах молдавских мыслителей //Проблемы теории познания. – Кишинев, Штиинца, 1972.
13. Ibidem, p.11.
14. Ibidem, p.15.
15. Ermuratschi V. Ideologia mișcării socialiste premarxiste în Moldova, în: Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova. - Chișinău, 1970.
16. Ibidem. p.296
17. Din istoria gândirii social-politice și filosofice în Moldova. – Chișinău, „Cartea Moldovenească”, 1970, pp.383-409.

